

PERIODATA 1477-1648 : GESCHIEDENIS, KUNST EN CULTUUR IN DE
NOORDELIJKE EN ZUIDELIJKE NEDERLANDEN

VERANTWOORDING

Deze tijdtabel komt voort uit het gelijknamige project dat mijn partner wijlen Gerrit Willem Drost (1946-2011) in de jaren negentig van de vorige eeuw en het eerste decennium van deze eeuw had ontwikkeld.

In plaats van een aaneengeschreven verhaal te vertellen, was de hele periode 1477-1648 opgedeeld in 4560 “informatieblokkjes” of “verhaaltjes”, waarin afzonderlijke gebeurtenissen beschreven worden. Deze waren per jaar, land en onderwerpsgebied geordend en in veel gevallen voorzien van links naar het internet. Door de vele combinatie- en selectiemogelijkheden (op jaar, onderwerpscodes, landencodes en op woordniveau), konden deze “informatieblokkjes” weer tot één thematisch al of niet chronologisch opgezet verhaal aaneengesmeed worden, al naargelang de gekozen invalshoek of zoekvraag.

Periodata 1477-1648 was dus opgezet als een relationele database, een multi-doorzoekbaar systeem: een overzichtswerk, een kalendarium, encyclopedie en een bibliografie in één, met talloze links naar relevante informatie, documenten en afbeeldingen op het internet. Al deze elementen waren in *Periodata* geïntegreerd tot een samenhangend, handig doorzoekbaar systeem.

Toen Gerrit in 2011 plotseling overleed was *Periodata* min of meer klaar, maar nog niet in een versie die op het net geplaatst kon worden. Ik heb geprobeerd om daarvoor interesse te wekken bij allerlei personen en instellingen, maar het bleek niet mogelijk om de database binnen een redelijke termijn en tegen redelijke kosten op het net te krijgen in een gebruikersvriendelijke omgeving.

Naarmate de tijd verstreek begon de database ook te verouderen: d.w.z. dat links niet meer werkten, terwijl er ondertussen ook informatie online kwam die er nog niet was toen wij aan *Periodata* werkten.

Als Nederlandse met een opleiding kunstgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Leuven, heb ik het altijd een fantastisch idee van Gerrit gevonden om een tijdtabel te maken waarin de beide Nederlanden, Noord en Zuid, geschiedenis en kunstgeschiedenis, met evenveel aandacht behandeld worden, als één gebied, zoals ze ooit waren. Vandaar dat ik besloten heb de hele *Periodata* in “rompvorm” alsnog op het net te zetten, zij het zonder alle “toeters en bellen”. Geen multi-doorzoekbaar systeem dus, maar handige, door te scrollen tabellen, waarin wel op onderwerpscode, landencode en woordniveau gezocht kan worden.

De tabel begint met het jaartal 1477, het jaar waarin Karel de Stoute onverwachts sterft, en zijn dochter en opvolgster Maria van Bourgondië geconfronteerd wordt met een groeiend verzet tegen de steeds sterker wordende centralistische politiek van de Bourgondische vorsten. Op 11 februari in dat jaar worden de Staten Generaal te Gent bijeen geroepen. Tijdens deze “top” dwingen ze de nog onervaren Maria zoveel mogelijk herstel van oude privileges af. De overeengekomen bepalingen worden neergelegd in een Groot-Privilege, het Charter zonder Naam.

De Opstand is het gevolg van het steeds verder uithollen van dit Charter door de rij van vorsten uit het Habsburgse Huis die Maria van Bourgondië zullen opvolgen. In het verzet daartegen is Willem van Oranje de spil, later zullen anderen hem volgen. Het met “bloed zweet en tranen” bevochten eindpunt, de Vrede van Munster in 1648, is tevens het einde van deze tijdtabel.

In de loop van 2021 heb ik Gerrits *Periodata*-tijdtabel nagekeken en heb ik de feiten waar nodig wat aangevuld of gepreciseerd, waarbij ik dankbaar gebruik heb gemaakt van Wikipedia en andere online bronnen, van wetenschappelijk tot efemeer, teveel in elk geval om ze (behalve Wikipedia en de Catholic Encyclopedia Online) apart te vermelden in de Bibliografie. De tijdtabel loopt op dit moment tot 1550. De resterende gebeurtenissen zal ik regelmatig toevoegen.

TIJDTAFEL PERIODATA
HANDLEIDING

De Tijdtafel Periodata is opgesplitst in (rood) **GESCHIEDENIS**: de feiten die Gerrit Drost heeft ingevoerd, en (blauw) **KUNST EN CULTUUR**: de feiten die ingevoerd zijn door Maggy Wishaupt.

Het is de bedoeling deze tijdtafel te lezen als een “visueel tableau”, waarin per jaar de gebeurtenissen in hun context zijn aangegeven: **Jaar/Jaar**, **Geschiedenis/Kunst en Cultuur**, **Owp/Owp** = Onderwerp, **Lnd/Lnd** = Land, **Bio/Bio** = geboorte- en sterfjaren en korte beroepsaanduiding van de personen die in de beschreven gebeurtenis optreden.

In één oogopslag ziet men zo het **jaar**, de **geschiedenis**, het **onderwerp**, het **land** en de **personen** die er bij de gebeurtenis betrokken waren.

Jaar	14 GESCHIEDENIS 77	Owp	Lnd	Bio
1533	4 mei : Onder grote belangstelling wordt Willem van Nassau-Dillenburg = Willem van Oranje gedoopt in de slotkapel te Dillenburg. Zijn ouders, Willem I van Nassau-Dillenburg en Juliana van Stolberg, voelen zich tot de leer van Luther aangetrokken. Om politiek-godsdienstige redenen is de liturgie van de dienst katholiek, maar de preek wordt gehouden door een luthers-gezinde predikant. Pas het volgende jaar worden Willems ouders officieel luthers. Zijn vader hervormt de kerk van het graafschap Nassau-Dillenburg in lutherse zin op een rustige en tolerante manier, zodat er nauwelijks protest tegen komt. 86: p. 9; 87: p. 10	APG	DLD NRN ZDN	<i>Willem van Nassau-Dillenburg = Willem van Oranje</i> (1533-1584); <i>Willem I van Nassau-Dillenburg</i> (1487-1559), graaf van Nassau-Dillenburg, Katzenelnbogen en Dietz; <i>Juliana van Stolberg</i> , gravin van Stolberg-Wernigerode (1506 -1580)

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 77	Owp	Lnd	Bio
1533	-1537: Maria van Hongarije laat haar paleis in Brussel verlengen met een lange vleugel in renaissance-stijl, voorzien van een arcade en op de eerste verdieping een grote staatiegalerij naar ontwerp van Lodewijk van Bodeghem. Deze toevoeging kan in grandeur wedijveren met het paleis van Frans I in Fontainebleau, naar welks voorbeeld het ook is gebouwd. 33: p. 277, 305, ill.	BKM	ZDN FRK	<i>Maria van Hongarije</i> (1505- 1558), zuster van Karel V, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Lodewijk van Bodeghem</i> (1470-1540), hofarchitect in Brussel; <i>Frans I</i> (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]

APG = Algemene en politieke geschiedenis

DLD = Duitsland

NRN = Noordelijke Nederlanden

ZDN = Zuidelijke Nederlanden

BKM = Bouwkunst, monumenten

ZDN = Zuidelijke Nederlanden

FRK = Frankrijk

Bij elke gebeurtenis ziet u onderaan de bronvermelding, bestaande uit een of meerdere nummers, die betrekking hebben op een publicatie en het paginanummer. De nummers van de publicaties kunt u terugvinden in de Bronnenlijst, volgend op de Tijdtafel, en voorafgaand aan de Bibliografie.

De Bronnenlijst en de eraan gekoppelde bronvermelding was een *work in progress*, die Gerrit niet meer heeft kunnen voltooien. Daardoor heb ik een klein aantal publicaties niet kunnen terugvinden, wat ik bij de bronvermelding heb aangegeven. [Bron niet teruggevonden].

Uiteraard betreur ik dit ten zeerste, en ik excuseer mij bij voorbaat bij degenen die zich hierdoor benadeeld voelen. Mocht iemand een tekst herkennen, gelieve mij dit dan te laten weten: maggywishaupt@kpnmail.nl

Zoeken in de Tijdtafel: via de drie dwarse streepjes helemaal rechts bovenaan op uw scherm, en *find in page*.

U kunt zoeken op onderwerp, land en woordniveau. De onderwerps- en landencodes zijn zodanig gecodeerd dat ze bij een zoekactie geen ruis opleveren. Namen van provincies en steden zijn niet gecodeerd.

PERIODATA
ONDERWERPS- EN LANDENCODES

Onderwerpscodes geschiedenis

APG	Algemene en politieke geschiedenis
ESG	Economische en sociale geschiedenis (ook landbouw, visserij, expansiegeschiedenis en minderheden)
GKS	Godsdienst- en kerkgeschiedenis
JUR	Juridische geschiedenis
MLG	Militaire geschiedenis
WTO	Wetenschappen en onderwijs

Onderwerpscodes kunst en cultuur

AKG	Algemene kunstgeschiedenis
BDG	Boek- en drukgeschiedenis
SCK	Schilderkunst
TKP	Teken- en prentkunst
BHK	Beeldhouwkunst
BKM	Bouwkunst, monumenten
DCK	Decoratieve kunsten
LTM	Literatuur, taal, toneel, muziek
VLK	Volkskunst
OVR	Overig

Landencodes

NRN	Noordelijke Nederlanden
ZDN	Zuidelijke Nederlanden
SPJ	Spanje
PTG	Portugal
FRK	Frankrijk
DLD	Duitsland
OHG	Oostenrijk en Hongarije
GBR	Groot-Britannië (ook Schotland en Ierland)
SCN	Scandinavië
DNK	Denemarken
ZWD	Zweden
BLS	Baltische Staten
ITL	Italië
ZWL	Zwitserland
TRK	Turkije
ZUA	Zuid-Amerika
OVR	Overig

Provincies

Bra	Brabant
Gel	Gelre Provincies
Fri	Friesland
Gro	Groningen
Dre	Drenthe
Ove	Overijssel
Hol	Noord- en Zuid Holland
Utr	Utrecht
Vla	Vlaanderen
Zee	Zeeland

Steden

Awp	Antwerpen
Ams	Amsterdam
Bos	Den Bosch
Bre	Breda
Brg	Brugge
Bsl	Brussel
Dev	Deventer
Dlf	Delft
Dhg	Den Haag
Dor	Dordrecht
Gnt	Gent
Gou	Gouda
Hlm	Haarlem
Lwd	Leeuwarden
Ldn	Leiden
Lui	Luik
Maa	Maastricht
Mid	Middelburg
Mln	Mechelen
Nijm	Nijmegen
Rdm	Rotterdam
Utr	Utrecht
Vee	Veere
Zut	Zutphen

PERIODATA 1477-1648
 GESCHIEDENIS, KUNST EN CULTUUR IN DE NOORDELIJKE EN ZUIDELIJKE NEDERLANDEN
 Gerrit Willem Drost
 Maggy Wishaupt

Jaar	14 GESCHIEDENIS 77	Owp	Lnd	Bio
1477	<p>5 januari: Karel de Stoute sneuvelt tijdens het beleg van Nancy. Overal in de Nederlanden ontstaat nu verzet tegen de centralistische Bourgondische politiek. Verscheidene provinciale statenvergaderingen komen bijeen om een herstel van oude privileges op te eisen. Lodewijk XI van Frankrijk lijft het hertogdom Bourgondië, Picardië en Artesië (Artois) in. Henegouwen, dat sinds 1433 tot Bourgondië behoorde, gaat sinds dit jaar deel uitmaken van de Habsburgse erflanden. Karels dochter en opvolgster, hertogin Maria van Bourgondië, roept nu de Staten-Generaal in Gent bijeen.</p> <p>01</p>	MLG APG	FRK ZDN	<p><i>Karel de Stoute</i> (1433-1477), hertog van Bourgondië, Brabant, Limburg en Luxemburg, graaf van Vlaanderen, Artesië, Bourgondië, Henegouwen, Holland, Zeeland en Namen, heer van Mechelen [1467-1477], hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1473-1477], zoon van Filips de Goede en Isabella van Portugal; <i>Lodewijk XI</i> (huis Valois) (1423-1483), koning van Frankrijk [1461-1483]; <i>Maria van Bourgondië</i> (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]</p>
1477	<p>11 februari: Na de onverwachte dood van Karel de Stoute en het ontstane verzet, waarvan de steden in het Zuiden de kern vormen, tegen de Bourgondische centralistische politiek, dwingen de te Gent bijeen gekomen Staten-Generaal de onervaren Maria van Bourgondië, die inmiddels met een Franse invasie geconfronteerd is, het Groot-Privilege (Charter zonder Naam) af. De belangrijkste bepalingen zijn:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Het Parlement van Mechelen (hoogste gerechtshof) en de algemene rekenkamer worden afgeschaft. 2. Oorlogsverklaringen moeten voortaan door de Staten-Generaal goedgekeurd worden. 3. Staten-Generaal en gewestelijke statenvergaderingen mogen op eigen initiatief vergaderen. Zij hoeven niet meer te wachten tot de vorst hen bijeen roept. 4. Instelling van een Grote Raad (het hoogste rechtscollege in de Nederlanden), met een kanselier en 25 leden om de hertogin bij te staan. Vlaanderen, Holland, Namen en Brabant krijgen een eigen groot privilege. 5. Staten-Generaal besluiten om met Lodewijk XI van Frankrijk over vrede te gaan onderhandelen. <p>Voorts eisen de Staten dat de Grote Raad raadsheren zal opnemen uit de verschillende gewesten en dat het Nederlands gebruikt zal mogen worden in de rechtspraak. Het is</p>	APG JUR	ZDN NRN	<p><i>Karel de Stoute</i> (1433-1477), hertog van Bourgondië etc. [1467-1477]; <i>Maria van Bourgondië</i> (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]; <i>Lodewijk XI</i> (huis Valois) (1423-1483), koning van Frankrijk [1461-1483]</p>

	opmerkelijk dat de Staten-Generaal zelfs nu de centrale macht op haar zwakst is, geen andere dynastie wensen en voor een vorm van samenwerking kiezen volgens de grondregels van het Groot-Privilege. Men kan dit derhalve het eerste landcharter noemen van de Bourgondische Nederlandse gewesten. Tijdens de latere opstand tegen Spanje zal op dit landcharter vaak teruggegrepen worden. 01; 141: p. 88			
1477	28 juli: In Utrecht had bisschop David van Bourgondië sinds 1470 als een alleenheerser over de stad geregeerd, zij het dat hij loyaal aan het Bourgondische hof was. Tal van centraliserende maatregelen had hij genomen waaronder de oprichting van een hooggerechtshof, het zogenaamde 'gerechte van den scive'. Nu, na de dood van Karel de Stoute de Bourgondische centrale macht ernstig verzwakt is, dwingt de stad hem bij 'de compositie van de 28e juli' zijn centralistische bestuur op te geven en het 'gerechte van den scive' af te schaffen. 01	APG GKS JUR	NDN Utr	<i>David van Bourgondië</i> (1427-1496), bastaardzoon van Filips de Goede en Colette Casteleyn, bisschop van Utrecht [1456-1496]; <i>Karel de Stoute</i> (1433-1477), hertog van Bourgondië etc. [1467-1477]
1477	19 augustus: Huwelijk te Gent van Maria van Bourgondië en Maximiliaan I van Habsburg. Maximiliaan komt naar de Nederlanden om Maria bij te staan. Door de dood van haar vader Karel de Stoute dit jaar, zijn al diens gewesten aan haar toegefallen. Dit huwelijk zal een verbinding tot stand brengen tussen de Bourgondische erfenis en het huis Habsburg. Engelbert II van Nassau, heer van Breda, was één van de grote voorstanders van een dergelijke verbinding. 01; 35; 92: I, p. 45	APG	ZDN NRN	<i>Maria van Bourgondië</i> (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Karel de Stoute</i> (1433-1477), hertog van Bourgondië etc. [1467-1477]; <i>Engelbert II van Nassau</i> , graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd der Nederlanden [1501-1504]
1477	September: Wapenstilstand tussen Maximiliaan I van Habsburg en Lodewijk XI van Frankrijk. In het noorden herwint Gelre zijn zelfstandigheid. Vertegenwoordigers van ingezetenen nemen daar het bestuur over en erkennen Adolf van Egmond, hertog van Gelre, als Landsheer en na diens dood zijn zoontje Karel van Egmond [Karel van Gelre]. Adolfs zuster, Catharina van Gelre vertegenwoordigt voorlopig het gezag. De Fransen hebben ondertussen wel het hertogdom Bourgondië en Lotharingen veroverd. Vanaf nu vormen de Nederlanden het centrum van het Bourgondisch-Habsburgse rijk. 01; 141: p. 88	APG	FRK NRN	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Lodewijk XI</i> (huis Valois) (1423-1483), koning van Frankrijk [1461-1483]; <i>Adolf van Egmond</i> (1438-1477), hertog van Gelre [1465-1471 en in 1477]; <i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492-1538]; <i>Catharina van Gelre</i> (ca. 1440-1497), regentes van het hertogdom Gelre [1477-1492]

1477	<p>Zoals bepaald in Het Groot-Privilege (Charter zonder Naam) wordt voor de Staten van Brabant officieel vastgelegd dat ze bestaan uit Steden, Prelaten en Adel. In de 16e eeuw zijn dit voor de steden: de afgevaardigden van Brussel, Leuven, Antwerpen en 's-Hertogenbosch. Voor de clerus: de oversten van de instellingen die in de beden bijdragen. Voor de adel is nog niet helemaal duidelijk wie zitting zal hebben. Mogelijk de edelen die eigenaar zijn van een Brabants goed. 53: p. 108</p>	APG	ZDN NRN Bra	
1477	<p>Het gewest Holland werd reeds sinds 1345 verscheurd door twee partijen: de Hoeken en de Kabeljauwen. Oorspronkelijk betrof het een conflict binnen de adel, maar allengs knoopte de benaming zich aan wisselende partijconflicten vast. De leiding bestond uit de hoogste adel, maar verder liep de aanhang dwars door de partijen heen. Ze droegen elk specifieke kledij. Globaal gesproken vonden de Hoeken vooral aanhang bij de adel op het platteland en bij een deel van de bevolking in steden als Amsterdam en Dordrecht. De Kabeljauwen hadden hun aanhang vooral in de steden. In Amsterdam waren de internationale kooplui Kabeljauws, terwijl de burgers die gericht waren op de lokale markten en het investeren in grondbezit Hoeks. In Leiden waren de ambachtslieden Hoeks en de handelaren Kabeljauws. Dan was er nog de tegenstelling tussen de stedelingen, die via de volksvertegenwoordiging mee beslisten over de belastingen en de stevig belastingbetalende plattelanders die daarover geen inspraak hadden. Tot ver in de zestiende eeuw duiken deze tegenstellingen in allerlei gedaanten op. 144: p. 87; 35</p>	APG	NRN Hol	
1477	<p>Filips van Crèvecoeur, raadsman van Karel de Stoute, loopt over naar diens ervvijand Lodewijk XI van Frankrijk. Hij zal voor Frankrijk een belangrijke militaire en diplomatieke rol gaan vervullen. Zo zal hij in 1482 de onderhandelingen voeren over een mogelijk te sluiten huwelijk tussen de Franse kroonprins Karel VIII en Margaretha van Oostenrijk. (Zie ook 1482). 35</p>	APG MLG	FRK	<p><i>Filips van Crèvecoeur</i> (1418-1494), heer van Esquerdes, Bourgondisch luitenant-generaal in dienst van Lodewijk XI; <i>Karel de Stoute</i> (1433-1477), hertog van Bourgondië, Brabant, Limburg en Luxemburg, graaf van Vlaanderen, Artesië, Bourgondië, Henegouwen, Holland, Zeeland en Namen, heer van Mechelen [1467-1477], hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1473-1477], zoon van Filips de Goede en Isabella van Portugal; <i>Lodewijk XI</i> (huis Valois) (1423-1483), koning van Frankrijk [1461-1483]; <i>Karel VIII</i> (huis Valois) (1470-1498), koning van Frankrijk [1483-1498]; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]</p>

1477	Luik, dat in 1468 door Karel de Stoute zwaar verwoest en van haar vrijheden beroofd was, profiteert eveneens van de dood van deze Bourgondische hertog. De stad krijgt alle oude privileges nu weer terug. 35	APG	ZDN Lui	Karel de Stoute (1433-1477), hertog van Bourgondië, Brabant, Limburg en Luxemburg, graaf van Vlaanderen, Artesië, Bourgondië, Henegouwen, Holland, Zeeland en Namen, heer van Mechelen [1467-1477], hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1473-1477], zoon van Filips de Goede en Isabella van Portugal																																			
1477	-1480: Barthout van Assendelft benoemd tot advocaat-fiscaal van het Hof van Holland. Zijn aanstelling door de steden tot 'pensionaris van het gemeene land' maakt hem tot de eerste landsadvocaat van Holland. Het hof staat de landsheer bij in zaken van rechtspraak, wetgeving en bestuur. 35	APG JUR	NRN Hol	Barthout van Assendelft (ca.1440-na 1502), landsadvocaat (raadpensionaris) van de Staten van Holland [1480-1489 en 1494-1497]																																			
1477	Demografie van de belangrijkste provincies van de Nederlanden: <table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Totaal</th> <th>% platteland</th> <th>% stedelijk</th> <th>% van de Nederlanden</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Vlaanderen</td> <td>666.000</td> <td>64</td> <td>36</td> <td>26.0</td> </tr> <tr> <td>Brabant</td> <td>413.000</td> <td>69</td> <td>31</td> <td>16.0</td> </tr> <tr> <td>Holland</td> <td>275.000</td> <td>55</td> <td>45</td> <td>10.5</td> </tr> <tr> <td>Artois</td> <td>140.000</td> <td>78</td> <td>22</td> <td>5.5</td> </tr> <tr> <td>Henegouwen</td> <td>130.000</td> <td>70</td> <td>30</td> <td>5.0</td> </tr> <tr> <td>Luik</td> <td>120.000</td> <td>-</td> <td>-</td> <td>4.5</td> </tr> </tbody> </table> 34: p. 15		Totaal	% platteland	% stedelijk	% van de Nederlanden	Vlaanderen	666.000	64	36	26.0	Brabant	413.000	69	31	16.0	Holland	275.000	55	45	10.5	Artois	140.000	78	22	5.5	Henegouwen	130.000	70	30	5.0	Luik	120.000	-	-	4.5	ESG	ZDN NRN	
	Totaal	% platteland	% stedelijk	% van de Nederlanden																																			
Vlaanderen	666.000	64	36	26.0																																			
Brabant	413.000	69	31	16.0																																			
Holland	275.000	55	45	10.5																																			
Artois	140.000	78	22	5.5																																			
Henegouwen	130.000	70	30	5.0																																			
Luik	120.000	-	-	4.5																																			

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 77	Owp	Lnd	Bio
1477	10 januari: In Delft wordt bij Jacob Jacobszoon van der Meer en Mauricius Yemantszoon van Middelburg de Delftse bijbel gedrukt. Het is de eerste Nederlandse bijbel, die overigens alleen het Oude Testament bevat, zonder de psalmen. Het is ook het eerste gedrukte Nederlandstalige boek in Nederland. De oplage bedroeg ongeveer 250 exemplaren. 01	BDG GKS	NRN	Jacob Jacobszoon van der Meer (-?-), Delfts drukker [1477-1487/88]; Mauricius Yemantszoon (-?-), Delfts drukker [tot 1479 samen met Jacob Jacobszoon van der Meer]

1477	(vanaf ca.)-1512: Richard Pafraet, afkomstig uit Keulen, begint in Deventer een drukkerij, de eerste en iets later de grootste van de stad. Vanwege de beroemde Latijnse school aldaar biedt Deventer en omgeving ruime afzetmogelijkheden, met name voor schoolboeken en uitgaven van klassieke auteurs. Na 1500 drukt Pafraet meer dan 120 boeken. Bij zijn dood in 1512 neemt zijn zoon Albert het bedrijf over. 97: p. 11	BDG WTO	NRN Dev	Richard Pafraet (ca.1455-1512), Duits drukker, werkzaam in Deventer [1477-1512]; Albert Pafraet (-?-) belangrijk drukker in Deventer in de 1e helft van de 16e eeuw
1477	Het laatgotische Maria-altaar voor de Onze-Lieve-Vrouwe broederschap in de Sint-Janskerk te 's-Hertogenbosch met in hout gesneden taferelen uit het leven van Maria door Adriaen van Wezel komt gereed. Voor dit werk had de in Utrecht werkzame beeldsnijder in 1475 de opdracht gekregen. Het moest een ouder altaar, dat bij een brand verloren was gegaan, vervangen. Van dit belangrijke retabel zijn slechts fragmenten, verspreid in diverse musea (de meeste in Amsterdam, Rijksmuseum) bewaard gebleven. Praktisch al het andere werk van Van Wezel is verloren gegaan. Gesneden retabels zijn in de noordelijke Nederlanden zeer zeldzaam: tijdens de beeldenstorm van 1566 werden de meeste vernietigd. 13; 133	BHK	NRN Bos	Adriaen van Wezel (1417-1489), beeldhouwer werkzaam in Utrecht
1477	(vanaf ca.): De tapijtkunst in de zuidelijke Nederlanden wordt steeds verfijnder, zowel wat materiaal betreft (wol, zijde, goud- en zilverdraad) als de uitbeeldingen. De tapijtwevers willen hiermee de verfijning van de Vlaamse schilderkunst imiteren. Brussel, van oudsher al een belangrijk centrum van weefkunst, neemt hierbij de belangrijkste plaats in. In deze stad was sinds 1476 bepaald dat alleen beroepsschilders kartons met figuratieve voorstellingen mogen leveren voor de tapijtindustrie. Zogenaamde 'verdures', tapijten met alleen flora- en faunamotieven mogen ook door de tapijtwevers zelf ontworpen worden. 143: p. 45-47	DCK	ZDN	

1478	<p>Na een proces voor het Parlement van Parijs (hoogste Franse rechtscollege) worden de Franse landen van Karel de Stoute verbeurd verklaard. Aan de wapenstilstand van september vorig jaar tussen Maximiliaan I en Lodewijk XI komt nu een einde. De oorlog laait weer op.</p> <p>01</p>	APG	FRK	<p>Karel de Stoute (1433-1477), hertog van Bourgondië, Brabant, Limburg en Luxemburg, graaf van Vlaanderen, Artesië, Bourgondië, Henegouwen, Holland, Zeeland en Namen, heer van Mechelen, hertog van Gelre en graaf van Zutphen, zoon van Filips de Goede en Isabella van Portugal; Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Lodewijk XI (huis Valois) (1423-1483), koning van Frankrijk [1461-1483]</p>
1478	<p>Bisschop David van Bourgondië geeft een nieuwe landbrief aan het Oversticht. Hierdoor krijgen ook zij hun 'Groot-Privilege'. Oversticht is de naam voor het wereldlijk gebied van de bisschop van Utrecht in Overijssel en Drente. In engere zin ook gebruikt voor het Overijsselse gebied. De term Nedersticht is de aanduiding voor de huidige provincie Utrecht.</p> <p>01</p>	APG GKS	NRN Ove	<p>David van Bourgondië (1427-1496), bastaardzoon van Filips de Goede en Colette Casteleyn, bisschop van Utrecht [1456-1496]</p>
1478	<p>Willem van Egmond, oom van hertog Adolf van Gelre en voorvechter van de Bourgondische zaak, overmeestert Arnhem. Willem was onder Karel de Stoute diens stadhouder in Gelre. Een burgeroorlog in Gelre tussen de pro- en de anti-Bourgondiërs laait nu weer op, maar behalve met de inname van Arnhem heeft Willem weinig succes.</p> <p>01: p. 56</p>	APG	NRN	<p>Adolf van Egmond = Adolf van Gelre (1438-1477), hertog en stadhouder van Gelre [1465-1471 en 1477]; Willem van Egmond (1412-1483), heer van Egmond etc., stadhouder van Gelre [1473-1474, 1474-1475 als waarnemer]</p>
1478	<p>De vollers (lakenbereiders) uit Leiden vertrekken naar Gouda in een zogenaamde 'uitgang'. Dit is een vorm van staking waarbij arbeiders het werk neerleggen en de stad verlaten om niet eerder terug te keren, voordat aan hun loon- en andere eisen is voldaan. Ze hebben 34 eisen geformuleerd en pas na drie maanden van onderhandelingen met het stadsbestuur en de drapeniers (textielondernemers) keren zij terug.</p> <p>41: p. 2</p>	ESG	NRN Ldn Gou	

1478	<p>22 juli: Geboorte te Brugge van Filips de Schone, zoon van Maximiliaan I van Habsburg en Maria van Bourgondië. Na de dood van zijn moeder op 27 maart 1482 zal Filips de Bourgondische Nederlanden van haar erven. Via deze familielijn zal de latere Spaanse koning Filips II erfgenaam van de Bourgondische erflanden en dus ook van de Nederlanden worden.</p> <p>56: p. 289</p>	APG	ZDN Brg	<p><i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506] <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Maria van Bourgondië</i> (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]; <i>Filips II van Habsburg</i> (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal</p>
------	--	-----	------------	--

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 78	Owp	Lnd	Bio
1478	<p>Bij Gheraert Leeu in Gouda verschijnt de eerste Nederlandstalige gedrukte uitgave van de <i>Legenda aurea</i> of <i>Gulden legende</i>. Deze bundel middeleeuwse heiligenverhalen, ingedeeld volgens de kalender van het kerkelijk jaar, was geschreven door de dominicaan Jacobus van Varazzo (of Jacques de Voragine), aartsbisschop van Genua en gestorven in 1298. De <i>Legenda aurea</i> kende in de westerse christelijke wereld een grote verspreiding: alleen al uit de 15e eeuw zijn zo'n 90 drukken bekend. De invloed ervan op de kunst is enorm geweest.</p> <p>124: p. 21, vn 52</p>	BDG	NRN Hol	<p><i>Gheraert Leeu</i> (1445/1450-1492), drukker en uitgever in Gouda [1477-1484] en in Antwerpen [1484-1492]; <i>Jacques de Voragine</i>=<i>Jacobus van Varazzo</i> (1228/1229-1298), Italiaans geestelijke, auteur, hoogleraar theologie, aartsbisschop van Genua</p>

1478	(ca.) De tot dan toe in Gent werkzame schilder Hugo van der Goes neemt als lekenbroeder zijn intrede in het Roode Klooster in het Zoniënwood bij Brussel. Voor deze plotselinge verandering in het leven van de in zijn tijd zeer vermaarde en uiterst productieve schilder is nog geen afdoende verklaring gevonden. Wel is bekend dat in dit klooster ook een halfbroer woonde. Tijdens zijn verblijf aldaar (tot 1482/83) wordt hij gekweld door een totale geestelijke ineenstorting. Er bestaat een mythe dat hij de laatste jaren van zijn leven krankzinnig is geweest en ook zo is gestorven, maar uit het relaas van een medebroeder, Gaspar Ofhuys, blijkt toch wel dat Van der Goes' ziekte tijdelijk van aard is geweest. Ook blijft hij in dit klooster schilderen en zijn opdrachtgevers, vaak van zeer hoge komaf, ontvangen. In deze laatste fase van zijn leven, waarschijnlijk vlak voor zijn dood, schildert hij <i>De Dood van Maria</i> , een buitengewoon indrukwekkend, expressief schilderij waarop Maria op haar doodsbed ligt, omgeven door de apostelen (sommigen misschien met trekken van Hugo's medebroeders) en met boven haar de verrezen Christus temidden van de engelen. In de apostel zittend op de voorgrond wordt het zelfportret van Van der Goes verondersteld. (Brugge, Groeningemuseum) 128: p. 11, 52-67, 332-361, ill.	SCK	ZDN Vla	Hugo van der Goes (ca. 1436-1482), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Gent en Brussel [1467-1482]; Gaspar Ofhuys (ca. 1456-ca. 1523), monnik in het Roode Klooster in Brussel.
1478	-1522: In 1478 wordt begonnen met de bouw van de noordelijke beuken van het schip van de <i>Sint-Jan in Den Bosch</i> . Uit ca. 1480-1496 dateert de buitengewoon fraaie Sacramentskapel aan de noordzijde van het koor, met een aparte sacristie, naar ontwerp van bouwmeester Alard Duhamel. Met de zuidelijke beuken wordt begonnen in 1497. In 1505 kan de oude kerk afgebroken worden, behalve de toren en twee kapellen aan weerszijden. In 1522 is het middenschip gereed. De kerk is een voor Nederland uniek voorbeeld van brabantse, flamboyante hooggotiek. 102: p. 31-33, ill.; 104: p. 618-621, ill.; 105: p. 150-155, ill.	BKM	NRN Bos	Alard Duhamel (ca. 1450 -1506), Zuid-Nederlands bouwmeester, beeldhouwer en prentkunstenaar, werkzaam in Den Bosch, Leuven, Brussel en Antwerpen.
1478	Het tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten in 1426 verwoeste <i>kasteel Brederode</i> in Haarlem wordt gedeeltelijk herbouwd. Ongeveer een eeuw later, in 1573, nemen Spaanse officieren er hun intrek in. Tijdens de bevrijding van Haarlem blazen ze het bewoonbare deel gedeeltelijk met buskruit op. 79: p. 46-47, ill.	BKM	NRN Hol Hlm	

1479	<p>7 augustus: Slag bij Guinegate. Overwinning van de Vlamingen en Habsburgers onder leiding van Maximiliaan I van Oostenrijk op het Franse leger van koning Lodewijk XI, dat onder bevel staat van Filips van Crèvecoeur. De overwinning is te danken aan de toen in de Nederlanden toegepaste tactiek van massaal in 'gevechtshopen' opererende infanterie met extra lange lansen. Deze troepen worden aangevoerd door graaf Engelbert II van Nassau. Beslissend is de slag echter niet, maar langzamerhand wordt wel duidelijk dat Vlaanderen voor Maria van Bourgondië behouden zal blijven.</p> <p>01</p>	MLG	FRK ZDN Vla	<p>Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Lodewijk XI (huis Valois) (1423-1483), koning van Frankrijk [1461-1483]; Filips van Crèvecoeur (1418-1494), heer van Esquerdes, Bourgondisch luitenant-generaal in dienst van Lodewijk XI; Engelbert II van Nassau, graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd der Nederlanden [1501-1504]; Maria van Bourgondië (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]</p>
1479	<p>Dit jaar doet het gewest Gelre aanvallen op Amsterdam en Enkhuizen. Het wil zich sterk maken tegenover Holland en Zeeland en zijn gewestelijke autonomie veilig stellen tegenover aanspraken vanuit Holland en Zeeland. Doorgaans geniet het hierbij de steun van Frankrijk. Sinds 1478 zijn deze zogenaamde Gelderse Oorlogen begonnen. Tot 1532 worden er regelmatig vanuit Gelre Hollandse Zuiderzeesteden onder vuur genomen.</p> <p>35</p>	MLG	NRN Gel FRK	
1479	<p>De Hoeken in Holland pogen zich los te maken van Bourgondië in navolging van sommige facties in Gelre en in het Sticht. De stadhouder van Holland en Zeeland, Wolfert van Borsele, treedt er nauwelijks tegen op. De Kabeljauwen verjagen een aantal Hoeken naar Utrecht, die zich daar onder leiding stellen van Jan III van Montfoort.</p> <p>01</p>	MLG	NRN Hol	<p>Wolfert van Borsele (?-1487), Hoeksgezind stadhouder van Holland en Zeeland; Jan III van Montfoort (1450-1521), burggraaf van Montfoort etc., Hoeks hoofdman</p>
1479	<p>De Friese hoofdeling Juw Juwinga wordt met steun van de bevolking burgemeester van Bolsward, hoewel de functie eigenlijk aan zijn neef Goslik Juwinga toekwam. Juw Juwinga is één van de hoofden van de zogenaamde Vetkopers. Sinds de 14e eeuw zijn er in Friesland onderling twistende partijen, de Schieringers en Vetkopers, die elkaar steeds gebieden en steden betwisten. De oorzaken van de veten zijn vaak verward en moeilijk na te gaan.</p> <p>35</p>	APG	NRN Fri	<p>Juw Juwinga (?-1495), Fries hoofdeling van de Vetkopers; Goslik Juwinga (ca.1476-1538)</p>

1479	Publikatie bij Gheraert Leeu in Gouda van <i>Die hystorie van Reynaert die vos</i> . Het is een van de allereerste prozabewerkingen van gefantaseerde verhalen die door de introductie van de drukpers een grote verspreiding zullen krijgen. 107: p. 109	BDG LTM	NRN	Gheraert Leeu (1445/1450-1492), drukker en uitgever in Gouda [1477-1484] en in Antwerpen [1484-1492]
1479	1. Hans Memling voltooit <i>Triptiek met Johannes de Doper en Johannes de Evangelist</i> met als voorstelling op het middenpaneel de tronende Madonna met Kind en heiligen, op het linkerluik de onthoofding van Johannes, op het rechterluik de Apocalyps van Johannes de Evangelist, en op de achterkant van de luiken de schenkers (broeders en zusters van het Brugse Sint-Janshospitaal, waarvoor dit altaarstuk bestemd was) met hun beschermheiligen. Monumentaal, schitterend werk, een mijlpaal in Memlings rijpe oeuvre. Dit type voorstellingen van de Madonna omringd door heiligen in een interieur of in een landschap of in een combinatie van beide zal enorm populair worden. 120: p. 67-69, ills; 121: p. 13-14, ill 2. Triptiek van Jan Floreins , met op het middenpaneel de aanbidding der wijzen waarop links de opdrachtgever Jan Floreins, broeder van het Sint-Janshospitaal. Op de zijpanelen de geboorte van Christus en de opdracht in de tempel. Dit altaarstuk vertoont veel invloed van Memlings leermeester Rogier van der Weyden. Alleen dit werk en de triptiek met Johannes de Doper zijn door Memling zowel gedateerd als gesigneerd. Ze zijn daardoor het uitgangspunt geweest voor de samenstelling van zijn oeuvre. (Allebei Brugge, Memlingmuseum - Sint-Janshospitaal). 120: p. 67, 70-71, ill.; 121: p. 15, ill.	SCK	ZDN Vla	Hans Memling , (ca.1430/1440-1494), Zuid-Nederlands schilder (geboren in Seligenstadt), werkzaam in Brugge; Rogier van der Weyden (1399/1400-1464), Vlaamse schilder, werkzaam in Doornik en in Brussel
1479	Er wordt een contract gesloten tussen Anthonis I Keldermans enerzijds en stadhouder Wolfert van Borsele en de kerkmeesters anderzijds, waarbij Anthonis als bouwmeester van de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk te Veere wordt aangesteld. Waarschijnlijk nam hij de werkzaamheden over van Evert Spoorwater , gestorven in 1474, die ook werkzaam was geweest aan het stadhuis van Veere. Men was namelijk al veel eerder dan 1479 met de bouw van deze kerk begonnen. In 1484 is het transept helemaal gereed. 55: p. 67-68	BKM	NRN Vee	Anthonis I Keldermans (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant en Zeeland; Wolfert van Borsele (?-1487), stadhouder van Holland en Zeeland; Evert Spoorwater (?-1474), Vlaams bouwmeester, werkzaam in Brabant, Zeeland en Holland (Brabantse gotiek)

1479	Rudolphus Agricola, die gevormd was door de Moderne Devotie, keert vanuit Italië, waar hij had gestudeerd, terug in de Nederlanden Hij geldt als de stichter van het Noord Europees humanisme. Hij zette in de noordelijke Nederlanden velen aan tot de studie van de 'bonae litterae', van het klassiek latijn en grieks en van de nieuwe kritische exegeze van de bijbel, waarmee hij in Italië had kennism gemaakt. 34: p. 43	LTM GKS	NRN ITL	<i>Rudolphus Agricola</i> (1443-1485), vroeg-humanistische geleerde en musicus
------	--	------------	------------	--

Jaar	14 GESCHIEDENIS 80	Owp	Lnd	Bio
1480	10 januari: Geboorte te Brussel van Margaretha van Oostenrijk, dochter van Maximiliaan I van Oostenrijk en Maria van Bourgondië, toekomstig landvoogdes van de Habsburgse Nederlanden. 56: p. 289	APG	ZDN	<i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Maria van Bourgondië</i> (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]
1480	25 januari: De Staten van Gelre en de Franse koning Lodewijk XI sluiten het verdrag van Bar-le-Duc tegen Maximiliaan I . Als later dit jaar Maximiliaan echter toch weer de aanval op Gelre opent, blijft Franse steun uit. 35	APG	NRN Gel FRN	<i>Lodewijk XI</i> (huis Valois) (1423-1483), koning van Frankrijk [1461-1483]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1480	Wolfert van Borsele, de Hoeksgezinde stadhouder van Holland en Zeeland, legt dit ambt neer en wordt vervangen door de Henegouwer Joost de Lalaing. Maximiliaan I van Habsburg is hiervoor persoonlijk naar het noorden gekomen. De Hoeksgezinde Van Borsele was er niet in geslaagd een einde te maken aan de opgelaaide Hoekse en Kabeljauwse twisten in zijn gewest. 01; p. 35	APG	NRN Hol Zee	<i>Wolfert van Borsele</i> (?-1487), Hoeksgezind stadhouder van Holland en Zeeland; <i>Joost de Lalaing</i> (ca.1437-1483), heer van Montigny en van Santes, edelman in dienst van de Bourgondische hertogen; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508

1480	Na de dood van Karel de Stoute in 1477 had een deel van de adel in het Groothertogdom Luxemburg geweigerd om zijn dochter Maria van Bourgondië als opvolgster te erkennen. Pas dit jaar gaan zij tot erkenning over. 144: p. 218	APG		<i>Karel de Stoute</i> (1433-1477), hertog van Bourgondië, Brabant, Limburg en Luxemburg, graaf van Vlaanderen, Artesië, Bourgondië, Henegouwen, Holland, Zeeland en Namen, heer van Mechelen [1467-1477], hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1473-1477], zoon van Filips de Goede en Isabella van Portugal; <i>Maria van Bourgondië</i> (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]
1480	(vanaf ca.): De noordelijke Nederlanden gaan zich steeds krachtiger verzetten tegen de unieke handelspositie van Brugge, sedert de 13e eeuw uitgegroeid tot spil van een complex Europees handelsnetwerk. Alle Noord-Italiaanse handelsteden hebben er hun 'huizen'. Ook zijn de Spanjaarden en de Engelsen er gevestigd, terwijl de Duitse Hanze Brugge tot stapelplaats heeft. Alle handel moet dus via Brugge plaatsvinden. Brugge wordt qua handelsbelang direct gevolgd door het snelgroeïende Antwerpen, daarna komen Gent en Rijsel op als regionale marktcentra. 144: p. 185-186	ESG	ZDN NRN Brg	
1480	Maximiliaan I benoemt de jurist Filips Wielant, die al een vertrouweling van Karel de Stoute was geweest, tot president van het Hof van Holland. Wielant was o.a. wereldlijk raadsheer in het Parlement van Mechelen, raadsheer-rekwestmeester en burgemeester van het Brugse Vrije en Mechelen geweest. Door traktaten, die later door Joost de Damhouder (overigens onder diens eigen naam) werden uitgebracht, heeft hij veel invloed gehad op de rechtsontwikkeling in de Nederlanden. 141: p. 99-100; 35	JUR	ZDN NRN	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Filips Wielant</i> (1441/1442-1520), Zuid-Nederlands rechtsgeleerde; Joost de Damhouder (1507-1581) rechtsgeleerde, raadsheer van Karel V en <i>Filips</i> II.
1480	-ca 1490: De Latijnse scholen van Deventer, Zwolle, Kampen en Groningen fungeren als het eerste doorgeefluik van het christelijk humanisme in de noordelijke Nederlanden. De invloed van de bijbelse noordelijke humanisten Wessel Gansfort en Rudolphus Agricola is hier groot. 34: p. 44	WTO GKS	NRN	<i>Wessel Gansfort</i> (1419-1489), theoloog en humanist; <i>Rudolphus Agricola</i> (1443-1485), vroeg-humanistische geleerde en musicus

1480	<p>(ca.): 1. Hieronymus Bosch schildert <i>De zeven hoofdzonden</i>. Het werk is waarschijnlijk opgezet als tafelblad (uniek in de Nederlanden) met in het midden een cirkel waarin de uit zijn graf verrezen Christus is voorgesteld, omgeven door zeer levendige taferelen die de zeven hoofdzonden verbeelden. In de hoeken zijn vier medaillons met voorstellingen van de vier 'uitersten': de dood, laatste oordeel, hel en hemel. De moraliserende strekking wordt nog eens verduidelijkt door de tekst in het midden: 'Cave, Cave, Dominus videt (Hoed u, hoed u, God ziet). Het thema is bekend, ook uit de literatuur. Bijna honderd jaar later inspireert dit werk de godsvruchtige Filips II, die het in een van zijn woonvertrekken in het Escoriaal had hangen. De oorspronkelijke opdrachtgever is niet bekend. (Madrid, Prado). 123: p. 18-21, 84-85, ills.; 124: p. 329-345, ills.</p> <p>2. Bruiloft te Kana. Gangbaar bijbels thema, maar moeilijk te interpreteren vanwege de raadselachtige details die volgens sommigen op ketterij wijzen, en de onbekende opdrachtgever. (Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen). 123: p. 22-23, 86-87, ills.; 124: p. 420-431, ills</p> <p>3. De keisnijding (Of <i>De genezing der dwaasheid</i>). Een man zit op een stoel, met achter hem een figuur die een kei weghaalt uit zijn hoofd. De inscriptie 'Meester snijt die keye ras Myne name is Lubbert Das' wijst erop dat de figuur in kwestie, Lubbert Das, bevrijd wil worden van zijn steen in het hoofd, een beeldspraak voor gekheid. Het zogenaamde keisnijden werd beschouwd als pure kwakzalverij en centenklopperij. Dit werk bevat dan ook veel toespelingen hierop. Het schilderij is niet gesigneerd of gedateerd, waardoor er geen eensgezindheid bestaat of het van Bosch zelf is of een kopie. Geen enkel schilderij van Bosch is voorzien van een datum. (Madrid, Prado). 123: p. 17, 84, ills.; 124: p. 440-445, ills.</p> <p>4. De goochelaar. Een figuur rechts voor een grote tafel in het midden houdt een stelletje simpele zielen voor de gek met een soort 'balletje balletje' truc. Sarcastische en ironische parodie op de menselijke stompzinnigheid, een een geliefd thema bij Bosch. Ook dit jeugdwerk is niet gedateerd en niet gesigneerd, waarmee de toeschrijving niet onomstotelijk vaststaat. (Sant Germain-en-Laye, Musée municipal). 123: 24, 86-87, ills.; 124: 446-450, ills.</p>	SCK	NRN	<p>Hieronymus Bosch (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch; Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal</p>
------	--	-----	-----	---

1480	<p>-1515 (ca.): Colijn de Coter uit Brussel, van wie maar drie gesigioneerde werken bekend zijn, waaronder zijn <i>Aanbidding der Wijzen</i>, leidt een belangrijk en succesvol schildersatelier in deze stad. Niet alleen is hij van invloed op de schilderkunst in Brussel, maar ook op die van Antwerpen en van Mechelen. Zijn werk ontleent veel aan Rogier van der Weyden en de Meester van Flémalle, maar later ook aan dat van tijdgenoten. Hij evolueert van een traditionele stijl naar een meer persoonlijke, monumentale en expressieve kunst met vernieuwende composities en figuren, maar hij is tegelijkertijd ook gericht op massaproductie. Ook heeft De Coter kartons voor de Brusselse tapijtindustrie gemaakt. (Gent, Museum voor Schone kunsten) 133, ill.</p>	SCK DCK	ZDN	<p>Colijn de Coter (1440/1445-1522/1532), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Brussel en Antwerpen. Rogier van der Weyden (1399/1400-1464), Zuid-Nederlands schilder, Vlaams Primitief werkzaam in Doornik en in Brussel; Meester van Flémalle (noodnaam), werkzaam in Doornik [ca.1410-1440]</p>
1480	<p>Justus van Gent (Joos van Wassenhove?) schildert <i>Federigo da Montefeltro, zijn zoon Guidobaldo en anderen luisterend naar een redevoering</i> (Londen, Hampton Court). Volgens contemporaine bronnen heeft Federigo Justus van Gent rond 1473 naar Urbino gehaald omdat hij in Italië geen schilder wist te vinden die in olieverf kon schilderen en die hij geschikt achtte voor enkele prestigieuze opdrachten. De uit Vlaanderen afkomstige schilder is lange tijd vereenzelvigd met een zekere Joos van Wassenhove, ingeschreven in het schildersgilde van Gent in 1464 en van wie ook werk van vóór 1473 bekend is. Of dit zeker is wordt betwijfeld. Ook wordt er beweerd dat (een gedeelte van) het werk in Urbino, toegeschreven aan Justus van Gent, wel eens van de Spaanse schilder Pedro Berruguete zou kunnen zijn. Berruguete schilderde ook een portret van Federigo da Montefeltro en zijn zoon Guidobaldo. (Urbino, Galleria Nazionale delle Marche). 133, ill.</p>	SCK	ZDN ITL SPJ	<p>Justus van Gent = Joos van Wassenhove (?) (ca.1430-na 1480), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Antwerpen, Gent en in Italië; Federigo III da Montefeltro (1422-1482), hertog van Urbino, condotierre (legeraanvoerder), bibliofoon en humanist; Pedro Berruguete (ca.1450-ca.1504), Spaans schilder, enige tijd werkzaam in Italië</p>
1480	<p>1. Hans Memling schildert <i>Portret van een jonge vrouw</i>. Memling, geboren vóór 1440 in Seligenstadt maar werkzaam in Brugge, brengt de tradities van zijn voorgangers Jan van Eyck en Rogier van der Weyden samen in wat later wel de 'Brugse canon' wordt genoemd. Aan Van Eyck ontleent hij vooral kleurgebruik, de gedetailleerde weergave van de objecten en de weergave van het landschap, aan Van der Weyden meer het compositieschema, de houdingen van de figuren en de wijze van portrettschilderen. (Brugge, Memlingmuseum - Sint-Janshospitaal). 120: p. 67, 74, ill.; 121: p. 16-17, ill. 2. (ca.): <i>Portret van een man met een munt</i> (ook wel <i>Portret van een Italiaan</i> genoemd). Memling had veel contacten met Italiaanse klanten. Dit portret wordt vaak vergeleken met Botticelli's <i>Man met de penning</i> uit ca. 1470 (Florence, Uffizi). Maar bij Memlings portretkunst is niet altijd duidelijk wie wie heeft beïnvloed. (Antwerpen, Koninklijk</p>	SCK	ZDN Brg ITL	<p>Hans Memling, ca. 1430/1440-1494), Vlaams schilder, (afkomstig uit Mainz), werkzaam in Brugge; Jan van Eyck (ca.1390-1441), hofschilder in Den Haag en Brugge, bekendste schilder van de Vlaamse Primitieven; Rogier van der Weyden (1399/1400-1464), Zuid-Nederlands schilder, Vlaams Primitief, werkzaam in Doornik en in Brussel</p>

	<p>Museum voor Schone Kunsten). 120: p. 75, ill.; 121: p. 17, ill. 3. Triptiek van Adriaan Reins. Op het middenpaneel de bewening van Christus; linkerpaneel: Adriaan Reins in de kledij van een hospitaalbroeder met zijn beschermheilige in een harnas; rechterpaneel: de heilige Barbara met haar toren. Op de gesloten luiken de heilige Wilgefortis en de heilige Maria Egyptica. Het drieluik is (waarschijnlijk) bestemd voor het Sint-Janshospitaal en hangt daar nog steeds. (Brugge, Memlingmuseum - Sint-Janshospitaal). 120: p. 72-73, ill.; 121: p. 16, ill.</p>			
1480	<p>De Meester van het zicht op de Sint-Goedele schildert Prediking. De identiteit van deze Brusselse kunstenaar is onbekend. Hij is genoemd naar dit schilderij waar op de achtergrond de Sint Goedele kathedraal voorkomt. Zijn werk, waar regelmatig Brusselse gebouwen op zijn afgebeeld, wordt gekenmerkt door een gedetailleerde maar overdreven maniëristische stijl en heftige expressieve gebaren en gezichtsuitdrukkingen. Hij heeft een omvangrijk atelier geleid met opdrachten tot in het buitenland. (Parijs, Louvre). 133, ill</p>	SCK	ZDN Bsl	Meester van het zicht op de Sint Goedele (-?-), schilder, Vlaams Primitief, werkzaam in Brussel.
1480	<p>(ca.) Vervaardiging van de houten koorbanken voor de Grote of Martinikerk en de Broerekerk in Bolsward. Ze bevinden zich nu allemaal in Grote of Martinikerk. De banken hebben snijwerk met voorstellingen uit het Oude Testament, het leven van Maria en van Christus en voorstellingen van heiligen. 104: p. 9-10; 105: p. 48 (detail)</p>	BHK Fri	NRN	
1480	<p>(ca.) In de Sint Joriskerk in Amersfoort wordt een rijk zandstenen oxaal (een afscheiding tussen het gedeelte voor de gelovigen en het priesterkoor) in een laat-gotische flamboyante stijl aangebracht. In Noord-Nederland is behalve in Amersfoort nog in Rhenen een dergelijk, zij het minder uitbundig, oxaal bewaard gebleven. 23: p. 29-30, ill.; 104: p. 291; 105: p. 12-13, ill.</p>	BHK	NRN	
1480	<p>-1496: Aan de noordzijde van het koor van de kathedraal van Sint-Jan in 's-Hertogenbosch wordt de Sacramentskapel in een zeer rijke stijl herbouwd. Deze kapel behoorde van oudsher toe aan de Onze-Lieve-Vrouwe-Broederschap. 104: p. 619</p>	BKM	NRN	

1480	(ca.) Er wordt begonnen met de eigenlijke bouw van de <i>Sint-Lievensmonstertoren</i> in Zierikzee, waarvan de eerste steenlegging al in 1452 had plaats gevonden. Zowel <i>Anthonis I Keldermans</i> als diens zoon <i>Rombout II Keldermans</i> - die later (in 1529) de leiding van de werkzaamheden krijgt en die ook het bekroningsontwerp maakt - worden bij de bouw betrokken. 55: 49-51, ill.; 104: 572-573	BKM	NRN	<i>Anthonis I Keldermans</i> (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant en Zeeland; <i>Rombout II Keldermans</i> (1460-1531), architect uit Mechelen (Brabantse gotiek)
1480	-1527: In Kampen exploiteert <i>Geert</i> van Wou een belangrijke klokgieterij. Ook vanuit Duitsland komen opdrachten binnen, met name van kerken in Osnabrück, Lübeck en Erfurt (1497). Ook is hij een van de bekendste geschutgieters van zijn tijd. Zo levert hij bijvoorbeeld veldgeschut aan <i>Karel</i> van Gelre en giet hij kanonnen voor steden als Groningen en Nijmegen. Van deze gieterij vonden de stadsarcheologen in 2002 resten aan de Burgwal. 28: p. 24; Ref. Dagblad 12-06-2002	DCK MLG	NRN DLN	<i>Geert van Wou</i> (ca.1450-1527), vermaard klokkengieter; <i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]

Jaar	14 GESCHIEDENIS 81	Owp	Lnd	Bio
1481	Gelre wordt weer geheel door <i>Maximiliaan I</i> van Habsburg onderworpen. Niettemin blijft <i>Catharina</i> van Gelre voogdes over Gelre. (zie ook september 1477). Ook Zutphen, dat steeds geweigerd had voor <i>Maria</i> van Bourgondië te buigen, capituleert nu voor haar echtgenoot Maximiliaan I van Habsburg. Hiermee is het verzet van Gelre tegen de Habsburgers (voorlopig) gebroken. 01; 35	APG MLG	NRN Gel	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Catharina van Gelre</i> (ca. 1440-1497), regentes van het hertogdom Gelre [1477-1492]; <i>Maria van Bourgondië</i> (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482];
1481	De Hoeken veroveren vanuit Utrecht Leiden, maar trekken weer terug na een hevige reactie van de Kabeljauwen. Hierdoor begint de oorlog tussen de Hoeken in Utrecht (bisschop <i>David</i> van Bourgondië) en de Hollandse Kabeljauwen (<i>Maximiliaan I</i> van Habsburg). De oorlog duurt tot 1483. 01	APG MLG	NRN Hol Utr Ldn	<i>David van Bourgondië</i> (1427-1496), bastaardzoon van Filips de Goede en Colette Casteleyn, bisschop van Utrecht [1456-1496]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508

1481	-1483: Vanwege de slechte oogsten verdriedubbelen de prijzen van het graan. De exportlanden, zoals de 'graanschuur' Pruisen zetten de uitvoer stop. De stedelijke middenklassen moeten zich nu tevreden stellen met een minimum, terwijl de lagere inkomensgroepen zwaar tekort komen. Wanneer slechte oogsten verwacht worden, kopen de graanhandelaars reeds graan op, dat nog op het land staat en zij houden het na de oogst een tijdje vast, waarmee de prijs nog verder opgedreven wordt. Rijke stedelingen, kloosters en hospitalen creëren als reactie hierop een parallelmarkt. Zij kopen gronden op en bedingen van hun pachters leveranties tegen vaste prijzen. In ieder geval hebben de minderbedeelden het meest te lijden van de prijsschommelingen op de markt. 144: 192	ESG	NRN DLD	
1481	Venlo, dat als Maashaven een belangrijke stapelplaats is, wordt volberechtigd lid van de Hanze. 35	ESG	NRN	

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 81	Owp	Lnd	Bio
1481	Matthias van der Goes drukt in Antwerpen de eerste incunabel: een Nederlandstalig devotieboekje, <i>Boexken van der officien ofte dienst der missen</i> , door Simon van Venlo. Van der Goes was waarschijnlijk afkomstig uit Goes op Zuid-Beveland. Tussen 1481-1500 beginnen zo'n tien drukkers in Antwerpen een drukkersatelier, waarvan Van der Goes de eerste is. Tussen 1481 en zijn dood in 1492 publiceert hij 96 uitgaven. Zijn weduwe hertrouwt in 1493 met Govaert Bac, die het atelier en het programma van Van der Goes overneemt. 148: p. 31, 73	BDG	ZDN Awp	Matthias van der Goes (-?-), drukker, werkzaam in Antwerpen [1481-1492]; Simon van Venlo (-?-), auteur; Govaert Bac (-?-), drukker, werkzaam in Antwerpen [1493-1511]
1481	In Amsterdam wordt begonnen met de aanleg van een nieuwe <i>ommuring</i> . Tot dan toe waren er alleen aarden wallen tussen de poorten en torens. De Schreierstoren, Sint Anthonispoort en de Munttoren zijn nog overblijfselen van deze nieuwe vestingmuur. 104: p. 346	BKM	NRN Ams	

1481	-1538: Er wordt gebouwd aan de <i>Sint Bavo</i> in Haarlem. In 1481 zijn de muren van het nieuwe middenschip (het oude schip was in 1471 afgebroken), gereed. In 1486 zijn de gewelven van de zijbeuken voltooid en pas in 1538 het houten stergewelf* boven het middenschip. Met de bouw van de toren, begonnen in 1502, zijn Cornelis de Wael, meester van de Utrechtse domloods en Anthonis I Keldermans betrokken. 102: p. 35	BKM	NRN Hlm	Cornelis de Wael (ca.1440-1505), bouwmeester in o.a. 's-Hertogenbosch, Maastricht, Luik, Utrecht en Haarlem; Anthonis I Keldermans (ca.1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant
1481	Leeuwarden, een weliswaar omgracht maar nogal onsamenhangend geheel, krijgt een nieuwe en laatste <i>omwalling</i> . Leeuwarden was ontstaan uit de drie terpdorpen Oldenhove - in de 9de en 10de eeuw een uithof van de abdij van Corvey in Engeland -, Nijehove - een handelsvestiging aan de Middellzee die in de 12de eeuw stadsrechten kreeg - en Hoek. Nijehove had het eerst een omwalling en nam in 1435 beide andere dorpen binnen de omwalling op. In de 15de eeuw kreeg de vestiging een haven en werd het een belangrijke handelsplaats, met uitvoer naar de Oostzeelanden, Holland, Frankrijk en Engeland. 104: p. 43	BKM	NRN Lwd	
1481	-1534: Bouw van het schip van de <i>Sint Willibrorduskerk</i> in Hulst. Vanaf 1481 leidt Herman de Wagemakere de bouwwerkzaamheden, vanaf 1512 Domien de Wagemakere. In 1518 en 1529 wordt er gewerkt aan het koor en komen de sacristie en de kapellen gereed. In 1528 wordt door Laureys II Keldermans het portaal aan de westgevel gebouwd. In 1534 komt de rijke voorgevel van Willem van Sassen tot stand. 104: p. 531; 105: p. 170, ill.	BKM	NRN	Herman de Wagemakere (?-1503), Zuid-Nederlands bouwmeester, werkzaam in o.a. Antwerpen, Lier en Hulst; Domien de Wagemakere (ca.1460-1542), zoon, Zuid-Nederlands bouwmeester (Brabantse hooggotiek), werkzaam in Antwerpen, Lier, Hulst, Brussel en Gent; Laureys II Keldermans (?-1534), Zuid-Nederlands bouwmeester, werkzaam in Antwerpen, Middelburg, Mechelen, Bergen-op-Zoom; Willem van Sassen (-?-), bouwmeester, werkzaam in Hulst
1481	-1482: In Mechelen wordt de oude Sint-Romboutstoren afgebroken. Al op 22 mei 1452 was de eerste steen gelegd van een <i>nieuwe Sint-Romboutstoren</i> , waarvan de bouw met horten en stoten gepaard ging. Vanaf 1482 beschikken de kerkmeesters over voldoende inkomsten uit belastingen om de bouw van de nieuwe toren zonder al te veel onderbrekingen voort te zetten tot de definitieve stopzetting rond 1520. Wie het oorspronkelijke plan heeft ontworpen is niet met zekerheid bekend. Aangenomen wordt Jan II Keldermans, de eerste bouwmeester uit de Brabantse familie Keldermans . Zowat alle latere architecten uit de familie (Anthonis I, Anthonis II, Rombout en Laureys) moeten bij de bouw betrokken zijn geweest. 55: p. 27-49	BKM	ZDN Mln Hol Zee	Keldermans, familie : Zuid-Nederlandse bouwmeesters en beeldhouwers, voornamelijk werkzaam in Brabant, maar ook af en toe in Holland en Zeeland. Op zowat alle belangrijke kerken en openbare gebouwen van de Brabantse gotiek hebben zij hun stempel gedrukt.

--	--	--	--	--

Jaar	14 GESCHIEDENIS 82	Owp	Lnd	Bio
1482	27 maart: Maria van Bourgondië overlijdt in het Prinsenhof in Brugge aan de gevolgen van een val van haar paard tijdens een jachtpartij op 6 maart. Haar driejarig zoontje Filips de Schone volgt haar op, met zijn vader Maximiliaan I als zijn voogd en regent. Engelbert II van Nassau treedt op als stadhouder van de Nederlandse gewesten. 01; 56: p. 287	APG	ZDN NRN Bru	<i>Maria van Bourgondië</i> (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]; <i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Engelbert II van Nassau</i> , graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd der Nederlanden [1501-1504]

1482	<p>De Staten-Generaal erkennen Maximiliaan I van Oostenrijk als voogd van zijn zoon Filips de Schone en ook, zij het met grote reserves van de kant van Vlaanderen en Brabant, als diens regent. Zij dwingen hem tot de vrede van Atrecht met Frankrijk, waarbij het volgende bepaald wordt:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. De tweejarige Margaretha van Oostenrijk, dochter van Maximiliaan en Maria van Bourgondië, zal huwen met de tienjarige Franse kroonprins, de latere Karel VIII. 2. Maximiliaan staat nu meteen al als bruidsschat Franche-Comté en Artois plus nog wat andere gebieden aan Frankrijk af. Het eigenlijke hertogdom Bourgondië wordt als rechtmatig Frans gebied beschouwd. 3. De Franse koning Lodewijk XI belooft zijn steun aan Maximiliaans vijanden, zoals het hertogdom Gelre, te staken. <p>01; 35</p>	APG	ZDN FRK Vla Bra	<p>Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Filips de Schone (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Maria van Bourgondië (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]; Karel VIII (huis Valois) (1470-1498), koning van Frankrijk [1483-1498]; Lodewijk XI (huis Valois) (1423-1483), koning van Frankrijk [1461-1483]</p>
1482	<p>Maximiliaan I benoemt zijn vertrouweling, de jurist Filips Wielant, die sinds 1480 o.a. ook president van het Hof van Holland was, tot raadsheer-rekwestmeester in de Raad van Vlaanderen. Niet veel later kiest Wielant echter voor de Vlaamse partij, die zich verzet tegen Maximiliaans ambitie om als regent voor zijn zoon Filips de Schone diens burgerlijke en politieke rechten over het graafschap Vlaanderen uit te oefenen (zie ook 1483). Later zullen Maximiliaan en Wielant zich weer met elkaar verzoenen.</p> <p>141: p. 100</p>	APG	ZDN NRN	<p>Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Filips Wielant 1441/1442-1520), Zuid-Nederlands rechtsgeleerde; Filips de Schone (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]</p>
1482	<p>Adriaan van Rassegem, sinds 1477 een getrouw dienaar van Maximiliaan I, wordt burgemeester van Gent. In deze functie wordt hij nu echter de leider van het Gentse verzet tegen de vorst, waarbij hij herhaaldelijk steun bij Frankrijk zoekt. Pas in 1489 zal hij zich weer met Maximiliaan verzoenen.</p> <p>35</p>	APG	ZDN Gnt	<p>Adriaan van Rassegem (-?-), Vlaamse edelman, lid van de regentschapsraad en leider van het Gents verzet; Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508</p>
1482	<p>30 augustus: Lodewijk van Bourbon, prins-bisschop van Luik, sneuvelt in de strijd tegen (of vermoord in opdracht van) zijn politieke tegenstander Willem I van der Marck Lumey. De laatste had zich steeds tegen de Bourgondische macht verzet. Hij wordt nu regent van Luik en hij laat onder dwang zijn zoon Jan (Johannes IX van Hornes) tot prins-bisschop kiezen.</p> <p>35</p>	APG MLG	ZDN Lui	<p>Lodewijk van Bourbon (1438- 1482), prins-bisschop van Luik [1456-1482]; Willem I van der Marck Lumey (ca.1446-1485), heer van Lummen (in Henegouwen), Luiks politicus, overgrootvader van de latere watergeus Lumey; Johannes IX van Hornes (?-1505), prins-bisschop van Luik [1484-1505]</p>

1482	<p>16 juli: Jan van Schaffelaar, Kabeljauws aanvoerder en in dienst van de bisschop van Utrecht, David van Bourgondië, bezet Barneveld. Het was een belangrijk dorp, maar geen stad en dus niet ommuurd. De Hoekse bewoners van Nijkerk en Amersfoort vallen nu op hun beurt Barneveld aan. Van Schaffelaar vlucht met de zijnen in de kerk, die door de Hoeken omsingeld wordt. In ruil voor een vrije aftocht van zijn troepen, springt hij van de toren. [Bron niet teruggevonden]</p>	MLG	NRN	<p><i>Jan van Schaffelaar</i> (voor 1445- 1482), Kabeljauws huurling in dienst van <i>David van Bourgondië</i> (1427-1496), bastaardzoon van Filips de Goede en Colette Casteleyn, bisschop van Utrecht [1456-1496]</p>
------	---	-----	-----	---

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 82	Owp	Lnd	Bio
1482	<p>(iets vóór): 1. Hugo van der Goes (toegeschreven) voltooit <i>Man in gebed</i>. Het is een borststuk, geschilderd in een ovaal, van een in het zwart geklede vrij jonge man, met de handen gevouwen. Van der Goes heeft geen enkel werk gesigneerd en/of gedateerd, waardoor een toeschrijving aan hem altijd problematisch is. Van der Goes werd in 1467 in het kunstenaarsambacht in Gent opgenomen. Zijn geboortedatum is niet bekend en ook niet bij wie hij in de leer is geweest. (New York, Metropolitan Museum of Art). 128: p. 66</p> <p>(of begin 1483): 2. Dood van Hugo van der Goes in het Roode Klooster in het Zoniënwoud bij Brussel, vermoedelijk in de leeftijd van omstreeks 40 jaar. Hij wordt begraven in de pandhof van het Roode Klooster. Van der Goes was in zijn tijd een zeer vermaard schilder, met opdrachten van stadsbesturen, van adellijke families, kloosters, kerken, ambachten en buitenlandse kapitaalkrachtige families. Zijn medebroeder Gaspar Ofhuys zegt van hem dat hij zo beroemd was in de schilderkunst dat men “in die dagen, naar men beweert, aan deze zijde van de bergen zijns gelijke niet vond”. Heel veel van zijn buitengewoon invloedrijke werk is, o.a. door de beeldenstorm, verdwenen. Er is nog maar een handjevol schilderijen over dat met enige zekerheid aan hem toegeschreven kan worden. Ook zijn bijna alle feiten over zijn leven en werk in de vergetelheid geraakt, waardoor slechts met moeite in de 19e en 20e eeuw de identiteit van de maker van het indrukwekkende <i>Portinari-triptiek</i> (1473-1478) kon worden vastgesteld. (Florence, Uffizi). 128: p. 11, 19-20, 330, ill.</p>	SCK	ZDN	<p><i>Hugo van der Goes</i> (ca. 1436-1482), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Gent en Brussel [1467-1482]; <i>Gaspar Ofhuys</i> (ca. 1456-ca. 1523), monnik in het Roode Klooster bij Brussel.</p>

1482	Onderste stuk van de bij de Sint-Maartenskerk (nu Martinikerk) behorende <i>Martinitoren</i> te Groningen, waarmee in 1469 was begonnen, komt gereed. Ook is de lengte van de kerk zelf naar het westen toe verdubbeld. Door de nieuwe brede en hoge zijbeuken (met topgevels in Westfaalse stijl) ontstaat het karakter van een hallekerk. (Zie ook 1545). 123: p. 11	BKM	NRN Gro	
------	---	-----	------------	--

Jaar	14 GESCHIEDENIS 83	Owp	Lnd	Bio
1483	Juni: Tijdens een militaire campagne in het Sticht stemt <i>Maximiliaan I</i> erin toe dat er in Vlaanderen een regentschapsraad komt voor zijn zoon <i>Filips</i> de Schone, samengesteld uit verwanten van de dynastie en uit vertegenwoordigers van de grote steden. In oktober herroept hij dit, maar de raad blijft gewoon het graafschap besturen en zelfs met openlijke steun van Frankrijk. Dit ondermijnt uiteraard het gezag van Maximiliaan. 01; 144: p. 222	APG	NRN ZDN Vla F	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]
1483	30 augustus: De Franse koning <i>Lodewijk XI</i> sterft en <i>Maximiliaan I</i> grijpt dit aan om opnieuw een oorlog met Frankrijk te beginnen. Vlaanderen is hier tegen en het stuurt een eigen gezantschap op weg naar de nieuwe koning <i>Karel VIII</i> van Frankrijk, maar Maximiliaan neemt het gevangen. Dit is het startsein voor een Vlaamse opstand tegen Maximiliaan van Habsburg. De Gentenaar <i>Jan</i> van Coppenolle neemt hierbij de leiding, maar de Vlamingen kunnen niet op tegen de Duitse huursoldaten van Maximiliaan, terwijl de steun van de andere gewesten gering is. Zij storen zich aan het Vlaamse particularisme. Overigens zijn de Vlamingen ook onderling verdeeld en in 1485 geven zij hun verzet tegen Maximiliaan op. (Zie ook aldaar). 01	APG	ZDN Vla FRK DLD	<i>Lodewijk XI</i> (huis Valois) (1423-1483), koning van Frankrijk [1461-1483]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Karel VIII</i> (huis Valois) (1470-1498), koning van Frankrijk [1483-1498]; <i>Jan van Coppenolle</i> (ca.1434-1492), Gents volksleider

1483	<p>September: Het Hoekse Utrecht capituleert voor Maximiliaan I van Habsburg. In maart was de Hoekse leider Jan van Montfoort tijdens een vergadering in het kapittelhuis van de Dom gevangen genomen, maar snel weer vrijgelaten. Hij sluit nu vrede met Maximiliaan en hij verlaat de stad. Bisschop David van Bourgondië, die ook gevangen was genomen, wordt in zijn oude waardigheid hersteld. Het is een stap naar de inkapseling van het Sticht in het Bourgondische landencomplex. 01; 35; 144: p. 221</p>	APG	NRN Utr	<p>Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Jan III van Montfoort (ca.1448-1522) burggraaf van Montfoort etc, leider Hoekse opstand [1481-1483]; David van Bourgondië (1427-1496), bastaardzoon van Filips de Goede en Colette Casteleyn, bisschop van Utrecht [1456-1496]</p>
------	--	-----	------------	--

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 83	Owp	Lnd	Bio
1483	<p>-1498: In Delft worden bij verschillende drukkers boeken gepubliceerd met houtsneden van (waarschijnlijk) een schilder die bekend is onder de naam Meester van de Virgo inter Virgines en die misschien geïdentificeerd kan worden met een zekere Dirc Jansz (werkzaam 1474-1495) in deze stad. De overeenkomsten van de houtsneden met de schilderijen van deze meester zijn frappant, vandaar ook de toeschrijving. Zijn noodnaam is afkomstig van een schilderij in het Rijksmuseum in Amsterdam met de maagd Maria in het gezelschap van de heiligen Catharina, Cecilia, Ursula en Barbara, en dit werk is dus het uitgangspunt voor de toeschrijving van zijn oeuvre. Dramatische weergave van de uitgebeelde gebeurtenissen en een grote emotionaliteit van de personages zijn kenmerkend voor het werk van deze meester. 132: p. 146-155, 157 ill.</p>	BDG TKP SCK	NRN Dlf	<p>Meester van de Virgo inter Virgines (noodnaam), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Delft en omgeving [ca. 1470-1505]</p>

1483	28 mei: Aankomst van het <i>Portinari-triptiek</i> van Hugo van der Goes in Florence. Dit indrukwekkende retabel was vanuit Brugge per schip naar Italië vervoerd. Het was besteld door Tommaso Portinari, de vertegenwoordiger in Brugge van de Florentijnse bank van de Medici, en het wordt geplaatst in het Hospitaal van de Santa Maria Nuova in Florence. Het middenpaneel stelt de aanbidding der herders voor. Op de zijvleugels zijn Tommaso Portinari met twee zoontjes en heiligen en zijn echtgenote Maria Baroncelli met oudste dochter en heiligen afgebeeld. Het werk zal snel een grote faam krijgen, alhoewel lange tijd de maker ervan onbekend is. Het is niet gedateerd, niet gesigneerd en niet voorzien van een dedicatieopdracht, waardoor het zelfs toegeschreven zal worden aan Florentijnse schilders. Giorgio Vasari maakt melding van een zekere 'Ugo di Anversa'. Pas in de 19e eeuw wordt deze Ugo in verband gebracht met Hugo van der Goes uit Gent die vervolgens als maker van dit fameuze retabel geïdentificeerd wordt. (Florence, Uffizi). 56: p. 77, 287, ill. (detail); 128: p. 19-20, 250-301, ill.	SCK	ZDN ITL	<i>Hugo van der Goes</i> (ca. 1436-1482), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Gent en Brussel [1467-1482]; <i>Tommaso Portinari</i> (1432-1501), Florentijns bankier; <i>Giorgio Vasari</i> (1511-1574), schilder, architect en auteur van <i>Le vite...</i> (etc.), de eerste biografieën van Italiaanse kunstenaars
1483	8 november: Reinier van Thienen installeert zijn meer dan vijf meter hoge koperen <i>paaskandelaar</i> voor de Sint Leonarduskerk in Zoutleeuw, waar deze zich nog altijd bevindt. De dramatische uitbeelding van de figuren: Christus aan het Kruis, Maria, Johannes en Maria Magdalena, doet denken aan de schilderijen van Rogier van der Weyden. Het is een van de grootste en indrukwekkendste paaskandelaars in Europa. Van Thienen, woonachtig in Brussel, waar hij ook (tussen 1477-1491) openbare ambten bekleedde, heeft nog meer werk voor deze kerk gemaakt, maar dat is bijna allemaal verloren gegaan. 13; 133	BHK DCK	ZDN EUR	<i>Reinier van Thienen</i> (1465-1498), Zuid-Nederlands beeldhouwer en edelsmid, werkzaam in Brussel [ca.1465-1498]; <i>Rogier van der Weyden</i> (1399/1400-1464), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Doornik en in Brussel

Jaar	14 GESCHIEDENIS 84	Owp	Lnd	Bio
1484	Het Verdrag van Tongeren wordt gesloten tussen Willem I van der Marck en prins-bisschop Johannes IX van Hornes. Hierbij wordt Johannes als prins-bisschop van Luik erkend, terwijl de Van der Marcks de vestigingen Bouillon, Franchimont en Stokkum in pand krijgen voor de hun toegezegde geldsommen. Hiermee komt een eind aan de burgeroorlog in Luik tussen de Van der Marcks en de Hornes. 35	APG	ZDN Lui	<i>Willem I van der Marck Lumey</i> (ca.1446-1485), heer van Lummen (in Henegouwen), Luiks politicus, overgrootvader van de latere watergeus Lumey; <i>Johannes IX van Hornes</i> (?-1505), prins-bisschop van Luik [1484-1505]

1484	5 december: Paus Innocentius VIII vaardigt de pauselijke bul <i>Summis desiderantes affectibus</i> uit, waarmee het bestaan van heksen wordt erkend en de inquisitie de bevoegdheid krijgt om heksen en tovenaars te vervolgen. Wikipedia	GKS JUR	ITL	Innocentius VIII = <i>Giovanni Battista Cibo</i> (1432-1492), paus [1484-1492]
------	---	------------	-----	---

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 84	Owp	Lnd	Bio
1484	De drukker Gheraert Leeu uit Gouda vestigt zich in Antwerpen. Op 18 september verschijnt zijn eerste Antwerpse incunabel: <i>Gemmula vocabulorum</i> een Latijn-Nederlands woordenboek van gesneden stenen. Leeu had contacten met humanisten, waaronder Erasmus . Tot aan zijn dood in 1492 zal hij de belangrijkste en productiefste drukker in Antwerpen zijn: zo'n 156 publicaties zijn van hem bekend. Ook Leeu's broer Claes Leeu was kortstondig als drukker werkzaam in Antwerpen. Tussen 1487-1488 publiceert hij een zevental werken. Het fonds van beide broers bestond uit heiligenlevens, devotiewerkjes, geschiedkundige werken, grammaticaboekjes etc. 148: p. 45, 69	BDG	NRN ZDN Awp	Gheraert Leeu (1445/1450-1492), drukker en uitgever in Gouda [1477-1484] en in Antwerpen [1484-1492]; Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; Claes Leeu (?-), drukker in Antwerpen [1487-1488]
1484	-1494 (ca.) Geertgen tot Sint Jans schildert <i>Het lot van het gebeente van Johannes de Doper</i> . Dit is een van de twee overgebleven panelen van een Kruisigingaltaarstuk voor het Johanniterklooster in Haarlem, dat in 1566 (beeldenstorm) of 1573 (de verovering van Haarlem) verloren ging. Er staat een tafereel op waarbij kloosterlingen van het Johanniterconvent de verbranding van het gebeente van Johannes de Doper bijwonen, een gebeurtenis die zich afspeelde in 362. Op hetzelfde paneel bergen zij het gebeente van de heilige dat ze in 362 stiekem hadden kunnen redden uit die verbranding, iets dat zich in werkelijkheid afspeelde in 1252. Het andere overgebleven paneel stelt de <i>Bewening van Christus</i> voor en toont duidelijk invloeden van Rogier van der Weyden, met name in de weergave van de vrouwelijke figuren. Het is het belangrijkste werk van deze volgens Van Mander jong gestorven Haarlemse schilder. (Wenen, Kunsthistorisches Museum). 56: p. 76, 287, ill.; 132: p. 97-106, ill	SCK	NRN	Geertgen tot Sint Jans (1460/65-1485/95), Noord-Nederlands schilder, Vlaams Primitief, werkzaam in Haarlem; Rogier van der Weyden (1399/1400-1464), Zuid-Nederlands schilder, Vlaams Primitief, werkzaam in Doornik en in Brussel
1484	Gerard David wordt meester in het Brugse ambacht van de beeldenmakers en zadelmakers, waartoe ook de kunstschilders behoren. David was afkomstig uit Oudewater bij Gouda, maar hij zal carrière maken in Brugge en in Antwerpen. 120: p. 88	SCK	NRN ZDN Brg Awp	Gerard David (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge en Antwerpen

1484	Desiderius Erasmus volgt lessen bij de beroemde humanist Rudolphus Agricola aan de Latijnse school in Deventer. 34: p. 44	LTM	NRN	<i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; <i>Rudolphus Agricola</i> (1443-1485), vroeg-humanistische geleerde en musicus
1484	In 's-Hertogenbosch verschijnt <i>Dat boec van Tondalus Vysioen, ende hoe dat zijn ziele uyt zijn lichaem ghenomen was. Gheprent tot 's Hertoghenbosch, 1484. Tondalus' visioen</i> was een beroemde tekst, geschreven door de Ierse monnik Broeder Marcus. De oorspronkelijke versie zou een vertaling zijn uit het Iers, gemaakt op verzoek van de abt van Regensburg kort na 1149. Het verhaal speelt zich af in het jaar 1148 te Cork, Ierland. Het boek gaat over de Ierse ridder Tondalus, die in de 12e eeuw een losbandig leven leidde maar na drie dagen in het hiernamaals vertoefd te hebben gelouterd en vol berouw terugkeerde en van zijn tocht een verslag uitbracht. Vooral de beschrijvingen van de verschikkingen van de hel spreken tot de verbeelding. Men neemt aan dat dit boek, dat al in 1472 of in 1482 (daarover in men het niet eens) in Antwerpen was verschenen, van invloed is geweest op het werk van de uit 's-Hertogenbosch afkomstige Hieronymus Bosch. [Bron niet teruggevonden]; Wikipedia	LTM GKS	NRN	<i>Hieronymus Bosch</i> (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch

Jaar	14 GESCHIEDENIS 85	Owp	Lnd	Bio
1485	Einde eerste Vlaamse opstand (begonnen in 1483), onder leiding van de Gentenaar Jan van Coppenolle. Ze waren niet opgewassen tegen de Duitse huursoldaten van Maximiliaan I terwijl de andere gewesten geen steun gaven. Bovendien waren de opstandelingen onderling verdeeld. Eindelijk kan Maximiliaan zich nu in juni laten inhuldigen als regent van Vlaanderen. Een maand later rebelleert Gent echter al weer. Nu verklaart Maximiliaan als straf alle privileges van de stad vervallen. Jan van Coppenholle wordt verbannen. 01; 144: p. 222	APG	ZDN Vla Gnt	<i>Jan van Coppenolle</i> (ca.1434-1492), Gents volksleider; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1485	In Antwerpen sticht men de eerste beurs in verband met de enorm toegenomen handelsactiviteiten. Het economische zwaartepunt van Vlaanderen verplaatst zich steeds meer van Brugge naar Antwerpen. 35	ESG	ZDN Awp	s

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 85	Owp	Lnd	Bio
1485	Na in de leer te zijn geweest bij de drukker Richard Pafraet in Deventer, begint Jacob van Breda een eigen drukkerij in dezelfde stad. Deventer is een van de belangrijkste drukkerssteden in Europa. De klanten van Jacob van Breda en andere drukkers bevinden zich in de omgeving van de Latijnse school en onder de humanisten. 97: p. 11	BDG	NRN Dev EUR	Richard Pafraet (ca.1455-1512), Duits drukker, werkzaam in Deventer [1477-1512]; Jacob van Breda Noord-Nederlands drukker werkzaam in Deventer [1483-1519]
1485	(ca.) 1. Hieronymus Bosch schildert Aanbidding der koningen . Jeugdwerk, qua kleur en compositie nog sterk beïnvloed door de laat-gotische traditie, met name door de miniaturen uit de Nederlanden. (Philadelphia, Philadelphia Museum of Art). 2. De Kruisiging met schenker . Traditioneel schilderij, zonder typische 'Boschiaanse' elementen, of het moeten de her en der verspreid liggende beenderen zijn. De wezenloos voor zich uitstarende opdrachtgever in streepjesbroek is onbekend. In de stad op de achtergrond vermoed men 's-Hertogenbosch. (Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten). 3. Ecce Homo met schenkers . De lijdende Christus wordt, vergezeld van Pontius Pilatus en nog een paar anderen, getoond aan het volk dat volgens het Latijnse opschrift: "Kruisigt hem!" roept. De schenkersfamilie linksonder is vroeger weggewerkt en overschilderd: ze is nauwelijks nog te zien. Eerste religieuze compositie van Bosch met zo'n groot aantal menselijke figuren. Tevens een van zijn laatste jeugdwerken. (Frankfurt, Städelsches Kunstinstitut). 124: 368-377, ill	SCK	NRN	Hieronymus Bosch (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch
1485	(ca.): In het atelier van Arnt Beeldensnijder ontstaan enkele beeldenaltaren, die via opdrachten of schenkingen geplaatst worden in de Sint-Petruskerk in Venray. Enkele heiligenbeelden daarvan zijn bewaard gebleven: St. Antonius abt, St. Oda, St. Jacobus Maior, St. Catharina, St. Eligius, St. Severus, St. Bernardus van Clairvaux, St. Jan de Evangelist en St. Sebastiaan. (Een houten beeld van Sint Sebastiaan wordt bewaard in Gent, Museum voor Schone Kunsten). 24: p. 99, ill.	BHK	NRN	Arnt Beeldensnijder = <i>Arnt von Kalkar, Arnt van Zwolle</i> , etc. (gest. 1492), beeldhouwer
1485	-ca.1540: Grootscheepse verbouwing en vernieuwing van het Markiezenhof , de woning van het geslacht Van Glymes, heren van Bergen op Zoom. Van ca. 1500 tot zijn dood in 1512 is Anthonis I Keldermans bij de bouw betrokken, waarna zijn zoon Rombout II Keldermans	BKM	NRN	Anthonis I Keldermans (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant en Zeeland; Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit

	<p>zijn plaats inneemt. De werkzaamheden verlopen traag en grotendeels in vier fases, omdat in dezelfde tijd ook de verbouwingen en de fortificatie van het kasteel van Wouw plaats vinden. In 1504 begint een grootscheepse nieuwe bouwcampagne, waarbij de bestaande huishoudelijke gebouwen worden afgebroken en nieuwe opgebouwd. Ook dateert uit die tijd de woonvleugel aan de zuidzijde, dwars op het al bestaande zaalgebouw. In 1521 begint de laatste fase, waarin onder andere de Sint-Christoffelschouw (vermoedelijk gemaakt naar een ontwerp van Rombout II) wordt geplaatst. Het complex is een schilderachtig en imposant geheel geworden met drie binnenplaatsen en twee tuinen. Het Markiezenhof wordt pas zo genoemd nadat Bergen op Zoom in 1533 door Karel V van heerlijkheid tot markiezaat is verheven.</p> <p>55: p. 135-141, ill; 101: p. 115; 102: p. 49-51, ill.</p>			<p>Mechelen, (Brabantse gotiek); Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1485	<p>Tijdens een oorlog met Gent brandt het stadhuis van Hulst af. Pas in 1523 begint men met reparatiewerkzaamheden. In 1529 is men bezig met de afwerking. In de stadsrekeningen zijn enige betalingen aan Laureys II Keldermans voor kleine werkzaamheden te vinden.</p> <p>55: 100-102, ill.</p>	BKM	ZDN NRN	<p>Laureys II Keldermans (?-1534), Zuid-Nederlands bouwmeester, werkzaam in Antwerpen, Middelburg, Mechelen, Bergen-op-Zoom</p>
1485	<p>-1510: Bouw van het koor van de Sint-Janskerk in Gouda. Bij een brand in 1552 het enige gedeelte dat van de kerk gespaard bleef.</p> <p>104: p. 438; 105: p. 104, ill.</p>	BKM	NRN	
1485	<p>In een (waarschijnlijk) Brussels atelier ontstaat het wandtapijt Maria als bron van levend water, met in het midden een voorstelling van Maria met het kind Jezus, boven haar de heilige Geest in de vorm van een duif en God de vader, en aan haar voeten een fonteintje met stromend water. Net als bij de geschilderde en gebeeldhouwde retabels heeft dit tapijt ook links en rechts taferelen: links slaat Mozes water uit de rots, rechts roert een engel in het geneeskrachtige bronwater. Belangrijk 'retabel-tapijt' in laatgotiek. (Parijs, Louvre).</p> <p>104: p. 438; 105: p. 104, ill.</p>	DCK	ZRN Bsl	
1485	<p>In Dordrecht scheiden de zilversmeden zich af van het Sint Lucasgilde en gaan een apart gilde vormen.</p> <p>106: p. 50</p>	DCK ESG	NRN Dor	

Jaar	14 GESCHIEDENIS 86	Owp	Lnd	Bio
1486	16 februari: Maximiliaan I van Habsburg wordt in Duitsland tot Rooms Koning gekozen. Met deze benoeming heeft hij het vooruitzicht om tot keizer van het Heilige Roomse Rijk gekroond te kunnen worden, wat in 1508 ook zal gebeuren. 01	APG MLG	DLN	Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1486	9 april: In de Dom van Aken vindt de kroningsplechtigheid plaats van Maximimilaan I van Habsburg. Hij keert terug naar de Nederlanden met zijn vader, keizer Frederik III. Samen smeden ze plannen voor een grootscheepse coalitie tegen Frankrijk. [Bron niet teruggevonden]	APG	DLN ZDN NRN	Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Frederik III van Habsburg (1415-1493), aartshertog van Oostenrijk, koning van Duitsland, keizer Heilige Roomse Rijk [1452-1493]
1486	Maximiliaan I van Habsburg dingt naar de hand van Anne van Bretagne, de negenjarige erfdochter van het laatste nog niet bij de Franse kroon ingelijfde hertogdom. Ook de Franse koning Karel VIII heeft zijn oog op haar laten vallen. Maximiliaan trekt opnieuw met zijn legers Frankrijk binnen. In het volgende jaar zal hij echter bij Béthune een nederlaag tegen de Fransen lijden. (Zie 1487). 01	APG	FRK	Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Anna van Bretagne (1477-1514), hertogin van Bretagne [1488-1514], echtgenote van Maximiliaan I, aartshertogin van Oostenrijk, koningin van het Heilige Roomse Rijk [1490-1491], koningin van Frankrijk [1491 tot 1498] en [1504-1514]; Karel VIII (huis Valois) (1470-1498), koning van Frankrijk [1483-1498]
1486	Maximiliaan I van Habsburg vertrekt tijdelijk naar Oostenrijk. Het bestuur van de Habsburgse Nederlanden laat hij over aan zijn militaire bevelhebber Albrecht van Saksen en aan een Raad van State. Deze bestaat uit belangrijke Waalse edelen en uit graaf Engelbert II van Nassau, die het hoofd is van de Nassaus in de Nederlanden. 34: p. 29	APG	OHG ZDN NRN	Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Albrecht van Saksen (1443-1500), hertog van Saksen [1485-1500], gouverneur van Friesland [1498-1500], stadhouder-generaal in de Nederlanden; Engelbert II van Nassau, graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd der Nederlanden [1501-1504]

1486	In Antwerpen wordt een einde gemaakt aan de macht van de gilden in het stadsbestuur. De klasse der regenten, rijke patriciërs, gaat nu de dienst uitmaken. In grote delen van de zuidelijke Nederlanden zal een dergelijke machtswisseling voorlopig nog niet aan de orde zijn. 34: p. 128	APG ESG	ZDN Awp	
------	---	------------	------------	--

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 86	Owp	Lnd	Bio
1486	-1487: <i>Hieronymus Bosch</i> wordt lid van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap in 's-Hertogenbosch. Hij staat er ingeschreven als 'Jheronimus Anthonisoene van Aken'. Wanneer Bosch in deze stad geboren is, is niet met zekerheid te zeggen, maar men vermoedt in 1453. Zijn naam wijst er op dat zijn voorouders afkomstig waren uit Aken. De familienaam Van Aken komt in 's Hertogenbosch al sinds de 13e eeuw voor. Hieronymus' grootvader, vader, drie ooms en een broer waren ook schilders. Door zijn huwelijk met <i>Aleid Goyarts vanden Meervenne</i> (in 1480), afkomstig uit een rijke koopmansfamilie, kan de schilder in grote vrijheid en welstand in zijn geboortestad leven. Zijn opleiding tot schilder kreeg hij vermoedelijk van zijn vader en/of van zijn ooms. 123: p. 10-11; 124: p. 11-12	SCK	NRN	<i>Hieronymus Bosch</i> (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch; <i>Aleid Goyart vanden Meervenne</i> (ca. 1447-1522/1523), echtgenote van Hieronymus Bosch
1486	Het rond 1410 teruggevonden (Latijnse) manuscript van Marcus <i>Vitruvius Pollio De architectura libri decem</i> (geschreven rond 25 voor Christus) wordt in Rome in druk uitgegeven. Vanaf 1511 verschijnen er in West-Europa ook vertaalde, geïllustreerde uitgaven van deze <i>Tien boeken over de bouwkunst</i> , waarin bijvoorbeeld de opleiding van architecten, bouwmaterialen, schone vormen, openbare gebouwen, woonhuizen, materialenkennis en techniek beschreven worden. Vooral het vierde boek, waarin de zuilenorden behandeld worden, zal een grote invloed op de 16e eeuwse architectuur, ook in de Nederlanden, krijgen. 82; 102: p. 66	BKM	ITL NRN ZDN EUR	<i>Marcus Vitruvius Pollio</i> (81 v.Chr.-15 v.Chr.), Romeins militair, architect en ingenieur
1486	-1499: In 1486 wordt bij de <i>Lebuïnuskerk</i> in Deventer begonnen met de bouw van de kooromgang. Van 1494-1499 vindt voor de zuidkant van het oostelijk transept de bouw van de Raadskapel plaats. 104: p. 155	BKM	NRN Dev	

Jaar	14 GESCHIEDENIS 87	Owp	Lnd	Bio
1487	Nederlaag van Maximiliaan I van Habsburg tegen Frankrijk bij Béthune. De jonge Karel van Egmond, de Gelderse troonsopvolger, valt in Franse handen. Ook graaf Engelbert II van Nassau wordt gevangen genomen. 01; 35	APG MLG	FRK	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; <i>Engelbert II van Nassau</i> , graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd der Nederlanden [1501-1504]
1487	In Vlaanderen ontstaat er heftig verzet tegen de ambitieuze en kostbare oorlogspolitiek van Maximiliaan I . De stad Gent komt weer in opstand. Jan van Coppenolle keert uit zijn ballingschap terug en laat eigen munten slaan: de zogenaamde 'coppennollen'. Er wordt zelfs een alliantie met Frankrijk gesloten en men laat een Frans garnizoen binnen de muren. 01; 34: p. 29; 144: p. 222	APG	ZDN Vla Gnt FRK	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Jan van Coppenolle</i> (ca.1434-1492), Gents volksleider
1487	In Luik wordt de vrede van Sint-Jacob gesloten. Deze is tot stand gebracht door een commissie die een eind moest maken aan de moeilijkheden die ontstaan zijn onder de prins-bisschop Johannes IX van Hornes. Met name de invloed van de gilden op het stadsbestuur en de houding van Luik tegenover de Bourgondiërs zijn aan de orde. Bij deze vrede wordt het recht gecodificeerd en het bestuur van de hoofdstad wordt gewijzigd, waarbij de invloed van de gilden op het stadsbestuur wordt beperkt. De gilde-dekens mogen zich slechts met het bestuur van hun gilden bezig houden. Het volgende jaar zullen de gilden deze vrede echter weer opzeggen. 35	APG ESG JUR	ZDN Lui	<i>Johannes IX van Hornes</i> (?-1505), prins-bisschop van Luik [1484-1505]

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 87	Owp	Lnd	Bio
1487	Hans Memling schildert tweeluit <i>Madonna en Maarten van Nieuwenhove</i> . Op het linkerpaneel is Maria ten halven lijve met Kind afgebeeld, op het rechter Maarten van Nieuwenhoven (een vooraanstaand Brugs burger), de handen gevouwen en met een opengeslagen gebedenboek voor zich liggend. Dit type devotieportret ten halven lijve gaat terug op Rogier van der Weyden, maar Memling plaatst zijn figuren niet tegen de gebruikelijke neutrale achtergrond, maar in een interieur zoals hier, of in een landschap. (Brugge, Memlingmuseum - Sint-Janshospitaal). 120: p. 76, ill.; 121: p. 18, ill.	SCK	ZDN	<i>Hans Memling</i> , (ca.1430/1440-1494), Zuid-Nederlands schilder (geboren in Seligenstadt), werkzaam in Brugge; <i>Rogier van der Weyden</i> (1399/1400-1464), Vlaams schilder, werkzaam in Doornik en in Brussel

1487	31 januari: In Gouda wordt het Sint Lucasgilde gereorganiseerd en het krijgt een nieuwe keur. Het omvat de schilders, de glazenmakers, de beeldsnijders, de plaatdrukkers en de borduurwerkers. In datzelfde jaar vormt het gilde ook een kerkelijke broederschap en sluit het met de pastoor van de Sint-Janskerk een overeenkomst die op 28 mei 1488 door de bisschop van Utrecht, David van Bourgondië, wordt bekrachtigd. 106: p. 50-51	DCK ESG	NRN Gou	David van Bourgondië (1427-1496), bastaardzoon van Filips de Goede en Colette Casteleyn, bisschop van Utrecht [1456-1496]
1487	27 maart: In Den Haag worden de beoefenaren van de kunstambachten in een broederschap verenigd dat een eigen keur krijgt. Aangezien Den Haag geen stad is, krijgt deze broederschap niet de status en de bevoegdheden van een gilde. 106: p. 53	DCK ESG	NRN Dhg	
1487	Na de zilvermeden in 1485 scheiden nu ook de borduurwerkers zich af van het Sint Lucasgilde in Dordrecht. Er blijven nu nog vijf beroepen in dit gilde over: schilders, glazenmakers, tinnegieters, plateelbakkers en lantaarmakers. Het wordt ook wel het gilde van de vijf neringen genoemd. Deze toestand duurt tot 1642. 106: p. 50	DCK ESG	NRN Dor	
1487	Bij Johann Prüss in Straatsburg verschijnt <i>Malleus Maleficarum</i> of <i>Heksenhamer</i> , waarin uitvoerig heksenpraktijken en de bestrijding ervan wordt beschreven. De samenstellers zijn de Duitse Dominicanen en inquisiteurs Heinrich Krämer en Jacobus Sprenger. Dit beruchte boek zal een ruime verspreiding kennen, en niet alleen onder inquisiteurs. Het zal een grote invloed uitoefenen op de beeldende kunst, van Hieronymus Bosch tot David Teniers de Jongere en Frans Francken II. 123: p. 11; 124: p. 21	BDG ESG AKG	DLD	Johann Prüss (1447-1510.16), drukker, uitgever, boekhandelaar in Straatsburg [1480-1510]; Heinrich Kramer = Henricus Institor (1430-1505), Dominicaan, priester en inquisiteur; Jacobus Sprenger (1436/1438-1495), Dominicaan, priester en inquisiteur; Hieronymus Bosch (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch; David Teniers de Jongere (1610-1690), Vlaams barokschilder, werkzaam in Brussel; Frans Francken II (1581-1642), Vlaams barokschilder, werkzaam in Antwerpen

Jaar	14 GESCHIEDENIS 88	Owp	Lnd	Bio
1488	<p>In Vlaanderen breekt een tweede opstand uit tegen Maximiliaan I van Habsburg. (De eerste was van 1483-1485). De strubbelingen zullen vier jaar voortduren. Vanwege de Europese misoogsten rijzen de broodprijzen de pan uit en vanwege de vele troepenbewegingen is de veiligheid op het platteland ver te zoeken. Hierdoor worden hele stukken landbouwgrond niet verpacht.</p> <p>01; 144: p. 222</p>	APG ESG	ZDN Vla	<p><i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508</p>
1488	<p>Januari: Brugge sluit zich aan bij de opstand van Gent. Maximiliaan I verschijnt nu voor de poorten van de stad. Men laat de inmiddels tot Rooms koning verkozen Habsburger binnen, maar zijn troepen niet. Drieënhalve maand houden zij hem gevangen. De ambachtslieden rebelleren tegen de hoge kosten van levensonderhoud, de geldontwaarding, de exorbitante belastingen, de hoge kosten van Maximiliaans militaire operaties en tegen de corruptie van de bestuurders, die zijn zaak dienen. In juni laat Brugge hem vrij, nadat hij akkoord is gegaan met zijn ontheffing als regent. Het bestuur wordt nu toevertrouwd aan een regentschapsraad bestaande uit vertegenwoordigers van de drie hoofdsteden en enkele leden van het Bourgondische huis. De Staten-Generaal spelen hierbij een doorslaggevende rol. Maximiliaan bezweert de voorwaarden van de Staten-Generaal en hij erkent opnieuw alle privileges en gewoonterechten van het land. Zijn raadsman Filips van Kleef blijft als gijzelaar achter. Als Maximilaan later zijn eed zal breken, keert Filips zich tegen hem en kiest de kant van de Staten Generaal.</p> <p>01; 144: p. 222-223</p>	APG ESG	ZDN Vla Brg Gnt	<p><i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Filips van Kleef</i>, (1459-1528), Zuid-Nederlands edelman, opperbevelhebber onder Maximiliaan I, later opstandeling</p>

1488	<p>De Staten-Generaal komen te Mechelen bijeen en sluiten met Gent, dat geheel Vlaanderen vertegenwoordigt, een 'unie, alliantie en conferentie'. De belangrijkste bepalingen zijn dat de Staten-Generaal jaarlijks bijeen zullen komen en dat het regentschap van Maximiliaan I wordt beëindigd. In de overige gewesten zal hij door de hoge adel gecontroleerd worden. Jaarlijks zullen de Staten-Generaal spreken over zaken als de naleving van de privileges, het aangaan van een oorlog, het instellen van tollens, de reglementering van de handel, de koers van de munt en de rechterlijke procedures. Bij toerbeurt zullen ze in Vlaanderen, Brabant, Holland en Henegouwen bijeenkomen. Een overkoepelend hooggerechtshof, gewestelijke beroepshoven en een algemene rekenkamer blijven ze erkennen. Ondanks alle conflicten met de vorst blijkt hieruit duidelijk dat de Staten aan een samenhang van de gewesten en enkele essentiële verworvenheden van de Bourgondische Staat wensen vast te houden.</p> <p>01; 144: p. 225</p>	<p>APG ESG JUR</p>	<p>ZDN Vla Gnt NRN</p>	<p><i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508</p>
1488	<p>In Holland breekt de Jonker-Fransenoorlog uit, genoemd naar Frans van Brederode, die tot 1492 zal duren. Met steun van Vlaamse opstandelingen komen de Hollandse Hoeken in verzet tegen de centralisatiepolitiek van Maximiliaan I. Onder leiding van Jonker Frans van Brederode bemachtigen de Hoeken Rotterdam en weten deze stad een jaar te behouden. De Hoekse leider Jan III van Montfoort veroverd Woerden.</p> <p>01; 35</p>	<p>APG</p>	<p>NRN Hol Rdm</p>	<p><i>Frans van Brederode</i> (1465-1490), leider van de Hoeken in Holland (Jonker-Fransenoorlog); <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Jan III van Montfoort</i> (ca.1448-1522), burggraaf van Montfoort etc., Hoeks leider</p>
1488	<p>Als een vorm van economische oorlogvoering beveelt Maximiliaan I de buitenlandse kooplieden het tegen hem rebellerende Brugge te verlaten en zich in het loyale Antwerpen te vestigen. Geleidelijk aan doen ze dit, want in het door oorlog geteisterde Vlaanderen met zijn geblokkeerde zeehavens en onveilige kusten is weinig meer te verdienen. Dit is een van de oorzaken van de economische achteruitgang van Brugge, tot dan toe een van de belangrijkste handelssteden van Europa, en van de opbloei van Antwerpen, dat tijdens de opstand van de Vlaamse steden tegen Maximiliaan diens kant had gekozen.</p> <p>144: p. 224</p>	<p>ESG</p>	<p>ZDN Vla Brg Awp EUR</p>	<p><i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508</p>
1488	<p>Maximiliaan I van Habsburg vaardigt de zeeordonnantie op de Admiraliteit uit. Er wordt een admiraal-generaal benoemd, die belast is met de zorg voor politie en justitie ter zee. Ook wordt een monsterring gelast voordat de vloten mogen uitvaren. Men wil voorkomen dat het scheepsvolk eigenmachtig de kaapvaart bedrijft op mede-ingezetenen en op schepen van bevriende landen. Hiermee begint de geschiedenis van de Marine van de</p>	<p>MLG EXG</p>	<p>ZDN NRN</p>	<p><i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508</p>

Nederlanden. 01; 35			
------------------------	--	--	--

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 88	Owp	Lnd	Bio
1488	Bouw van de <i>Sint-Anthonispoort</i> in Amsterdam, als stadspoort en onderdeel van de middeleeuwse stadsommuring. Stoer gebouw met ronde torens aan de zijkanten en kleinere traptorens op de hoeken aan de stadzijde. Het zal later dienst doen als waaggebouw. 104: p. 346	BKM	NRN Ams	
1488	Er wordt begonnen met de bouw van het koor van de <i>Grote- of Sint-Laurenskerk</i> in Rotterdam. Het transept wordt gebouwd tussen 1497 en ca. 1513. Voor de voltooiing van de kerk wordt in 1519 een aflat ingesteld. 104: p. 496; 105: p. 265-266, ill.	BKM	NRN Rdm	

Jaar	14 GESCHIEDENIS 89	Owp	Lnd	Bio
1489	Hoewel de opstand in Vlaanderen nog niet bedwongen is, trekt <i>Maximiliaan I</i> van Habsburg, die ook Rooms koning is, naar het Duitse Rijk om oorlog te voeren tegen de Hongaren, die zich de Luxemburgse erflanden hebben toegeëigend. Algemeen stadhouder-generaal <i>Albrecht</i> van Saksen blijft in de Nederlanden achter om de oorlog tegen de rebellerende graafschappen Vlaanderen en Holland en het hertogdom Brabant voort te zetten. Hij past een rustige en beheerste heroveringstrategie toe. Stad na stad neemt hij in door ze te belegeren en dientengevolge laat uithongeren, waardoor een verovering stormerderhand meestal achterwege kan blijven. 01	APG MLG	ZDN Vla Hol Bra	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Albrecht van Saksen</i> (1443-1500), hertog van Saksen [1485-1500], gouverneur van Friesland [1498-1500], stadhouder-generaal in de Nederlanden

1489	Juni: De Kabeljauwse graaf en stadhouder van Holland, Jan III van Egmont, dwingt Rotterdam tot overgave. De stad was het jaar daarvoor door de Hoekse Frans van Brederode ingenomen. De Hoeken trekken nu zich terug naar Sluis, naast Damme de belangrijkste voorhaven van Brugge. 34: p. 30	MLG	NRN Rdm	<i>Jan III van Egmont</i> (1438-1516), stadhouder van Holland, Zeeland en West-Friesland [1483-1515], leider Kabeljauwse factie; <i>Frans van Brederode</i> (1465-1490), leider van de Hoeken in Holland (Jonker-Fransenoorlog)
1489	30 oktober: Maximiliaan I sluit een wapenstilstand met Frankrijk bij het verdrag van Montils-lez-Tours. Hij zal er van afzien Bretagne te veroveren en op zijn beurt zal de Franse koning Karel VIII de Vlamingen geen steun meer verlenen. De laatsten onderwerpen zich nu, behalve Brugge en Gent. De burgemeester van Gent, Adriaan van Rassegem, verzoent zich echter wel met Maximiliaan. Filips van Kleef houdt Sluis, de voorhaven van Brugge, bezet. Hij weigert zich bij de vrede aan te sluiten en laat Van Rassegem vermoorden. Tegen een hoog losgeld laten de Fransen de in 1487 gevangen genomen Graaf Engelbert II van Nassau weer vrij. 01; 35	APG MLG	FRK ZDN Vla	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Karel VIII</i> (huis Valois) (1470-1498), koning van Frankrijk [1483-1498]; <i>Adriaan van Rassegem</i> (-?-), Vlaamse edelman, lid van de regentschapsraad voor Filips de Schone, leider van het Gents verzet, burgemeester van Gent; <i>Filips van Kleef</i> , (1459-1528), Zuid-Nederlands edelman, opperbevelhebber onder Maximiliaan I, later opstandeling; <i>Engelbert II van Nassau</i> , graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd der Nederlanden [1501-1504]

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 89	Owp	Lnd	Bio
1489	1. Hans Memling beschildert het <i>reliëkschrijn van de heilige Ursula</i> . Dit beroemde schrijn, dat de vorm van een laat-gotisch miniatuurhuis heeft, speelde tot diep in de 19e eeuw een belangrijke rol in de Ursuladevotie. Aan de zijkanten is de legende van de heilige Ursula en de elfduizend maagden afgebeeld. Op de korte zijden Maria met Kind en Ursula met een aantal maagden onder haar mantel verscholen. (Brugge, Memlingmuseum - Sint-Janshospitaal). 120: p. 77, ill.; 121: p. 19, ill. 2. Altaarstuk voor het klooster Santa Maria la Real in Nájera . Alleen de bovenste drie panelen met <i>Zegenende Christus met musicerende engelen</i> zijn bewaard gebleven. Memling werkt regelmatig voor Spaanse klanten, maar deze opdracht is uitzonderlijk. Het moet een reusachtig groot en monumentaal werk en daarmee een van de belangrijkste altaarstukken van de 15e eeuw zijn geweest. Invloed van Jan van Eyks <i>Lam Gods</i> is onmiskenbaar. (Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten). 120: p. 78-79, ill.; 121: p. 20-22, ill.	SCK	ZDN SPJ	<i>Hans Memling</i> , (ca.1430/1440-1494), Zuid-Nederlands schilder (geboren in Seligenstadt), werkzaam in Brugge

1489	In Vlissingen wordt de zogenaamde <i>Oude Haven</i> , nog een open haven, door wallen omringd. De ontwikkeling van specifieke visserijhavens naar een toekomstige oorlogshaven zet hiermee in. Wie Vlissingen beheerst, beheerst de toegang tot Antwerpen. 104: p. 565	BKM ESC MLG	NRN ZDN Awp	
1489	Er wordt een ontwerp gemaakt voor de uitbreiding van de <i>Sint Gertrudiskerk</i> te Bergen op Zoom. Pas in 1499 wordt er een begin gemaakt met de uitvoering ervan. Door de financiële problemen verloopt de bouw zeer moeizaam. <i>Anthonis I Keldermans</i> is bouwmeester van de kerk en na zijn dood in 1512 volgt zijn zoon <i>Rombout II Keldermans</i> hem op. In 1545 worden de werkzaamheden gestaakt. In 1581 komt de kerk in handen van de hervormden. Door plundering en afbraak is alleen nog de westelijke zijbeuk van het 'nieuwe werck' overgebleven. 55: p. 72-75 ill.	BKM	NRN	<i>Anthonis I Keldermans</i> (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant en Zeeland; <i>Rombout II Keldermans</i> (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek)
1489	<i>Maximiliaan I</i> vaardigt als regent voor de minderjarige landsheer <i>Filips de Schone</i> een plakkaat uit betreffende de muntslag en de keuring van edele metalen in Holland en Zeeland. Alle steden moeten voortaan het gemaakte zilver garanderen door er een stadsteken op te slaan. Het gehalte wordt bepaald op 0,945 hetgeen er op neer komt dat het zilver voor 94,5% zuiver moet zijn. (Zie ook 1503). 94: p. xxxvi-xxxvii	DCK	NRN Hol Zee	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], graaf van Holland, aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]

Jaar	14 GESCHIEDENIS 90	Owp	Lnd	Bio
1490	28 november: <i>Albrecht</i> van Saksen en de stad Brugge sluiten het Verdrag van Damme. Brugge had het vorig jaar samen met Gent geweigerd zich bij het verdrag van Montils-lez-Tours aan te sluiten en had de wapens weer opgenomen. Nu wordt de stad evenals Gent gedwongen om met <i>Maximiliaan I</i> van Habsburg tot overeenstemming te komen. 35	APG	ZDN Brg Gnt	<i>Albrecht van Saksen</i> (1443-1500), hertog van Saksen [1485-1500], gouverneur van Friesland [1498-1500], stadhouder-generaal in de Nederlanden; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508

1490	Jonker Frans van Brederode, die zich met zijn Hoeken na de inname van Rotterdam naar Sluis had teruggetrokken, wordt in het Brouwershavense Gat verslagen door Jan III van Egmont, Kabeljauws stadhouder van Holland. 01	MLG	NRN Hol Rda	<i>Frans van Brederode</i> (1465-1490), leider van de Hoeken in Holland (Jonker-Fransenoorlog); <i>Jan III van Egmont</i> (1438-1516), stadhouder van Holland, Zeeland en West-Friesland [1483-1515], leider Kabeljauwse factie
1490	19 december : Maximiliaan I sluit een huwelijk met de handschoen met de dertienjarige Anna van Bretagne. Anna is nu koningin van het Heilig Roomse Rijk en Maximiliaan hertog van Bretagne. Het huwelijk wordt gesloten om het hertogdom te beschermen tegen Karel VIII van Frankrijk, die ook zijn oog had laten vallen op de hertogin. Jan van Chalon, prins van Oranje, grootvader van René van Chalon, had bij dit huwelijk een bemiddeldende rol gespeeld. [Bron niet teruggevonden]	APG	FRK	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Anna van Bretagne</i> (1477-1514), hertogin van Bretagne [1488-1514], echtgenote van Maximiliaan I, aartshertogin van Oostenrijk, koningin van het Heilige Roomse Rijk [1490-1491], koningin van Frankrijk [1491-1498] en [1504-1514]; <i>Karel VIII</i> (huis Valois) (1470-1498), koning van Frankrijk [1483-1498]; <i>Jan van Chalon</i> (ca.1444-1502), prins van Oranje; <i>René van Chalon</i> (1519-1544), prins van Oranje [vanaf 1530], zoon van Hendrik III van Nassau-Dillenburg en Claudia van Chalon

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 90	Owp	Lnd	Bio
1490	(ca.): Hieronimus Bosch schildert <i>Het Narrenschip</i> . Het motief van een aantal vrolijke en/of losbandige mensen in een boot komt al in de vroeg 15e eeuwse literatuur in Vlaanderen voor. Ook werd het gesignaleerd in Brabantse carnavalsoptochten, en natuurlijk heeft men het motief ook in verband gebracht met Sebastian Brants <i>Narrenschiff</i> , alhoewel de daarin voorkomende gravures niet met het werk van Bosch overeenkomen. De hoofdfiguren in Bosch narrenschip zijn een luit spelende Fransicaner non en een zingende broeder, in het gezelschap van een aantal uit hun bol gaande malloten. Ze gaan waarschijnlijk terug op een lied uit 1413: <i>De blauwe scuut</i> van Jacob van Oestvoren. Hoe dan ook, Bosch paneel is een sarcastische en fantasievolle parodie op de menselijke liederlijkheid en stompzinnigheid. Oorsprong en opdrachtgever zijn onbekend. (Parijs, Louvre). 123: p. 25, 92-93, ill.; 124: p. 310-319, ill.	SCK	NRN	<i>Hieronimus Bosch</i> (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch; <i>Sebastian Brant</i> (1457-1521), Duits humanist, dichter, advocaat, hoogleraar

1490	<p>(ca.): 1. Geertgen tot Sint Jans schildert <i>Geboorte van Christus</i>. Het behoort tot de vroegste nachtstukken in de schilderkunst van de Nederlanden. Via Gerard David zal dit type voorstelling ook in de zuidelijke Nederlanden en zelfs in Italië opgepakt worden. Geertgen tot Sint Jans is de belangrijkste en invloedrijkste schilder van de Noord-Nederlandse schilderkunst van het laatste kwart van de 15e eeuw. Hij is waarschijnlijk rond 1460-1465 in Leiden geboren en volgens Karel van Mander is hij in de leer geweest bij Albert van Ouwater in Haarlem, maar dit wordt betwijfeld. Hij woonde en werkte in deze stad tot aan zijn vroegtijdige dood (na 1494) in het klooster van de commanderie van Sint-Jan, maar hij was zelf geen lid van deze geestelijke orde. (Londen, National Gallery). 13; 132: p. 111-112, 221, ill.; 133</p> <p>(ca.): 2. De heilige Maagschap, een paneel waarop in een kerkinterieur de uitgebreide familie van Christus is afgebeeld. Links zien we Maria met het Christuskind op haar schoot, omgeven door Jozef, Anna en Joachim, Maria's ouders. Rechts is Maria's nicht Elizabeth met Johannes, de latere Johannes de Doper, afgebeeld. In het midden zien we een aantal kinderen: kleinzonen van Anna, die volgens de legende apostelen van Jezus zouden worden, al met hun latere attributen. De hele voorstelling is opgehangen aan een apocrief verhaal: Anna zou drie keer getrouwd zijn geweest en uit ieder huwelijk een dochter hebben gekregen, alledrie met de naam Maria. Ook deze Maria's en hun echtgenoten zijn hier afgebeeld. De voorstelling zit verder vol met verwijzingen naar het leven en de offerdood van Christus. De prominente plaats van Johannes wijst op een opdracht uit de omgeving van de ridders van Sint-Jan in Haarlem, waar de schilder woonde. (Amsterdam, Rijksmuseum). 151: p. 70-71, ill.</p>	SCK	NRN Hlm ZDN ITL	<p><i>Geertgen tot Sint Jans</i> (1460/65-1485/95), Noord-Nederlands schilder, Vlaams Primitief, werkzaam in Haarlem; <i>Gerard David</i> (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge en Antwerpen; <i>Karel van Mander</i> (1548-1606), Vlaams kunstschilder en schrijver, biograaf, kunsttheoreticus en kunstpedagoog; <i>Albert van Ouwater</i> (1410/1415-ca.1475), Noord-Nederlands schilder, Vlaams Primitief, werkzaam in Haarlem</p>
1490	<p>(ca.): Hans Memling schildert <i>Madonna met Kind</i>. Memling maakte meer van dit type schilderijen, met slechts geringe afwijkingen in de compositie. Dit latere werk toont de invloed van de Italiaanse Renaissance, zoals de decoratie van de afgebeelde poort, de putti en de vruchtenslingers. (Florence, Uffizi). 56: p. 83, 288, ill.</p>	SCK	ZDN ITL	<p><i>Hans Memling</i>, (ca.1430/1440-1494), Zuid-Nederlands schilder (geboren in Seligenstadt), werkzaam in Brugge</p>

1490	(ca.): Meester van de Brunswijkse diptiek schildert het diptiek met <i>Sint Anna te Drieën</i> en een Kartuizer monnik met Sint-Barbara, dat zich in het Herzog Anton Ulrich-Museum in Braunschweig bevindt en waaraan hij zijn noodnaam ontleent. Dit werk en andere van deze meester, door sommigen geïdentificeerd met Jacob Jansz uit Haarlem, vertonen invloed van Geertgen tot Sint Jans en werden daarom ten onrechte aan deze schilder toegeschreven. Ook is er een relatie met het werk van (vermoedelijk zijn leerling) Jan Mostaert, ook uit Haarlem. 132: p. 122-123, 157, ill.	SCK	NRN	Meester van de Brunswijkse diptiek , Noord-Nederlands schilder, werkzaam ca. 1480 en 1510; Jacob Jansz , werkzaam in Haarlem ca. 1483-1509; Geertgen tot Sint Jans (1460/65-1485/95), Noord-Nederlands schilder, Vlaams Primitief, werkzaam in Haarlem; Jan Jansz. Mostaert (ca. 1474-1552/53) Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Haarlem
1490	(ca.): Bouw van de <i>Munttoren</i> in Amsterdam, als een van de hoektorens van de later afgebroken Regulierspoort. Deze poort was tussen 1480 en 1487 gebouwd en het was een onderdeel van de oude Middeleeuwse stadsmuur. De Regulierspoort had twee torens met daartussen een poortgebouw. 104: p. 346	BKM	NRN Ams	
1490	(ca.): Voltooing van de <i>Broederkerk</i> in Kampen. Met de bouw ervan was men ca. 1473 begonnen. De kerk, oorspronkelijk van het Minderbroedersklooster en zeer ruim van omvang, bestaat uit twee even hoge, identieke beuken. 104: p. 167	BKM	NRN	
1490	-1515 (ca.): In de Brusselse weefateliers ontstaat, naast de productie van grote series wandtapijten , ook die van kleine, maar zeer kostbare losse tapijten, meestal met een godsdienstige voorstelling. Deze devotietapijten, een genre dat een typische Vlaamse product genoemd kan worden, vindt ook veel aftrek in het buitenland, met name in Spanje. 143: p. 47, 65	DCK	ZDN Bsl SPJ	
1490	(ca.): In een Zuid-Nederlands atelier ontstaat een serie monumentale wandtapijten met de geschiedenis van Esther en Assuerus . De stijl is representatief voor het soort laatgotische wandtapijten uit die tijd: drukke tafereelen, opgenomen in architectonische decors, veel figuren, rijke uitbeelding van kostuums en tafelgerei, en banderollen met teksten. De incomplete serie (drie van de waarschijnlijk oorspronkelijk vier tapijten) werd in 1520 door aartsbisschop Don Alonso de Aragon, bastaardzoon van Ferdinand van Aragon, geschonken aan de kathedraal van Zaragossa, waar ze zich nu nog steeds bevindt. (Museo de Tapices de La Seo). 143: p. 60-63, ill.	DCK	ZDN	Don Alonso de Aragon (1470-1520), aartsbisschop van Zaragossa; Ferdinand van Aragon (1452-1516), koning van Aragon [1479-1516], heerser over Castilië samen met Isabella van Castilië [1474 tot 1504]

1490	Na dit jaar begint het humanisme van de noordelijke Nederlanden (Wessel Gansfort , Rudolphus Agricola) zich snel te verspreiden over de rest van de Nederlanden. Dit gebeurt vooral via de Latijnse scholen in steden als Gouda, Alkmaar, 's-Hertogenbosch, Gent en Antwerpen. 34: p. 44-45	LTM	NRN	Wessel Gansfort (1419-1489), theoloog en humanist; Rudolphus Agricola (1443-1485), vroeg-humanistische geleerde en musicus
------	--	-----	-----	--

Jaar	14 GESCHIEDENIS 91	Owp	Lnd	Bio
1491	Als Karel VIII van Frankrijk hoort dat Maximiliaan I bij volmacht met Anna van Bretagne is getrouwd, valt hij Bretagne binnen. Hij stelt Anna, die onder druk staat van haar machtige opponent, voor met hem te trouwen, een aanbod dat ze accepteert. Margaretha van Oostenrijk, al sinds 1482 Karel officiële verloofde en aan het hof in Frankrijk verblijvend, wordt simpelweg terzijde geschoven voor deze rijkere partij. Zo wordt het hertogdom Bretagne voor de Franse kroon gewonnen. Omdat het huwelijk met Maximiliaan nog niet geconsumeerd was, kan het binnen de kortste keren worden ontbonden. 01; 35	APG MLG	FRK	Karel VIII (huis Valois) (1470-1498), koning van Frankrijk [1483-1498]; Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Anna van Bretagne (1477-1514), hertogin van Bretagne [1488-1514], echtgenote van Maximiliaan I, aartshertogin van Oostenrijk, koningin van het Heilige Roomse Rijk [1490-1491], koningin van Frankrijk [1491 tot 1498] en [1504-1514]; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]
1491	De Friese hoofdeling en burgemeester van Bolsward de 'vetkoper' Juw Juwinga haalt de Hollandse stadhouder Jan III van Egmont over om een vloot naar Friesland te sturen. Deze aanval wordt door de Schieringers afgeslagen, daarbij geholpen door een opstekende storm. Bij de Schieringers en de Vetkopers gaat het om partijtwisten die al sedert de 14e eeuw bestaan en die wisselend en verward van samenstelling zijn. 35	APG MLG	NRN Fri	Juw Juwinga (?-1495), Fries hoofdeling van de Vetkopers; Jan III van Egmont (1438-1516), stadhouder van Holland, Zeeland en West-Friesland [1483-1515], leider Kabeljauwse factie
1491	Opstand van het Kaas- en Broodvolk in Kennemerland en West-Friesland. Het is het verzet van vrije boerengemeenten tegen de Bourgondische belastingen en bemoeizucht. De directe aanleiding is een oorlogsbelasting, het zogenaamde ruitergeld. Albrecht van Saksen slaat deze opstand bij Beverwijk neer. 01	MLG ESG	NRN Fri	Albrecht van Saksen (1443-1500), hertog van Saksen [1485-1500], gouverneur van Friesland [1498-1500], stadhouder-generaal in de Nederlanden

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 91	Owp	Lnd	Bio
1491	of 1492: Quinten Metsys wordt in Antwerpen als meester in het Sint Lucasgilde ingeschreven. Hij was geboren in Leuven, waar hij naar men aanneemt ook zijn opleiding had gekregen. Ook verblijft hij tussen ca. 1491-1507 waarschijnlijk in Italië. Rechtstreekse ontleningen aan en beïnvloeding door het werk van Leonardo da Vinci en diens volgelingen maken dit aannemelijk. Metsys zal verder tot aan zijn dood in 1530 in Antwerpen werkzaam zijn. 119: p. 12, 15	SCK	ZDN Awp	Quinten Metsys = <i>Massys, Metsijs, Massys etc.</i> (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen; Leonardo da Vinci (1452-1519) uitvinder, schilder, architect
1491	-ca 1533: Te Antwerpen wordt begonnen met de fundering van de toren van de Sint-Jacobskerk . Het ontwerp is van Herman de Wagemakere, die van 1473 tot 1502 ook bouwmeester van de Onze-Lieve-Vrouwetoren was. Hij wordt opgevolgd door zijn zoon Domien , die architect wordt van beide monumenten. In 1524-1525 is Rombout II Keldermans bij de oprichting van de Sint-Jacobstoren betrokken. Ca. 1533 worden de werkzaamheden stopgezet. 55: p. 51, ill.	BKM	ZDN Awp	Herman de Wagemakere (?-1503), Zuid-Nederlands bouwmeester, werkzaam in o.a. Antwerpen, Lier en Hulst; Domien de Wagemakere (ca.1460-1542), Zuid-Nederlands bouwmeester (Brabantse hooggotiek), werkzaam in Antwerpen, Lier, Hulst, Brussel en Gent; Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen (Brabantse gotiek)

Jaar	14 GESCHIEDENIS 92	Owp	Lnd	Bio
1492	Jan van Coppenolle wordt op de vrijdagmarkt te Gent onthoofd. De stad geeft zich over aan Maximiliaan I van Habsburg en de tweede Vlaamse opstand is daarmee voorbij. Van Coppenhole was de grote volksleider geweest van het langdurige verzet van Gent tegen de hoge belastingen van Maximiliaan I van Habsburg, die men als een grove inbreuk op de Gentse privileges ervoer. 01; 35	APG MLG	ZDN Vla Gnt	Jan van Coppenolle (ca.1434-1492), Gents volksleider; Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508

1492	<p>19 juli: Vrede van Cadzand. De stad Gent en Albrecht van Saksen, veldheer van Maximiliaan I, sluiten vrede na de onthoofding van Jan van Coppenolle. Gent doet afstand van haar militie, van de jurisdictie buiten haar gebied en van het recht van de ambachten om zelf hun deken te benoemen. De blokkade van Sluis door Filips van Kleef houdt nog tot oktober stand. In feite worden de concessies, in 1477 vastgelegd in het Groot-Privilege door Maria van Bourgondië, ongedaan gemaakt. 35; 144: p. 224</p>	APG	ZDN Vla Gnt	<p>Albrecht van Saksen (1443-1500), hertog van Saksen [1485-1500], gouverneur van Friesland [1498-1500], stadhouder-generaal in de Nederlanden Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Jan van Coppenolle (ca.1434-1492), Gents volksleider; Filips van Kleef, (1459-1528), Zuid-Nederlands edelman, opperbevelhebber onder Maximiliaan I, later opstandeling; Maria van Bourgondië (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]</p>
1492	<p>Erkenning van de neutraliteit van het prinsbisdom Luik door Maximiliaan I en de Franse koning Karel VIII. Vanwege zijn strategische positie zal het echter weer keer op keer bezet en belegerd worden. 35</p>	APG	ZDN Lui	<p>Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Karel VIII (huis Valois) (1470-1498), koning van Frankrijk [1483-1498]</p>
1492	<p>De Franse koning Karel VIII laat Karel van Egmond uit gevangenschap vrij tegen een hoge losprijs, te betalen door de inwoners van Gelre en Zutphen. Bij zijn terugkomst wordt hij enthousiast als landsheer ingehaald en stort het Bourgondisch bewind in Gelre opnieuw ineen. 01</p>	APG	FRK NRN Gel	<p>Karel VIII (huis Valois) (1470-1498), koning van Frankrijk [1483-1498]; Karel van Egmond = Karel van Gelre (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]</p>
1492	<p>De heerlijkheid Buren wordt door Maximiliaan I verheven tot graafschap. Frederik van Egmond, raadslid-kamerheer van de vorst, wordt nu graaf van Buren en graaf van Leerdam. De heren van Buren erkennen sedert de 13e eeuw het oppergezag van de hertogen van Gelre. In 1472 was de heerlijkheid door Arnold van Gelre aan zijn neef Frederik van Egmond geschonken. 35</p>	APG	NRN Gel	<p>Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Frederik van Egmond (ca.1440-1521), heer van IJsselstein, graaf van Buren en Leerdam; Arnold van Egmond=Arnold van Gelre (1410-1473), hertog van Gelre en graaf van Zutphen</p>

1492	In het kader van zijn centralistische politiek probeert Maximiliaan I voor de zoveelste maal een belasting per 'haardstede' op te leggen. Daartoe worden de fiscaal draagkrachtige gezinnen geteld. De armen, maar ook de bevoorrechten als adel en geestelijkheid zijn hiervan gevrijwaard. Ditmaal gaat het om één gulden per jaar per haardstede. Ook nu weten de steden dit effectief te verhinderen. Zij beseffen dat in het toekennen van beden aan de vorst ook hun macht mede begrepen is. Een vorst die buiten hen om belastingen kan heffen is een gevaar. 144: p. 211	APG ESG	NRN ZDN	Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
------	--	------------	------------	---

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 92	Owp	Lnd	Bio
1492	Anthonis I Keldermans treedt in dienst van Jan II van Glymes, heer van Bergen op Zoom, en gaat werken aan de vernieuwingen van diens <i>kasteel te Wouw</i> en de aanleg van een fortificatie. Er komt een verdedigingsgordel met een aantal ronde bakstenen geschutstorens. Dit was nodig vanwege de dreiging van Filips van Kleef, de aanvoerder van de Vlaamse troepen tegen Maximiliaan I van Habsburg. Deze kasteelfortificatie, die in 1504 gereed komt, is hoogstwaarschijnlijk het eerste vestingbouwwerk in de noordelijke Nederlanden. Als gevolg van herhaalde belegeringen tijdens de Tachtigjarige Oorlog en het slechten van de wallen in 1606 blijft er weinig meer van over, al heeft het westelijk poortgebouw tot ver in de achttiende eeuw overeind gestaan. 55: p. 156-157, ill.; 101: p. 109, ill.	BKM MLG	NRN ZDN	Anthonis I Keldermans (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant en Zeeland; Jan II van Glymes (1417-1494), heer van Bergen op Zoom [1440-1494]; Filips van Kleef , (1459-1528), Zuid-Nederlands edelman, opperbevelhebber onder Maximiliaan I, later opstandeling; Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1492	Stichting van het Sint Annahofje (ook Aalmoeshuis genoemd) aan de Hooigracht 9 in Leiden, door de kinderen van Willem Jansz. Claesz de Bont, een rijke brouwer in Leiden, en zijn echtgenote Hillegont Willemsdr. De ouders hadden hun kinderen per testament daartoe verplicht. Het vrijstaande kapelletje, waarvan het interieur de Beeldenstorm ongeschonden is doorgekomen, is vrij uniek en dateert nog van rond deze tijd. Het stichten door rijke particulieren van hofjes, bedoeld als huisvesting voor arme bejaarden, is een gangbare praktijk. De toelating en het (gratis) bewonen van de hofjes wordt geregeld door bepalingen die zijn opgesteld door de stichter, diens erfgenamen of regenten. Het Annahofje is bestemd voor ' <i>dertien arme vroukens van guede faem ende naem</i> '. 104: p. 478; 146: p. 8-9, 56-57, ill.	BKM	NRN Ldn	Willem Jansz. Claesz de Bont (1451-1491), brouwer en invloedrijk ingezetene van Leiden; Hillegont Willemsdr. (1457-1492), echtgenote

1492	Grote stadsbrand in Middelburg. Een substantieel gedeelte van de belangrijke Abdij van Middelburg , waaronder de bibliotheek, gaat in vlammen op. 104: p. 543	BKM	NRN Mid	
1492	-1531: Bouw van de toren van de Sint Cunerakerk in Rhenen . Een van de mooiste laat-gotische torens van de noordelijke Nederlanden en verwant aan de oudere torens van de Dom van Utrecht en de Onze Lieve Vrouwetoren in Amersfoort. 104: p. 310; 105: p. 257, ill.	BKM	NRN	
1492	Aert van Tricht maakt het in gotische stijl rijk versierde en bewerkte koperen doopvont voor de Sint-Janskathedraal in 's-Hertogenbosch. Het is meer dan drieëneenhalve meter hoog. Ook de originele smeedijzeren hefinstallatie waarmee het deksel opgetild kan worden is bewaard gebleven. Van deze geelgieter, afkomstig uit Maastricht, is veel werk (kandelaars, lezenaars, tabernakels) verloren gegaan. Twee gesigndeerde werken van hem zijn bekend: een ongedateerd doopvont voor de voormalige Sint Nicolaaskerk te Maastricht, nu in de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek in deze stad, en een nogal monumentale kroonluchter uit 1501 in het koor van de kathedraal in Xanten. Wel zijn er nog een aantal werken aan hem toegeschreven. 13; 133	BHK	NRN Maa	Aert van Tricht (-?-), Zuid-Nederlands geelgieter, werkzaam in Maastricht en het tegenwoordige grensgebied met België en Duitsland [1492-1501, misschien 1521]

Jaar	14 GESCHIEDENIS 93	Owp	Lnd	Bio
1493	23 mei: Te Senlis wordt het vredesverdrag getekend tussen de Franse koning Karel VIII en Maximiliaan I van Habsburg. De erfenis van het voormalige Bourgondische rijk wordt nu verdeeld tussen Frankrijk en de Habsburgers. Maximiliaan krijgt het graafschap Artesië, de Franche-Comté en Charolais terug, maar Karel VIII behoudt Picardië en het hertogdom Bourgondië. Bij de vrede van Senlis wordt ook Maximiliaans dochter Margaretha van Oostenrijk, na aan de kant gezet te zijn door haar verloofde Karel VIII voor Anna van Bretagne, weer 'aan haar vader teruggeschonken', met haar bruidschat, Franche-Comté en het graafschap Artesië. 01	APG	FRK ZDN	Karel VIII (huis Valois) (1470-1498), koning van Frankrijk [1483-1498]; Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Anna van Bretagne (1477-1514), hertogin van Bretagne [1488-1514], echtgenote van Maximiliaan I, aartshertogin van Oostenrijk, koningin van het Heilige Roomse Rijk [1490-1491], koningin van Frankrijk [1491 tot 1498] en [1504-1514]

1493	19 augustus: Rooms-Duits keizer Frederik III van Habsburg sterft in Linz in Oostenrijk. Zijn zoon Maximiliaan I van Habsburg volgt hem op. De facto is hij nu ook keizer, maar hij zal pas in 1508 als zodanig gekroond worden. 12; 35	APG	OHG	<i>Frederik III</i> van Habsburg (1415-1493), aartshertog van Oostenrijk, koning van Duitsland, keizer Heilige Roomse Rijk [1452-1493]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1493	Filips de Schone wordt meerderjarig verklaard en hij aanvaardt zelf de regering. Bij zijn inhuldiging weigert hij het Groot-Privilege van 1477 te bezweren, dat dan ook vernietigd verklaard wordt op enkele punten na. Filips bezweert slechts de rechten, gewoonten en privileges die Filips de Goede en Karel de Stoute ook hadden bezworen. In zijn raad neemt hij echter wel Nederlanders op als Willem van Croy en Jan van Glymes. Filips wordt een min of meer geaccepteerde nationale figuur. Hij wordt niet als een vreemdeling beschouwd, zoals zijn vader Maximiliaan I die Oostenrijker is. 01; 141: p. 88	APG	ZDN NRN	<i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; <i>Filips de Goede = Filips III van Bourgondië</i> (1396-1467); hertog van Bourgondië [1419-1467]; <i>Karel de Stoute</i> (1433-1477), hertog van Bourgondië [1467-1477]; <i>Willem van Croy</i> , heer van Chièvres (1458-1521), lid van de Geheime Raad; <i>Jan van Glymes</i> (1417-1494), heer van Bergen op Zoom; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1493	-1506: In deze periode vinden er 31 vergaderingen van de Staten-Generaal plaats, overwegend in Brussel en Mechelen. De delegaties wisselen nogal sterk in samenstelling. Voor 1493 bestaat het totaal, verdeeld over de verschillende gewesten uit: clerus: 20, adel: 6+?, steden: 50, plattelandsdistricten: 8. Totaal ca. 84 afgevaardigden. De plattelandsdistricten nemen slechts onregelmatig deel. Hun vertegenwoordiging loopt doorgaans via het Brugse Vrije en dat is een unicum in de Staten-Generaal. 144: p. 230	APG	ZDN NRN	

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 93	Owp	Lnd	Bio
1493	-1497: De drukker en uitgever Dirk Martens is werkzaam in Antwerpen. Hij geeft daar 24 incunabelen uit. Martens was goed bevriend met Erasmus , van wie hij zo'n 50 werken uitgaf. Hij is ook werkzaam geweest in Aalst en Leuven. Martens publiceerde teksten in het Latijn, Grieks en Hebreeuws, die laatste als eerste in de Nederlanden in de oorspronkelijke karakters.	BDG	ZDN Awp	<i>Dirk Martens</i> (1446/47-1534), Zuid-Nederlands drukker en uitgever, werkzaam in Aalst, Antwerpen en Leuven; <i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler

	148: p. 83			
1493	<p>Jan Provoost in ca. 1463 in Bergen, Henegouwen, geboren, wordt ingeschreven in het Antwerpse Sint-Lucasgilde. In 1494 vestigt hij zich in Brugge en wordt daar, hoogstwaarschijnlijk in datzelfde jaar, toegelaten tot het ambacht van de beeldenmakers en zadelmakers, waartoe ook de kunstschilders behoren. In Brugge zal Provoost werkzaam zijn als een belangrijk schilder, cartograaf en architect. Maar waarschijnlijk leidt hij, net als de Brugse schilder Gerard David, nog een tweede atelier in Antwerpen.</p> <p>120: p. 94-95</p>	SCK	ZDN Awp	Jan Provoost (1463/65-1529), schilder, cartograaf en architect uit Henegouwen, werkzaam in Brugge en Antwerpen; Gerard David (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge en Antwerpen
1493	<p>Colijn de Coter uit Brussel beschildert de kapel van het Sint Lucasgilde in de Onze Lieve Vrouwekerk in Antwerpen. Prestigieuze opdrachten gaan nog naar schilders van buiten Antwerpen. Toch telt het Sint Lucasgilde in de jaren 1492-1493 39 nieuwe meesters, waarvan een groot aantal van buiten de stad. Dit wijst er op dat Antwerpen behalve als handelsstad ook wat betreft de schilderkunst in opkomst is.</p> <p>119: p. 10-11</p>	SCK	ZDN Awp Bsl	Colijn de Coter (1440/45-1522/32), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Brussel en Antwerpen
1493	<p>Jan Borman II maakt houten <i>retabel met taferelen uit het leven van Sint-Joris</i>, in opdracht van het kruisboogschuttersgilde voor de kapel van de Onze-Lieve-Vrouwe buiten de Muren in Leuven. Monumentaal werk waarin de figuren levendig, zeer expressief en met een uiterst gedetailleerde stofuitdrukking, alles typisch voor Borman II, zijn weergegeven. Borman was afkomstig uit een familie van beeldhouwers. In 1479 wordt hij ingeschreven in het gilde van de beeldhouwers in Brussel. In deze stad leidt hij een groot atelier, met veel opdrachten voor het hof. Het meeste van zijn werk is verloren gegaan. (Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis).</p> <p>13; 133: ill.</p>	BHK	ZDN Bsl	Jan Borman II (1460-ca.1520), Zuid-Nederlands beeldhouwer, werkzaam in Brussel e.a. [ca.1479-1520]
1493	<p>Sneek krijgt een nieuwe <i>omgrachting</i>. Later, in het tweede kwart van de 16e eeuw, zal de stad versterkt worden met een ommuring en een dubbele gracht. Binnen de stad wonen veel rijke kooplieden.</p> <p>104: p. 67</p>	BKM	NRN	

Jaar	14 GESCHIEDENIS 94	Owp	Lnd	Bio
1494	Graaf Engelbert II van Nassau en Vianden benoemd tot voorzitter van de Grote Raad in Mechelen. Hij was de overwinnaar in de slag bij Guinegate in 1479. Ook was hij enige malen stadhouder geweest tijdens het regentschap van Maximiliaan I . Hij verkrijgt tevens Diest, Sichem, Zeelhem en het burggraafschap van Antwerpen. 35	APG	ZDN	<i>Engelbert II van Nassau</i> , graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd der Nederlanden [1501-1504]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1494	Verdrag tussen hertog Karel van Egmond (Karel van Gelre) en Filips de Schone. Een scheidsgerecht zal moeten uitmaken wie recht heeft op Gelre en Zutphen. Het scheidsgericht, zes keurvorsten onder leiding van de bisschop van Straatsburg, komt in 1495 op de Rijksdag van Worms niet tot een zinnige uitspraak. 01	APG	NRN Gel Zut	<i>Karel van Egmond = Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492-1538]; <i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden, [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]
1494	De Italiaanse oorlogscampagne van de Franse koning Karel VIII is de oorzaak van een golf van besmetting met syfilis. Zo'n 50.000 soldaten uit Frankrijk, Italië, Zwitserland, Duitsland etc. verspreiden deze ziekte over Europa. Alhoewel men het er niet over eens is of de ziekte door Columbus vanuit de Nieuwe Wereld naar Europa was gebracht, of dat ze daar al bestond, zeker is dat op het eind van de 15e en begin 16e eeuw ze tot een epidemie wordt. Men ziet al snel het verband met seksuele contacten. De sociale gevolgen blijven niet uit: er ontstaat onderling wantrouwen en mogelijk heeft de ziekte ook een rol gespeeld bij het activeren van de heksenjachten. 59: p. 333	MLG ESG	FRK ITL ZWL ZUA EUR	<i>Karel VIII</i> (huis Valois) (1470-1498), koning van Frankrijk [1483-1498]

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 94	Owp	Lnd	Bio
1494	(ca.) In Gouda richten de Collatiebroeders een mannenklooster van de Broeders van het Gemene Leven) een drukkerij op, ter vervanging van hun scriptorium waar ze vanaf 1486 als verluchters en boekbinders hadden gewerkt. Ze geven voor het grootste gedeelte schoolboeken uit en boeken met een religieuze strekking. Hun publicaties vallen op door de hoge kwaliteit van de illustraties. Rond 1520 stoppen ze met hun drukkersactiviteiten. 97: p. 15, 67-68, ill.	BDG GKS	NRN Gou	

1494	-1526: Hugo Jansz. van Woerden is tot ca. 1518 in Leiden en tot 1526 in Den Haag als drukker werkzaam. Het grootste gedeelte van zijn fonds bestaat uit devote boeken in de landstaal. Ze zijn nogal klein van formaat en ze zijn versierd met eenvoudige houtsneden in 15e-eeuwse trant. 97: p. 13-14, 66-67, ill.	BDG	NRN Ldn Dhg	<i>Hugo Jansz. van Woerden</i> (-?-), Leids drukker en uitgever, werkzaam in Leiden [1494-1518] en Den Haag [1518-1526]
1494	12 augustus: Hans Memling sterft te Brugge. Volgens een dagboekantekening van een zekere Rombout de Doppere, gemaakt op Memlings sterfdag, was deze in Seligenstadt (in het voormalige keurvorstendom Mainz) geboren, maar in Brugge groot geworden kunstenaar 'de bekwaamste en voortreffelijkste meester van heel de toenmalige Christenwereld'. Zijn invloed op tijdgenoten en op latere generaties kunstenaars, ook buiten Brugge, is zeer groot geweest. 120: p. 66	SCK	ZDN Brg	<i>Hans Memling</i> , (ca.1430/1440-1494), Zuid-Nederlands schilder (geboren in Seligenstadt), werkzaam in Brugge

Jaar	14 GESCHIEDENIS 95	Owp	Lnd	Bio
1495	31 maart : Liga van Venetië: een verbond, gesloten tussen paus Alexander VI , de Habsburgers, Spanje, Napels, Genua, Milaan en Venetië en Engeland tegen Frankrijk. Karel VIII wordt tot de terugtocht uit de Italiaanse gebieden gedwongen. Het is tevens het begin van een samenwerking tussen Spanje en Habsburg, die nog tot een dubbel huwelijk zal leiden. (Zie hieronder). 07; <i>Wikipedia</i>	APG	EUR	<i>Alexander VI</i> = <i>Roderic Llançol i Borja</i> (1431-1503), paus [1492-1503]; <i>Karel VIII</i> (huis Valois) (1470-1498), koning van Frankrijk [1483-1498]

1495	<p>Maximiliaan I sluit via een Spaanse gevolmachtigde te Antwerpen een overeenkomst met de Spaanse katholieke koningen, Ferdinand II van Aragon en Isabella van Castilië betreffende een dubbel huwelijk tussen hun kinderen. Prins Johan van Aragon zal in 1497 trouwen met Maximiliaans dochter Margaretha van Oostenrijk en zijn zoon Filips de Schone in 1596 met Johanna van Castilië (ook bekend als Johanna de Waanzinnige). Dit dubbele huwelijk was bedoeld om een band te smeden tussen Oostenrijk en Spanje tegen Frankrijk.</p> <p>141: p. 90</p>	APG	<p>ZDN SPJ OHG FRK</p>	<p><i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Ferdinand II</i> van Aragon (1452-1516), koning van Aragon, heerser over Castilië [1474-1504]; <i>Isabella</i> van Castilië (1451-1504), koningin van Castilië [1474-1504]; <i>Johan van Aragon</i>, Spaanse kroonprins, (1478-1496); <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden, [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; <i>Johanna van Castilië</i> (1479-1555), koningin van Castilië en Aragon etc. [1504-1555, overwegend in naam]</p>
1495	<p>Hervorming van het Duitse rijk door besluiten van de Rijksdag te Worms. De 'Eeuwige landsvrede' wordt afgekondigd. Niemand mag een ander beoorlogen, beroven of gevangen nemen. Ook komt er een Rijksbelasting (de gemene penning) en een rijksgerechtshof, waarbij het Romeinse recht als uitgangspunt wordt genomen. Op de Rijksdagen is er beraadslaging door drie colleges: keurvorsten, vorsten en rijkssteden. De besluiten van een Rijksdag worden door de keizer afgekondigd in een zogenaamd 'Reichstagsabschied'.</p> <p>01</p>	JUR	<p>DLD ZDN NRN</p>	
1495	<p>2 januari: Juw Dekama, Fries hoofdeling, wordt potestaat van Friesland. Hij behoort tot de partij van de Schieringers, en wordt alleen door hen erkend. De hoofdeling en burgemeester van Bolsward, Juw Juwinga (Vetkoper) verzet zich heftig tegen deze benoeming. Zijn neef Goslik Juwinga, die in 1479 eigenlijk in zijn plaats burgemeester van Bolsward had moeten worden, neemt Juw Juwinga gevangen en vermoordt hem eigenhandig.</p> <p>35</p>	APG	<p>NRN Fri</p>	<p><i>Juw Dekama</i> (1449/50-1523), Friese hoofdeling, Schieringer, potestaat van Friesland; <i>Juw Juwinga</i> (?-1495), Fries hoofdeling van de Vetkopers; <i>Goslik Juwinga</i> (ca.1476-1538)</p>

1495	(ca.) Geertgen tot Sint Jans schildert <i>Johannes de Doper in de wildernis</i> . Belangrijk paneeltje, vanwege het prachtige weidse landschap en het onderwerp: de droef voor zich uitstarende Johannes. Waarschijnlijk geschilderd in opdracht van iemand van de Commanderie van de ridders van Sint-Jan in Haarlem, waar de schilder woonde. (Berlijn, Staatliche Museen, Gemäldegalerie). 13; 132: p. 107-112, 220-221, ill.	SCK	ZDN	<i>Geertgen tot Sint Jans</i> (1460/65-1485/95), Noord-Nederlands schilder, Vlaams Primitief, werkzaam in Haarlem
1495	-1500 (ca.) Hieronymus Bosch schildert drieluik <i>Tuin der Lusten</i> , misschien zijn beroemdste en moeilijkst te duiden werk. De titel is niet oorspronkelijk. In Spanje werd het met <i>het schilderij met de aardbeien</i> of <i>De ontucht</i> aangeduid. Het drieluik moet opgevat worden als een allegorie op de zinnelijkheid: de mens, geschapen in het paradijs, is door de zondeval van zijn hogere bestemming afgekeerd en geeft zich over aan liederlijk gedrag, waardoor hij gedoemd is voor eeuwig in de hel te branden. Het drieluik bevat een groot aantal menselijke, naakte personages, en het wemelt er van de meest fantastische wezens, erotische symbolen, hallucinerende constructies en bizarre handelingen. Bosch ontleent veel van zijn thema's aan geschriften van vrome en mystieke schrijvers, aan preken, volksgebruiken en de volkstaal, erotische droomboeken, geschriften betreffende de alchemie, Ars-moriendi-boekjes, de fantasiewezens op de luchtbogen van de kathedraal in zijn geboortestad 's-Hertogenbosch, randversieringen in laat middeleeuwse handschriften, planten, bloemen en vruchten, optochten en aan mysteriespelen uit zijn eigen tijd en streek. Bekende bronnen zijn onder andere <i>Malleus Maleficarum</i> of <i>Heksenhamer</i> van Henricus Krämer en Jacobus Sprenger, de <i>Legenda aurea</i> van Jacques de Voragine, de visioenen van Ierse ridder Tondalus (zie 1484) en de preken van Jan van Ruusbroeck. Hij schept echter een totaal eigen werk zonder blijkbaar zich iets aan te trekken van kerkelijke of artistieke voorschriften, maar vanwege de vele dubbele bodems en vaak niet te achterhalen symboliek is het voor vele interpretaties vatbaar. (Madrid, Prado). Het werk is in bezit geweest van Willem van Oranje . In 1517 wordt het voor het eerst vermeld door een kannunik die het heeft zien hangen in de Grote Zaal van het Paleis van Nassau in Brussel. Het kan zijn dat het daar terecht is gekomen via Engelbert II van Nassau, een groot liefhebber en verzamelaar van kunst. Willem van Oranje erfde het werk van René van Chalon, maar met de confiscatie in 1567 door Alva van al zijn bezittingen is dit beroemde werk uiteindelijk in Spanje terecht gekomen. (Madrid, Prado). 123: p. 40-53, 100-104, ill.; 124: p. 84-153, ill.; <i>Wikipedia</i>	SCK	ZDN	<i>Hieronymus Bosch</i> (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch; ; Henricus Kramer (ca. 1430-1505), Dominicaans inquisiteur; Jacob Sprenger (gest. 1495), Dominicaanse priester, inquisiteur voor Mainz, Trier en Keulen; Jacques de Voragine = Jacobus van Varazzo (1228/1229-1298), Italiaans geestelijke, auteur, hoogleraar theologie, aartsbisschop van Genua; Jan van Ruusbroec (1293-1381), mysticus uit de Zuidelijke Nederlanden; Willem van Oranje (1533-1584); Engelbert II van Nassau , graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd der Nederlanden [1501-1504]; René van Chalon (1519-1544), prins van Oranje, zoon van Hendrik III van Nassau-Dillenburg en Claudia van Chalon; Alva = Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel (1507-1582), hertog van Alva, generaal en landvoogd der Nederlanden [1567-1573]

Jaar	14 GESCHIEDENIS 96	Owp	Lnd	Bio
1496	20 oktober: Huwelijk van Filips de Schone en Johanna van Castilië in de Sint-Gummaruskerk in Lier. Dit huwelijk zal Spanje met de Nederlanden verbinden en de grondslag vormen voor de geweldige uitbreiding van de Habsburgse heerschappij. 02; 07; 56: p. 289	APG	ZDN NRN SPJ	<i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; <i>Johanna van Castilië</i> (1479-1555), koningin van Castilië en Aragon etc. [1504-1555, overwegend in naam]
1496	Filips de Schone decreeteert de rekenkamers van Brabant, Rijssel en Den Haag naar Mechelen te verhuizen. Hij wil alle rekenkamers, net als in de tijd van Karel de Stoute, weer in één plaats gesitueerd hebben. Brabant verzet zich, maar na dreiging met straf, geeft het toe. Filips wordt echter het volgende jaar al weer gedwongen zijn maatregel grotendeels ongedaan te maken. De rekenkamer van Brabant gaat weer terug naar Brussel en die van Vlaanderen weer naar Rijsel. 141: p. 89	APG ESG	ZDN Mln Bsl Vla NRN	<i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]
1496	Frederik IV van Baden wordt onder druk van zijn volle neef keizer Maximiliaan I tot bisschop van Utrecht gekozen. Hij volgt David van Bourgondië op. Het Nedersticht wordt nu verwickeld in de strijd tussen het hertogdom Gelre en de Bourgondisch-Habsburgse macht. Overigens is de wereldlijke macht van de bisschop gering. De werkelijke macht is in handen van de hertog van Gelre, Karel van Egmond. 35	APG GKS	NRN Utr Gel	<i>Frederik IV van Baden</i> (1458-1517), bisschop van Utrecht [1496-1517], neef via moederskant van <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>David van Bourgondië</i> (1427-1496), bastaardzoon van Filips de Goede en Colette Casteleyn, bisschop van Utrecht [1456-1496]; <i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]
1496	24 februari: Filips de Schone en de Engelse koning Hendrik VII sluiten het <i>Magnus Intercursus</i> (Groothandelsverdrag tussen de Nederlanden en Engeland). Hierbij wordt de Engelse lakenimport, behalve uit Vlaanderen, vrijgegeven, terwijl er op het Engelse laken geen bijzondere lasten geheven zullen worden. Ook de visserij op de Noordzee wordt vrij gegeven. Het verdrag zal nogal eens worden opgeheven, hernieuwd of bijgesteld, al naargelang de politieke machtsverhoudingen. 01	ESG	NRN ZDN GBR	<i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; <i>Hendrik VII</i> (huis Tudor) (1457-1509), koning van Engeland [1485-1509]

1496	Karel van Egmond geeft graaf Martyn Gnougy, 'geboortig uit Klein-Egypte' een vrijbrief, omdat de paus de graaf en zijn zigeunerfamilie een boetetocht naar Santiago de Compostella heeft opgelegd. De brief draagt alle ambtenaren van het hertogendom Gelre op om deze mensen ongemoeid te laten en zo nodig te beschermen. Ze mogen echter niet langer dan drie dagen op één plaats blijven. 73	ESG GKS	NRN Gel SPJ	<i>Karel van Egmond = Karel van Gelre</i> (1467- 1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; Martyn Gnougy (-?-), graaf, zigeuner
1496	-1508: De burgemeester, schepenen en raadsleden van de stad Nijmegen geven de 'edele graaf, die zich Anton van Klein-Egypte', noemt een vrijbrief. Zij bevestigen hierin dat de graaf en de zijnen (zigeuners) zich als goede christenen gedragen. De brief roept een ieder op om hen aalmoezen te geven en gastvrijheid te verlenen. De ongedateerde brief is tussen 1496 en 1508 geschreven. 73	ESG GKS	NRN Nijm	' <i>Anton van Klein-Egypte</i> (-?-), graaf, zigeuner

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 96	Owp	Lnd	Bio
1496	-1511: De drukker en lettersnijder Henric Pieterszoon Lettersnijder is werkzaam in Delft, waar hij een eigen bedrijf heeft. Ook werkt hij als drukker in Rotterdam en Antwerpen, waar hij in 1496 debuteert met <i>Wapene Martijn</i> van Jacob van Maerlant, de eerste van zijn negen Antwerpse drukken. Lettersnijders gotische lettertypen worden tot in de jaren 1550-1560 door zowat alle drukkers in de noordelijke Nederlanden gebruikt. De belangrijkste hiervan was de textura, waarvan er drie aan hem worden toegeschreven. Van 1516-1541 leidt zijn zoon Cornelis Henricszoon het bedrijf. Deze snijdt ook twee textura's, die echter veel minder gebruikt worden dan die van zijn vader. De beide drukkers gaven ook religieuze boeken uit. 97: p. 16, 40, 71-72, ill.; 148: p. 97	BDG LTM	NRN Dlf Rdm ZDN Awp	<i>Henric Pieterszoon Lettersnijder</i> (?-ca.1511), drukker en lettersnijder, werkzaam in Delft, Rotterdam en Amsterdam [1496-1511]; Jacob van Maerlant (1230/35–ca.1288/1300) belangrijk Middelnederlands auteur uit Vlaanderen; Cornelis Henricszoon Lettersnijder (-?-),drukker en lettersnijder, werkzaam in Delft [1516-1541]

1496	<p>De meester van de Magdalenalegende (of iemand uit diens atelier) schildert het portret van de achttienjarige Filips de Schone, waarschijnlijk ter gelegenheid van zijn huwelijk met Johanna van Castilië in dat jaar. De identiteit van deze schilder, genoemd naar een triptiek met scènes uit het leven van Maria Magdalena, is niet bekend. Dat hij een belangrijk en productief atelier in Brussel gehad moet hebben blijkt uit het feit dat hij hofschilder was van Filips de Schone en van zijn zuster Margaretha, wier portret hij ook heeft geschilderd. Van dit soort portretten zijn meerdere versies gemaakt. Ze werden geschonken of verkocht aan personen die de Bourgondische zaak een welwillend hart toedroegen. (Filips: Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel; Margaretha: Parijs, Louvre) 56: p. 85, 289, ill.</p>	SCK	ZDN Bsl	<p><i>De meester van de Magdalenalegende</i> (1480-1537), schilder werkzaam in Brussel, hofschilder [ca.1480-1537]; Filips de Schone (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]</p>
1496	<p>Juan de Flandes wordt hofschilder bij Isabella van Castilië tot aan haar dood in 1504. Hij vestigt zich in het Karthuizerklooster van Miraflores te Burgos. In dit jaar maakt hij een Portret van de Infante Catharina van Aragon. Dit wordt ook wel voor een portret van Johanna van Castilië gehouden. (Madrid, verzameling Thyssen-Bornemisza). Juan de Flandes heeft waarschijnlijk zijn opleiding gekregen in de buurt van Gent en Brugge, maar zal de rest van zijn leven in Spanje werkzaam zijn. Hij is een van de meest sprekende vertegenwoordigers van de Hispano-Vlaamse schilderkunst. Met name invloeden van Justus van Gent en Hugo van der Goes (grote precisie qua uitvoering, ingetogen sfeer en het verhalende karakter) zijn duidelijk te traceren. [Bron niet teruggevonden]</p>	SCK	ZDN SPJ	<p><i>Juan de Flandes</i> (ca.1460-1519), schilder afkomstig uit Vlaanderen, werkzaam in Spanje [1496-1519]; Isabella van Castilië (1451-1504), koningin van Castilië [1474-1504]; Catharina van Aragon (1485-1536), koningin van Engeland [1509-1534]; Johanna van Castilië (1479-1555), koningin van Castilie en Aragon etc. [1504-1555, overwegend in naam]; Justus van Gent = Joos van Wassenhove (?) (ca.1430-na 1480), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Antwerpen, Gent en in Italië; Hugo van der Goes (ca. 1436-1482), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Gent en Brussel [1467-1482]</p>
1496	<p>De Brusselse beeldhouwers Jan Borman I en Peter de Vogel krijgen opdracht voor het maken van een altaar van de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Antwerpen. In vergelijking met Doornik, Brugge, Gent, Leuven en Brussel begint in Antwerpen zowel de schilder- als de beeldhouwkunst relatief laat op te bloeien. Daarom worden rond deze tijd belangrijke opdrachten nog steeds aan Brusselse kunstenaars verstrekt. 119: p. 9-10</p>	BHK	ZDN Bsl Awp	<p>Jan Borman I (ca. 1440-1502/03), laat-gotisch beeldhouwer, werkzaam in Brussel [1479-1520]; Peter de Vogel (-?-), beeldhouwer te Brussel</p>

1496	-1502: Maximiliaan I laat in het koor van de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Brugge een schitterend laatgotisch <i>grafmonument</i> plaatsen voor zijn in 1482 jonggestorven echtgenote Maria van Bourgondië. Het ontwerp is van Jan Borman II. De tombe is van zwart marmer, versierd met wapenschilden, waarop het door Reinier van Thienen in brons gegoten beeld van Maria van Bourgondië ligt. 56: p. 78-79, 287-288, ill.	BHK	ZDN	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Maria van Bourgondië</i> (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]; <i>Jan Borman II</i> (1460-ca.1520), Zuid-Nederlands beeldhouwer, werkzaam in Brussel e.a. [ca.1479-1520]; <i>Reinier van Thienen</i> (1465-1498), Zuid-Nederlands beeldhouwer en edelsmid, werkzaam in Brussel [ca.1465-1498]
1496	(ca.) In een Brussels atelier wordt een <i>wandtapijt</i> van 470 x 560 cm. geweven met de afbeelding van een toernooi. Op de tribune zitten Filips de Schone en Johanna van Castilië toe te kijken. Dit soort uitbundige tapijten is meestal bestemd ter versiering van vorstelijke feestzalen. Johanna is een groot liefhebster van Vlaamse wandtapijten, een kostbare hobby die ook haar nageslacht enthousiast er op na zal houden. (Valenciennes, Musée des Beaux Arts). 56: p. 84, 288-289, ill.	DCK	ZDN Bsl	<i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; <i>Johanna van Castilië</i> (1479-1555), koningin van Castilië en Aragon etc. [1504-1555, overwegend in naam]

Jaar	14 GESCHIEDENIS 97	Owp	Lnd	Bio
1497	3 april: Huwelijk te Burgos van Margaretha van Oostenrijk, dochter van Maximiliaan I van Habsburg en Maria van Bourgondië, met prins Johan van Aragon, zoon en troonopvolger van Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilië (zie 1495). Dit huwelijk was slechts van korte duur: na ongeveer een half jaar overlijdt prins Johan aan tuberculose en wordt de zeventienjarige Margaretha weduwe en moeder van hun doodgeboren dochtertje. 56: p. 289	APG	SPJ	<i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Johan van Aragon</i> , Spaanse kroonprins, (1478-1496; <i>Ferdinand van Aragon</i> (1452-1516), koning van Aragon [1479-1516], heerser over Castilië samen met zijn echtgenote <i>Isabella van Castilië</i> [1474 tot 1504]

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 97	Owp	Lnd	Bio
------	------------------------	-----	-----	-----

1497	-1501: Anthonis I Keldermans uit Mechelen wordt bouwmeester van de Grote- of Sint-Laurenskerk in Alkmaar. Op dat moment was het koor al klaar. De eerste steen van deze kerk was gelegd in 1470. Hij wordt in 1512 ingewijd, maar of hij toen ook helemaal voltooid was is niet met zekerheid te zeggen. De rijke top van de zuidelijke dwarsschipgevel is het enige onderdeel van de kerk dat door Anthonis I is ontworpen. 55	BKM	NRN	Anthonis I Keldermans (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant en Zeeland
1497	Inwijding van de Grote- of Onze-Lieve-Vrouwekerk in Breda door de hulpbisschop van Luik. Hiermee wordt voorlopig een bouwperiode afgesloten, die in 1410 was ingezet. 23: p. 75	BKM	NRN	

Jaar	14 GESCHIEDENIS 98	Owp	Lnd	Bio
1498	Filips de Schone bevestigt de vrede van Senlis van 1493 in een verdrag met de nieuwe Franse koning Lodewijk XII . Diens vader, Karel VIII , was dit jaar gestorven terwijl hij bezig was weer een nieuwe expeditie naar Italië op te zetten. 01	APG	ZDN FRK	Filips de Schone (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; Lodewijk XII (huis Valois) 1462-1515, koning van Frankrijk (1498-1515); Karel VIII (huis Valois) (1470-1498), koning van Frankrijk [1483-1498]
1498	Maximiliaan I van Habsburg verbindt zich met Gulik en Kleef om met een leger Gelre te onderwerpen. Het leidt niet tot definitieve resultaten, omdat Filips de Schone niet meedoet. Deze wil duidelijk geen verlengstuk zijn van de Habsburgse politiek van zijn vader. Ook de Staten-Generaal weigeren resoluut een bede voor dit doel. 01; 144: p. 233	APG	NRN Gel	Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1508 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Filips de Schone (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]

1498	Hertog Albrecht van Saksen neemt de titel aan van 'gouverneur en potestaat in Friesland' en wordt als zodanig beleend door Maximiliaan I . Groningen weet zijn zelfstandigheid te behouden. 01	APG	NRN Fri Gro	Albrecht van Saksen (1443-1500), hertog van Saksen [1485-1500], gouverneur van Friesland [1498-1500], stadhouder-generaal in de Nederlanden; Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1498	Hertog Albrecht van Saksen sluit met Westergo, een gouw in het noordwesten van Friesland, het verdrag van Westergo. Hiermee verkrijgt hij de heerschappij over dit gebied. Ook Oostergo zal zich bij dit verdrag aansluiten. 35	APG	NRN Fri	Albrecht van Saksen (1443-1500), hertog van Saksen [1485-1500], gouverneur van Friesland [1498-1500], stadhouder-generaal in de Nederlanden;

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 98	Owp	Lnd	Bio
1498	In Schiedam wordt Johannes Brugman's <i>Vita Alme Virginis Lidwine</i> gepubliceerd, een in het Latijn geschreven hagiografie van Lidwina van Schiedam. Toen Lidwina vijftien jaar was, viel ze zo ongelukkig op het ijs dat ze de rest van haar leven, 38 jaar lang, verlamd en gekweld door de meest verschrikkelijke ziekten in bed moest liggen. Dit lijden wist ze op een wonderbaarlijke manier te doorstaan. Het boek is gedrukt door een plaatselijke priester, Otgier Nachtegael, in opdracht van de kerkmeesters van de Sint-Janskerk in Schiedam. Met deze publicatie wil men pleiten bij de paus voor Lidwina's heiligenverklaring (die pas in 1890 daadwerkelijk zou plaatsvinden). In het boek zijn 26 kleine houtsneden opgenomen, waaronder de beroemde prent met de valpartij van Lidwina. Het is een van de oudste wintertaferelen in de Nederlandse kunst, en de eerste bekende afbeelding waarop geschaatst wordt. Als mogelijk maker van de houtsneden wordt Jacob Cornelisz. genoemd. 89: p. 49, 50, ill.	BDG GKS TKP LTM	NRN	Johannes Brugman (ca.1400-1473), monnik en prediker; Lidwina van Schiedam = Sint-Lidwina etc. (1380- 1433), heilige, mystica, patrones van chronisch zieken; Otgier Nachtegael (-?-), priester en drukker in Schiedam; Jacob Cornelisz (?-1533), houtsnijder, werkzaam in Schiedam [1486-1533]

1498	<p>Gerard David voltooit zijn beroemde <i>Oordeel van Cambysus</i>. Het tweeluik is bestemd voor de schepenkamer in het stadhuis van Brugge. Sisamnes was een rechter die op bevel van Cambysus, koning van de Meden en Perzen, gearresteerd wordt en gevild omdat hij steekpenningen voor een onrechtvaardig oordeel had aangenomen. Zijn gevilde huid wordt op de stoel van zijn opvolger, Sisamnes zoon, gespannen ter aansporing tot rechtvaardig rechtspreken. Het thema wordt vaak afgebeeld op schilderijen bestemd voor schepenkamers en rechtzalen. Op het linker paneel van Gerard David is de arrestatie van Sisamnes, op het rechter paneel zijn villing afgebeeld. Het vertoont boven de troon van de rechter aan Andrea della Robbia herinnerende putti met bloemenslingers en tondi, waarmee David ook de Italiaanse renaissance-motieven in zijn werk opneemt. (Brugge, Groeningemuseum)</p> <p>120: p. 33, 84-85 ill.; 121: p. 24-25 ill.</p>	SCK JUR	ZDN ITL	<p>Gerard David (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge en Antwerpen; Andrea della Robbia (1435-1525), Italiaans beeldhouwer, bekend om zijn beelden en reliëfs van geglazuurd aardewerk</p>
1498	<p>1 juni: Geboorte van de Noord-Nederlandse schilder Maarten van Heemskerck, als zoon van Jacob Willemsz. van Veen, in het boerendorpje Heemskerck, gelegen tussen Haarlem en Alkmaar. De naam van Maartens moeder is onbekend. Zijn vader runt een tamelijk welvarend gemengd bedrijf met akkerland, weiland en koeien.</p> <p>113: p. 9, 15</p>	SCK	NRN	<p>Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem</p>
1498	<p>-1504: In de kathedraal van Toledo wordt een laat-gotische altaarwand bestaande uit rijk verguld, in hout gebeeldhouwd en gepolychromeerd beeldhouwwerk achter het hoogaltaar geplaatst. In zes reeksen wordt het leven van Maria verhaald. De ontwerper van dit gigantische en overdadige werk, dat tot aan het koorgewelf reikt, is Peti Juan en het wordt tussen 1502 en 1504 uitgevoerd door de Nederlandse kunstenaars Diego Copin de Holanda en Cristiano de Holanda, Felipe Bigary de Borgona uit Frankrijk en Sebastian de Almonacid uit Spanje.</p> <p>60: p. 326-327, ill.; 61: p. 121-122, ill.</p>	BHK	SPJ NRN	<p>Peti Juan (-?-), beeldhouwer van Franse origine, werkzaam in Spanje [eind 15e begin 16e eeuw]; Diego Copín de Holanda (-?-), Nederlands beeldhouwer, werkzaam in Spanje [ca. 1475-15??]; Cristiano de Holanda (-?-), Nederlands beeldhouwer, werkzaam in Spanje; Felipe Bigary de Borgona (1475-1542), toonaangevend Frans beeldhouwer werkzaam in Spanje; Sebastian de Almonacid (1460-1526), Spaans beeldhouwer</p>
1498	<p>Hertog Albrecht van Saksen laat in Leeuwarden het <i>Blokhuis</i> bouwen. Het is een groot nog middeleeuws kasteel met een vierkante plattegrond en lage, dikke gemetselde geschutstorens op de hoeken. Het kasteel heeft geen residentiële, maar een louter verdedigende functie en het markeert aldus het allereerste begin van het zogenaamde artilleriefort. In 1580 wordt het bij de verdrijving van de Spanjaarden geslecht.</p> <p>101: p. 107-108; 104: p. 43</p>	BKM	NRN Lwd	<p>Albrecht van Saksen (1443-1500), hertog van Saksen [1485-1500], gouverneur van Friesland [1498-1500], stadhouder-generaal in de Nederlanden</p>

Jaar	14 GESCHIEDENIS 99	Owp	Lnd	Bio
1499	Maximiliaan I komt persoonlijk pleiten in Antwerpen op de vergadering van de Staten-Generaal voor een bede om het hertogdom Gelre te veroveren. Hij krijgt nul op het rekest. Zijn zoon Filips de Schone geeft, in het kader van een vredespolitiek met Frankrijk, de Franse troepen zelfs doortocht om Gelre te gaan helpen. 144: p. 233	APG MLG	ZDN NRN Gel	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]
1499	Het klooster Windesheim bij Zwolle, dat leeft volgens de regel van Augustinus, telt een honderdtal instellingen van reguliere kanunniken en het omvat meer dan dertien vrouwenkloosters. Ook omvat het zeven kloosters die gegroepeerd zijn in het kapittel van Groenendaal, waar de mysticus Jan van Ruusbroec prior was geweest. In de geest van de Moderne Devotie vormen ze een reactie op het formalisme van de kerk en de ongeregelheden in de kloosters. Zij streven een innerlijke geloofsbeleving na en zij bedienen zich van de volkstaal, waardoor ze veel burgers bereiken. De weerklank die de 16e eeuwse kerkhervorming zal vinden, kan niet los gezien worden van deze beweging. 144: p. 247	GKS	NRN Zwo ZDN	<i>Jan van Ruusbroec</i> (1293-1381), mysticus uit de Zuidelijke Nederlanden
1499	Mei : Alonso de Ojeda en Amerigo Vespucci vertrekken met een paar schepen vanuit Spanje naar het Caribisch gebied. Bij de kust van Zuid-Amerika scheiden de schepen zich van elkaar af varen hun eigen koers. Alonso de Ojeda vaart langs de kusten van Venezuela en ontdekt waarschijnlijk Curaçao en Aruba. Ook Vespucci beweert dat hij op 7 september 1499 als eerste Europeaan voet aan wal zette op Curaçao. 07, <i>Wikipedia</i>	EXG	SPJ OVR	<i>Alonso de Ojeda</i> (1465-1515), Spaans ontdekkingsreiziger en conquistador; <i>Amerigo Vespucci</i> (1454-1512), Florentijns bankier, diplomaat en ontdekkingsreiziger in dienst van Spanje en Portugal (1454-1512)

Jaar	14 KUNST en CULTUUR 99	Owp	Lnd	Bio
------	------------------------	-----	-----	-----

1499	<p>en later: Er heerst een gunstig klimaat voor de ontplooiing van kunstenaars, kunst en kunstmarkt. Sinds het midden van de 15e eeuw was er een schaalvergroting in de kunstproductie opgetreden. Het aantal kunstenaars neemt dusdanig toe dat kunst niet meer alleen op bestelling, maar ook voor de 'anonieme' kunstmarkt wordt geproduceerd. Sommige kunstenaars richten zich zelfs op de specifieke smaak van een burgerlijk publiek. De Habsburgers nemen de Bourgondische erfenis over om door middel van het kunstmecenaat hun prestige te tonen, maar zij passen hier geen monopolie toe. Wanneer de rijke stedelingen hen navolgen zien zij daarin juist een bekroning van hun culturele boodschap.</p> <p>144: p. 238-239</p>	AKG	ZDN NRN	
------	--	-----	------------	--

Jaar	15 GESCHIEDENIS oo	Owp	Lnd	Bio
1500	<p>24 februari: Geboorte in het Prinsenhof te Gent van Karel V als oudste zoon van Filips de Schone en Johanna van Castilië. Op 9 maart volgde zijn doop in de Sint-Janskerk, de huidige Sint-Baafskathedraal. Op 15 mei maken zijn ouders en hun pasgeborene een Blijde Inkomst in Brussel.</p> <p>142: p. 13-14</p>	APG	ZDN Gnt Bsl	<p>Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Filips de Schone (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; Johanna van Castilië (1479-1555), koningin van Castilie en Aragon etc. [1504-1555, overwegend in naam]</p>
1500	<p>12 september: Hertog Albrecht van Saksen sterft te Emden. Hij wordt in Friesland opgevolgd door zijn zoon George van Saksen. Deze begint het provinciale bestuur te centraliseren met de instelling van een Hof van Friesland naar het model van Holland en Zeeland.</p> <p>01; 35; 34: p. 33</p>	APG	NRN Fri	<p>Albrecht van Saksen (1443-1500), hertog van Saksen [1485-1500], gouverneur van Friesland [1498-1500], stadhouder-generaal in de Nederlanden; George van Saksen (1471-1539), hertog van Saksen [1500-1539], gouverneur van Friesland [v.a.1500 met zijn broer Hendrik, alleen v.a.1505-1515]</p>

1500	<p>(ca.): De Hollandse nogal zilte landbouwgronden zijn relatief onvruchtbaar. Tarwe (broodgraan) bijvoorbeeld kan er maar weinig worden verbouwd. Wel rogge en gerst (voor het bier). Hierdoor is er veel veeteelt en een hoge verstedelijkingsgraad. De steden van Holland zijn dus maritiem gericht: voor import van wat men nodig heeft en voor export van de handelsgoederen. Men bouwt er steeds betere schepen, zoals de haringbuis die is voorzien van grote netten. Hier wordt de haring al aan boord verwerkt en gezouten in vaten opgeslagen en vervolgens in Europa verhandeld. Ook slagen de Hollandse en Zeeuwse scheepsbouwers erin steeds betere handelsschepen te ontwikkelen. Hiermee ontwikkelen ze zich tot de belangrijkste vrachtafvoerders van Europa. Deze activiteiten zijn geconcentreerd in de talloze stadjes en dorpen langs de kust en de rivieren, die voor deze sector niet worden gehinderd door gildenvoorschriften.</p> <p>144: p. 180-181</p>	ESG	NRN Hol EUR	
1500	<p>Demografie: in de noordelijke Nederlanden wonen nog geen één miljoen inwoners. Achter dit bescheiden getal gaat echter schuil dat het het meest geurbaniseerde gebied van Europa is wat betreft de verhouding tussen stads- en plattelandbevolking.</p> <p>34: p. 113</p>	ESG	NRN EUR	
1500	<p>en later: In de vroege zestiende eeuw ziet de kerkelijke demografie in de Nederlanden benoorden de Maas er als volgt uit: 5200 parochiegeestelijken; ca 3000 regulieren, monniken, broeders en enkele duizenden nonnen. In totaal ongeveer 15.000 personen (1 tot 2% van de totale bevolking.) Het totaal van personen afhankelijk van de geestelijkheid, zoals assistenten, huishoudsters, concubines en onwettige kinderen bedraagt ook nog eens 1% van de bevolking. In deze tijd nemen de getallen echter langzaam af, met name in de kloosters is dit het geval. Ook ontstaat er een steeds grotere afkeer van de bevolking tegen de geestelijkheid.</p> <p>34: p. 77-78</p>	GKS	NRN ZDN	
1500	<p>en later: In Gent bestaan er 37 broederschappen gewijd aan de verering van heiligen. In de kerk hebben ze altaarstukken of soms zelfs een hele kapel. De devoties van de burgers krijgen zo een plaats binnen de kerk. Ook op godsdienstig gebied beginnen de stedelijke burgers hun plaats op te eisen. De boekdrukkunst, vooral sinds de opkomst van de volkstaal, de gedrukte prenten, de prediking van de bedelmonniken en de vele processies en bedevaarten vormen de basis van een sterk oplevende godsdienstige activiteit van de gewone gelovigen.</p> <p>144: p. 246</p>	GKS	ZDN Gnt	

1500	De paus (Alexander VI) kondigt weer een heilig jaar aan. Dit gebeurt steeds vaker vanwege de financiële opbrengsten. Sinds 1450 is de gelovige niet meer verplicht om persoonlijk naar Rome te gaan voor het verkrijgen van een aflaat. Men kan bijvoorbeeld gewoon een aflaat te Mechelen kopen. Het kan zijn dat de kerk hiermee inspeelt op een behoefte aan genade, maar het leidt wel tot een formalisering en oppervlakkigheid van de devotie. 144: p. 246	GKS	ITL	<i>Alexander VI</i> = Roderic Llançol i Borja (1431-1503) paus [1492-1503]
1500	De gemeenteschool in Zwolle telt 2000 leerlingen. Het onderwijs in de Nederlanden staat op een zeer hoog peil, vooral in het Zuiden. 06: p. 12	WTO	NRN ZDN Zwo	
1500	In tegenstelling tot de semi-feodale legers van het vroeg zestiende-eeuwse Europa kan het Ottomaanse leger als professioneel worden gekenschetst. Er bestaat discipline en gehoorzaamheid op ieder niveau en een strikte hiërarchie. Het Ottomaanse leger bestaat uit een indrukwekkende beroepscavalerie en uit hulptroepen van Tataarse ruiters. Tegen het eind van de 15e eeuw vormen de janitsaren (jeni tseni = nieuwe ruiters), een elitecorps van voornamelijk infanterie bewapend met handvuurwapens, het belangrijkste deel van het Ottomaanse leger. Ook maken de Ottomanen veel gebruik van zware kanonnen. Zij vormen een bedreiging voor Europa. Ook zullen tot ver in de 16e eeuw de spanningen tussen het Ottomaanse Rijk en Spanje van invloed zijn op het verloop van de Opstand van de Nederlanden tegen Spanje. 112: p. 497	MLG	EUR TRK SPJ NRN ZDN	

Jaar	15 KUNST en CULTUUR oo	Owp	Lnd	Bio
------	------------------------	-----	-----	-----

1500	(ca.): Vanuit Keulen wordt een maniëristische stijl in de boekverluchting in de Nederlanden geïntroduceerd. Dit maniërisme is te beschouwen als een laat-gotisch uitvloeisel en het zal doorwerken tot ca. 1530. Naast de opkomst van het gedrukte boek in de afgelopen eeuw blijft de miniatuurkunst nog een tijd lang bestaan. 97: p. 33	BDG SCK	DLD NRN ZDN	
1500	-1540: Van de totale boekproductie in de Nederlanden wordt tweederde gedrukt in Vlaanderen en Brabant, waarvan 85% in Antwerpen. Hier worden 2480 boeken gepubliceerd, 54% van het totaal in de Nederlanden. Meer dan de helft bestaat uit godsdienstige boeken, met name devotiewerken zoals herdrukken van mystieke geschriften, boeken over het leven van Christus en verhandelingen over de mis en over de sacramenten. 28: p. 16; 34: 81	BDG GKS	ZDN Vla Bra Awp	
1500	-1540: In Deventer worden ruim 600 boeken gedrukt. Het grootste deel daarvan dateert van voor 1520. Deventer is hiermee de belangrijkste drukkersstad in de noordelijke Nederlanden. Er verschijnen daar meer Griekse edities dan in Parijs. In heel Europa zijn er tot dit jaar 35.000 verschillende boeken gedrukt. Het aantal exemplaren wordt geschat op 20 miljoen. 77% van de boeken is in het Latijn. 45% gaat over godsdienstige onderwerpen. 97: p. 11; 34: p. 44	BDG	NRN Dev	
1500	Bij Guy Marchant in Parijs verschijnt <i>Der zotten ende der narrenscip</i> , de eerste Nederlandstalige editie van <i>Das Narrenschiff</i> van Sebastian Brant. Het is een satirische allegorie op rijm, oorspronkelijk gepubliceerd in Basel in 1494. Nog in datzelfde jaar, 1494, verschenen er al vier herdrukken. De Nederlandse tekst wijkt aanzienlijk af van de Baselse editie. Wel zijn de houtsneden, waarbij vermoedelijk Albrecht Dürer nauw betrokken is geweest, dezelfde. Herdrukken verschijnen in 1504, 1548, 1584, 1610 en 1635. De laatste twee edities hebben andere houtsneden. 52	BDG LTM TKP	FRK DLD NRN ZDN	Guy Marchant (-?-), boekdrukker, werkzaam in Parijs [1483-1505/1506]; Sebastian Brant (1457/58-1521), Duits humanist, dichter, advocaat, hoogleraar; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist

1500	<p>-1530: In Antwerpen worden door veelal anonieme meesters talloze devotiepanelen gemaakt met voorstellingen van de Madonna met Kind, aanbidding van de herders of van de wijzen, taferelen uit het Passieverhaal, heiligenlegenden etc. Ze zijn vaak ook bedoeld voor huiselijk gebruik. In vergelijking met de voorafgaande ingetogen stijl is deze schilderkunst onrustiger en flamboyanter. Ze is te situeren tussen de gotiek en de renaissance in. Het werk van deze zogenaamde 'Antwerpse maniëristen' wordt ook in grote hoeveelheden naar het buitenland geëxporteerd. Antwerpse maniëristen van wie werk bekend is maar geen naam worden aangeduid met noodnamen, zoals bijvoorbeeld 'de Meester van de Antwerpse Aanbidding' en 'de Meester van 1518'. Bekende Antwerpse maniëristen zijn Adriaen van Overbeke, Jan Gossaert van Mabuse, Joos van Cleve en Jan de Beer. 119: p. 12, 15</p>	SCK	ZDN Awp	<p>Meester van de Antwerpse Aanbidding (-?-), werkzaam in Antwerpen [ca.1500-1520]; Meester van 1518 (-?-), werkzaam in Antwerpen [ca.1500-1530]; Adriaen van Overbeke (?-ca.1529), werkzaam in Antwerpen [1508-1513]; Jan Gossaert van Mabuse of Maubeuge (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode; Joos van Cleve (ca. 1485/90-1540/41), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Antwerpen; Jan de Beer (ca.1475-vóór 1528), werkzaam in Antwerpen [1490-1528]</p>
1500	<p>-1502: Hieronimus Bosch schildert Drieluik met Hooiwagen. Grote moraliserende voorstelling van de dwaasheid en corruptheid van de mensheid, verbeeld door een enorme kar met hooi waaromheen een grote menigte uitgelaten danst, vecht en probeert wat van het hooi te bemachtigen. Links achter bevinden zich paus, keizer en koning aan het hoofd van een stoet. Bovenop de hooiwagen zitten enkele figuren die zich overgeven aan liederlijk gedrag. Vanuit de wolken kijkt de verrezen Christus toe naar deze bonte verzameling, op weg naar de hel (rechterpaneel). Op het linkerpaneel zijn de val van de opstandige engelen, de schepping van Eva, de zondeval en de verdrijving uit het Paradijs voorgesteld. De buitenkanten van de zijluiken vormen een voorstelling van een marskramer in een landschap, op weg in een wereld vol rampspoed. 123: p. 13, 30-39, 94-95, ill.; 124: p. 52-83 ill.; 125: p. 30-33, ill.</p>	SCK	NRN	<p>Hieronimus Bosch (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch</p>
1500	<p>-1505: Gerard David schildert De Transfiguratie. Groot paneel met op een rots de verrezen Christus en de apostelen Petrus, Johannes en Jacobus die verpletterd naar hem opzien. De tekst uit het Evangelie is letterlijk gevolgd. Het thema komt in de Nederlandse schilderkunst nauwelijks voor, wel in de miniatuurkunst, met name in de Gent-Brugse school. (wel in de miniatuurkunst, met name in de Gent-Brugse school (Simon Bening en omgeving). (Brugge, Onze-Lieve-Vrouwekerk). 120: p. 87, ill.; 121: p. 25-26, ill.</p>	SCK	ZDN	<p>Gerard David (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge en Antwerpen; Simon Bening (1483/4-1561), schilder en miniaturist, werkzaam o.a. in Brugge</p>

1500	-1520 (ca.): De Meester van het Heilig Bloed schildert <i>De Heilige Maagschap</i> , een voorstelling van Maria met Anna en het Kind Jezus. De figuur rechts is een portret van Maximiliaan I van Oostenrijk. Deze Brugse schilder ontleent zijn naam aan een <i>Bewening van Christus</i> in de Heilige Bloedkapel te Brugge. <i>De Maagschap</i> geldt als een van zijn meesterwerken. (Frankfurt, Städelsches Kunstinstitut). 120: p. 109, ill.	SCK	ZDN	<i>Meester van het Heilig Bloed</i> (gest.ca. 1530), schilder werkzaam in Brugge, eerste kwart 16e eeuw; Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1500	(ca.): Vervaardiging van <i>gewelfschilderingen</i> in de noordbeuk en aan de zuidzijde van het koor in de Grote of Martinikerk in Bolsward. Ze stellen onder andere taferelen uit het leven van Maria en Jezus voor (noordbeuk) en figuren ten halve lijven met spreukbanden (zuidzijde koor). 23: p. 142; 104: p. 9	SCK BKM	NRN Fri	
1500	(ca.): Bouw van het <i>kasteel Kostverloren</i> aan de oever van de Amstel door Jan Jansz Benningh, jurist, lid van de Amsterdamse vroedschap en lid van de Staten van Holland. Kostverloren heette ook wel Brillenburg en later Amstelhof of Ruyschenstein. Tussen 1610-1630 werd er een lage muur met een toren toegevoegd. Kostverloren was een geliefd motief bij landschapskunstenaars als Claes Jansz Visscher, Rembrandt , Jacob van Ruisdael, Aert van der Neer en Meindert Hobbema. In 1650 werd het kasteel door een brand zwaar beschadigd: alleen het middenstuk bleef over. Zo zal het door de meeste kunstenaars vereeuwigd worden. Rond 1700 is ook deze ruïne verdwenen. 81: p. 383, ill.	BKM SCK	NRN Ams	Jan Jansz Benningh , (ca.1458-1536), jurist en schout van Amsterdam, raadsheer van het Hof van Holland, lid van de Staten van Holland; Claes Jansz Visscher (1586-1652), Amsterdams uitgever, tekenaar en graveur; Rembrandt Harmensz. van Rijn (1606-1669), schilder, tekenaar, graveur; Jacob van Ruisdael (1628/29-1682), schilder, tekenaar en etser; Aert van der Neer (ca. 1603-1677), landschapsschilder; Meindert Hobbema (1638-1709), landschapsschilder en tekenaar
1500	-1547: Bouwwerkzaamheden aan de <i>Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk</i> in Breda. Tussen 1500-1525 (ca.): bouw van de kapellen van het schip. Tussen 1525 en 1536 wordt de kooromgang, de koorkapellen, de meest zuidelijke zijbeuk en de kapittelzaal toegevoegd. De Onze-Lieve-Vrouwekapel komt gereed in 1533. In 1537 worden de twee meest westelijke traveeën van het schip overwelfd. Het torenportaal wordt in 1543 overwelfd, de meest westelijke kapellen van het schip in 1547. 23: p. 75; 104: p. 592; 105: p. 52-53, ill.	BKM	NRN Bre	
1500	(ca.) De zijbeuken van de <i>Grote of Sint-Barbarakerk</i> in Culemborg worden verbreed. Ca. 1520 wordt aan de noordkant van het dwarspand de Onze-Lieve-Vrouwekapel gebouwd en in ca. 1525 aan de zuidzijde de Sint Barbarakapel of het Kruiskoor. Ook wordt rond dat jaar aan de zuidzijde van het koor de sacristie gebouwd. 104: p. 207	BKM	NRN	

1500	(ca.) Begin van de bouw van het transept van de <i>Sint-Pancreas- of Hooglandse Kerk</i> in Leiden. In deze stad begint men tevens met het bouwen van de dwarsbeuken van de Sint Pieterskerk. 104: p. 476	BKM	NRN Ldn	
1500	(ca.) Bouw van de <i>Campveerse toren</i> in Veere, opgenomen in de vestingmuur. 104: p. 562	BKM	NRN Vee	
1500	(ca.) Tegen de noorderzijbeuk van de <i>Grote of Sint-Walburgskerk</i> in Zutphen wordt het Mariaportaal gebouwd. Iets later komen de kapellen tegen de noord- en zuidwanden van het oorspronkelijke 13e eeuwse dwarsschip. 23: p. 68, 91, ill.	BKM	NRN Zut	

Jaar	15 GESCHIEDENIS 01	Owp	Lnd	Bio
1501	Engelbert II van Nassau wordt door Maximiliaan I benoemd tot landvoogd van de Nederlanden. Hij laat zijn paleis in Brussel uitbreiden en verfraaien om zijn nieuwe status luister te geven. 35	APG BKM	ZDN Bsl NRN	<i>Engelbert II van Nassau</i> , graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd der Nederlanden [1501-1504]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1501	Ter zitting van het kapittel van de Orde van het Gulden Vlies in de Karmelietenkerk te Brussel worden zeven ridders door aartshertog Filips de Schone , waaronder zijn zoon, de latere Karel V , dan nog een baby, opgenomen in de orde. 142: p. 14	APG	ZDN Bsl	<i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; <i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

1501	28 november: Margaretha van Oostenrijk, weduwe van prins Johan van Aragon, met wie ze op 3 april 1497 in Burgos was getrouwd, hertrouwt met hertog Philibert II van Savoye. Ook dit huwelijk is van korte duur. Tijdens een jachtpartij komt Philibert in 1504 om het leven en wordt Margaretha voor de tweede keer weduwe. 56: p. 289; <i>Wikipedia</i>	APG	ZDN	Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Johan van Aragon , Spaanse kroonprins, zoon van de katholieke koningen (1478-1496); Philibert II van Savoye (1480-1504)
1501	-1503: Als echtgenoot van Johanna van Castilië, op wie in 1500 de erfrechten op de Spaanse kroon (Aragon en Castilië) waren overgegaan, onderneemt Filips de Schone een reis naar en door Spanje, het koninkrijk dat hij verwacht te beërven. Graaf Engelbert II van Nassau treedt op als Filips plaatsvervanger. 144: p. 234	APG	SPJ	Johanna van Castilië (1479-1555), koningin van Castilië en Aragon etc. [1504-1555, overwegend in naam]; Filips de Schone (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; Engelbert II van Nassau , graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd der Nederlanden [1501-1504]
1501	Graaf Engelbert II van Nassau, die al grote bezittingen in de Nederlanden heeft, verwerft nu ook nog Roosendaal, Wouw en Nispen. 35	APG	NRN	Engelbert II van Nassau , graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd van de Nederlanden [1501-1504]

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 01	Owp	Lnd	Bio
1501	-1530: Jan Seversz. is werkzaam als een van de belangrijkste Leidse drukkers in deze periode. Hij is de eerste die in Leiden boeken van humanistische auteurs drukt. Tot 1520 publiceert hij een aantal boeken met illustraties van Lucas van Leyden. In de jaren twintig geeft hij 'ketterse' boeken uit en wordt als gevolg daarvan verbannen. Tijdens zijn verblijf in Antwerpen blijft zijn pers in Leiden doordraaien. 97: p. 68-70, ill.	BDG GKS	NRN Ldn ZDN Awp	Jan Seversz (gest. ca. 1538), boekdrukker, uitgever in Leiden en Antwerpen; Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder
1501	(ca.): Giovanni Bellini schildert <i>De Madonna van de wei</i> . Net als in Florence en in Rome waren ook in Venetië paneeltjes met de Madonna en kind Jezus, bedoeld voor gebruik in huis, erg populair. Iets later zal deze ontwikkeling zich ook manifesteren in de Nederlanden. (Gerard David). Bellini verandert het thema van een nogal stijve, geïdealiseerde Maria in een figuur van vlees en bloed. (Londen, National Gallery).	SCK	ITL ZDN NRN	Giovanni Bellini (1430-1516), Venetiaans schilder uit de Renaissance; Gerard David (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge

	17: 339, ill.			
1501	of ca. 1505: De Brugse schilder Jan Provoost (Provost) voltooit <i>De Kruisiging</i> . Druk en vol dramatiek weergegeven tafereel. Provoost bezocht het Heilige Land en waarschijnlijk is dit schilderij gemaakt kort na zijn terugkeer rond 1501 of 1505. Provoosts schilderijen zijn ook beïnvloed door Quinten Metsys, Hieronymus Bosch, Albrecht Dürer en Gerard David. (Brugge, Groeningemuseum). 120: 95, 97, ill.	SCK	ZDN Brg	Jan Provoost (1463/65-1529), schilder uit Henegouwen, werkzaam in Antwerpen en Brugge; Quinten Metsys = Massys , Metsijs , Massys etc. (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen; Hieronymus Bosch (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; Gerard David (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge
1501	-1507: In opdracht van het Domkapittel vervaardigen de beeldhouwers Gerrit Splintersz. en Meester Arnoldus het <i>Heilig Graf</i> in de Domkerk te Utrecht. Het is een tombe met een Christusbeeld en (nu verdwenen) figuren daarachter. Dit werk vertoont de vroegste voorbeelden van Renaissance-ornamenten in de noordelijke Nederlanden. 24: 59-61; 23:18-19 ill.	BHK GKS	NRN Utr	Gerrit Splintersz (of Gherit Splinterss) (-?-), beeldhouwer werkzaam in Utrecht; Meester Arnoldus (-?-), beeldhouwer werkzaam in Utrecht
1501	-1521: Werkzaamheden aan de bovenbouw van de noordertoren van de <i>Onze Lieve Vrouwekerk</i> te Antwerpen. Met de bouw van deze toren was al begonnen in het eerste kwart van de 15e eeuw. Onder leiding van Domien de Wagemakere wordt dit bouwwerk, waaraan ook leden van de familie Keldermans hebben bijgedragen, in 1521 voltooid. Ook wordt tussen 1501-1514 onder leiding van Anthonis I en Anthonis II de gevel en het portaal van de noordelijke dwarsbeuk van de kerk opgetrokken. 55: 47-49, ill.	BKM	ZDN Awp	Domien de Wagemakere (ca.1460-1542), Zuid-Nederlands bouwmeester (Brabantse hooggotiek), werkzaam in Antwerpen, Lier, Hulst, Brussel en Gent; familie Keldermans : onder andere Anthonis I Keldermans (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant; Anthonis II Keldermans (?-1515), als vorige, hofarchitect; Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek); Laureys II Keldermans (?-1534), Zuid-Nederlands bouwmeester, werkzaam in Antwerpen, Middelburg, Mechelen, Bergen-op-Zoom

1501	In Zwolle wordt een ordonnantie van kracht die bepaalt dat voortaan op zilverwerk naast het meesterteken ook de stadskeur geslagen moet worden. Hieraan wordt niet altijd de hand gehouden. 94: p. xxxviii	DCK	NRN	
------	---	-----	-----	--

Jaar	15 GESCHIEDENIS 02	Owp	Lnd	Bio
1502	en 1503: Maximiliaan I probeert nog eens een bedde bij de Staten-Generaal los te peuteren, want hij wil op kruistocht tegen de Turken. Hij ziet de bedde tevens als een vergoeding voor al zijn inspanningen voor Bourgondië en de Nederlanden. De Staten wijzen zijn verzoek categorisch af. Zij willen slechts vrede en zij zijn niet geïnteresseerd in gebiedsuitbreiding dan wel in een heroïsche ridderkrijg. 144: p. 233	APG MLG	ZDN NRN TRK	Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1502	De dominicaan Bernard van Luxemburg, inquisiteur van de aartsbisdommen Keulen, Mainz en Trier, is ook in Den Haag als bisschoppelijk inquisiteur werkzaam. Zijn activiteiten zijn echter gering van omvang. Hij is de auteur van de gezaghebbende <i>Catalogus haereticorum omnium</i> , Erfurt, 1522. 110: p. 150	GKS	NRN Dhg	Bernard van Luxemburg (ca. 1460-1535), dominicaans theoloog, ketterbestrijder
1502	Leonardo da Vinci ontwerpt een windmolen met revolverdraaikop. Mogelijk is er in Cesena (waar Leonardo op dat moment verbleef) een gebouwd. In ieder geval zullen de Nederlanders ongeveer 50 jaar later een dergelijke molen in gebruik nemen. 82	WTO	ITL NRN	Leonardo da Vinci (1452-1519) uitvinder, schilder, architect

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 02	Owp	Lnd	Bio
1502	-1508 (ca.): Gerard David schildert <i>Drieluik met de doop van Christus</i> . Monumentaal triptiek met op de zijpanelen de opdrachtgevers Jan de Trompes, Elisabeth van der Meersch, Jan's eerste vrouw en zijn tweede vrouw Magdalena Cordier en hun kinderen. In het prachtige landschap is de invloed van Jan van Eycks Lam Gods onmiskenbaar. (Brugge, Groeningemuseum). 13; 120: p. 88-89, ill.; 121: p. 27-28, ill.	SCK	ZDN	Gerard David (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge en Antwerpen

1502	<p>10 augustus: Johanna van Castilië koopt bij de beroemde Brusselse wever Pieter van Aelst twee series wandtapijten: <i>De triomf van de Moeder Gods</i>, bekend onder de naam <i>De Gouden Weefsels</i>, en <i>Het leven van de heilige Maagd</i>. Zowel Johanna zelf als ook haar erfgenamen Karel V en Filips II hechtten zeer aan deze prachtige en kostbare series, die voor belangrijke religieuze plechtigheden werden gebruikt.</p> <p>1. De ontwerper van <i>De triomf van de moeder Gods</i> is onbekend en de reeks wordt toegeschreven aan de zogenaamde Meester van de Gouden Weefsels. De serie bestaat uit vier hoofdscenes: <i>God zendt de aartsengel Gabrië</i>, <i>De annunciatie</i>, <i>Christus' geboorte</i> en <i>De kroning van Maria</i>, elk met zijtaferelen ontleend aan het Oude Testament, opgenomen in een verfijnde architectonische constructie. (Madrid, Palacio de San Lorenzo). 142: p. 43-50, ill.</p> <p>2. <i>Het leven van de heilige Maagd</i>, naar kartons van Jan van Roome, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk, bestaat uit twee tapijten, voorstellende <i>De geboorte van Christus</i> of <i>De vervulling van de profetiën</i> en <i>Opdracht in de tempel</i>. De tapijten zijn opgevat als retabels, met in het midden het hoofdtafereel omgeven door scènes uit het Oude Testament. (Madrid, Palacio de San Lorenzo). 142: p. 51-54, ill.; 145: p. 17-25, ill.</p>	DCK	ZDN Bsl	<p>Johanna van Castilië (1479-1555), koningin van Castilië en Aragon etc. [1504-1555, overwegend in naam]; Pieter van Aelst = Pieter van Edigen (ca. 1450–ca. 1533), Brabantse tapijtwever, werkzaam in Brussel; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; Jan van Roome (-?-), schilder en ontwerper van tapijten, glasramen en beeldhouwwerk, werkzaam in Brussel [1498-1521]; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]</p>
------	--	-----	------------	--

Jaar	15 GESCHIEDENIS 03	Owp	Lnd	Bio
1503	<p>Filips de Schone vestigt de Grote Raad (het hoogste rechtscollege in de Nederlanden), voorheen een tijdje ambuland, opnieuw definitief te Mechelen. Met de herinstelling van deze Grote Raad van Mechelen wordt een belangrijke stap gezet naar een versteving van het centrale Habsburgse bestuur in de Nederlanden. Deze raad vormt het hoogste juridische gezag. Het zal een succes worden in Filips' centralisatiepolitiek. Nu komt er geen breed verzet meer tegen het principe van een bovengewestelijk beroep in rechtszaken. In feite was de Grote Raad de taken van het gehate Parlement blijven uitvoeren, maar dan wel veel omzichtiger. 35; <i>Wikipedia</i></p>	APG JUR	ZDN	<p>Filips de Schone (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]</p>

1503	23 november: Margaretha van York overlijdt te Mechelen. Zij was in 1468 met Karel de Stoute getrouwd. Dit huwelijk bleef zonder kinderen. Na Karels overlijden in 1477 oefende zij grote invloed uit op haar stiefdochter, Maria van Bourgondië. Toen Maria stierf (1482) voedde zij Maria's kinderen Filips de Schone en Margaretha van Oostenrijk op. 35; <i>Wikipedia</i>	APG	ZDN	Margaretha van York (1446-1503) Engelse koningsdochter, gehuwd met Karel de Stoute (1433-1477), hertog van Bourgondië etc. [1467-1477]; Maria van Bourgondië (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]; Filips de Schone (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]
1503	In Harderwijk breekt een grote stadsbrand uit. Dit zal de al in gang gezette economische terugval verhaasten. De handel van deze volberechtigde hanzestad op Vlaanderen, Engeland, Scandinavië en de Oostzeelanden wordt steeds minder. 35	ESG	NRN	

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 03	Owp	Lnd	Bio
1503	Jan Gossaert van Mabuse, geboren in ca. 1478 te Maubeuge in Henegouwen, wordt als Jennyn van Henegouwe als meester in het Sint Lucasgilde van Antwerpen opgenomen. Bij wie hij in de leer is geweest is niet bekend. Hij zal tot 1507 actief zijn in Antwerpen. [Bron niet teruggevonden]	SCK	ZDN	Jan Gossaert van Mabuse (of <i>Maubeuge</i>), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode
1503	Filips de Schone vaardigt een plakkaat uit waarin wordt bepaald dat de steden in Holland en Zeeland op het gemaakte zilver, nadat het voorzien is van een meesterteken van de maker, het stadsteken en een jaarletter moeten plaatsen. Het stadsteken moet de vorm hebben van het stadswapen. Hiermee wordt een regeling van Maximiliaan I van Habsburg betreffende het keuren van zilver verder uitgewerkt. Het plakkaat van 1503 vormt de basis voor alle verdere regelingen voor de komende drie eeuwen. 94: p. xxxvii	DCK	NRN Hol Zee	Filips de Schone (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508

1503	Oprichting in Haarlem van de rederijderskamer <i>De Wijngaardranken</i> , met het devies <i>Liefde boven al</i> . De leden zijn zoals gebruikelijk allemaal van goede komaf en hebben een degelijke klassieke opleiding genoten. Ze organiseren kerkelijke vertoningen, optochten, voeren zinnespelen en kluchten op en doen mee aan allerlei festiviteiten. 72: p. 11	LTM	NRN Hlm	
1503	Publicatie van Desiderius Erasmus' <i>Enchiridion militis christiani</i> , het in de 16e eeuw zeer populaire handboek voor de Christenridder. Erasmus benadrukt hierin dat iedere Christen moet proberen om de Schrift in haar meest zuivere vorm te begrijpen. Daarvoor moet men zoveel mogelijk teruggaan naar de bronnen van de Heilige Schrift zelf. Ook geeft Erasmus in dit boek onder andere aanwijzingen hoe een Christen zijn slechte eigenschappen de baas kan worden. Hij gaat vooral in op de gevaren van wellust, hebzucht, eerzucht, hoogmoed en wraakzucht. 72: p. 17	GKS LTM	NRN	<i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler

Jaar	15 GESCHIEDENIS 04	Owp	Lnd	Bio
1504	Engelbert II van Nassau sterft te Breda. Hij heeft geen wettige nakomelingen. Tot zijn erfgenaam heeft hij graaf Hendrik III van Nassau-Dillenburg benoemd, de oudste zoon van zijn broer Jan V van Nassau-Dillenburg. Graaf Hendrik III is nu de rijkste en machtigste man in de Nederlanden. Hij is stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland en zal benoemd worden en tot ridder in de orde van het Gulden Vlies. Tussen 1526-1535 (ca.) geeft hij opdracht tot de plaatsing van het monumentale praalgraf van Engelbert II van Nassau en zijn vrouw Cimburga van Baden in de Grote Kerk te Breda. Onder dit monument rusten de resten van de opdrachtgever zelf en zijn tweede vrouw Claudia van Chalon en hun zoon René van Chalon. Engelbert II en Cimburga zelf zijn bijgezet in de graftombe van Engelbert I van Nassau in dezelfde kerk. 92: I, p. 80; <i>Wikipedia</i>	APG	NRN	<i>Engelbert II van Nassau</i> , graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd der Nederlanden [1501-1504]; <i>Hendrik III van Nassau-Dillenburg</i> (1483-1538), heer van Breda, graaf van Nassau en Vianden, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland [tot 1518]; <i>Cimburga van Baden</i> , echtgenote van Engelbert II van Nassau (1451-1501); <i>Claudia van Chalon</i> (1498-1521), tweede echtgenote van <i>Hendrik III van Nassau-Dillenburg</i> (1483-1538); <i>René van Chalon</i> (1519-1544), prins van Oranje, zoon van Hendrik III van Nassau-Dillenburg en Claudia van Chalon; <i>Engelbert I</i> graaf van Nassau-Dillenburg, heer van Breda etc. (1370-1442)

1504	<p>Filips de Schone, die de ambitie heeft om Rooms koning en vervolgens keizer te worden, vestigt zich weer in de Nederlanden. Voor Erasmus was dit de aanleiding om zijn <i>Panegyricus</i> te schrijven. Hierin betoogt hij o.a. dat een christelijke prins ook christelijke vrede binnen de gewesten van zijn rijk moet brengen. Hij mag zijn rijk niet door oorlog uitbreiden, hij moet slechts de vrede handhaven. Ook zal Filips nog meer dan zijn onderdanen zelf de wetten moeten gehoorzamen om daarmee het recht te hebben zijn onderdanen te dwingen zich eraan te houden. 141: p. 93-95</p>	<p>APG LTM</p>	<p>ZDN NRN</p>	<p><i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; <i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler</p>
1504	<p>Filips de Schone, opgestoot door zijn vader Maximiliaan I, verovert gebieden van Karel van Egmond. Het lukt hem echter niet om Karel zelf voor het huis van Habsburg te winnen. 01; p. 34: p. 30</p>	<p>APG MLG</p>	<p>NRN</p>	<p><i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]</p>
1504	<p>Friesland krijgt onder hertog George van Saksen een centraal bestuur onder een stadhouder met een raad. Groningen weigert mee te doen en erkent Karel van Egmond [Karel van Gelre] als heer. Ook de Friezen Jancko Douwama en Herman Galama zijn weerspannig en onderhandelen met Karel van Egmond. Gelderse krijgslieden trekken Friesland binnen en Georg handhaaft zich nog slechts in Leeuwarden, Franeker en Harlingen. 35</p>	<p>APG MLG</p>	<p>NRN Fri</p>	<p><i>George van Saksen</i> (1471-1539), Fries Hertog van Saksen en Friesland; <i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; <i>Jancko Douwama</i> (1482-1529), Fries vrijheidsstrijder, nationaal figuur; <i>Herman Galama</i> (1533-1568), Fries aanzienlijke.</p>
1504	<p>26 november: Isabella van Castilië overlijdt in Medina del Campo. Haar echtgenoot, Ferdinand van Aragon, wordt regent over Castilië tot 1506, terwijl Johanna van Castilië, moeder van Karel V, later bijgenaamd de Waanzinnige, en haar echtgenoot Filips de Schone het koningschap over Castilië op zich nemen. 07</p>	<p>APG</p>	<p>SPJ</p>	<p><i>Isabella van Castilië</i> (1451-1504), bijgenaamd de Katholieke, koningin van Castilië [1474-1504]; <i>Ferdinand van Aragon</i> (1452-1516), koning van Aragon [1479-1516], heerser over Castilië samen met <i>Isabella van Castilië</i> [1474 tot 1504]; <i>Johanna van Castilië</i> (1479-1555), koningin van Castilië en Aragon etc. [1504-1555, overwegend in naam]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf</p>

van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 04	Owp	Lnd	Bio
1504	<p>-1505: Hieronymus Bosch schildert <i>Drieluik met het Laatste Oordeel</i>. Op het middenpaneel is het Laatste Oordeel afgebeeld, op de zijpanelen voorstellingen van respectievelijk het aards paradijs en van de hel. Op de buitenkanten van de zijpanelen zijn, in grisaille, Sint Jacobus van Compostella en Sint-Bavo voorgesteld. Vooral de helse kwellingen op het midden en rechterpaneel spreken tot de verbeelding. Zondaars worden al naargelang de aard van hun zonden bestraft: zo worden de luiaards door de duivel op een aambeeld beslagen, de moordenaars in een pan gekookt en de hebzuchtigen aan een spit gedraaid. Verder worden veel zondaars doorboord, hun ledematen afgesneden en wordt veel van het bestraffende werk gedaan met behulp van ingenieuze machines en apparaten. Veel van deze voorstellingen ontleende Bosch aan de visoenen van de Ierse ridder Tondalus (zie 1484). De opdrachtgever van dit hallucinerende drieluik is onbekend en de toeschrijving aan Bosch zelf (het kan ook geheel of gedeeltelijk een kopie zijn) wordt betwist. (Wenen, Kunsthistorisches Museum). 56: p. 80-81, 288, ill.; 123: p. 64-65, 116-117, ill.; 124: p. 214-233, ill.</p>	SCK	NRN	<p>Hieronymus Bosch (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch</p>
1504	<p>-1505: 1. Hieronymus Bosch schildert <i>Sint Christoffel</i>. Het verhaal van de heilige Christoffel die het loodzware Christuskind op zijn rug de rivier overzet is in de 15e eeuw een bekend thema, dat ook in de Legenda aurea voorkomt. Maar de details zijn, zoals zo vaak bij Bosch op dit soort 'normale' schilderijen, weer vreemd en raadselachtig. (Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen). 123: p. 54-56, 106-107, ill.; 124: p. 402-409, ill.</p> <p>2. Johannes de Doper in de wildernis. In een bosrijk landschap zit vooraan Johannes in gepeins verzonken, met zijn vinger wijzend naar een lam zonder aureool, maar waarbij men ervan uitgaat dat hij het Lam Gods is. De grote distelplant met een enorme zaadbal waaruit een vogel zaadjes pikt staat voor het kwade in de wereld, waarvan Johannes zich afkeert. (Madrid, Museo Lazaro Galdiano).</p>	SCK	NRN	<p>Hieronymus Bosch (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch</p>

	123: p. 57, p. 105, ill; 124: p. 394-401, ill.			
1504	<p>De Meester van Alkmaar schildert zevenluik <i>De zeven werken van barmhartigheid</i> in de noordelijke Nederlanden het oudst bekende werk met dit thema. (Amsterdam, Rijksmuseum). Het gaat terug op een tekst in het evangelie van Mattheus (25:31-46), waarin staat dat de mens bij het Laatste Oordeel afgerekend zal worden op zijn goede daden. Christus is op alle voorstellingen afgebeeld, omdat 'al wat gij gedaan hebt voor een dezer geringsten van mijn broeders, hebt gij voor mij gedaan'. De schilder, wiens identiteit niet zeker is (misschien is hij Cornelis Buys de Oude, dankt zijn naam aan dit polyptiek, gemaakt in opdracht van Broederschap van de Heilige Geest te Alkmaar voor de Sint Laurenskerk. Tijdens de beeldenstorm in 1566 worden deze in een vrij simpele stijl geschilderde panelen zwaar beschadigd, waarbij de vernielers hun krassen en slagen vooral op de ogen van de geestelijken richten. Dit is een bekend verschijnsel van de beeldenstorm. Van deze Meester van Alkmaar zijn ook enige portretten bekend. (o.a. in New York, Metropolitan Museum).</p> <p>22: p. 53-54 ill.; 28: p. 52, ill. (detail)</p>	SCK	NRN	Meester van Alkmaar (-?-), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Alkmaar [ca.1490-ca.1515]; Cornelis Buys de Oude (-?-), schilder, werkzaam in Alkmaar [1490-1524]
1504	<p>Albrecht Dürer maakt de beroemde gravure <i>Adam en Eva</i>. Hierin worden de naakte Adam en Eva volgens de klassieke schoonheidsidealen weergegeven. De beide figuren zijn bijna frontaal naast elkaar afgebeeld, gescheiden door de boom met de slang. Eva houdt haar linkerarm langs haar lichaam, met in de hand de appel. Van invloed op latere, geschilderde naakten in de Nederlanden.</p> <p>28: p. 144, ill.</p>	TKP	DLD	Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist

1504	-1506: Michelangelo maakt zijn beroemde marmeren beeld <i>Madonna met kind</i> , bestemd voor de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Brugge, waar het in 1506 wordt afgeleverd. Het wordt geschonken door de Brugse handelaren Jan en Alexander van Moeskroen, rijke lakenhandelaren in Brugge. 62: p. 150, 151, ill.; 120: p. 54	BHK	ITL	<i>Michelangelo Buonarroti</i> (1475-1564), beeldhouwer, schilder, architect, dichter
------	---	-----	-----	---

Jaar	15 GESCHIEDENIS 05	Owp	Lnd	Bio
1505	Na de dood van Engelbert II van Nassau is zijn erfgenaam Hendrik III van Nassau-Dillenburg de rijkste en machtigste man in de Nederlanden geworden. Hij wordt tot stadhouder van Gelderland benoemd en tot ridder in de orde van het Gulden Vlies. [Bron niet teruggevonden]	APG	NRN Gel	<i>Engelbert II van Nassau</i> , graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd der Nederlanden [1501-1504]; <i>Hendrik III van Nassau-Dillenburg</i> (1483-1538), heer van Breda, graaf van Nassau en Vianden, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland [tot 1518]
1505	Karel van Egmond [Karel van Gelre] onderwerpt zich aan Filips de Schone en belooft met hem naar Spanje te gaan, maar hij vlucht in vermomming naar Gelre terug. 01	APG	NRN Gel	<i>Karel van Egmond = Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; <i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]
1505	Hertog George van Saksen van Friesland en Edzard Cirksena, de graaf van Oost-Friesland, belegeren voorlopig vergeefs Groningen. Toch zal de stad Cirksena het volgende jaar als heer erkennen, waardoor de stad de Friese George van Saksen buiten de deur houdt. 01	APG	NRN Fri	<i>George van Saksen</i> (1471-1539), hertog van Saksen [1500-1539], gouverneur van Friesland [v.a.1500 met zijn broer Hendrik, alleen v.a.1505-1515]; <i>Edzard Cirksena</i> (1491-1528), graaf van Oost-Friesland

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 05	Owp	Lnd	Bio
------	------------------------	-----	-----	-----

1505	-1519: Juan de Flandes vertrekt naar Salamanca, een belangrijk centrum van humanisme en vroege Renaissance in Spanje. Hij schildert o.a. het hoofdaltaar voor de kapel van de universiteit en zijn belangrijkste werk, het <i>Retablo Mayor</i> voor de kathedraal van Palencia, waar hij tot aan zijn dood in 1519 zal werken. Hierin wordt op majestueuse wijze Vlaamse en gotische elementen, de nieuwe renaissancevormen en Spaanse dramatiek geïntegreerd. In Palencia en omgeving zal de schilder veel navolgers vinden. [Bron niet teruggevonden]	SCK	SPJ	<i>Juan de Flandes</i> (ca.1460-1519), schilder afkomstig uit Vlaanderen, werkzaam in Spanje [1496-1519]
1505	-1506: Hieronymus Bosch schildert <i>Drieluik met de verzoeking van Sint Antonius</i> . Hoofdthema van dit majestueuze drieluik is Sint Antonius die temidden van de meest fantastische visioenen, kwellingen, losbandigheden en temptaties probeert stand te houden. De taferelen zijn op typisch 'Boschiaanse' manier vormgegeven: veel krioelende wezens van de meest fantastische soort, merkwaardige bouwsels en bizarre handelingen. In tegenstelling tot de <i>Tuin der lusten</i> zijn de kleuren hier donker en onheilspellend gehouden. Over de oorspronkelijke bestemming en opdrachtgever is niets bekend. Het bevond zich al sinds midden 16de eeuw in Portugese handen. (Lissabon, Museu Nacional de Arte Antiga). 123: p. 58-63, 110-113, ill; 124: p. 154-209, ill.	SCK	NRN PTG	<i>Hieronymus Bosch</i> (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch
1505	Karel van Egmond geeft opdracht tot de bouw van een groot, rechthoekig <i>kasteel in Wageningen</i> . Op de zuidoost- en noordoosthoek komen zware ronde torens. De zuid- en westmuur van het kasteel zijn opgenomen in de stadsomwalling. Het behoort tot de laatste in de noordelijke Nederlanden gebouwde kastelen van het middeleeuwse type. In 1672 werd het door de Fransen vernield. 101: p. 107	BKM	NRN Gel	<i>Karel van Egmond = Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]
1505	Bouw van het <i>laat-gotische woonhuis</i> van de familie De Huyter aan de Oude Delft 167 in Delft. Het is het mooiste en oudste huis in Delft. Eigenaar is Jan de Huyter, baljuw en dijkgraaf van Delfland en schout van Delft. Sinds 1645 doet het pand dienst als Gemeenlandshuis van Delfland, zetel van het Hoogheemraadschap van Delfland. [Bron niet teruggevonden]; Wikipedia, https://www.delft.com/nl/historische-panden-en-hun-verhalen	BKM	NRN Dlf	<i>Jan de Huyter</i> (-?-), baljuw en dijkgraaf van Delfland en schout van Delft

1505	(ca.): Er wordt begonnen met de bouw van een nieuwe <i>Sint-Jacobus-de-Meerderekerk</i> in Steenberg, waarvoor vermoedelijk Anthonis I Keldermans de ontwerpen leverde. Uit kerkrekeningen van 1526-1527 blijkt dat Rombout II Keldermans tot 1526 werkzaamheden voor de kerk heeft verricht. Het is waarschijnlijk dat hij het werk van zijn vader Anthonis I na diens dood in 1512 heeft overgenomen. Er wordt aangenomen dat het nieuwe koor en het dwarschip aan de oudere kerk door de twee Keldermansen zijn gebouwd. In 1832 werd de kerk afgebroken en vervangen door een nieuwe. 55: p. 73, 75-76, ill.	BKM	NRN	Anthonis I Keldermans (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant; Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek)
1505	Geert van Wou, klokkengieter in Kampen, maakt voor de Utrechtse domtoren een gelui van dertien klokken. 28: p. 24	DKK	NTR Utr	Geert van Wou (ca.1450-1527), vermaard klokkengieter

Jaar	15 GESCHIEDENIS 06	Owp	Lnd	Bio
1506	Begin: Op reis naar Spanje verzeilt Filips de Schone door een schipbreuk op de Engelse kust. Hij moet nu akkoord gaan met enkele herzieningen van het Magnus Intercursus (Groothandelsverdrag tussen de Nederlanden en Engeland), die nog voordeliger uitvallen voor de handel van Engeland op de Nederlanden. Men noemt dit traktaat het <i>Malus Intercursus</i> . 01; 35		GBR NRN ZDN	Filips de Schone (1478-1506), landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]

1506	<p>25 september: Filips de Schone overlijdt te Burgos onder onopgehelderde omstandigheden. Zijn vrouw Johanna van Castilië vervalt langzaam tot waanzin. Haar vader, Ferdinand II van Aragon, neemt het regentschap over Castilië op zich en zal uiteindelijk Johanna laten opsluiten in het kasteel van Tordesillas. In de Nederlanden wordt Maximiliaan I regent voor zijn kleinzoon Karel V. Door Filips vroege dood zal Spanje pas bij de meerderjarigheid van Karel V in 1515 een centrale betekenis voor de geschiedenis van de Nederlanden krijgen.</p> <p>01; 07; 35; 144: p. 234</p>	APG	<p>SPJ ZDN NRN</p>	<p><i>Filips de Schone</i> (1478-1506), landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; <i>Johanna van Castilië</i> (1479-1555), koningin van Castilië en Aragon etc. [1504-1555, overwegend in naam]; <i>Ferdinand II van Aragon</i> (1452-1516), koning van Aragon, Castilië etc.; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1506	<p>-1515: Als regent van zijn kleinzoon Karel V kan Maximiliaan I als keizer van Duitsland en aartshertog van Oostenrijk niet in de Nederlanden resideren. Hij stelt zijn dochter Margaretha van Savoye (Margaretha van Oostenrijk), weduwe van Philibert II van Savoye, als landvoogdes aan (1507). De Staten-Generaal stemmen hiermee van harte in. Zij behartigt uitstekend de belangen van Karel V, met name door haar felle anti-Franse politiek. Haar grote ervaring aan diverse Europese vorstenhuizen draagt bij tot haar politieke koers die gericht is op een evenwicht tussen de grootmachten.</p> <p>01; 35; 144: p. 235</p>	APG	<p>ZDN NRN DLD</p>	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Filibert II van Savoye</i> (1480-1504), hertog van Savoye en prins van Piëmont [1497-1504]</p>
1506	<p>Karel van Egmond sluit een verdrag met Lodewijk XII van Frankrijk. Hij voelt zich nu sterk genoeg om aan de herovering van het hertogdom Gelre te beginnen. Plundertochten van zijn legeraanvoerder Maarten van Rossum teisteren ook het Oversticht, Holland en Brabant.</p> <p>01</p>	APG	NRN	<p><i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; <i>Lodewijk XII</i> (huis Valois) 1462-1515, koning van Frankrijk (1498-1515); <i>Maarten van Rossum</i> (ca. 1490-1555), berucht Gelders legeraanvoerder</p>

1506	-1509: Desiderius Erasmus verblijft in Italië. Hij wordt zich er daar bewust van dat de studie van de klassieke oudheid en letteren tot een zekere heidense levensvisie kan leiden. Dit verwerpt hij echter met klem. De studie van de klassieken dient vanuit de dorst naar de christelijke waarheid te geschieden. Wel vindt hij dat het christendom gezuiverd moet worden van wetticisme en formalisme. In spiritueel opzicht blijft hij in de traditie van de Moderne Devotie staan. 34: p. 45	GKS LTM	NRN ITL	<i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler
------	--	------------	------------	--

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 06	Owp	Lnd	Bio
1506	-1523: In 's-Hertogenbosch is de drukker Laurens Hayen werkzaam. Hij publiceert ruim dertig boeken, voor het merendeel devotieboekjes, humanistische boeken en schoolboeken. 97: p. 19	BDG	NRN Bra	<i>Laurens Hayen</i> (-?-), drukker in 's-Hertogenbosch, werkzaam [1506-1523]
1506	(ca.) In Groningen vormen de schilders en glasschrijvers een eigen Sint Lucasgilde. 106: p. 79	BDG	NRN Gro	
1506	en 1512-1532: In Brou bij Bourg en Bresse laat Margaretha van Oostenrijk een <i>Augstijnerklooster</i> bouwen. De plannen zijn van de Franse bouwmeester Jean Perréal. Bij dit (vrij eenvoudige) klooster laat ze (vanaf 1512) ook de kloosterkerk St. Nicolas-de-Tolentin in een rijkere overgangsstijl van gotiek naar Renaissance optrekken, naar de plannen van de Brusselse bouwmeester Lodewijk van Bodeghem. De architectuur van Van Bodeghem is vrij simpel, maar de aankleding, uitgevoerd door kunstenaars uit Vlaanderen, Bourgondië, Frankrijk en Italië is kostbaar en monumentaal. Alhoewel de opdracht bedoeld is ter inlossing van een belofte van haar schoonmoeder, Margaretha van Bourbon en van haarzelf aan de Almachtige, is dit monument in laat-gotische flamboyante stijl en met renaissance kenmerken, vooral tot stand gekomen ter meerdere eer en glorie van Margaretha van Oostenrijk zelf. 56: p. 289; 133: ill.; <i>Wikipedia</i>	BKM	FRK	<i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Jean Perréal</i> (ca.1455-1530), Frans schilder en bouwmeester; <i>Lodewijk van Bodeghem</i> (1470-1540), hofarchitect in Brussel; <i>Margaretha van Bourbon</i> (1438-1483), dochter van Karel I van Bourbon, schoonmoeder van Margaretha van Oostenrijk
1506	De toren van de <i>Grote- of Onze Lieve Vrouwekerk in Breda</i> komt gereed. Met de bouw ervan was begonnen in 1468. Hij vervangt de oude toren die in 1457 was ingestort. De houten spits wordt in 1509 geplaatst. Behoort tot de rijkste van de Zuid- Nederlandse torens. 104: p. 592; 105: p. 52, ill.	BKM	NRN	

1506	Het transept van de <i>Grote- of Maria Magdalenakerk</i> in Goes komt gereed. 23: p. 92; 104: p. 524	BKM	NRN	
1506	Graaf Edzard van Cirksena van Oostfriesland laat binnen de stad Groningen een groot nog middeleeuws vierkant kasteel, type blokhuis, met lage, ronde geschutstorens op de hoeken bouwen. In 1515 wordt deze dwangburcht weer afgebroken. 101: p. 107	BKM	NRN Gro	<i>Edzard van Cirksena</i> (1461-1528, graaf van Oostfriesland [1491-1528])
1506	Bouw van de <i>Dubbele poort of Bollewerkerspoort</i> in Hulst, een bolwerk opgericht door Domien de Wagemakere. Opdrachtgever is de Magistraat, nadat de stad door de Gentenaars was ingenomen. In 1526 verbouwd, waaraan misschien Laureys Keldermans heeft meegewerkt. 104: p. 529	BKM	NRN	<i>Domien de Wagemakere</i> (ca.1460-1542), Zuid-Nederlands bouwmeester (Brabantse hooggotiek), werkzaam in Antwerpen, Lier, Hulst, Brussel en Gent; <i>Laureys II Keldermans</i> (?-1534), Zuid-Nederlands bouwmeester, werkzaam in Antwerpen, Middelburg, Mechelen, Bergen-op-Zoom
1506	-1521: Laatste grote bouwcampagne aan het <i>stadhuis van Middelburg</i> onder leiding van Anthonis I Keldermans en diens zoon Rombout II Keldermans. Ze ontwerpen de toren, topgevels en de overwelfing van de Vleeshal. Dit stadhuis, waarvan de eerste steen al gelegd was in 1452, komt gereed in 1521. De gevel is rijkelijk versierd met kleurig beeldhouwwerk, waaronder 25 beelden van de graven en gravinnen van Zeeland, gemaakt door de Mechelse beeldhouwer Michiel Ywynsz. 55: p. 88-96, ill.; 102: p. 37, ill.	BKM BHK	NRN Mid	<i>Anthonis I Keldermans</i> (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant en Zeeland; <i>Rombout II Keldermans</i> (1460-1531), architect uit Mechelen (Brabantse gotiek); <i>Michiel Ywynsz</i> (gest. ca. 1514/17), Mechels beeldhouwer

Jaar	15 GESCHIEDENIS 07	Owp	Lnd	Bio
1507	Maximiliaan I , regent voor zijn kleinzoon Karel V in de Nederlanden, kan als keizer van Duitsland en aartshertog van Oostenrijk niet in de Nederlanden resideren. Hij stelt zijn dochter Margaretha van Oostenrijk, weduwe van Philibert II van Savoye, aan als landvoogdes. De Staten-Generaal stemmen hiermee van harte in. Zij zal uitstekend de belangen van Karel V behartigen. Haar grote ervaring aan diverse Europese vorstenhuizen draagt bij tot haar politieke koers die gericht is op een evenwicht tussen de grootmachten. 01; 35; 144: p. 235	APG	ZDN NRN	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Philibert II van Savoye</i>

				(1480-1504)
1507	De landvoogdes, Margaretha van Oostenrijk, vestigt zich te Mechelen, dat tijdelijk de hoofdstad van de Zuidelijke Nederlanden wordt. De stad heeft een belangrijke lakenhandel en -industrie en is stapelplaats voor hout, haver en vis. Tijdens de Bourgondische periode was het Mechelen echter geleidelijk slechter gegaan vanwege de centralistische politiek van de Bourgondiërs, waardoor de gemeentelijke vrijheden waren ingeperkt. 35	APG ESG	ZDN Mln	Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]
1507	Er wordt begonnen met het graven van de Harlinger Trekvaart van Leeuwarden naar Harlingen. Leeuwarden, dat sinds de dichtslibbing der Middellzee het centrum van een omvangrijk landbouwgebied was, krijgt nu weer een verbinding met een zeehandelsstad. 35	ESG	NRN Lwd	
1507	Adriaan Florisz. Boeyens, de latere paus Hadrianus VI , benoemd tot opvoeder van Karel V . Hij had gestudeerd bij de Broeders des Gemeenen Levens in Zwolle. In 1491 was hij hoogleraar in de theologie te Leuven geworden. 35; <i>The Catholic Encyclopedia</i>	GKS	ZDN	Hadrianus VI = <i>Adriaan Floriszoon Boeyens</i> (1459-1523); paus [1522-1523]; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1507	23 augustus: Jean Molinet, die van 1475 -1505 historiograaf en dichter van het Bourgondische hof was, overlijdt. In zijn <i>Chroniques</i> die van 1475 tot 1506 lopen, had hij een persoonlijke politieke visie ontwikkeld, die nauw aansloot bij het humanisme. Overigens hield zijn officiële functie ook in dat hij in zijn werk de centralistische machtsaanspraken van het hof ondersteunde. 144: p. 160	APG LTM	ZDN	Jean Molinet (1435-1507), dichter en kroniekschrijver uit de Zuidelijke Nederlanden

1507	<p>1. Jacob Cornelisz. van Oostsanen schildert <i>Noli me tangere</i>. Het is het vroegst gedateerde schilderij van de rond 1472 in Oostsanen (nu Oostzaan) geboren maar in Amsterdam werkzame kunstenaar. In een landschap zit Maria Magdalena geknield, met rechts van haar Christus die haar voorhoofd aanraakt. Het werk heeft nog een sterk laat-gotisch karakter. (Kassel, Staatliche Kunstsammlungen). 28: p. 131, 297, ill.</p> <p>2. Graveert <i>Het leven van Maria</i>, zijn vroegst gedateerde serie houtsneden, bestaande uit uit zeven bladen met elk vier scènes uit het leven van Maria. De voorstellingen zijn voorzien van een decoratieve omlijsting. De reeks is uitgegeven door Doen Pietersz. uit Amsterdam, die veel met Van Oostsanen zou samenwerken 28: p. 131; Online: <i>Stichting Jacob Cornelisz. van Oostsanen</i></p>	SCK TKP BDG	NRN Ams	<i>Jacob Cornelisz. van Oostsanen</i> (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator; <i>Doen Pietersz</i> (1478/1480-?); drukker, uitgever en boekverkoper in Amsterdam [1518-1532];
1507	<p>(ca.) -1530: Bouw van het <i>Paleis van Savoye</i> of Hof van Margaretha van Oostenrijk in Mechelen. Het betreft de verbouwing en uitbreiding van een reeds bestaand gebouwencomplex die door de stad betaald worden en waarbij de stadsbouwmeesters Anthonis I (tot 1512) en Anthonis II (tot zijn dood in 1515) en Rombout II Keldermans (tot 1530) betrokken zijn. In 1530, het sterfjaar van Margaretha, worden de bouwwerkzaamheden van dit nog traditioneel opgezet complex gestaakt. Haar opvolgster Maria van Hongarije, die verkiest in Brussel te wonen, verkoopt het Hof in 1547 aan de stad, waarna het weer wordt doorverkocht aan Antoine Perrenot Granvelle, die er van 1563-1565 verblijf houdt. In 1609 koopt de stad Mechelen het complex terug en in 1611 wordt de Grote Raad er gevestigd. 55: p. 142-147, ill.; 139: p. 28-29, ill.</p>	BKM	ZDN Mln	<i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Anthonis I Keldermans</i> (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant; <i>Anthonis II Keldermans</i> (?-1515), als vorige, hofarchitect; <i>Rombout II Keldermans</i> (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek); <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Antoine Perrenot de Granvelle</i> (1517-1586), bisschop van Atrecht, later kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, staatssecretaris en grootzegelbewaarder van Karel V, een van de belangrijkste adviseurs van Filips II, later van Margaretha van Parma
1507	<p>In Utrecht wordt een ordonnantie van kracht die bepaalt dat de keurmeesters op zilverwerk naast het stadsteken ook een jaarletter moeten slaan. 94: p. xxxvii</p>	DCK	NRN Utr	

1508	4 februari: In de Dom van Trente wordt Maximiliaan I van Habsburg door paus Julius II tot keizer van het Heilige Roomse Rijk gekroond. Hij is de eerste die niet meer naar Rome reist om gekroond te worden en noemt zich 'gekozen Rooms keizer'. [Bron niet teruggevonden]; <i>Wikipedia</i>	APG	ITL DLA	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Julius II = <i>Giuliano della Rovere</i> (1443-1503), paus [1503-1513]
1508	10 december: Maximiliaan I , Frankrijk, Spanje en paus Julius II sluiten het Verdrag van Kamerijk (Liga van Cambrai): een geheim verbond om de republiek Venetië aan te vallen. Niet geheim is een vredesverdrag tussen Maximiliaan en Frankrijk, waarin Margaretha van Oostenrijk een belangrijk aandeel heeft. Hierdoor krijgen de Nederlanden voorlopig rust. 01; 07; 35	APG	FRK SPJ ITL	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Julius II = <i>Giuliano della Rovere</i> (1443-1503), paus [1503-1513]; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 08	Owp	Lnd	Bio
1508	31 maart: Publicatie van het Breviarium Traiectense , 392 bladen, gedrukt in een textura-lettertype door Jan Seversz in Leiden. Het verschijnt precies een dag eerder dan het Breviarium Traiectense van de Goudse Collatiebroeders. Het is eveneens een verzorgde en fraaie uitgave. De houtsnede van het titelblad met een voorstelling van Sint Maarten die zijn jas in tweeën snijdt wordt toegeschreven aan Lucas van Leyden. (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek). 97: p. 68, ill.	BDG	NRN	Jan Seversz (gest. ca.1538), boekdrukker, uitgever in Leiden en Antwerpen; Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder
1508	1 april: Publicatie van het Breviarium Traiectense , gedrukt in een fraaie textura door de Collatiebroeders in Gouda. Introductie van de renaissance-ornamentiek in een ingekleurde randversiering. Het toegepaste kandelabermotief is afgeleid van een Italiaans voorbeeld. De tekst op de 406 bladen is in twee kolommen gedrukt, er zijn ruime marges en er is een duidelijke indeling. (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek). 97: p. 45, 67-68 ill.	BDG	NRN	
1508	-1509: De schilder Jan Gossaert van Mabuse vergezelt Filips van Bourgondië, admiraal van Holland (en jongste bastaardzoon van hertog Filips de Goede), in diens gezantschap naar paus Julius II in Rome. Daar tekent hij, als eerste schilder uit de Nederlanden, in opdracht van Filips monumenten uit de klassieke oudheid na. Ook bestudeert hij ter plekke het werk van Rafaël en Michelangelo . 22: p. 17; 28: p. 119	SCK	ZDN	Jan Gossaert van Mabuse (of <i>Maubeuge</i>), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode; Filips van Bourgondië (1464-1524), admiraal van de Nederlanden, stadhouder van Gelre en Zutphen [1505- 1507], bisschop van Utrecht [1517-1524]; Filips de Goede = <i>Filips III van Bourgondië</i>

				(1396-1467); hertog van Bourgondië [1419-1467]; <i>Julius II</i> = <i>Giuliano della Rovere</i> (1443-1503), paus [1503-1513]; <i>Rafaël</i> = <i>Raffaello Sanzio</i> (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance; <i>Michelangelo Buonarroti</i> (1475-1564), beeldhouwer, schilder, architect, dichter
1508	(ca.): <i>Hieronymus</i> Bosch schildert <i>De doornenkroning</i> . Christus wordt omgeven door vier beulen die hem bespotten en de doornenkroon opzetten. De figuren zijn ongeveer ten halven lijve uitgebeeld, hetgeen in die tijd vrij nieuw is. Bosch heeft veel moeite gedaan om alle figuren een psychologische diepgang te geven. Hij heeft het thema meermalen geschilderd. (Londen, National Gallery). 123: p. 66-68, 120, ill.; 124: p. 352-359, ill.	SCK	NRN	<i>Hieronymus Bosch</i> (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch
1508	(ca): <i>Cornelis</i> Engebrechtsz schildert <i>Drieluik met Bewening van Christus</i> (ook genoemd <i>De Zeven Smarten van Maria</i>), bestemd voor de kerk van het Augustijner klooster Marienpoel bij Leiden. Engebrechtsz had een belangrijk schildersatelier in Leiden. Leerlingen van hem waren o.a. zijn zoon <i>Pieter</i> , <i>Lucas</i> van Leyden en <i>Aertgen</i> van Leyden. (Leiden, Stedelijk Museum De Lakenhal). 13; 133; <i>Wikipedia</i>	SCK	NRN Ldn	<i>Cornelis Engebrechtsz.</i> (1462-1527), schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder, werkzaam in Leiden, grondlegger van de Leidse School; <i>Pieter Cornelisz. Kunst</i> (1484/90-1560/61), schilder, tekenaar en glasgraveur; <i>Aertgen van Leyden</i> (<i>Aertgen Claesz. van Leyden</i>), (1498-1564), Noord-Nederlands schilder, tekenaar en ontwerper van gebrandschilderd glas
1508	<i>Lucas</i> van Leyden maakt zijn vroegst gedateerde gravure <i>Mohammed en de monnik Sergius</i> . Van deze vóór 1494 in Leiden geboren kunstenaar zijn 168 gravures bekend en ca. 15 schilderijen. Waarschijnlijk maakte hij al vanaf ca. 1505 gravures. Ook ontwierp Van Leyden houtsneden, waarvan hij er een aantal zelf sneed. Zijn prenten zijn sterk beïnvloed door <i>Jan</i> Gossaert van Mabuse, <i>Albrecht</i> Dürer, en door de Italiaanse Renaissance. Ook zijn er overeenkomsten met het werk van <i>Marcantonio</i> Raimondi. 28: p. 140	TKP	NRN Ldn	<i>Lucas van Leyden</i> (1494-1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder; <i>Jan Gossaert van Mabuse</i> (of <i>Maubeuge</i>), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode; <i>Albrecht Dürer</i> (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; <i>Marcantonio Raimondi</i> ((1475-1534), belangrijkste en invloedrijkste graveur van de Italiaanse renaissance.
1508	In Hoorn wordt begonnen met een nieuwe uitleg met ommuring aan de noordzijde van de stad. De <i>Maria- of Kruittoren</i> en de veel grotere <i>Hoofdtoren</i> (de laatste uit 1532) maken hiervan deel uit. 104: p. 386; 105: p. 161, ill.	BKM	NRN	

1508	1539: <i>De Sint-Janskerk</i> in Utrecht krijgt een nieuw laat-gotisch koor met zijkapellen. 104: p. 324	BKM	NRN Utr	
------	---	-----	------------	--

Jaar	15 GESCHIEDENIS 09	Owp	Lnd	Bio
1509	Willem van Croy, heer van Chièvres en lid van de Geheime Raad, krijgt de leiding over de opvoeding van Karel V . Hij wordt tevens benoemd tot hertog van Suria en markies van Aarschot. Hij geniet het vertrouwen van de Nederlandse adel en de Staten-Generaal, die hij steunt tegen de centralistische politiek van keizer Maximiliaan I . 35	APG	ZDN	<i>Willem van Croy</i> (1458-1521), heer van Chièvres en lid van de Geheime Raad; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1509	Keizer Maximiliaan I , die sinds het vorig jaar in de Nederlanden verblijft, publiceert als regent voor de dan nog minderjarige prins Karel (Karel V) een plakkaat waarin godslastering streng verboden wordt. Bij de eerste overtreding: geldboete, bij de tweede: geldboete en gevangenisstraf, bij de derde keer: doorboring van de tong en verbanning. Verder wordt de bevolking opgeroepen godslasteraars aan te geven bij de plaatselijke burgerlijke overheden. 110: p. 152	GKS	ZDN NRN	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 09	Owp	Lnd	Bio
1509	-1517: Na zijn terugkeer uit Italië voert Filips van Bourgondië-Blaton, admiraal der Nederlanden en bisschop van Utrecht, op kasteel Souburg in Zeeland een hofhouding naar renaissancistisch model. Hij laat dit kasteel verbouwen en verfraaien door zeer gerenommeerde kunstenaars zoals de schilders Jan Gossaert van Mabuse en de Venetiaan Jacopo de Barbari. Wie de bouwmeester was is niet bekend. In 1573 wordt het kasteel door de geuzen in brand gestoken. Hiermee wilden ze voorkomen dat het in handen van de Spanjaarden zou vallen. Er bleef weinig van over. 101: p. 118	AKG	ITL	<i>Filips van Bourgondië</i> (1464-1524), admiraal van de Nederlanden, stadhouder van Gelre en Zutphen [1505-1507], bisschop van Utrecht [1517-1524]; <i>Jan Gossaert van Mabuse</i> (of <i>Maubeuge</i>), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode; <i>Jacopo de Barbari</i> (1450-1516), Italiaans schilder en graveur

1509	-1529: De Meester van het Heilig Bloed schildert <i>Triptiek met Maria en Kind en de heiligen Katharina en Barbara</i> . Op de zijluiken zijn de schenkers (Joachim Christiaens en Jossine Lamsins) met hun beschermheiligen afgebeeld. Het is zowel wat compositie betreft als stijl beïnvloed door Hans Memling, maar het ontleent ook elementen aan Gerard David, met name de figuren van Katharina en Barbara. (Brugge, Groeningemuseum). 120: p. 109, 116-117, ill.	SCK	NRN Brg	Meester van het Heilig Bloed (gest.ca. 1530), schilder werkzaam in Brugge, eerste kwart 16e eeuw; Hans Memling , (ca.1430/1440-1494), Zuid-Nederlands schilder (geboren in Seligenstadt), werkzaam in Brugge; Gerard David (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge en Antwerpen
1509	Gerard David schildert <i>Virgo inter Virgines</i> . Op dit paneel met een voorstelling van een zittende Madonna met Kind omgeven door engelen en vrouwelijke heiligen heeft de schilder zichzelf en zijn vrouw Cornelia Cnoop als donateurs afgebeeld. Hij schenkt dit werk aan het klooster van Sion, het klooster van de Brugse karmelietessen. (Rouen, Musée des Beaux-Arts). 120: p. 19,81, ill.	SCK	NRN ZDN	Gerard David (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge en Antwerpen
1509	Quinten Metsys schildert monumentaal <i>Triptiek met St. Anna te Drieën</i> (middenpaneel), bestemd voor de net opgerichte broederschap van de Heilige Anna in Leuven. Tegen het einde van de 15e eeuw ontstaan er een groot aantal nieuwe devoties, waaronder die van de Heilige Anna. (Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België). 119: p. 12,14, ill.	SCK	ZDN	Quinten Metsys = <i>Massys, Metsijs, Massys etc.</i> (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen
1509	-1510: In Breda begint Hendrik III van Nassau-Dillenburg met de <i>verbouwing van het middeleeuwse slot</i> waarbij voor het eerst in de bouwkunst van de (noordelijke) Nederlanden renaissancevormen worden toegepast. Zo krijgt de poort een omlijsting in min of meer renaissance-stijl en er worden Ionische pilasters aangebracht. Ook komt er een (nu verdwenen) houten galerij en er wordt een grote toren aan de omwalling toegevoegd. Deze toren zal later bewoond worden door de weduwe van Hendrik, Mencía de Mendoza. 15: p. 126; 55: p. 159-160, ill.	BKM	NRN	Hendrik III van Nassau-Dillenburg (1483-1538), heer van Breda, graaf van Nassau en Vianden, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland [tot 1518]; Mencía de Mendoza (1508-1554), Spaans humaniste en geleerde, derde echtgenote van Hendrik III
1509	In opdracht van landvoogdes Margaretha en keizer Maximiliaan I wordt er begonnen met een stenen afsluiting rond de voorhof van het <i>hertogelijk paleis te Brussel</i> , de zogenaamde <i>baliën</i> . Deze balustrade zou bestaan uit rechthoekige, met laat-gotisch maaswerk versierde panelen geplaatst tussen afwisselend lange en korte pijlers. Deze pijlers moesten dienst doen als sokkels voor beelden van de hertogen en hertoginnen van Brabant en van allerlei soorten dieren. Het geheel wordt ontworpen door Anthonis I Keldermans en zijn zoon Anthonis II . Ook de Brusselse kunstenaar Jan van Roome is bij het ontwerp betrokken. Het	BKM	ZDN Bsl	Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Anthonis I Keldermans (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant en

	stenen hekwerk komt gereed, maar van het aantal geplande beelden worden er slechts een paar uitgevoerd. In 1731 brandt het vrijwel geheel af. 55: p. 146-150, ill.			Zeeland; <i>Anthonis II Keldermans</i> (?-1515), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant, hofarchitect; <i>Jan van Roome</i> (werkzaam 1498-1521), Brussels schilder en ontwerper van tapijten, glasramen en beeldhouwwerk.
1509	-1520: Bouw van het <i>stadhuis van Alkmaar</i> . Laat-gotisch gebouw met brede gevel en links een sierlijke traptoren. 104: p. 339	BKM	NRN	

Jaar	15 GESCHIEDENIS 10	Owp	Lnd	Bio
1510	<i>Karel V</i> benoemt de raadsheer-commissaris en raadsheer van de Grote Raad van Mechelen, <i>Nicolaes</i> Everaerts, die vroeger samen met <i>Filips</i> Wielant door de Nederlanden had gereisd, tot president van het Hof van Holland. Wielant was dat reeds onder Maximiliaan I geweest 141: p. 112	APG	ZDN Mln NRN	<i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Nicolaes Everaerts</i> (1462-1532), raadsheer van de Grote Raad van Mechelen; <i>Filips</i> Wielant (1441-1520), Vlaams jurist, president Hof van Holland
1510	In Utrecht predikt de dominicaan <i>Wouter</i> ('de Lutherse moniek') tegen de misstanden in de kerk. Hij behoort tot de sacramentariërs. Dit zijn hervormingsgezinden, die verscheidene sacramenten van de katholieke kerk verwerpen, waaronder de mis. In Friesland treedt als zodanig <i>Jelle</i> Smit op, die pastoor te Jelsum is. 35	GKS	NRN Utr Fri	<i>Wouter</i> (-?-) Dominicaan, Utrechts sacramentariër; <i>Jelle Smit</i> (-?-), pastoor te Jelsum, sacramentariër.
1510	De Vlaamse jurist <i>Martin</i> van den Bundere klaagt over het feit dat de rechters zich steeds meer op boekenrecht baseren in plaats van op het gewoonterecht. Naar zijn mening moet men de steden laten genieten van hun oude rechten. Het nieuwe recht was alleen te begrijpen door geleerden en de toepassing ervan zou alleen maar tot kritiek op de vorst en onrust leiden. Sinds de 14e eeuw was er de tendens van de vorst om o.a. via academisch geschoolde juristen in hoogste rechtscolleges het centrale bestuur te versterken. Dit ging ten koste van bijv. de positie van de adel, die geacht werd het landrecht te kennen. Ook in de gewestelijke rechtbanken komen steeds meer academici. De Steden nemen op hun beurt steeds meer academische juristen in dienst, niet zozeer omdat ze het geleerde recht graag	JUR	ZDN	<i>Martin van den Bundere</i> (-?-), Vlaams jurist

	willen toepassen, maar om er zich tegen te weer te stellen. 144: p. 140-141			
--	--	--	--	--

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 10	Owp	Lnd	Bio
1510	-(ca) 1519: Theodoor de Borne I, stiefzoon van de Deventer drukker Jacob van Breda, begint een eigen drukkerij. Tot zijn dood in 1519 geeft hij boeken uit die passen binnen de Deventer drukkerstraditie: werken van klassieke auteurs, schoolboeken en enkele stichtelijke boeken in de volkstaal. 97: p. 12	BDG	NRN Dev	Theodoor de Borne I , Noord-Nederlands drukker, werkzaam in Deventer [1508-1519]; Jacob van Breda , Noord-Nederlands drukker, werkzaam in Deventer [1483-1519]
1510	-1520: Lucas van Leyden maakt ontwerpen voor boekillustraties in opdracht van de Leidse drukker Jan Seversz. Van Lucas' activiteiten als boekillustrator is weinig bekend. In Holland, in tegenstelling tot Duitsland (Dürer, Cranach) staat het maken van houtsneden en boekillustraties niet in hoog aanzien. Van veel boekillustratoren is dan ook niets bekend en is hun werk anoniem gebleven. 97: p. 45-46 ill.	BDG TKP	NRN Ldn ZDN Awp	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder; Jan Seversz (gest. ca. 1538), boekdrukker, uitgever in Leiden en Antwerpen
1510	(vanaf): Jacob Cornelisz. van Oostsanen maakt een groot aantal houtsneden, bedoeld als boekillustraties. Zijn prenten zijn, net als die van Lucas van Leyden, beïnvloed door Albrecht Dürer. In Holland is het uitzonderlijk dat een schilder zich met boekillustraties en houtsneden, die eerder gezien worden als ambachtelijk werk dan als kunst, bezighoudt. 97: p. 45,47	BDG TKP	NRN Hol	Jacob Cornelisz. van Oostsanen (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator; Lucas van Leyden (1494-1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist
1510	-1540: De Noord-Nederlandse boekproductie bestaat voornamelijk uit schoolboeken en humanistische boeken, vooral in steden met grote Latijnse scholen. Vrijwel overal drukt men religieuze boeken, almanakken, leeskaarten, evaluatieboekjes (boekjes met afbeeldingen van in omloop zijnde munten en hun waarde) en andere handboeken voor kooplieden, zeelieden en heelmeeesters. Sporadisch worden er ook wel grote historische boeken, staatsrechtelijke boeken en medische werken uitgegeven. Wat de kwaliteit betreft, die is aanvankelijk het hoogst in Deventer, daarna in Leiden, na 1520 in Amsterdam en vanaf 1530 in Utrecht. 97: p. 19-20	BDG WTO	NRN Dev Ldn Ams Utr	
1510	-1515: De schilder Jacopo de Barbari verblijft aan het hof van Margaretha van Oostenrijk.	AKG	ZDN	Jacopo de Barbari (1450-1516), Italiaans schilder en

	Margaretha maakt van haar hof te Mechelen een centrum van mecenaat, waar de op Italië geïnspireerde renaissance in de Nederlanden doordringt. Naast De Barbari heeft de landvoogdes ook Jan Mostaert uit Haarlem en Conrad Meit uit Worms in dienst. 144: p. 250			graveur; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Jan Jansz. Mostaert (1475-1555), schilder, tekenaar; Conrad Meit (1480-1550), Duits beeldhouwer, ook werkzaam in de Nederlanden
1510	(ca): 1. Hieronymus Bosch schildert <i>De marskramer</i> , vroeger bekend als De verloren zoon of De landloper. Het gaat om een figuur die Bosch in al zijn schamelheid en menselijkheid heeft neergezet. Het werk wemelt van de verborgen betekenissen die in allerlei voorwerpen te ontdekken zijn. (Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen). 123: p. 70-71, 122, ill.; 124: p. 410-419, ill. 2. Drieluik met de aanbidding der koningen of Bronchorst-Boschuyse-drieluik, genoemd naar de afgebeelde schenkers op de zijluiken. Het is een traditionele voorstelling van de aanbidding der koningen, maar er zijn veel 'Boschiaanse' details en vreemde figuren te bespeuren. Op de gesloten buitenkanten is de Gregoriusmis voorgesteld. Het drieluik geldt als een hoogtepunt in Bosch' late oeuvre. Het werk is in de verzameling van Filips II terechtgekomen, die het in 1574 laat overbrengen naar het Escoriaal. (Madrid, Prado). 123: p. 72-77, 122-124, ill; 124: p. 234-259, ill.	SCK	NRN	Hieronymus Bosch (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch; Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal
1510	Gerard David schildert <i>Madonna met de paplepel</i> . Van dit schilderij zijn talrijke versies bekend. In een huiskamer zit Maria ten halven lijve met het kindje Jezus op haar schoot. Ze neemt een lepel pap uit een bakje op tafel. Er is een groeiende vraag naar dit soort huiselijke Mariavoorstellingen, geïnspireerd op Italiaanse voorbeelden. David is een van de eerste kunstenaars die hun productie weten te stroomlijnen en er in slagen dit soort onderwerpen als 'bestsellers' aan de man te brengen. (New York, Aurora Trust Inc.). 120: p. 81, 92-93, ill.; 121: p. 29-30, ill.	SCK	ZDN Brg Awp	Gerard David (ca.1455-1523), schilder afkomstig uit Holland, werkzaam in Brugge en in Antwerpen [ca. 1455-1523]
1510	-1515: Jan Gossaert van Mabuse schildert <i>De Malvagna-triptiek</i> met op het middenpaneel een voorstelling van Maria met het Kind Jezus. Binnen een overdadige, laat gotische stijl heeft Gossaert ook Italiaanse invloeden, met name uit Ferrara, verwerkt. (Palermo, Galleria Nazionale). 17: p. 360 ill.; <i>Wikipedia</i>	SCK	ZDN	Jan Gossaert van Mabuse (of Maubeuge) (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode
1510	-1520 (ca.): De Meester van het Heilig Bloed schildert <i>Bewening van Christus</i> . Deze kunstenaar is genoemd naar dit drieluik, dat zich sinds de 16e eeuw op zijn oorspronkelijke	SCK	ZDN	Meester van het Heilig Bloed (gest.ca. 1530), schilder werkzaam in Brugge, eerste kwart 16e eeuw; Ambrosius

	plaats bevindt: de Heilige Bloedkapel in Brugge. Hij was werkzaam in de eerste decennia van de 16de eeuw in de omgeving van andere Brugse schilders zoals Ambrosius Benson, Adriaen Isenbrant en Albert Cornelis. Zijn werk, met name dit drieluik, is sterk beïnvloed door Quinten Metsys. (Brugge, Museum van de Edele Confrerie van het Heilig Bloed). 120: p. 109, 112-113, ill.; 121: p. 50-51, ill.			<i>Benson</i> (1495-1580), Italiaans schilder, werkzaam in Brugge [1518-1550]; <i>Adriaen Isenbrant</i> (1490-1555), Brugs schilder; <i>Albert Cornelis</i> (ca. 1475-ca. 1531), Zuid-Nederlands kunstschilder ten tijde van de renaissance, werkzaam in Brugge; <i>Quinten Metsys</i> = <i>Massys</i> , <i>Metsijs</i> , <i>Massys etc.</i> (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen
1510	29 november: Adriaen Isenbrant wordt als zelfstandig meester opgenomen in het Brugse schilders- en zadelmakersambacht, waartoe ook de kunstschilders behoren. Over de afkomst en opleiding van deze ca. 1480 geboren schilder is niets bekend. Hij zal in Brugge in korte tijd naam maken als schilder en ook officiële functies in het ambacht uitoefenen. Merkwaardig genoeg is geen enkel gesigneerd werk van hem bekend en ook kan geen enkel schilderij met zekerheid, ook niet via geschreven documenten, aan hem worden toegeschreven. 120: p. 120	SCK	ZDN Brg	<i>Adriaen Isenbrant</i> (1490-1555), Brugs schilder
1510	-1511: 1. Adriaen Isenbrant schildert <i>Triptiek met Opdracht in de tempel</i> (of Wielant-triptiek). Op het middenpaneel de voorstelling van de 'presentatio': in de tempel toont Maria aan de profeet Simeon haar pasgeboren zoon, in wie hij onmiddellijk Christus herkent. Het thema komt veel veel voor, maar als hoofdmotief op een drieluik is het in de Nederlandse schilderkunst zeldzaam. Op de zijluiken van dit opklapbare triptiekje zijn de schenkers (Filips Wielant en Johanna van Halewijn) afgebeeld. Het vertoont zowel invloed van Jan van Eyck (de Madonna) als van Hans Memling. (Brugge, Sint Salvatorskathedraal). 120: p. 123, ill.; 121: p. 59-61, ill. -1520 (ca.): 2. Triptiek met de heilige Hieronymus . Op de zijluiken zijn alleen de heiligen Catharina en Maria Magdalena, zonder schenkers, afgebeeld. Het triptiek met deze populaire heiligen is daarom hoogstwaarschijnlijk bedoeld voor verkoop op de Brugse of Antwerpse kunstmarkt. Het landschap op de achtergrond gaat terug op Antwerpse voorbeelden. (Hamburg, Kunsthalle). 120: p. 125, ill.; 121: p. 63-64, ill.	SCK	ZDN Brg	<i>Adriaen Isenbrant</i> (1490-1555), Brugs schilder; <i>Filips Wielant</i> (1441/1442-1520), Zuid-Nederlands rechtsgeleerde
1510	(ca.): Marcantonio Raimondi vestigt zich rond deze tijd als graveur in Rome, waar hij onder andere gravures maakt naar ontwerpen (voorstudies voor fresco's en schilderijen, niet uitgevoerde ontwerpen) van Rafaël . Deze prenten zijn van groot belang voor de kunstenaars in het Noorden.	TKP	ITL NRN	<i>Marcantonio Raimondi</i> ((1475-1534), belangrijkste en invloedrijkste graveur van de Italiaanse renaissance; <i>Rafaël</i> = <i>Raffaello Sanzio</i> (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance

	76: p. 2			
1510	<p>1. Lucas van Leyden maakt gravure <i>De vaandeldrager</i>: een voorstelling van een man met een grote vlag in zijn hand. De prent is een voorloper van de beroemde Vaandeldrager van Hendrick Goltzius. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 109: p. 6-7, ill.; 115: p. 349, ill.</p> <p>2. <i>De melkmeid</i>. Op deze prent zijn twee grote koeien afgebeeld, met links een jonge man en rechts het melkmeisje. Het is de eerste prent in de Nederlanden die een melkmeisje tot onderwerp heeft. Het thema zal tot diep in de 17e eeuw nagevolgd worden. Ook het feit dat er een man in het spel is, waarmee volgens velen een erotische sfeer wordt opgeroepen, zal vaak deel uitmaken van de latere voorstellingen. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 89: p. 261 ill.</p>	TKP	NRN	<i>Lucas van Leyden</i> (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder; <i>Hendrick Goltzius</i> (1558-1617) schilder, tekenaar, prentkunstenaar en uitgever
1510	<p>(ca.): Er wordt een begin gemaakt met nieuwe bouwwerkzaamheden aan de <i>Oude of Sint-Hippolytuskerk</i> te Delft. Het Onze-Lieve-Vrouwekoor met de Sint Joriskapel en het noordertransept komen gereed. Bouwmeesters zijn naar alle waarschijnlijkheid Anthonis I Keldermans die in 1512 overlijdt en die in 1514 wordt opgevolgd door zijn zoon Rombout. In 1523 stopt men met de werkzaamheden. Na de stadsbrand van 1536 wordt de kerk weer in de oude vorm opgebouwd. 55: p. 77-82, ill.; 104: p. 419; 105: p. 64 ill.</p>	BKM	NRN	<i>Anthonis I Keldermans</i> (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant en Zeeland; <i>Rombout II Keldermans</i> (1460-1531), architect uit Mechelen (Brabantse gotiek)
1510	<p>-1515: In Brussel ontstaat <i>De geschiedenis van David en Batsheba</i>, een reeks van tien wandtapijten, misschien naar ontwerp van Jan van Roome en waarschijnlijk geweven bij Pieter van Aelst. Het onderwerp was erg geliefd bij vorsten (Manuel I van Portugal en Maximiliaan I bezaten series) omdat David gold als de perfecte incarnatie van een voorbeeldig vorst. De reeks van Jan van Roome is een van de grootste en meest indrukwekkende. Opdrachtgever is Hendrik VIII van Engeland. (Ecouen, Musée National de la Renaissance). 143</p>	DCK	ZDN Bsl	<i>Jan van Roome</i> (werkzaam 1498-1521), Brussels schilder en ontwerper van tapijten, glasramen en beeldhouwwerk; <i>Pieter van Aelst</i> (ook Pieter van Edingen genoemd) (ca. 1450–ca. 1533), Brabantse tapijtwever, werkzaam in Brussel; <i>Hendrik VIII</i> (huis Tudor), (1491-1547), koning van Engeland [1509-1547]

Jaar	15 GESCHIEDENIS 11	Owp	Lnd	Bio
1511	Landvoogdes Margaretha van Oostenrijk stelt Hendrik III van Nassau-Dillenburg en Dietz	MLG	ZDN	<i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van

	aan als bevelhebber van het leger dat tegen Gelderland (Karel van Egmond) moet strijden. De troepen belegeren Venlo, maar deze expeditie mislukt. 35			Savoie, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Hendrik III van Nassau-Dillenburg</i> (1483-1538), heer van Breda, graaf van Nassau en Vianden, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland; <i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467- 1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]
1511	Naast Burgos, dat Castilië vertegenwoordigt, vestigt ook Bilbao een handelsconsulaat in Brugge. Het vertegenwoordigt tevens de Cantabrische steden Santander, Laredo, Castro Urdiales en San Vicente de la Barca. Bilbao exporteert vooral ijzer, Santander wol en de andere steden vis. 137: p. 81-82	ESG	SPJ	

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 11	Owp	Lnd	Bio
1511	<i>Joos</i> van Cleve wordt meesterschilder in Antwerpen. Deze kunstenaar is hoogstwaarschijnlijk afkomstig uit Kleef of Cleve (stad aan de Nederrijn) in Duitsland. Voor zijn komst in Antwerpen heeft hij in Kalkar samen met zijn leermeester <i>Jan</i> Joest gewerkt aan het hoogaltaar van de Sint Nicolaaskerk en is hij vermoedelijk (vanaf ca. 1507) werkzaam geweest in Brugge. 133; <i>Wikipedia</i>	SCK	ZDN Awp	<i>Joos van Cleve</i> (ca. 1485/90-1540/41), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Antwerpen; <i>Jan Joest</i> (van n Kalkar), Noord-Nederlands Nederlands schilder van voornamelijk altaarstukken (1450-1519)
1511	-1518: In het atelier van <i>Pieter</i> van Edingen of Edinghen, alias van Aelst, in Brussel wordt <i>De Passie van Christus</i> geweven, een serie van minstens vier wandtapijten, waarvan het ontwerp teruggaat op kartons uit 1507, gebruikt voor een eerdere serie. Opdrachtgeefster was waarschijnlijk <i>Margaretha</i> van Oostenrijk. Het thema komt regelmatig voor op Brusselse wandtapijten van het begin van de 16e eeuw. Pieter van Edingen, geboren rond 1450 in de streek rond Aalst, ontpopte zich met opdrachten van de paus en van het keizerlijk hof tot de belangrijkste tapijtwever en tapijthandelaar van Brussel. Zo reisde hij in 1502 in het gezelschap van Filips de Schone naar Spanje en in 1506 werd hij na diens plotselinge dood belast met het opzicht van de tapijten in de koninklijke verzameling. (Madrid, Palacio Real, Amsterdam, Rijksmuseum (De voetwassing), Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis). 145: p. 44-57, ill.	DCK	ZDN Bsl	<i>Pieter van Aelst</i> (ook Pieter van Edingen genoemd) (ca. 1450–ca. 1533), Brabantse tapijtwever, werkzaam in Brussel; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoie, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]

1511	Desiderius Erasmus publiceert <i>Laus stultitiae</i> , of <i>Lof der Zotheid</i> , geschreven in nog geen acht dagen tijd in Engeland in het huis van zijn vriend Thomas More. Deze satire op allerlei maatschappelijke en kerkelijke wantoestanden, waarin Erasmus toont hoe de wereld geregeerd wordt door de zotheid, zal hem wereldberoemd maken. 108: p. 38	LTM	NRN GBR	<i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; <i>Thomas More</i> (1478-1535), humanist, jurist, filosoof en staatsman
------	---	-----	------------	---

Jaar	15 GESCHIEDENIS 12	Owp	Lnd	Bio
1512	De strijd om Italië, dat de belangrijkste handelsroutes van Europa beheerst, zal voorlopig nog voortduren. Zo valt Milaan eerst in Franse en daarna in Spaanse handen. Sinds het huwelijk van Maximiliaan I van Habsburg met Maria van Bourgondië is de vijandschap tussen zijn huis en Frankrijk sterk gegroeid. Frankrijk wordt de grote rivaal in de strijd om de Italiaanse gebieden. 12	APG	ITL SPJ EUR	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Maria van Bourgondië</i> (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]
1512	Maximiliaan I treedt toe tot Heilige Liga van paus Julius II , die met Venetië, Spanje en Engeland samenspannen tegen Frankrijk. De Nederlanden mogen neutraal blijven in de strijd van de Europese grootmachten om de hegemonie in Italië. 01	APG	DLD ITL FRK ZDN NRN	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Julius II = Giuliano della Rovere</i> (1443-1503), paus [1503-1513]
1512	Vanwege het huwelijk van Maria van Bourgondië met Maximiliaan I waren de Nederlanden aan het huis Habsburg toegevalen. De Oostenrijkse en Bourgondische erflanden worden nu als Bourgondische en Oostenrijkse Kreits in het Duitse Rijk opgenomen. De Nederlanden behoren nu tot de Bourgondische Kreits. Deze Kreits wordt daarmee de 16e Kreits van het Duitse Rijk. 35	APG	OHG DLD ZDN NRN ITL	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Maria van Bourgondië</i> (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]
1512	14 december: De priester Herman van Ryswyck wordt door het Hof van Holland als ongelovige ketter, die voor de tweede maal gevallen is, ter dood gebracht, na een veroordeling door inquisiteur Jacob van Hoogstraten. Samen met zijn boeken, die alle verloren zijn gegaan, wordt hij verbrand. Al in 1502 was hij om zijn ketterse publicaties veroordeeld, maar hij had die toen herroepen. Wie voor een tweede maal tot ketterij verviel, kon op weinig consideratie rekenen. Rond deze jaren zijn doodvonnissen overigens	GKS	NRN	<i>Herman van Ryswyck</i> (-?1512), priester en ketter; <i>Jacob van Hoogstraten</i> (ca. 1460- 1527), theoloog en inquisiteur

	<p>hoogst zeldzaam. Kettters zijn vaak wat zonderlinge figuren, die niet al te serieus genomen worden. (Het is een algemene regel dat onverbeterlijke kettters, na door de inquisitie als zodanig te zijn aangemerkt, door de wereldlijke macht metterdaad ter dood worden gebracht. De geestelijke macht voltrekt zelf geen doodvonissen). Overigens kan Van Ryswyck niet tot een voorloper van de protestanten gerekend worden, maar eerder tot de godsdienstcritici überhaupt. Zo beweerde hij dat de wereld een eeuwig bestaan had en dat de ziel samen met het lichaam stierf. De godheid van Christus en diens menswording ontkende hij en het bijbelse scheppingsverhaal hield hij voor een uitvindsel van Mozes. Aristoteles en Averroës waren z.i. dichter bij de waarheid geraakt dan de onnozele fantast Jezus van Nazareth, wiens dolzinnige evangelie verantwoordelijk zou worden voor de dood van tal van mensen.</p> <p>110: p. 151-152; 152: p. 78-79</p>			
1512	<p>Adriaan Florisz. Boeyens, de latere paus Hadrianus VI, wordt raadsheer van de landvoogdes Margaretha van Oostenrijk.</p> <p>35</p>	APG	NRN ZDN	<p>Hadrianus VI = <i>Adriaan Floriszoon Boeyens</i> (1459-1523); paus [1522-1523]; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]</p>
Jaar	15 KUNST en CULTUUR 12	Owp	Lnd	Bio
1512	<p>De Deventer drukker Richard Pafraet sterft. Zijn zoon Albert Paepraet neemt zijn bedrijf over. Tot 1540 publiceert hij bijna 300 boeken, merendeels schoolboeken, klassieke teksten, grammatica's en boeken met een stichtelijk karakter. In zijn fonds bevinden zich veel meer geïllustreerde werken, boeken in de volkstaal en religieuze boeken dan in dat van zijn vader.</p> <p>97</p>	BDG	NRN Dev	<p>Richard Pafraet (ca.1455-1512), Duits drukker, werkzaam in Deventer [1477-1512]; Albert Pafraet (-?-) belangrijk drukker in Deventer in de 1e helft van de 16e eeuw</p>
1512	<p>(ca.): Jan Gossaert van Mabuse schildert Aanbidding der Koningen. Rond deze tijd heeft Gossaert veel opdrachten en schildert hij voornamelijk religieuze werken in laat-gotische stijl, beïnvloed door de Vlaamse Primitieven en door Albrecht Dürer. Tevens is hierin ook invloed van de Italiaanse Renaissance merkbaar. (Londen, National Gallery). [Bron niet teruggevonden]</p>	SCK	ZDN ITL	<p>Jan Gossaert van Mabuse of Maubeuge (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode</p>

1512	(Waarschijnlijk): Bernard van Orley schildert <i>Haneton triptiek</i> , met in het midden een voorstelling van de Bewening van Christus en op de zijpanelen de schenkers. Deze in Brussel geboren schilder stamt uit een familie van kunstenaars, oorspronkelijk afkomstig uit het huidige Luxemburg. Bernard is waarschijnlijk in de leer geweest bij zijn vader Valentin en hij zal zich behalve als schilder ook ontwikkelen tot een belangrijk ontwerper van tapijten en glasramen in zijn geboortestad. (Brussel, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten). 133; <i>Wikipedia</i>	SCK	ZDN Bsl	<i>Bernard van Orley</i> (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije;
1512	Jan van Scorel vertrekt naar Amsterdam, waar hij assistent wordt van Jacob Cornelisz. van Oostsanen. Volgens Karel van Mander had deze in 1495 in Schoorl bij Alkmaar geboren kunstenaar tot 1509 de Latijnse school in Alkmaar bezocht en vervolgens was hij in de leer geweest bij Cornelis Willemsz in Haarlem en korte tijd bij Jan Gossaert van Mabuse in Utrecht. 133; <i>Wikipedia</i>	SCK	NRN Ams Hlm	<i>Jan van Scorel</i> (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; <i>Jacob Cornelisz. van Oostsanen</i> (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator; <i>Karel van Mander</i> (1548-1606), Vlaams kunstschilder en schrijver, biograaf, kunsttheoreticus en kunstpedagoog; Cornelis Willemsz (1481-1552), schilder, werkzaam in Haarlem ; <i>Jan Gossaert van Mabuse of Maubeuge</i> (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper
1512	De kerkmeesters van de <i>Nieuwe Kerk te Delft</i> sluiten een contract met Anthonis I Keldermans en Pouwel Jansz voor de uitbreiding van de kerk, naar ontwerp van Anthonis I. De bouwers zijn niet veel verder gekomen dan de fundamenteën, want na vier jaar worden de werkzaamheden stilgelegd. 55: p. 81	BKM	ZDN NRN Dlf	<i>Anthonis I Keldermans</i> (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant en Zeeland; <i>Pouwel Jansz</i> (-?-), bouwmeester in Delft

Jaar	15 GESCHIEDENIS 13	Owp	Lnd	Bio
1513	Maximiliaan I van Habsburg en Hendrik VIII van Engeland verslaan in de tweede slag bij Guinegate (de eerste slag was in 1479) de Fransen. Deze slag wordt ook wel de 'sporenslag' genoemd, omdat Fransen de sporen meer gebruikten dan hun zwaarden. Hendrik III van Nassau-Dillenburg en Diets heeft een groot aandeel in de overwinning. 01; 35	MLG	ZDN GBR FRK	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Hendrik VIII</i> (huis Tudor), (1491-1547), koning van Engeland [1509-1547]; <i>Hendrik III van Nassau-Dillenburg</i> (1483-1538), graaf van Nassau en Vianden (1483-1538), stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland

1513	-1518: Hendrik VIII , koning van Engeland, maakt zich meester van Doornik. De aartsbisschop van York, Thomas Wolsey , die de koning vergezelt, wordt op diens verzoek door de paus tot bisschop van Doornik benoemd. Feitelijk zal Wolsey het nooit in bezit nemen. Hij zet zijn claim op de zetel om in een jaarlijkse toelage. 50	APG	GBR ZDN	Hendrik VIII (huis Tudor), (1491-1547), koning van Engeland [1509-1547]; Thomas Wolsey (1473-1530), aartsbisschop van York en staatsman onder Hendrik VIII
1513	Leo X wordt tot Paus verkozen. Hij is een bevorderaar van kunsten en wetenschappen. Ook in Frankrijk wordt zijn benoeming redelijk goed ontvangen. Deze paus zal met het optreden van Luther geconfronteerd worden. 07	GKS AKG	ITL FRK DLD	Leo X = <i>Giovanni de' Medici</i> (1475-1521), paus [1513-1521]; Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog
1513	Karel van Egmond sluit een wapenstilstand met Margaretha van Oostenrijk, landvoogdes van Maximiliaan I voor de Nederlanden. Zij erkent Karel als Hertog van Gelre en Zutphen. Karel wordt steeds meer gezien als de exponent van het gewestelijk verzet tegen het centralisme van de Habsburgers. 01			Karel van Egmond = <i>Karel van Gelre</i> (1467- 1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1513	-1524: Albrecht van Loo, jurist bij het Hof van Holland, benoemt tot landsadvocaat (raadpensionaris) van de Staten van Holland. 34: p. 455	JUR	NRN	Albrecht van Loo , (1472-1525), jurist, landsadvocaat (raadpensionaris) Staten van Holland [1513-1524]

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 13	Owp	Lnd	Bio
1513	-1514: Jan Gossaert van Mabuse schildert <i>De heilige Lucas tekent de Madonna</i> , bestemd voor een altaar van het schildersgilde van Mechelen. Het is beïnvloed door het beroemde schilderij van Rogier van der Weyden met hetzelfde onderwerp uit ca. 1440. (Boston, Museum of Fine Arts). Links is Maria zittend op een trap afgebeeld, terwijl ze haar kind voedt. Rechts tekent Lucas haar portret. Het werk bevat renaissance-elementen zoals de architectuur (casetteplafond, pilasters, zuilen, versiering van de sokkels, putti en de nissen met beelden) en het lineaire perspectief, hetgeen volkomen nieuw is in de schilderkunst van de zuidelijke Nederlanden. (eerste versie: Praag, Národní Galerie en tweede versie ca 1520: Wenen, Kunsthistorisches Museum). 28: p. 121-122, ill.; 139: p. 6, 14, 16, ill.	SCK	ZDN Mln	Jan Gossaert van Mabuse of Maubeuge , (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode

1513	-1514: Albrecht Dürer maakt drie grote etsen: <i>Ridder, Dood en Duivel</i> (1513), <i>De Heilige Hieronymus in zijn studeervertrek</i> en <i>Melancholie I</i> , beide uit 1514. Ze vormen een hoogtepunt van zijn technisch kunnen, zijn visionaire kracht en van zijn expressief vermogen. Het thema van 'Ridder, dood en duivel' is ontleend aan Desiderius Erasmus' <i>Enchiridion militis christiani</i> . 17: p. 352, ill (<i>Melancholie</i>); 14: p. 464, 473, ill. (<i>Ridder</i>)	TKP	DLD	Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler
1513	Bij de tapijtwever Lyon de Smedt in Brussel wordt <i>'De miraculeuze communie van Herkenbald'</i> , naar een ontwerp van Jan van Roome, voltooid. Opdrachtgever is de broederschap van het heilig Sacrament in de Sint-Pieterskerk te Leuven. De uitwerking van het verhaal is nog traditioneel laatgotisch, maar het decor met de balusterzuilen wijst op Italië. Een van de eerste tapijten in Vlaanderen met Italiaanse invloed. (Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis). 143: p. 65-66, ill.	DCK	ZDN Bsl	Lyon de Smedt (-?-), tapijtwever in Brussel; Jan van Roome (werkzaam 1498-1521), Brussels schilder en ontwerper van tapijten, glasramen en beeldhouwwerk
1513	-1515: Niccolò di Bernardo dei Machiavelli schrijft <i>Il Principe (De Vorst of De Heerser)</i> . Hierin verdedigt hij onder andere de stelling dat het de Staat geoorloofd is alle middelen (ook de meest afschuwelijke) aan te wenden om rust, orde en eenheid te handhaven. Het doel heiligt de middelen. Religie en moraal zijn niet essentieel voor de Staat. De Staat stelt zijn eigen moraal vast. Hiermee neemt Machiavelli volledig afscheid van de middeleeuwse visie. Hoewel hij in politieke zin een republikein is, stelt hij dat slechts een krachtig vorst de 'raison d'état' kan zijn. Het boek, dat pas in 1532, vijf jaar na zijn dood, verscheen, heeft naast veel afkeer ook verel bijval ondervonden. Het bevond zich in ieder geval in de bibliotheek van Willem van Oranje . 07; 150; <i>Wikipedia (lemma De vorst)</i>	LTM APG	ITL	Niccolò di Bernardo dei Machiavelli (1469-1527), Italiaanse diplomaat, filosoof, militair strateeg, historicus, schrijver en humanist te Florence. Hij geldt als de grondlegger van de moderne politieke wetenschappen; Willem van Oranje (1533-1584)

Jaar	15 GESCHIEDENIS 14	Owp	Lnd	Bio
1514	Maximiliaan I gaat in op de overweging van de Brabantse afgevaardigden der Staten-Generaal om de jonge Karel V meerderjarig te verklaren en om hem het beheer van het land toe te vertrouwen. Om keizer Maximiliaan voor zijn inspanningen als voogd te	APG	ZDN NRN	Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Karel V van

	bedanken voegen zij aan de reguliere bedde een gift toe van 100.000 goudgulden. Hierna deelt de keizer vanuit Innsbruck zijn besluit hieromtrent mee aan Margaretha van Oostenrijk, de landvoogdes. 142: p. 17			<i>Habsburg</i> (1500-1558), landsheer van de Nederlanden [1506 tot 1555], als Karel I koning van Spanje [1516 tot 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]
1514	-1524: De stad Sneek dient tijdens de oorlog van Karel van Egmond tegen Maximiliaan I als het hoofdkwartier van de Geldersen. Friesland en Groningen zijn namelijk op Karel's hand tegen Maximiliaan. Karel wordt meer en meer gezien als symbool van het gewestelijk particularisme versus de centrale regering der Nederlanden. 35	APG	NRN Fri Gro	<i>Karel van Egmond = Karel van Gelre</i> (1467- 1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1514	George van Saksen belegert voor tweede maal Groningen, dat de steun van Karel van Egmond inroept en hem als Landsheer erkent. Ook de stad Appingedam wordt uitgemoord door de zogenaamde Zwarte Hoop, landsknechten in dienst van George van Saksen. 01	MLG	NRN Gro	<i>George van Saksen</i> (1471-1539), hertog van Saksen [1500-1539], gouverneur van Friesland [v.a.1500 met zijn broer Hendrik, alleen v.a.1505-1515]; <i>Karel van Egmond = Karel van Gelre</i> (1467- 1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538];
1514	Maximiliaan I van Habsburg spreekt de rijksban uit over Edzard Cirksena die daardoor zijn gezag tot Oost-Friesland moet beperken. 35	APG	NRN Fri	<i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Edzard Cirksena</i> (1491-1528), graaf van Oost-Friesland
1514	Demografie: De bevolking van Leiden telt 14.000 inwoners. Het hele gewest Holland telt 400.000 inwoners. 35 In Leiden bestaat het aantal inwoners dat te arm is om voor belastingheffing in aanmerking te komen uit ongeveer 33%. In 1529: iets minder dan een derde en in 1540: 40%. Dit kan wellicht ook gelden voor de andere niet aan de zee gelegen steden in de noordelijke Nederlanden. Omdat ook het aantal inwoners van deze steden tot 1585 niet erg toeneemt, blijft het aantal armen ongeveer stabiel. Zulks in tegenstelling tot de Zuidelijke Nederlanden, Frankrijk en Duitsland waar de steden veel harder groeien en het aantal armen evenzeer. Het is mogelijk dat hierdoor de stadsbesturen in het noorden zich niet zo gedwongen voelen radicale maatregelen te nemen om de armoede te bestrijden. 34: p. 123	ESG	NRN Ldn ZDN FRK DLD	

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 14	Owp	Lnd	Bio
1514	Het Sint Lucasgilde in Haarlem krijgt een nieuwe keur. Het omvat de schilders, de plaatsnijders, de 'glasenscrivers, de 'verlichters', beeldsnijders, goud- en zilversmeden, borduurwerkers en tapijtwerkers. Later treden ook de boekdrukkers en de boekbinders toe en verder de koperslagers, geelgieters, kannegieters, orgelmakers, loodgieters, blikwerkers, ijzerkramers, leidekkers, pompmakers en 'alle die met de bout of kaers soudeeren'. Iedereen die in het gilde opgenomen wilde worden moest poorter van de stad zijn en drie rijnsse goudgulden betalen. 106: p. 56-57	AKG DCK	NRN Hlm	
1514	-1542: In Utrecht is de drukker Jan Berntz. werkzaam. Hij geeft zo'n veertig boeken uit. Tot 1530 zijn dat overwegend devotieboekjes in het Latijn, later ook in de volkstaal. Daarna bevat zijn fonds meer ambitieuze boeken zoals medische werken. 97: p. 19, 75-77, ill.	BDG	NRN Utr	Jan Berntz (-?-), drukker in Utrecht
1514	-1515: Publikatie van het <i>Missale Traiectense</i> in folioformaat met 310 bladen, gedrukt in een textura-lettertype door Jan Seversz in Leiden. Het is een zeer zorgvuldig gedrukt missaal met teksten in twee kolommen voorzien van initialen en houtsneden in verschillende formaten. De houtsneden worden toegeschreven aan Lucas van Leyden. (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek). 97: p. 45-47, 68-69 ill.	BDG	NRN Ldn	Jan Seversz (gest. ca. 1538), boekdrukker, uitgever in Leiden en Antwerpen; Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder
1514	Quinten Metsys [Massys] schildert <i>De geldwisselaar met zijn vrouw</i> . Dit bekende werk is een van de eerste 16e-eeuwse genrevoorstellingen. Alhoewel het een profaan onderwerp is, is het geschilderd in de geest van de religieuze schilderkunst van de Vlaamse Primitieven. Later zullen Jan van Hemessen en Marinus van Reymerswaele het onderwerp in nogal gekarikatureerde vorm overnemen. (Parijs, Louvre). 56: p. 99, 291, ill.	SCK	ZDN	Quinten Metsys = <i>Massys, Metsijs, Massys etc.</i> (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen; Jan van Hemessen (1500-1556/1557), schilder, tekenaar, kunsthandelaar, werkzaam in Antwerpen [1519-1555]; Marinus van Reymerswaele (ca. 1490-ca.1546), schilder, werkzaam in Zeeland [1533-1545]
1514	Albrecht Dürer maakt gravure van een <i>dansend boerenpaar</i> en van een <i>doedelzakspeler</i> . De twee prentjes horen bij elkaar. Dansende boerenparen komen in de teken- en prentkunst uit de 16e eeuw in Duitsland en Vlaanderen veel meer voor dan in de noordelijke Nederlanden. Dürers prent zal veel gekopieerd en nagevolgd worden, ook in de noordelijke Nederlanden. (Wenen, Graphische Sammlung Albertina).	TKP	DLD ZDN	Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist

	89: p. 115, 116, ill.			
1514	-1536: Bouw van het <i>Broodhuis</i> op de Grote Markt te Brussel, dat het oude moest vervangen. In dit gebouw waren ook bestuurlijke en gerechtelijke functies ondergebracht. <i>Hendrik</i> van Pede is als Brussels stadsbouwmeester met de bouw belast. Ook <i>Rombout II</i> Keldermans en <i>Domien</i> de Waghemakere worden bij de bouwwerkzaamheden betrokken. In 1625 ondergaat het gebouw op bevel van aartshertogin <i>Isabella</i> van Spanje enkele verfraaiingen. In zijn huidige staat is het broodhuis een reconstructie uit 1873-1895 van Victor Jamaer. 55: p. 105-110, ill.	BKM	ZDN Bsl	<i>Hendrik van Pede</i> (-?-), stadsbouwmeester in Brussel; <i>Rombout II Keldermans</i> (1460-1531), architect uit Mechelen (Brabantse gotiek); <i>Domien de Waghemakere</i> (ca.1460-1542), Zuid-Nederlands bouwmeester (Brabantse hooggotiek), werkzaam in Antwerpen, Lier, Hulst, Brussel en Gent; <i>Isabella van Spanje</i> (1566-1633), landvoogdes van de Zuidelijke Nederlanden [1621-1633]

Jaar	15 GESCHIEDENIS 15	Owp	Lnd	Bio
1515	5 januari: <i>Karel V</i> wordt meerderjarig verklaard door <i>Maximiliaan I</i> op verzoek van de Nederlandse adel. Deze heeft bezwaar tegen de invloed van de Bourgondische raadgevers van Margaretha van Oostenrijk, zoals <i>Mercurino</i> Gattinara en <i>Nicolas</i> Perrenot de Granvelle. Enige dagen tevoren was zijn rivaal <i>Frans I</i> koning van Frankrijk geworden. Op 23 januari houdt Karel zijn Blijde Inkomst te Leuven. Daarna te Brussel, Mechelen, Antwerpen, Gent en Brugge. 01; 141: p. 160	APG	ZDN NRN FRK	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer van de Nederlanden [1506 tot 1555], als Karel I koning van Spanje [1516 tot 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Mercurino Gattinara</i> (1465-1530), Italiaans humanist, jurist en staatsman, grootkanselier van alle rijken en koninkrijken van Karel V; <i>Nicolas Perrenot de Granvelle</i> (1480-1550), vader van <i>Antoine Perrenot de Granvelle</i> (1517-1586), bisschop van Atrecht, later kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, staatssecretaris en grootzegelbewaarder van Karel V, een van de belangrijkste adviseurs van Filips II, later van Margaretha van Parma; <i>Frans I</i> (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]

1515	<p>18 april: Blijde inkomst van aartshertog Karel, de latere keizer Karel V, in Brugge. Er zijn toespraken, spektakels en taferelen (tableaux-vivants) met als hoofdthema: de opkomst, bloei en dreigende ondergang van de stad. Er wordt een stevig beroep gedaan op de vijftienjarige vorst om Brugge te helpen de economische en morele achteruitgang, veroorzaakt door het optreden van Maximiliaan van Oostenrijk tijdens de Vlaamse opstand tegen hem, maar ook door de verzanding van het Zwin, te boven te komen. De stad is voor de gelegenheid rijkelijk opgesierd met 'antieke' triomfbogen met klassieke medaillons, festoenen, groteksken en kandelabermotieven naar renaissancistisch model. De triomfbogen behoren tot de vroegste uitingen van zuiver renaissance-invloed in de Nederlanden.</p> <p>120: p. 26-27, 34, 48; 102: p. 54</p>	<p>APG AKG</p>	<p>ZDN Brg</p>	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer van de Nederlanden [1506 tot 1555], als Karel I koning van Spanje [1516 tot 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508</p>
1515	<p>Tussen een Nederlands gezantschap onder leiding van Hendrik III van Nassau namens Karel V en koning Frans I wordt het verdrag van Parijs gesloten. Aan Karel V wordt de dochter van Lodewijk XII, prinses Renate van Frankrijk, als verloofde toegezegd. Over Gelre wordt niet gesproken. Het is voornamelijk een offensief en defensief verdrag tussen de beide vorsten in het voordeel van Frankrijk. Hendrik III van Nassau is dit jaar ook tot stadhouder van Holland en Zeeland benoemd.</p> <p>35</p>	<p>APG</p>	<p>ZDN NRN FRK</p>	<p><i>Hendrik III van Nassau-Dillenburg</i> (1483-1538), graaf van Nassau en Vianden (1483-1538), stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer van de Nederlanden [1506 tot 1555]; <i>Frans I</i> (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]; <i>Lodewijk XII</i> (huis Valois) 1462-1515, koning van Frankrijk (1498-1515); <i>Renate van Frankrijk</i> (1510-1575), dochter van Lodewijk XII, koning van Frankrijk en Anna van Bretagne</p>
1515	<p>Paus Leo X bevestigt aan de meerderjarig geworden Karel V dat geen enkele abtsbenoeming buiten hem om plaats zal vinden. Zeggenschap van de vorst in kerkelijke benoemingen behoorde ook tot de Bourgondische erfenis. Vaak kocht de vorst kerkelijke benoemingen voor zijn trouwe dienaren waardoor hij zijn invloed via hen ook weer naar andere instellingen kon uitbreiden. Honderden profijtelijke kerkelijke ambten werden zo aan gunstelingen van de vorst toegewezen. Op deze manier werd de kerkelijke hiërarchie tot een verlengstuk van het staatsapparaat.</p> <p>144: p. 245</p>	<p>APG GKS</p>	<p>ITL ZDN NLN</p>	<p><i>Leo X = Giovanni de' Medici</i> (1475-1521), paus [1513-1521]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer van de Nederlanden [1506 tot 1555], als Karel I koning van Spanje [1516 tot 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>

1515	De Nederlanden streven ernaar hun territorium af te schermen tegen buitenlandse inmenging. Zo mag het Parlement van Parijs geen processen uit Artesië (Artois) en Vlaanderen meer behandelen. Ook sluit men een overeenkomst met paus Leo X , die inhoudt dat kerkelijke rechtbanken van buiten het territorium alleen na goedkeuring door de regering processen van Nederlanders kunnen behandelen. Alleen Luxemburg blijft rechtstreeks onder de kerkelijke jurisdictie van de aartsbisschop van Trier. [Bron niet teruggevonden]	JUR GKS	ZDN Vla NRN FRK ITL	<i>Leo X = Giovanni de' Medici (1475-1521), paus [1513-1521]</i>
1515	Karel van Egmond landt in het noorden en verovert heel Friesland en Groningen met hulp van de Friese hoofdeling Janco Douwama en de zeerover 'Grote Pier' . George van Saksen verkoopt voor 100.000 Rijnlandse gulden zijn rechten aan Karel V. 01	APG MLG	NRN Fri Gro	<i>Karel van Egmond = Karel van Gelre (1467- 1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; Janco Douwama (1482-1529) Friese nationale figuur; Grote Pier = Pier Gerlefs Donia (gest. 1520), Fries bendevoofd; George van Saksen (1471-1539), Fries Hertog van Saksen en Friesland</i>
1515	Karel V benoemt Floris van Egmond, graaf van Buren en Leerdam, als bevelhebber en stadhouder van Friesland en Groningen. Toch blijft er her en der verzet tegen de Habsburgers in Friesland tot verdriet van Amsterdam, dat belang heeft bij veilige havens aan de overkant van de Zuiderzee. 34	APG	NRN Fri Gro Ams	<i>Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer van de Nederlanden [1506 tot 1555], als Karel I koning van Spanje [1516 tot 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Floris van Egmond (1469-1539), graaf van Buren en Leerdam, bevelhebber, stadhouder van Holland, Zeeland en West-Friesland</i>
1515	In Utrecht wordt een kind van de 'lieden van Klein-Egypte' (zigeuners) doodgeslagen. Het gebeurt weliswaar buiten de stadsmuren, maar wel in een gebied dat onder de jurisdictie van Utrecht valt. De raad van de stad voelt zich verantwoordelijk en zij stelt een onderzoek in om de dader(s) op te sporen of personen die er iets vanaf weten. 73	ESG JUR	NRN Utr	

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 15	Owp	Lnd	Bio
1515	(ca.): De Antwerpse maniëristen beginnen op hun schilderijen architecturale elementen, ontleend aan de Italiaanse Renaissance, toe te passen. Deze elementen waren beïnvloed door ornamentvormen aangetroffen in ruïnes van de Domus Aurea, het paleiscomplex van keizer Nero, herontdekt in 1506, en in andere Romeinse paleizen. 119: p. 15	SCK	ZDN Awp	

1515	-1519: Simon Bening of iemand uit zijn omgeving schildert <i>Triptiek met de zeven vreugden van Maria</i> . Op het middenpaneel zit Maria met Kind. Ze wordt gekroond door twee engelen. Ze is omgeven door zeven tondi met voorstellingen uit haar leven: annunciatie, visitatie, geboorte van Jezus, aanbidding der wijzen, verschijning van Christus na de Verrijzenis, nederdaling van de Heilige Geest en haar kroning. De devotie van deze zeven vreugden van Maria verspreidde zich in de loop van de tweede helft van de 15e eeuw vanuit het Rijnland naar Vlaanderen en zou ook daar vrij populair worden, met name in de kringen van de cisterciënzers, franciscanen en dominicanen. (Particuliere verzameling). 120: p. 163, ill.; 121: p. 99-100, ill.	SCK GKS	ZDN DLD	Simon Bening (1483-1561). schilder, miniaturist, werkzaam o.a. in Brugge
1515	Joos van Cleve schildert <i>Drieluik met het sterfbed van Maria</i> (middenpaneel), sleutelstuk in het oeuvre van deze kunstenaar. Opdrachtgever is Nicasius Hackeney, en het is bestemd voor diens huiskapel in Keulen. Op de zijpanelen zijn leden van de familie Hackeney en hun schutspatronen afgebeeld. Dit werk vertoont zowel Vlaamse invloeden (Hugo van der Goes, Quinten Metsys, Gerard David) als Rijnlandse. (Keulen, Wallraf-Richartz-Museum). [Bron niet teruggevonden]; 133, ill.	SCK	ZDN Awp DLD	Joos van Cleve (ca. 1485/90-1540/41), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Antwerpen; Nicasius Hackeney (gest. 1518), keizerlijk rekenmeester en architect in Keulen; Hugo van der Goes (ca. 1436-1482), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Gent en Brussel [1467-1482]; Quinten Metsys = <i>Massys, Metsijs, Massys etc.</i> (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen; Gerard David (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge en Antwerpen
1515	Gerard David, schilder in Brugge, wordt lid van het Sint Lucasgilde in Antwerpen. Hiermee krijgt hij ook toegang tot de kunstmarkt in deze stad, die op dit moment zelfs belangrijker is dan de Brugse. 120: p. 80	SCK	ZDN Brg Awp	Gerard David (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge en Antwerpen
1515	Gerard Horenbout treedt in dienst van Margaretha van Oostenrijk. Deze schilder en miniaturist, in 1487 toegetreten tot het gilde van de schilders (waartoe ook de miniaturisten behoorden) in Gent, is een veelzijdig kunstenaar. Zo maakt hij ook kartons voor tapijten, verder smeedwerk, kaarten en plattegronden. Maar er kan geen enkel schilderij met zekerheid aan hem toegeschreven worden. Bekend is hij vanwege het <i>Sforza-getijdenboek</i> , waarvoor hij in opdracht van Margaretha van Oostenrijk miniaturen maakte (ca. 1520, Londen, British Library) en vooral door het beroemde <i>Breviarium Grimani</i> , waaraan hij samen met Simon Bening heeft gewerkt. (Venetië, Biblioteca Nazionale Marciana). Horenbout en Simon Bening worden gezien als de belangrijkste miniaturisten in de Gent-Brugse sfeer van de 16e eeuw. Tot 1522 is Horenbout in de archieven van	SCK AKG	ZDN Gnt	Gerard Horenbout (1465-1541), Vlaams, schilder, miniaturist etc., werkzaam in Gent en later in Londen; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Simon Bening (1483-1561). schilder, miniaturist, werkzaam o.a. in Brugge

	Margaretha van Oostenrijk vermeld. [Bron niet teruggevonden], 138: p. 44			
1515	-1520 (ca.): Adriaen Isenbrant schildert <i>De boetvaardige Maria Magdalena</i> . Zij is geknield, met een opengeslagen gebedenboek voor zich, voorgesteld in een landschap. Links houdt een engel een crucifix vast. Het thema van de boetvaardige Maria Magdalena als kluizenares in de wildernis is ontleend aan de Gulden legende (Legenda aurea) en komt zelden voor in de Nederlandse schilderkunst. Dit paneel geldt als een van de mooiste werken van Isenbrant, aan wie overigens geen enkel schilderij met zekerheid kan worden toegeschreven. (Londen, National Gallery). 120:127 ill; 121:65-67 ill.	SCK	ZDN Brg	Adriaen Isenbrant (1490-1555), Brugs schilder
1515	-1524: Joachim Patenier , sinds 1515 lid van het Sint Lucasgilde in Antwerpen, ontwikkelt het Vlaamse 'wereldlandschap'. Dit type landschap wordt gekenmerkt door de weidse panorama's met verhoogde horizon en de hoge, vaak meervoudige gezichtspunten. Dikwijls lijkt het geschilderd vanuit vogelperspectief. Ook is er veel op te zien: bergen, rotsen, heuvels en dalen, dorpjes, kastelen, weggetjes, rivieren, zeeën, havens, kleine menselijke figuurtjes etc. Van Joachim Patenier vermeldt Karel van Mander dat hij afkomstig was uit Dinant, mooi en zorgvuldig landschappen kon schilderen, dat hij het daarmee verdiende geld in de kroeg verbraste en pas weer ging schilderen als de nood hem daartoe dreef. Ook had hij de gewoonte in zijn landschappen een mannetje te schilderen dat zijn behoefte deed, hetgeen hem de bijnaam 'de kakker' opleverde. Het type landschap zal, behalve door Patenier, met kunstenaars als Herri met de Bles, Cornelis Metsys en Lucas Gassel zo'n driekwart eeuw lang heel vaak voorkomen zijn. 56: p. 82, 288, ill.; 81: p. 16	SCK	ZDN Awp	Joachim Patenier (of Patinir) (1483-1524), Zuid-Nederlands schilder, eerste echte landschaps- en marineschilder; Herri (of Henri) met de Bles (ca. 1510-1550/55), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Antwerpen, misschien ook in Italië; Cornelis Metsys = Massys (1510-1565), Zuid-Nederlands schilder, tekenaar en etser; Lucas Gassel (1490-1568), schilder, tekenaar, Antwerpse school
1515	(ca.)1520: Quinten Metsys en Joachim Patenier schilderen <i>Landschap met bekoring van de heilige Antonius</i> . Patenier schildert het weidse landschap met op de achtergrond een brede rivier. Metsys schildert de figuren op de voorgrond, die gekleed zijn in eigentijds kostuum. Samenwerking van kunstenaars, gespecialiseerd in verschillende disciplines, zal in Antwerpen zeer gebruikelijk worden. (Madrid, Prado). 120: p. 127 ill; 121: 65-67, ill.	SCK	ZDN Awp	Quinten Metsys = Massys , Metsijs , Massys etc. (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen; Joachim Patenier (of Patinir) (1483-1524), Zuid-Nederlands schilder, eerste echte landschaps- en marineschilder
1515	-1516: Hieronymus Bosch schildert <i>De kruisdraging</i> . Het schilderij bestaat uit een aantal zeer gevarieerde koppen en bustes rond de kruisdragende Christus en behalve Christus zelf en Veronica zijn die figuren afschrikwekkend en stompzinnig, op het karikaturale af. Het is	SCK	ZDN	Hieronymus Bosch (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch

	qua opzet en uitvoering uniek in de westerse schilderkunst van die tijd. Het is ook een van de laatste werken van Hieronymus Bosch en een hoogtepunt in zijn oeuvre. (Gent, Museum voor Schone Kunsten). 123: p. 78-80, 128, ill.; 124: p. 378-387, ill.			
1515	(ca.-1527): Maarten van Heemskerck is als leerling-schilder werkzaam bij Cornelis Willems in Haarlem, vervolgens bij een zekere Jan Lucasz in Delft, van wie geen werk bekend is. In 1527 keert hij terug naar Haarlem, waar hij in de leer gaat bij Jan van Scorel. 113: p. 19-20	SCK	NRN Hlm Dlf	Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Cornelis Willems (-?-), schilder in Haarlem; Jan Lucasz (-?-), schilder in Delft; Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden
1515	(ca.): Jacob Cornelisz. van Oostsanen schildert David en Abigaïl , een verhaal uit het Oude Testament (1 Samuël 25). Tijdens Davids ballingschap in de woestijn van Judea weigerde Nabal, de man van Abigaïl, hem en zijn mensen voedsel te geven. Daarop voorziet Abigaïl in deze behoefte, waarna Nabal als hij dit verneemt van woede een beroerte krijgt en sterft. Abigaïl trouwt dan met David. Abigaïl wordt gezien als een van de voorafbeeldingen van Maria. (Kopenhagen, Statens Museum for Kunst). 28: p. 137 ill.	SCK	NRN	Jacob Cornelisz. van Oostsanen (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator
1515	-1541: Het kasteel te Grave , dat vanwege het regelmatige verblijf van de graven van Egmond als hun residentie wordt beschouwd, wordt in opdracht van Floris van Egmond en met financiële hulp uit Brussel verbouwd. Zowel de verdedigingsgordel als het kasteel zelf worden aangepakt. Er wordt ook veel aandacht besteed aan de verfraaiing van de vertrekken. Tot 1531 leidt waarschijnlijk Rombout II Keldermans de werkzaamheden. Na zijn dood is dat Alessandro Pasqualini, die in dienst treedt van Floris van Egmond. Hij zal 18 jaar in de Nederlanden blijven. Hij is een van de eersten die in de Nederlanden bouwt in de stijl van de renaissance. Het kasteel te Grave is eind 17e eeuw gesloopt. 101: p. 125 ill.	BKM	NRN ZDN	Floris van Egmond (1469-1539), graaf van Buren en Leerdam, bevelhebber, stadhouder van Holland, Zeeland en West-Friesland; Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen (Brabantse gotiek); Alessandro Pasqualini (1493-1559), Italiaanse architect uit de renaissance, ook werkzaam in de Nederlanden

1515	<p>-1516: Rafaël maakt in opdracht van paus Leo X kartons (ontwerpen op ware grootte) voor een reeks wandtapijten voor de Sixtijnse kapel, met taferelen uit het leven van de apostelen Petrus en Paulus. Via de Romeinse contacten van Margaretha van Oostenrijk bereiken eind 1516 de ontwerpen, het eerste grote Italiaanse ensemble dat in de Nederlanden terecht komt, de Brusselse tapijtwever Pieter van Edingen. De tien wandtapijten zijn in 1521 klaar. Met hun grote, monumentale figuren, de bewogen dynamiek en de perspectiefbehandeling van architectuur, ruimte en landschappen zullen deze <i>Handelingen der apostelen</i> een enorme impact hebben op de ontwikkeling van de Vlaamse tapijtkunst, met name op Bernard van Orley. De oorspronkelijke serie is al tijdens de sacco di Roma in 1527 geroofd, beschadigd en verdeeld geraakt, maar ze is tot ver in de 18e eeuw nagemaakt: er zijn meer dan 50 edities bekend. Zeven van de tien kartons zijn bewaard gebleven. (Londen, Victoria and Albert Museum). 143: p. 142-146, ill.; 144: p. 250</p>	DCK SCK	ZDN ITL	<p>Rafaël = <i>Raffaello Sanzio</i> (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance; Leo X = <i>Giovanni de' Medici</i> (1475-1521), paus [1513-1521]; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Pieter van Edingen (ook Pieter van Aelst genoemd) (ca. 1450–ca. 1533), Brabantse tapijtwever, werkzaam in Brussel; Bernard van Orley (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije;</p>
1515	<p>Publicatie van <i>La triumpante et solennelle entrée faicte sur le nouvel et ioyeux advenement de treshault et trespuissant et tresexcellent Prince Monsieur Charles, prince des hespaignes' (etc.)</i> door Remy du Puys. Het is een ooggetuigeverslag van de blijde inkomst van aartshertog Karel (de latere Karel V) in Brugge en de oudste geïllustreerde beschrijving van een koninklijke blijde inkomst. Het laat in 33 houtsneden decoraties, triomfbogen en toneelverhogen met tableaux vivants zien die ter ere van de jonge vorst waren opgericht. De uitgave verschijnt in Parijs bij Gilles de Gourment. Remy du Puys was in 1511 door Maximiliaan I aangesteld als hofhistoriograaf. Hij maakte deel uit van het gevolg van Karel tijdens deze blijde inkomst. 120: p. 284; 121: p. 190, ill.</p>	LTM TKP	ZDN Brg	<p>Remy du Puys (1480?-1540?), hofhistoriograaf); Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Gilles de Gourment (-?-), boekverkoper en drukker, werkzaam in Parijs [1499 en 1533]. Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508</p>

Jaar	15 GESCHIEDENIS 16	Owp	Lnd	Bio
------	--------------------	-----	-----	-----

1516	<p>23 januari: De grootvader van Karel V, Ferdinand II van Aragon, bijgenaamd Ferdinand de Katholieke, overlijdt. In zijn testament is bepaald dat Johanna van Castilië, Karels moeder, de erfgenaam is van Castilië, Aragon en Navarra, maar dat het gezag zal worden uitgeoefend door haar zoon Karel V vanwege Johanna's waanzinnigheid.</p> <p>142: p. 17-18</p>	APG	SPJ	<p>Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Ferdinand II van Aragon (1452-1516), koning van Aragon, Castilië etc.]; Johanna van Castilië (1479-1555), koningin van Castilië en Aragon etc. [1504-1555, overwegend in naam]</p>
1516	<p>Oktober: Als hoofd van het Habsburgse huis roept Karel V in Brussel het achttiende kapittel van de Orde van het Gulden Vlies bij elkaar. Hij verleent de waardigheid van ridder aan zijn jongere broer Ferdinand (de latere keizer van Duitsland), aan Frans I van Frankrijk, de koningen van Portugal en Hongarije en aan een aantal edelen uit de Nederlanden. Op deze manier weet hij heel wat Europese hooggeplaatsten aan zijn persoon te binden.</p> <p>142: p. 18</p>	APG	ZDN Bsl DLD FRK PTG OHG	<p>Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Ferdinand I van Habsburg (1503-1564), aartshertog van Oostenrijk, keizer van het Heilige Roomse Rijk [1556-1564], koning van Bohemen en Hongarije; Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]</p>
1516	<p>Om de veiligheid van de Nederlanden te verzekeren, sluit Karel V twee internationale verdragen: in de lente met koning Hendrik VIII van Engeland om elkaar wederzijds bij te staan in geval van agressie en in de zomer sluit hij het verdrag van Noyon met koning Frans I van Frankrijk waarbij ze alle onderlinge geschilpunten regelen, die de veiligheid van de Nederlanden in gevaar zouden kunnen brengen.</p> <p>142: p. 18</p>	APG	ZDN NRN GBR FRK	<p>Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Hendrik VIII (huis Tudor), (1491-1547), koning van Engeland [1509-1547]; Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]</p>
1516	<p>-1543: De Staten van Brabant en Vlaanderen, die een groot deel van de beden voor Karel V opbrengen, bepalen nadrukkelijk dat deze gelden niet gebruikt mogen worden voor militaire ondernemingen in de Noordoostelijke provincies boven de grote rivieren. Hun geld mag slechts gebruikt worden om zich tegen Frankrijk te weer te stellen. Het gevolg is dat het gewest Holland, dat ook een behoorlijke bede voor de keizer opbrengt, betrokken raakt bij de strijd om de Noordoostelijke provincies stevig onder Habsburgs bestuur te brengen.</p> <p>34: p. 56-57</p>	APG MLG	ZDN Bra Vla NRN Hol FRK	<p>Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>

1516	-1518: Hendrik III van Nassau-Dillenburg en Dietz dwingt als bevelhebber van Karel V de Geldersen om Friesland en Utrecht te ontruimen. 50	MLG	NRN Gel Gro Fri	<i>Hendrik III van Nassau-Dillenburg</i> (1483-1538), graaf van Nassau en Vianden (1483-1538), stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland; <i>Karel V</i> van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1516	De kanselier van Brabant, Jean le Sauvage , stelt voor om Desiderius Erasmus tot ereraadgever van Karel V te benoemen met een jaargeld van 200 gulden per jaar. Erasmus schrijft en publiceert nu zijn <i>Institutio principis Christiani</i> . Hierin stelt hij ondermeer dat het vorstelijk gezag moet berusten op een consensus bij de onderdanen en dat ook de vorst onderworpen blijft aan de wet. Ook legt Erasmus de nadruk op een goede opvoeding en scholing van de prins, hetgeen zal leiden tot een wijs bestuur en een goede zorg voor het gemeenebest. 141: p. 204; 142: p. 17	APG LTM	ZDN NRN Bra	<i>Jean le Sauvage</i> (1455-1518), heer van Escobecques, hoge ambtenaar, diplomaat en rechter, kanselier van Brabant; <i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; <i>Karel V</i> van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1516	De Italiaanse edelman Franciscus de Tassis was een drijvende kracht geweest achter het ontstaan van een internationaal postsysteem. In 1502 was hij al door Filips de Schone benoemd tot 'capitaine et maitre de postes'. Hij bracht een stelsel van verbindingen tot stand tussen Brussel, Wenen, Parijs, Spanje, Verona, Rome en Napels. Dit jaar belast Karel V hem met de leiding van deze internationale postverbindingen en hij verleent hem hiervoor het monopolie. 35	APG	ITL	<i>Franciscus de Tassis</i> (1459-1518), Italiaans edelman, oprichter van de internationale postverbindingen; <i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; <i>Karel V</i> van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 16	Owp	Lnd	Bio
1516	-1531: In deze periode is de drukker Pieter Jansz. Tyebaut werkzaam in Amsterdam. Hij publiceert voornamelijk werken op staatsrechtelijk terrein, enkele boeken van religieuze aard en ca. 1517 een historisch werk: Theodoricus Gaudanus' <i>Ollandie gelrieque bellum</i> , over de oorlog tussen Holland en Gelre. 97: p. 18, 74, ill.	BDG	NRN Ams Hol Gel	<i>Pieter Jansz. Tyebaut</i> (-?-), drukker, werkzaam in Amsterdam [1516-1531]; <i>Theodoricus Gerardus Gaudanus</i> (149?-1529?), auteur
1516	Jan Gossaert van Mabuse schildert <i>Neptunus en Amphitrite</i> . Het is een voorbeeld van de mythologische schilderijen in neo-antieke stijl die Gossaert in opdracht van Filips van	SCK	ZDN	<i>Jan Gossaert van Mabuse</i> (of <i>Maubeuge</i>), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps

	Bourgondië maakt. Dit grote schilderij met de twee naakte figuren, uniek voor hun tijd en geplaatst binnen een klassiek architecturaal kader, is de vroegst bekende grote naaktcompositie benoorden de Alpen. (Berlijn, Staatliche Museen, Gemäldegalerie). 22: p. 18, ill.; 28: p. 120, ill.; 111: p. 366 ill.			maniërist in zijn beginperiode; <i>Filips van Bourgondië</i> (1464-1524), admiraal van de Nederlanden, stadhouder van Gelre en Zutphen [1505- 1507], bisschop van Utrecht [1517-1524]
1516	<i>Hieronymus</i> Bosch sterft te 's-Hertogenbosch. Op 9 augustus vindt er in de Kapel van de Lieve Vrouwe Broederschap in de Sint Jan een plechtige dodenmis te zijner ere plaats. Bosch reputatie zal in de 16e eeuw nogal tweeslachtig zijn: zijn bewonderaars zijn ook in ketterse kringen in Spanje te vinden, waar men hem ziet als een van hen. Maar in de 16e en 17e eeuw zal zijn werk ook door Filips II , Granvelle, Fernando Álvarez de Toledo (Alva) en diens onwettige zoon Fernando de Toledo, Aartshertog Ernst van Oostenrijk en diens broer, keizer Rudolf II in Praag verzameld worden. Met name Filips II was een groot liefhebber, terwijl ook zijn opvolgers veel schilderijen van Bosch zullen verwerven, waarvan er echter veel zijn verdwenen. 123: p. 13; 133	SCK	ZDN	<i>Hieronymus Bosch</i> (ca.1450-1516), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in 's Hertogenbosch; <i>Filips II van Habsburg</i> (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal
1516	(ca.): 1. Rafaël schildert het beroemde <i>portret van Baldassare Castiglione</i> , diplomaat en schrijver van <i>Il libro del Cortegiano</i> (Het boek van de hoveling), dat in 1528 verscheen in Venetië. (Parijs, Louvre). Dit buitengewoon invloedrijke boek gaat over hoe een ideale hoveling zich dient te gedragen en wat daar allemaal bij komt kijken. Ook Willem van Oranje had het in zijn bezit. 17: p. 329, ill. -1518: 2. Rond die tijd, tot 1518, werken Rafaël en zijn leerlingen ook aan fresco's met de geschiedenis van <i>Amor en Psyche</i> in de Villa Farnesina te Rome. Het in de Loggia di Psyche aangebrachte <i>Godenbanket</i> ter ere van het huwelijk van Amor en Psyche wordt een model van dit soort taferelen en zal veel, ook in de Nederlanden, nagevolgd worden. 64: p. 60	SCK LTM	ITL ZDN NRN	<i>Rafaël</i> = <i>Raffaello Sanzio</i> (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance; <i>Baldassare Castiglione</i> (1478-1529), hoveling, diplomaat en auteur; <i>Willem van Oranje</i> (1533-1584)
1516	Rombout II Keldermans wordt, als opvolger van zijn broer Anthonis II , die gestorven was in 1515, benoemd tot 'werckman generaal' des keizers (Karel V). Bij deze gelegenheid wordt hij in de adelstand verheven. 55: p. 22	BKM	ZDN	<i>Rombout II Keldermans</i> (1460-1531), architect uit Mechelen (Brabantse gotiek); <i>Anthonis II Keldermans</i> (?-1515), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant, hofarchitect; <i>Karel V</i> van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

1516	Bouw van het bastion Haat en Nijd in Maastricht. Het maakt samen met het bastion de Vijf Koppen deel uit van een stuk ommuring die begin 16e eeuw wordt aangelegd. 104: p. 685	BKM	NRN Maa	
1516	-1518: Bernard van Orley maakt ontwerpen voor een serie van vier wandtapijten die de legende van de Onze Lieve Vrouw van de Zavel uitbeelddt. Onder de afgebeelde personen bevinden zich veel Habsburgers, o.a. Philips de Schone en zijn kinderen, Karel V, Margaretha van Oostenrijk, Maria van Hongarije e.a. De stijl is nog typisch voor tapijtwerk van die tijd: zonder veel diepte en erg druk. De serie was besteld door Franciscus de Tassis voor zijn grafkapel in de Zavelkerk te Brussel, maar is nu verspreid over diverse musea. (Ontwerpen in Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis) 33: ill.; 143: p. 84 ill.	DCK	ZDN Bsl	Bernard van Orley (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije; Franciscus de Tassis (of Taxis) , (1459-1518), Italiaans edelman, oprichter van de internationale postverbindingen
1516	-1519: Levering van koperen spijlen in laat-gotische stijl voor de houten hekken in de zijkoren van de Sint Jacobskerk in Utrecht . De maker is de geelgieter Jan van den Eynde uit Mechelen. 23: p. 23-24, ill.; 104: p. 323	DCK	NRN Utr ZDN Mln	Jan van den Eynde (-?-), geelgieter uit Mechelen
1516	1. Desiderius Erasmus publiceert te Bazel zijn kritische editie van het Nieuwe Testament . Deze uitgave zal van groot wetenschappelijk belang blijken te zijn. Het is een herschreven versie en nieuwe Latijnse vertaling, gebaseerd op Griekse manuscripten en tevens een actualisering van de 1000 jaar oude Vulgaattekst van Hiëronymus. -1519: 2. De positie van Erasmus wordt steeds moeilijker. Zijn methode van bijbelse exegese en zijn tekstkritische studies raken steeds meer omstreden aan de universiteit van Leuven. Bovendien wordt hem aangewreven dat het turbulente optreden van Luther een gevolg is van zijn (Erasmus') geest die door intellectueel Europa waart en met name door de Nederlanden. Overigens zal Erasmus weigeren publiekelijk Luther te veroordelen. Hij beschouwde de roerige medestanders van Luther in de Nederlanden als opgestoot door gekke vrouwen en de domme massa. 34: p. 51, p. 46	LTM	NRN ZDN	Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog

Jaar	15 GESCHIEDENIS 17	Owp	Lnd	Bio
------	--------------------	-----	-----	-----

1517	<p>-1518: Karel V begint aan zijn eerste reis naar Spanje, waar hij zich door de verschillende Cortes als koning laat erkennen en waarbij de wederzijdse verplichtingen worden geregeld. De Cortes accepteren hem echter niet zonder slag of stoot. Zij hebben een voorkeur voor zijn jongere broer Ferdinand I, die in Spanje was opgevoed en zij koesteren argwaan tegen de Nederlandse raadgevers in Karel's omgeving met Willem van Croy aan het hoofd. Karel belooft echter een aantal Spaanse edelen in de Orde van het Gulden Vlies op te nemen. In 1519 gebeurt dit ook. 07; 37: p. 328</p>	APG	<p>SPJ ZDN NRN</p>	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Ferdinand I van Habsburg</i> (1503-1564), aartshertog van Oostenrijk, keizer van het Heilige Roomse Rijk [1556-1564], koning van Bohemen en Hongarije [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Willem van Croy</i> (1458-1521), heer van Chièvres, lid van de Geheime Raad</p>
1517	<p>Vanwege het vertrek van Karel V naar Spanje wordt Margaretha van Oostenrijk (na de onderbreking van Karel V vanaf 1515), opnieuw landvoogdes (1518-1530). De Geheime Raad (deel van de Grote Raad plus de vorst) onder leiding van Jean Carondelet staat haar hierbij ter zijde. Zij blijft haar aloude politiek van vrede en het bewaren van een politiek evenwicht tussen de grootmachten trouw. 01; 144: p. 235</p>	APG	<p>SPJ ZDN NRN</p>	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Jean Carondelet</i> (1469-1545), Frans geestelijke, belangrijk politicus en rechtsgeleerde, proost van het kapittel van Sint Donaas in Brugge, aartsbisschop van Palermo (vanaf 1519), lid Geheime Raad</p>
1517	<p>De Spanjaard Pedro Ruiz de la Mota wordt benoemd tot lid van de Raad van Vlaanderen. (Consejo de Flandes). Hij is één van de meest invloedrijke personen gedurende Karel's eerste regeringsjaren. Hij draagt het idee uit dat Karel V meer koning dan alle andere koningen is en imperator mundi. Spanje is de kern van dit rijk en dus moeten de Nederlanden meebetalen aan de instandhouding van dit ene christelijke rijk. 141: p. 191</p>	APG	<p>ZDN Vla SPJ</p>	<p><i>Pedro Ruiz de la Mota</i> (gest. 1520), lid van de Raad van Vlaanderen; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1517	<p>Edzard Cirksena wordt stadhouder van Karel V in de Ommelanden. Desalniettemin bevordert Cirksena de Reformatie in zijn graafschap Oost-Friesland en hij brengt eenheid in de wetgeving. 35</p>	<p>APG GKS</p>	<p>NRN Fri</p>	<p><i>Edzard Cirksena</i> (1491-1528), graaf van Oost-Friesland; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>

1517	Onder druk van het centralistische bestuur van Karel V moet Frederik IV van Baden aftreden als bisschop van Utrecht. Hij steunde de Habsburgse politiek onvoldoende. Filips van Bourgondië wordt de nieuwe bisschop en deze neemt zijn intrek in de bisschoppelijke residentie, slot Duurstede bij Wijk aan de Lek. Jan Gossaert blijft zijn hofschilder en expert voor allerlei kunstzinnige ondernemingen in Utrecht. Ook introduceert hij de nieuwe artistieke ideeën, opgedaan in Italië, in het Noorden. 35; 28: p. 119; 22: p. 17	APG GKS SCK	NRN Utr	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Frederik IV van Baden (1455-1517), bisschop van Utrecht [1496-1517]; Filips van Bourgondië (1464-1524), admiraal van de Nederlanden, stadhouder van Gelre en Zutphen [1505- 1507], bisschop van Utrecht [1517-1524]; Jan Gossaert van Mabuse (of Maubeuge), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode
1517	Het Friese bendevoofd Grote Pier steunt de troepen van Karel van Egmond, die Karel V uit Friesland willen verdrijven. Hij doet een aanval op Holland en plundert Medemblik en Alkmaar. Als echter blijkt dat Karel van Egmond Friesland zijn zelfstandigheid niet wil teruggeven, beperkt hij zich tot de kaapvaart, waaronder met name Amsterdam te lijden heeft. 35	APG	NRN Fri Hol Ams	Grote Pier = Pier Gerlefs Donia (gest. 1520), Fries bendevoofd Karel van Egmond = Karel van Gelre (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1517	Cornelius Aurelius publiceert zijn Cronycke van Hollandt Zeelandt ende Vrieslant... beter bekend als de Divisiiekroniek . Hierin wordt betoogd dat de Hollanders de regelrechte afstammelingen zijn van de dappere en nobele Batavieren, die beschreven zijn door Tacitus. Deze Batavieren waren hoog cultureel ontwikkeld en trouwe bondgenoten van de Romeinen geweest, al hadden zij zich later met succes tegen de Romeinen verzet. Deze 'Bataafse mythe' wordt nu een vast thema bij de Noord-Nederlandse humanisten en ze draagt ertoe bij om de Hollandse identiteit als een politieke, culturele en morele eenheid te versterken. 34: p. 57-58	APG LTM	NRN Hol Zee Fri	Cornelius Aurelius (ca. 1460-1531), humanist en geschiedschrijver
1517	De Spaanse kroon geeft de eerste 'Asiento' uit. Dit is een contract waarbij de Spaanse regering het monopolie verleent om een vaststaand aantal slaven te mogen invoeren in de Spaans-Amerikaanse gebieden. Tussen 1517 en 1552 is het regelmatig in handen van Nederlanders. 35	APG ESG	SPJ NRN	

1517	22 juni: Oprichting van het befaamde <i>Collegium Trilingue</i> in Leuven. De oprichter is Hieronymus van Busleyden, die een som naliet ter bevordering van de studie van het Hebreeuws, Grieks en Latijn. Ook Erasmus had zich zeer beijverd voor deze zaak. Van Busleyden is een vriend van Thomas More en Erasmus. Hoewel dit college formeel los staat van de theologische faculteit, bestaat haar voornaamste taak in het geven van onderwijs in het Latijn, Grieks en Hebreeuws aan studenten theologie ter bevordering van een meer wetenschappelijke interpretatie van de Bijbel. p. 326; 35; <i>Wikipedia</i>	WTO LTM GKS	ZDN	<i>Hieronymus van Busleyden</i> (1470-1517), Zuid-Nederlands humanist en geestelijke. Oprichter van Collegium Trilingue te Leuven; <i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; <i>Thomas More</i> (1478-1535), humanist, jurist, filosoof en staatsman
1517	31 oktober: Maarten Luther maakt zijn 95 stellingen te Wittenberg bekend, waarbij hij ernstig stelling neemt tegen katholieke geloofsopvattingen en kwalijke praktijken, zoals de aflaathandel. Zijn werken trekken aandacht in de Nederlanden, vooral aan Universiteit van Leuven. Luther beoogt overigens nog geen breuk met Rome. De gebeurtenis is het begin van de Reformatie. 01, 07	GKS	DLD	<i>Maarten Luther</i> (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 17	Owp	Lnd	Bio
1517	-1585 (ca.): Antwerpen wordt het belangrijkste centrum van de boekproductie in de Nederlanden. Antwerpse drukkers geven in deze periode meer boeken uit dan alle andere in de Nederlanden werkende drukkers tezamen. 97: p. 13	BDG	ZDN Awp	
1517	-1522: Albert Cornelis schildert <i>De kroning van Maria</i> . Oorspronkelijk is dit het middentaferaal van een drieluk. Opdrachtgever is het Sint-Franciscusgilde van het ambacht van de wolscheerders en volders en bestemd voor een kapel in de Sint-Jacobskerk in Brugge. Het is het enig overgebleven schilderij van deze kunstenaar, die volgens archiefstukken een bedrijvig atelier in Brugge gehad moet hebben. Het is een opvallend druk paneel, waarop Maria temidden van God de Vader, Christus en de Heilige Geest gekroond wordt in aanwezigheid van de negen engelenkoren, met in het midden de heilige Michael. Links en rechts op de voorgrond zijn koning David en de profeet Ezechiël afgebeeld. (Brugge, Sint-Jacobskerk). 120: p. 140-141, ill.; 121: p. 85-86, ill.	SCK	ZDN Brg	<i>Albert Cornelis</i> (ca. 1475-ca. 1531), Zuid-Nederlands kunstschilder ten tijde van de renaissance, werkzaam in Brugge
1517	Jan Gossaert van Mabuse schildert <i>Hercules en Deianira</i> . Tussen 1515 en 1524 probeert	SCK	ZDN	<i>Jan Gossaert van Mabuse</i> (of <i>Maubeuge</i>), (ca.1478-1532),

	Gossaert aan het hof van Filips van Bourgondië de schilderkunst van de oudheid nieuw leven in te blazen. Hij maakt een aantal mythologische naakten, waaronder dit paneel van Hercules en zijn vrouw Deianira, zittend op een stenen bank. Hercules heeft een enorme knots, een middeleeuwse 'goedendag' vast. De uitvoering is nog geheel in de preciese en miniatuurachtige trant van de Vlaamse primitieven. (Birmingham University, The Barber Institute of Fine Arts). 28: p. 120 ill.			schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode; Filips van Bourgondië (1464-1524), admiraal van de Nederlanden, stadhouder van Gelre en Zutphen [1505- 1507], bisschop van Utrecht [1517-1524]
1517	Quinten Metsys schildert een diptiek met de portretten van de Antwerpse humanist Pieter Gilles [Petrus Aegidius] en Desiderius Erasmus als geschenk voor Thomas More. Erasmus was een goede vriend van Gilles, bij wie hij voordat hij definitief naar Bazel vertrok vaak logeerde. (Gillis: Salisbury, Lord Radnor at Longfares Castle; Erasmus: Rome, Galleria Nazionale d'Arte Antica). 17: p. 360, ill.; 119: p. 12	SCK	ZDN	Quinten Metsys = Massys, Metsijs, Massys etc. (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen; Pieter Gillis = Petrus Aegidius (1486-1533), Antwerps humanist; Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; Thomas More (1478-1535), humanist, jurist, filosoof en staatsman
1517	-1522: Cornelis Engebrechtsz schildert Drieluik met de Bewening van Christus , bestemd voor het hoogaltaar van de kerk van het Augustijner klooster Marienpoel bij Leiden. Monumentaal werk, gekenmerkt door een maniëristische beweeglijkheid, overdreven dramatiek, veelvuldig verfijnde uitwerking in warme kleuren en glinsterend oppervlak, typisch voor deze schilder. (Leiden, Stedelijk Museum De Lakenhal). 133, ill.	SCK	NRN Ldn	Cornelis Engebrechtsz. (1462-1527), schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder, werkzaam in Leiden, grondlegger van de Leidse School
1517	Jacob Cornelisz. van Oostsanen schildert een drieluik met 'De aanbidding der koningen en stichters met de heiligen Hieronymus en Catharina'*. Het is een memorietafel, geschilderd in opdracht van een onbekend, (waarschijnlijk Amsterdams) echtpaar met een groot aantal kinderen, afgebeeld op de zijluiken. De compositie wortelt nog in de 15e eeuwse gotiek. Wel zijn op de achtergrond fragmenten van renaissancebouwwerken te zien. (Amsterdam, Rijksmuseum). 27: p. 12, 14, ill.; 151: p. 110-111, ill.	SCK	NRN	Jacob Cornelisz. van Oostsanen (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator
1517	(ca.): Lucas van Leyden schildert Kaartspelers . Vroeg voorbeeld van een thema dat later erg populair zal worden. (Salisbury, Wiltshire, Wilton House, verzameling Earl of Pembroke). 22: p. 17 ill.	SCK	NRN	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder

1517	(ca.) Lucas van Leyden maakt monumentale houtsnede <i>Herbergscène</i> (<i>De Verloren Zoon</i>). Een man in een kroeg laat zich door de avances van een vrouw afleiden, terwijl een handlanger van de vrouw zijn geldbuidel steelt. Het thema van een spilzieke en losbandige jongeman in dubieus vrouwelijk gezelschap zal een zeer populair thema worden. Vaak is het, zoals hier, niet zeker of het thema de verloren zoon die zijn erfdeel verkwist, betreft. Lucas van Leydens genrevoorstellingen zullen een grote invloed hebben op latere kunstenaars. (Parijs, Bibliothèque Nationale). 85: p. xxv, ill.; 89: p. 119, ill.; 115: p. 117, ill.	TPK	NRN	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder
1517	(ca.) Een onbekende beeldhouwer maakt een borstbeeld van beschilderd aardewerk van Karel V op ca. zeventien-jarige leeftijd. De jonge vorst draagt de ketting van het Gulden Vlies. Karel V, die werd opgevoed aan het hof van zijn tante Margaretha van Oostenrijk in Mechelen, moet in dit jaar naar Spanje vertrekken. Waarschijnlijk is dit beeld gemaakt naar een voorbeeld van de aan het hof verbonden Rijnlandse beeldhouwer Conrad Meit vlak voor Karels vertrek naar Spanje. (Brugge, Gruuthusemuseum). 56: p. 108, 293; 121: p. 221 ill.	BHK	DLD	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; ; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Conrad Meit (1480-1550), Duits beeldhouwer, ook werkzaam in de Nederlanden
1517	(ca.): Het Paleis van Savoye in Mechelen krijgt een van de eerste renaissance-achtige voorgevels in de Nederlanden. Hij heeft niet meer de vorm van een gotische trapgevel, maar wordt versierd als een klassieke tempel met zuilen, kroonlijsten en friezen. Vermoedelijke architect is Guy de Beaugrand . 102: p. 54-55	BKM	ZDN Mln	Guy de Beaugrand (-?-), bouwmeester
1517	Rombout II Keldermans neemt van zijn vader Anthonis I , die in 1512 gestorven was, de functie over van 'stadswerkman' van Bergen op Zoom. 55: p. 21-22	BKM	NRN	Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek) Brabants architect en beeldhouwkunstenaar; Anthonis I Keldermans (1440-1512)
1517	en later: Bouw van het Paushuis in Utrecht aan de Pausdam en hoek Kromme Nieuwe Gracht voor de in deze stad geboren paus Hadrianus VI . Het huis wordt opgetrokken in een stijl die verwant is aan die van de Keldermansen uit Mechelen. 104: p. 331	BKM	NRN Utr	Hadrianus VI = Adriaan Floriszoon Boeyens (1459-1523); paus [1522-1523]
1517	Er wordt voortijdig gestopt met de laatste bouwfase van de Domkerk in Utrecht . Hiermee was men in 1476 begonnen. De reden is waarschijnlijk dat er vanwege de oorlogen met Karel van Egmond, hertog van Gelre geen geld meer voor was. Het middenschip is dan wel overkapt, maar niet voorzien van gewelven en luchtbogen, terwijl ook de westelijke vlakken	BKM	NRN Utr	Karel van Egmond = Karel van Gelre (1467- 1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]

	van de uiterste zijbeuken en kapellen ontbreken. In 1674 stortte het middenschip tijdens een orkaan in. 23: p. 18			
1517	-1524: Filips van Bourgondië, de nieuwe bisschop van Utrecht, laat het <i>slot van Wijk-bij-Duurstede</i> , dat door zijn halfbroer David van Bourgondië al flink was uitgebreid, grootscheeps moderniseren en verfraaien. Ook wordt de verdedigingsgordel verbeterd. Verder wordt het slot omgeven door een van de eerste siertuinen in renaissancestijl in de noordelijke Nederlanden. Filips voert een luxueuze hofhouding naar renaissance-model. Ook legt hij een enorme kunstverzameling aan. Na zijn overlijden neemt de elect Hendrik van Beieren zijn intrek in het kasteel. Tot in de jaren tachtig blijft Wijk-bij-Duurstede nog een bisschoppelijke residentie. 101: p. 116, 118, ill.	BKM GKS	NRN	Filips van Bourgondië (1464-1524), admiraal van de Nederlanden, stadhouder van Gelre en Zutphen [1505-1507], bisschop van Utrecht [1517-1524]; David van Bourgondië (1427-1496), bastaardzoon van Filips de Goede en Colette Casteleyn, bisschop van Utrecht [1456-1496]; Hendrik van Beieren (1487- 1552), bisschop-elect van Utrecht [1524 tot 1529]
1517	Het Utrechtse domkapittel bestelt een koperen hek dat geplaatst moet worden voor het altaar van <i>Sint Maarten in de Dom</i> . De ontwerpen worden voorgelegd aan bisschop Filips van Bourgondië, die adviseert de tekeningen te laten bewerken door de Antwerpse beeldsnijder Gregorius Wellemans. Filips wil een kunstwerk in zuiver 'antieke' of renaissancestijl, zonder 'moderne' of gotische elementen. De Mechelse geelgieter Jan van Eynde, die het hek zou gieten, kan zich niet verenigen met het ontwerp. Het project komt niet tot stand en het eindigt met een rechtszaak. Voor werk in de nieuwe stijl doet men in de noordelijke Nederlanden beroep op kunstenaars uit het Zuiden, vooral uit Mechelen en Antwerpen. 27: p. 39-40	DCK GKS	NRN Utr	Filips van Bourgondië (1464-1524), admiraal van de Nederlanden, stadhouder van Gelre en Zutphen [1505-1507], bisschop van Utrecht [1517-1524]; Gregorius Wellemans (-?-), beeldsnijder in Antwerpen; Jan van Eynde (-?-), geelgieter uit Mechelen

Jaar	15 GESCHIEDENIS 18	Owp	Lnd	Bio
1518	Mercurino Gattinara uit Piemont wordt grootkanselier. Hij is de belangrijkste man naast de Landvoogdes. Naar middeleeuwse opvatting vormt de kanselier het bureaucratische hart van het bestuur. Hij is de hoogste rechter en verantwoordelijk voor de uitvoering van het juridische systeem. Ook houdt hij zich bezig met zaken van oorlog en financiën. Gattinara is in zijn opvattingen veel meer een supranationaal denker dan zijn heer Karel V . De laatste beseft heel goed dat het zeer moeilijk is om al zijn federaal bestuurde landen onder één centraal bestuur te plaatsen.	APG JUR	ITL ZDN NRN	Mercurino Gattinara (1465-1530), Italiaans humanist, jurist en staatsman, grootkanselier van alle rijken en koninkrijken van Karel V; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

	01; 141: p. 182-183			
1518	<p>27 april: Omdat hij geen hulp meer verwacht van Frankrijk, waarmee hij tot dan toe verbonden was geweest, kiest Everhard van der Marck, prins-bisschop van Luik, de kant van Karel V. Op 27 april sluiten zij het Verdrag van Sint-Truiden, wat betekent dat Van der Marck (in het geheim) toetreedt tot een defensief verbond met de Nederlanden. In ruil voor aan Van der Marck toegekende voordelen krijgt Karel V het benoemingsrecht van de prins-bisschop en van de kasteelheer van de Luikse vestiging. Bij de ratificatie van dit verdrag door de Staten wordt de bepaling dat Luik verplicht was om de versterkte steden voor bondgenoten van Karel V te openen, geschrapt.</p> <p>35; 33: p. 323</p>	APG GSK	ZDN Lui FRK	<i>Everhard van der Marck</i> (1472-1538), prins-bisschop van Luik [1506-1538]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1518	<p>Floris van Egmond, stadhouder van Gelre en Friesland, volgt Hendrik III van Nassau op als stadhouder van Holland en Zeeland.</p> <p>01; 35</p>	APG	NRN Gel Fri Hol Zee	<i>Floris van Egmond</i> (1469-1539), graaf van Buren en Leerdam, bevelhebber, stadhouder van Holland, Zeeland en West-Friesland; <i>Hendrik III van Nassau-Dillenburg</i> (1483-1538), heer van Breda, graaf van Nassau en Vianden (1483-1538), stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland [tot 1518]
1518	<p>De magistraat van de stad Dordrecht richt zich tot Willem van Alkmaar, provinciaal van de Augustijnen, om te klagen over de religieuzen van zijn Orde. In hun preken, en ook wel bij de biecht, verkondigen ze nieuwigheden, die op ketterij lijken. De provinciaal, die Nederlander is en te Keulen verblijft, antwoordt dat hij deze zaak in de gaten zal houden en dat hij zich er nader op zal bezinnen. De magistraat is hiermee niet tevreden en schrijft de provinciaal opnieuw, omdat de ordebroeders dagelijks vrijpostiger worden. En dat niet alleen in Dordrecht, maar ook in heel Holland, Brabant, Vlaanderen en in de overige gewesten. De Augustijnen keren zich met name tegen de aflatenhandel. (Deze handel was in de Nederlanden niet zo grootschalig als in Duitsland. Bovendien geldt de augustijner monnik Luther nog niet als ketter).</p> <p>110: p. 156</p>	GKS	NRN ZDN DLD	Willem van Alkmaar (-?-), Keuls magister, provinciaal der Augustijnen; <i>Maarten Luther</i> (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog
1518	<p>De 'Merchant Adventurers', een compagnie van Engelse kooplieden voor de buitenlandse handel, vestigt zich te Antwerpen en Hamburg. Deze Compagnie was rond 1500 tot grote bloei gekomen en verdrong meer en meer de Hanze in Antwerpen. Zij houdt zich vooral bezig met de textielhandel.</p> <p>35</p>	ESG	GBR ZDN Awp DLD	

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 18	Owp	Lnd	Bio
1518	-1532: Doen Pietersz, drukker in Amsterdam, publiceert devote boeken en bijbeluitgaven, die vooral vanwege het verzorgde drukwerk en de mooie houtsneden van Jacob Cornelisz. van Oostsanen van belang zijn. Ook geeft hij een aantal 'verboden boeken' uit, zoals in 1522 een uitgave van het Evangelie van Mattheüs in een volgens de katholieke leer afwijkende vertaling van Johannes Pelt en in 1523 een Nieuw Testament gebaseerd op de Duitse vertaling van Luther. 97: p. 16-17, 72-74, ill.	BDG TKP	NRN Ams	Doen Pietersz (1478/1480-?); drukker, uitgever en boekverkoper in Amsterdam [1518-1532]; Jacob Cornelisz. van Oostsanen (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator
1518	(ca.): Joos van Cleve schildert <i>Zelfportret met anjelier</i> . Behalve schilder van altaarstukken is deze uit het Rijnland afkomstige Antwerpse kunstenaar ook een bekend portrettist. (Madrid, verzameling Thyssen-Bornemisza). [Bron niet teruggevonden]; <i>Wikipedia</i>	SCK	ZDN Awp DLD	Joos van Cleve (ca. 1485/90-1540/41), schilder, werkzaam in Antwerpen
1518	Adriaen Isenbrant schildert <i>Portret van Paulus de Nigro</i> , een busteportret waarop de afgebeelde in driekwart naar rechts is gekeerd, de handen biddend gevouwen. Op de achtergrond is het vroeger zo geliefde uitzicht op een landschap vervangen door een neutrale achtergrond, hetgeen rond deze tijd gebruikelijk is. Paulus de Nigro behoorde tot een aanzienlijke familie uit Genua, die zich om zakelijke redenen in Brugge had gevestigd. Dit portret is waarschijnlijk het linkerluik van een triptiek. (Brugge, Groeningemuseum). 120: p. 124 ill.; 121: p. 62-63, ill.	SCK	ZDN Brg	Adriaen Isenbrant (1490-1555), Brugs schilder; Paulus de Nigro (-?-), Italiaans zakenman in Brugge
1518	Bernard van Orley wordt de officiële hofschilder van Margaretha van Oostenrijk. Al eerder maakte hij schilderijen en portretten voor Karel V en diens familie en kreeg hij andere prestigieuze opdrachten. Vanaf dit jaar verschijnt zijn naam ook in de archieven van het Sint-Lucasgilde in Antwerpen. Hij zal vooral geassocieerd worden met de schilder- en tapijtkunst in Brussel, waar hij, zonder (waarschijnlijk) zelf in Italië te zijn geweest, een exponent wordt van de door dit land beïnvloedde stijl. [Bron niet teruggevonden]; <i>Wikipedia</i>	SCK	ZDN Awp Bsl	Bernard van Orley (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

1518	In de <i>Grote of St. Vituskerk</i> in Naarden beschildert een onbekend gebleven kunstenaar het <i>houten tongewelf met voorstellingen uit het Oude en Nieuwe Testament</i> , met in het koor <i>Het Laatste Oordeel</i> . Hij baseert zich hierbij op prentvoorbeelden van o.a. Albrecht Dürer en Jacob Cornelisz. van Oostsanen . 23: p. 28; 104: p. 396-398	SCK	NRN	Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; Jacob Cornelisz. van Oostsanen (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator
1518	-1540: In januari 1518 wordt een aanstellingscontract gesloten tussen de stadsmagistraat van Gent enerzijds en Domien de Waghmakere en Rombout II Keldermans anderzijds voor de bouw van een nieuw <i>schepenhuis voor de stad Gent</i> . Het is de belangrijkste opdracht van beide bouwmeesters. In 1522 komt er wegens het uitbreken van de pest en door oorlogsomstandigheden een einde aan de eerste bouwfase. Een tweede bouwfase vindt plaats rond 1528 tot 1529. De derde fase, waarin Laureys Keldermans de plaats inneemt van zijn oom Rombout, duurt van 1532 tot 1535. Tijdens de vierde bouwfase (1535-1540) leidt de Gentenaar Laureins van Vaddere de door historische en financiële toestanden steeds trager verlopende werkzaamheden. Het grootse gebouw is in zijn oorspronkelijke opzet nooit gereed gekomen. 55: p. 111-122, ill.	BKM	ZDN Gnt	Domien de Waghmakere (ca.1460-1542), Zuid-Nederlands bouwmeester (Brabantse hooggotiek), werkzaam in Antwerpen, Lier, Hulst, Brussel en Gent; Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek); Laureys Keldermans (?-1534), Zuid-Nederlands bouwmeester, werkzaam in Antwerpen, Middelburg, Mechelen, Bergen-op-Zoom; Laureins van Vaddere (-?-), bouwmeester in Gent
1518	-1522: In het atelier van Pieter de Pannemaker in Brussel ontstaat de zogenaamde <i>Vierkante Passie</i> , een serie van vier wandtapijten met het leven van Christus. Bij het ontwerp, beïnvloed door prenten van Albrecht Dürer , is Bernard van Orley betrokken. In 1523-1524 wordt de serie aangevuld met een <i>Troonhemel</i> : een voorstelling van Christus met aan weerszijden de figuren van Misericordia en Justitia. De serie wordt aangekocht door Margaretha van Oostenrijk. De Habsburgers, te beginnen met Maximiliaan I, zijn echtgenote Maria van Bourgondië en hun kinderen Filips de Schone en Margaretha van Oostenrijk verzamelden graag wandtapijten. Ook de latere leden van de familie: Catharina van Habsburg (jongste zus van Karel V), Karel V zelf, Maria van Hongarije (haar boedelinventaris telt 254 wandtapijten) en Margaretha van Parma (bij haar overlijden in het bezit van zo'n 213 tapijten) weten deze uiterst kostbare kunstvorm zeer te waarderen en besteden kapitalen aan de verwerving ervan. 143: p. 95-105	DCK	ZDN Bsl	Pieter de Pannemaker (-?-), (tapijtwever uit de Zuidelijke Nederlanden, werkzaam in Brussel [1517-1532]; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; Bernard van Orley (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]

1519	12 januari: Dood van keizer Maximiliaan I van Habsburg te Wels (Oostenrijk). Karel V wordt nu met behulp van het geld van de Fuggers (bankiers) gekozen tot keizer van Duitsland en Rooms koning. Ook erft hij de Oostenrijkse erflanden. 141: p. 161	APG	OHG DLG	Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1519	-1521: Karel V benoemt Hendrik III van Nassau-Dillenburg en Dietz tot opperbevelhebber van de troepen die tegen de Fransen moeten gaan strijden. 35	MLG	NRN ZDN FRK	Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Hendrik III van Nassau-Dillenburg (1483-1538), graaf van Nassau en Vianden (1483-1538), stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland
1519	Marcus Laurinus, een geleerd humanist die onder andere in Bologna had gestudeerd, wordt deken van het Sint Donaaskapittel in Brugge. Zijn huis, 'Het Hof van Watervliet', ontwikkelt zich tot een ontmoetingscentrum voor de Brugse humanisten rond Laurinus zelf, de geleerde kanunnik Jan Fevijn en Antoon Schoonhoven. Na Laurinus' dood in 1540 blijft het humanisme rond Sint Donaas nog een tijd lang floreren, terwijl ook de mecenas Marcus Laurinus jr., heer van Watervliet, bibliofiel en muntenverzamelaar, zich ontpopt als een centrale figuur van dit Brugse humanisme. 120: p. 36, 38	GKS	ZDN Brg	Marcus Laurinus (1488-1540), Brugs kanunnik en humanist; Jan Fevijn (1490-1555), Brugs kannunik en humanist; Antoon Schoonhoven (gest. 1557); Marcus Laurinus jr. (1525-1581), humanist, bibliofiel en numismaat.
1519	Mei: Erasmus schrijft vanuit Antwerpen aan Thomas Wolsey, dat de geschriften van Luther overal in de Nederlanden circuleren. Het lutheranisme wordt steeds populairder. Het sluit aan bij de reeds sterk bestaande traditie van het bijbels humanisme, die aan de Moderne Devotie ontsproten was. 34: p. 79	GKS	NRN ZDN Awp	Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; Thomas Wolsey (1473-1530), aartsbisschop van York en staatsman onder Hendrik VIII; Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog
1519	7 november: Nadat in het vorig jaar reeds de stellingen van Luther veroordeeld waren, veroordeelt de universiteit van Leuven op 7 november ook de geschriften van Luther. Overigens staat lang niet de hele universiteit hier achter. Velen zien in Luther een wat doorgedraaide hervormer, die kerkelijke misstanden te lijf wil. In deze tijd was het nog niet zo duidelijk of Luther iemand was die op ketterij aanstuurde. Wel had op 30 augustus de universiteit te Keulen al een boek van Luther als ketters veroordeeld. 01	GKS	ZDN	Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog

1519	Nadat Karel V in 1517 het plakkaat van 1509 tegen de godslastering van zijn grootvader Maximiliaan I had vernieuwd en nog strenger gemaakt, besluit hij dit jaar weer een nieuw en ditmaal milder plakkaat uit te vaardigen. Hij stelt vast dat vroegere plakaten meestal een dode letter waren gebleken, mogelijk omdat men de straffen als te zwaar ervoer. In het nieuwe plakkaat is er voornamelijk sprake van geldboeten. Ook hier staat de Inquisitie buiten, omdat de vorst het tot zijn taak rekent godslastering, alsmede ketterij als openbare misdaad te straffen. 110: p. 153	GKS	ZDN NRN	Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508
1519	Verschijsing van de <i>Practijke civile</i> , waaraan Filips Wielant , een belangrijke jurist, vanaf 1508 gewerkt had. Aanvankelijk blijft de verspreiding beperkt tot de juristen van de Raad van Vlaanderen en de Grote Raad te Mechelen, maar al snel gaat het ook functioneren onder de procureurs en advocaten van de stedelijke en gewestelijke rechtbanken in Vlaanderen. Dit werk draagt ertoe bij dat ook deze rechtbanken omschakelen van de middeleeuwse rechtspraak naar het moderne procesrecht. Eveneens dit jaar verschijnt Wielants' Corte instructie in materie criminale . Beide werken dragen bij aan de versterking van de machtspositie van Karel V en onderbouwen daarmee diens centralistische politiek. 141: p. 103 en 108-111	JUR	ZDN Vla	Filips Wielant (1441/1442-1520), Zuid-Nederlands rechtsgeleerde; Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Maximiliaan I van Habsburg (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 19	Owp	Lnd	Bio
1519	-1523: De drukker Simon Corver publiceert in Zwolle 40 boeken, bedoeld voor leerlingen van de Latijnse school en voor humanisten. Hij publiceert onder andere vijf boeken van de aan de Latijnse school verbonden onderwijsvernieuwer Gerardus Listrius Rhenensis (een aanhanger van Luther). Veertien boeken zijn van ketterse auteurs, waaronder Maarten Luther en Wessel Gansfort . Dit soort publikaties worden bij een plakkaat in 1520 verboden. Met het verdwijnen van Corvers drukkerij in 1523 verliest de IJsselstreek haar betekenis als centrum van boekproductie. 97: p. 13	BDG WTO	NRN	Simon Corver , drukker, werkzaam in Zwolle [1519-1523]; Gerardus Listrius Rhenensis (ca. 1490-na 1529), Nederlands onderwijshervormer; Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog; Wessel Gansfort (1419-1489), theoloog en humanist

1519	-1536: De drukker Jan Seversz die Croepel is in Amsterdam werkzaam. Hij geeft voornamelijk boeken met een religieuze strekking uit, maar ook enkele geografische werken. Zo publiceert hij in 1532 zijn <i>Kaert vander zee</i> (zie 1532) en een wereldkaart, die overigens een herdruk is van een kaart van zijn naamgenoot Jan Seversz. uit Leiden. 97: p. 18, 74-75, ill.	BDG GKS	NRN Ams Ldn	<i>Jan Seversz die Croepel</i> (-?-), drukker in Amsterdam, werkzaam [1519-1536]; <i>Jan Seversz</i> (gest. ca. 1538), boekdrukker, uitgever in Leiden en Antwerpen
1519	21 augustus: De schilder Ambrosius Benson wordt meester in het ambacht van de beelden- en zadelmakers in Brugge, waartoe ook de kunstschilders behoren. Benson was afkomstig uit Lombardije en had zich vermoedelijk in 1518 in Brugge gevestigd, waar hij als assistent van Gerard David in diens huis woont. Hij zal in deze stad een bloeiend atelier opzetten. Er zijn zo'n 150 werken aan Benson toegeschreven, maar er zijn geen archiefstukken die deze toeschrijvingen ook staven. 120: p. 142-143	SCK	ZDN Brg	<i>Ambrosius Benson</i> (1495-1580), Italiaans schilder, werkzaam in Brugge [1518-1550]; <i>Gerard David</i> (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge en Antwerpen
1519	Simon Bening verkrijgt het burgerschap van Brugge, maar hij had al in 1500 contacten met het ambacht van de boekverluchters aldaar. Deze in Gent geboren miniaturist, zoon van de schilder en miniaturist Alexander Bening, is gespecialiseerd in het verluchten van getijden- en gebedenboeken. Hij is een beroemd en belangrijk kunstenaar geweest. Hij kreeg opdrachten van o.a. kardinaal Albrecht van Brandenburg, Karel V, de Infante Don Fernando van Portugal en Mencía de Mendoza, de echtgenote van Hendrik III van Nassau. Het werk van de Brugse miniaturisten, waarvan de productie sinds de dood van Karel de Stoute in 1477 weliswaar was afgenomen, is nog steeds erg geliefd aan de vorstenhoven in heel Europa. 120: p. 45 en 161	SCK BDG	ZDN Brg EUR	<i>Simon Bening</i> (1483/84-1561), schilder, miniaturist, werkzaam o.a. in Brugge; <i>Alexander Bening</i> (1444-1519), Vlaamse schilder en miniaturist van de Gent-Brugge school.
1519	Bernard van Orley schildert <i>Portret van Joris van Zelle</i> , arts te Brussel. Van Orley is een productief schilder van portretten, vooral van de leden van het hof in Brussel en hun entourage. Zijn portretten van Margaretha van Oostenrijk en Karel V worden in zijn atelier talloze malen gekopieerd. (Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België). [Bron niet teruggevonden]; 17: p. 360, ill.; <i>Wikipedia</i>	SCK	ZDN	<i>Bernard van Orley</i> (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

1519	-1520: Jan van Scorel reist naar Duitsland waar hij volgens Karel van Mander korte tijd bij Albrecht Dürer in Neurenberg in de leer gaat. Hij reist door naar Karinthië, waar hij zijn vroegst bekende werk: <i>Drieluik met de heilige maagschap</i> , met op de zijluiken afbeeldingen van de heiligen Christoffor en Apollonia, schildert. Het verraadt nog duidelijk de invloed van zijn leermeester Jacob Cornelisz. van Oostsanen. Vanuit Karinthië reist Van Scorel door naar Venetië en vandaar gaat hij in 1520 op pelgrimstocht naar het Heilige Land. (Karinthië, Obervellach, St. Martinuskerk). 27: p. 25, ill.	SCK	NRN DLN ITL	<i>Jan van Scorel</i> (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; <i>Karel van Mander</i> (1548-1606), Vlaams kunstschilder en schrijver, biograaf, kunsttheoreticus en kunstpedagoog; <i>Albrecht Dürer</i> (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; <i>Jacob Cornelisz. van Oostsanen</i> (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator
1519	Voltooiing van de beschildering van het <i>houten gewelf van het koor in de Grote- of St. Laurenskerk in Alkmaar</i> . Voorgesteld is het Laatste Oordeel. Het wordt toegeschreven aan de Alkmaarse kunstenaar Cornelis Buys en zijn broer Jacob Cornelisz. van Oostsanen. 23: p. 111	SCK	NRN	<i>Cornelis Buys de Oude</i> (-?-), schilder, werkzaam in Alkmaar [1490-1524]; <i>Jacob Cornelisz. van Oostsanen</i> (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator;
1519	Bartolomé Ordóñez krijgt van Karel V opdracht voor de vervaardiging van het grafmonument voor zijn ouders Johanna van Castilië, bijgenaamd de Waanzinnige (die overigens dan nog leeft) en Filips de Schone. Speciaal hiervoor opent Ordóñez een atelier in Carrara. Hij voltooit het monument een jaar later, vlak voor zijn plotselinge dood in 1520. (Granada, kathedraal, Capilla Real). 60: p. 356 ill. (detail)	BKM BHK	SPJ	<i>Bartolomé Ordóñez</i> (1490-1520), belangrijk beeldhouwer uit de Spaanse renaissance; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Johanna van Castilië</i> (1479-1555), koningin van Castilië en Aragon etc. [1504-1555, overwegend in naam]; <i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]
1519	Quinten Metsys maakt een gouden medaille met de beeltenis van Desiderius Erasmus in profiel. Erasmus laat hiervan meerdere afgietsels maken, bedoeld voor zijn familie, vrienden, en collega's. (Parijs, Bibliothèque Nationale, Cabinet des Médailles). 56: p. 290	DCK	NRN ZDN	<i>Quinten Metsys</i> = <i>Massys</i> , <i>Metsijs</i> , <i>Massys</i> etc. (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen; <i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler
1519	5 november: Aankomst te Sevilla van een deel van de kostbare geschenken die Hernando Cortés bij het huidige Veracruz van de Aztekenvorst Montezuma had ontvangen. Cortés had ze laten opsturen naar Karel V . De collectie bestond uit schitterende Azteekse gouden, zilveren en stenen voorwerpen, juwelen, spiegels van obsidiaan, vederwerk, twee kamers vol wapens, wapenrustingen, schilden, kledij, beddengoed enzovoorts. In de loop van 1520 kwamen alle stukken te Brussel aan, waar ze werden opgeslagen in het paleis op de	DCK	SPJ	<i>Hernando Cortés</i> (1485-1547), Spaans kolonisator; <i>Montezuma</i> (1466-1520), de eerste Aztekenvorst die met de Spanjaarden in contact kwam; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Albrecht Dürer</i> (1471-1528), Duits

<p>Coudenberg. Daar heeft onder andere Albrecht Dürer ze bekeken. Net als iedereen was hij verrukt van deze kostbaarheden. Tussen 1520 en 1525 ontving Karel V nog andere zendingen uit de Nieuwe Wereld. Een groot gedeelte is bij Margaretha van Oostenrijk terechtgekomen. Over het verdere lot van al deze voorwerpen bestaat weinig zekerheid. 59: p. 99 ff</p>		<p>schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]</p>
--	--	--

Jaar	15 GESCHIEDENIS 20	Owp	Lnd	Bio
1520	<p>22 oktober: Karel V wordt in Aken tot keizer van het Heilige Roomse Rijk gekroond. De kroningsplechtigheid duurt twee dagen. Aan het eind ervan verschijnt Karel met de kroon van Karel de Grote op het hoofd voor het stadhuis van Aken. 02; 142: p. 19</p>	APG	DLD	<p>Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1520	<p>Na zijn kroning tot keizer is Karel V volgens de Gouden Bul (Duitse grondwet) verplicht om zich voor te stellen aan de Rijksdag. Hij roept deze in november bijeen te Worms, omdat in Neurenberg, dat daartoe bestemd was, een pestepidemie heerst. Hij krijgt er o.a. met de ingewikkelde religieuze problematiek van een opkomend protestantisme (Luther) te maken. 142: p. 19</p>	APG	DLD	<p>Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog</p>
1520	<p>Blijde inkomst in Brugge van de kort daarvoor tot keizer gekroonde Karel V. Lanceloot Blondeel heeft voor deze gebeurtenis twaalf tableaux vivants ontworpen. Ook de schilders Adriaen Isenbrant, Albert Cornelis, Willem Cornu en Adriaan van Themseke zijn bij de uitvoering betrokken. Net als in 1515 (zie aldaar, 18 april) is de decoratie weer in 'antieke stijl'. De algehele leiding over de uitvoering van de versieringen is in handen van Jan Provoost. 120: p. 48 en 94</p>	APG AKG	ZDN Brg	<p>Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Lanceloot Blondeel (1498-1561), Vlaams schilder, tekenaar, beeldhouwer, ontwerper, bouwkundige, werkzaam in Brugge [1519-1561]; Adriaen Isenbrant (1490-1555), Brugs schilder; Albert Cornelis (ca. 1475-ca. 1531), Zuid-Nederlands schilder ten tijde van de renaissance, werkzaam in Brugge; Willem Cornu (-?-) kunstenaar; Adriaan van Themseke (-?-), kunstenaar, werkzaam in Brugge; Jan Provoost (1463/65-1529), schilder, cartograaf en architect uit Henegouwen, werkzaam in Brugge en Antwerpen</p>

1520	<p>Vanaf ca.: De Noordelijke Nederlanden komen steeds stringenter onder het centrale Habsburgse bestuur. Met name de instelling van de gerechtshoven in de verschillende provincies wordt beschouwd als instrumenten van het centrale bestuur. Zij worden door juristen bemand, die van buiten de eigen provincie komen en bovendien steeds minder vaak tot de edelen behoren. Hiermee komt een eind aan een oude Bourgondische praktijk. Deze hoven worden dan ook tegengewerkt. Vanaf de dertiger jaren, wanneer de strijd om de hegemonie in Europa tussen het Habsburgse Huis en Frankrijk zich van Italië naar de grenzen met de zuidelijke Nederlanden verschuift, moeten zij ook een steeds groter aandeel aan de militaire inspanningen leveren. De noordelijke Nederlanden hebben hier echter geen boodschap aan. Dit is een tweede reden dat het Noorden zich steeds minder goed thuis voelt in het Habsburgse Huis.</p> <p>34: p. 129-132</p>	<p>APG JUR MLG</p>	<p>NRN ZDN EUR</p>	
1520	<p>-1566: Antwerpen heeft de leidende economische rol van Brugge in de Nederlanden overgenomen. Over Brugge's neergaande lijn hebben de historici al heel wat gediscussieerd. De verzanding van het Zwin zou de schuldige zijn. Dit klopt niet, want ook tijdens Brugge's grootste bloei konden zeeschepen de stad niet meer bereiken. Overslag van goederen op kleinere schepen was een heel normale zaak. Wel hebben langdurige conflicten met Maximiliaan I gevolgen gehad. De Vlaamse havens waren geblokkeerd en Maximiliaan voerde een actieve politiek om de buitenlandse handelsvertegenwoordigers van Brugge naar Antwerpen te laten verhuizen. In Antwerpen heerst bovendien een rustiger sociaal klimaat. De ambachtsgilden maken er niet de hele dienst uit. De belangrijkste factor ten gunste van Antwerpen is echter de handelsvrijheid. Vanwege protectionisme hanteert Vlaanderen bijvoorbeeld een traditioneel importverbod voor Engels laken. Antwerpen ontsnapt daaraan en ontwikkelt een nijverheid voor de afwerking, het verven en de doorverkoop van het ruwe Engelse laken. Stad en land produceren voor de jaarmarkten in de hele Nederlanden. 50% van de import en 80% van de export van alle goederen in de Nederlanden vindt plaats via deze stad, de grootste van West-Europa na Parijs, Londen, Venetië en Napels.</p> <p>144: p. 236-237</p>	<p>ESG</p>	<p>ZDN Awp Brg EUR</p>	<p><i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508</p>

1520	<p>In de twintiger jaren ontstaat er in de Zuidelijke Nederlanden, evenals in andere Europese landen, een andere houding tegenover de hulp aan de armen. Behoorde in de laatmiddeleeuwse opvatting armoede, bedelen en het geven van aalmoezen tot de sfeer van het heilige, mede onder invloed van het humanisme gaat men daar nu anders over denken. Het opkomende nieuwe humanisme is wars van bedelarij. In de Vlaamse steden wordt bedelen en leegloperij verboden. De armoede wordt uit de sfeer van het "heilige" gehaald en voortaan als een sociaal-economisch probleem gezien, waarbij de armoedezorg een zaak van de stadsbesturen wordt. (Zie ook 1527). 34: p. 124</p>	ESG	ZDN EUR	
1520	<p>Vanaf dit jaar beginnen in de Noordelijke Nederlanden de in het binnenland gelegen steden, in tegenstelling tot de aan de zee gelegen steden, economisch te stagneren. De handel met het buitenland neemt af en de industrie krijgt een lokaal karakter. Dit geldt met name voor bier en kleding. De export van deze steden naar de Baltische landen neemt af. 34: p. 118</p>	ESG	NRN BLS	
1520	<p>20 maart: Karel V verbiedt, in navolging van de pauselijke banbul en op sterk aandringen van paus Leo X, de leerstellingen en de geschriften van Luther in de Nederlanden. De boeken moeten in het openbaar verbrand worden. Op 13 juli vindt er te Antwerpen zulk een verbranding plaats. Hetzelfde gebeurt te Utrecht in augustus en in 1522 te Gent en Brugge. 06: p. 28; 110: p. 166-167</p>	GKS	ZDN Awp Gnt Bru NRN Utr	<p>Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Leo X = Giovanni de' Medici (1475-1521), paus [1513-1521]; Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog</p>
1520	<p>In Dordrecht predikt een Dominicaanse theoloog zo hevig tegen Luther, dat hij door het volk wordt aangevallen. De Dominicaan geeft hiervoor de schuld aan Erasmus. Dit geeft aan dat Luther al behoorlijk populair was in de Nederlanden en dat de tegenstanders van Luther, Erasmus soms ook op één hoop met hem gooiden. Erasmus schreef dan ook aan de rector magnificus van de universiteit van Leuven dat hij nooit aan enige Hollander iets ten gunste noch ten ongunste van Luther geschreven had. Erasmus zat in een moeilijke positie: als de tegenstanders van Luther zouden winnen, dan bestond de mogelijkheid dat het humanisme meteen daarna zou worden aangevallen, en als Luther zou winnen dan verwachtte Erasmus van diens kant ook niet veel goeds voor de humanistische studies. 34: p. 50</p>	GKS	NRN Dor	<p>Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog; Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler</p>

1520	(ca.): De geleerde en priester Jacob Canter, die als geestelijke te Emden verbleef, keert wegens religieuze onlusten aldaar terug naar zijn vaderstad Groningen. Aan het einde van zijn leven (sterfjaar 1529) maakt hij alle religie belachelijk. Het evangelie, het eeuwig leven en de opstanding des vlezes houdt hij voor oudewijvenpraat. Wie gelooft is naar zijn mening dom. 152: p. 79	GKS	NRN DLN	<i>Jacob Canter</i> (1469-1529), Gronings geleerde, humanist, dichter en priester
1520	Karel V laat een bevel tegen de 'Egyptenaren' (zigeuners) uitgaan. Hierin worden mede begrepen allen die tot hun gezelschap behoren of kleding dragen die de Egyptenaren gewoonlijk dragen. Zij dienen uit de Nederlanden te verdwijnen 73	ESG	ZDN NRN	

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 20	Owp	Lnd	Bio
1520	Hubert de Croock begint een drukkerswerkplaats in Brugge. Tussen 1522 en 1544 zal hij zo'n vijftien boeken drukken, overwegend werken van Brugse humanisten. Hij is ook degene die de romain in de Brugse typografie heeft geïntroduceerd. Na zijn overlijden in 1544 neemt Pieter de Clerck zijn atelier over. Van de ruim 50 titels die de totale productie van boeken in Brugge in de 16e eeuw beslaat, is De Clerck met ruim 20 boeken de meest productieve drukker. De meeste drukkerijen in deze stad waren eenmansbedrijfjes die bescheiden boekjes in overwegend gotische letters maakten. 120: p. 281	BDG	ZDN Brg	<i>Hubert de Croock</i> (gest. 1554), drukker en houtsnijder, werkzaam in Brugge [1520-1554]; <i>Pieter de Clerck</i> , drukker, werkzaam in Brugge [1554-1574]
1520	-1521: Albrecht Dürer bezoekt de Nederlanden. Hij gaat naar Antwerpen, Brussel, Gent en Mechelen, Nijmegen en Zeeland. Hij wordt overal ontvangen als een gevierd kunstenaar. In Brussel heeft hij een ontmoeting met Erasmus , van wie hij een schets maakt, die hij zes jaar later gebruikt voor een gravure. [Bron niet teruggevonden] 17: p. 350	SCK TKP	ZDN Awp Bsl Gnt Mln NRN Nijm Zee	<i>Albrecht Dürer</i> (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; <i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler
1520	-1525 (ca.): Simon Bening en medewerkers vervaardigen de zogenaamde <i>Steinquadriптиек</i> , genoemd naar de eerste met zekerheid bekende eigenaar. Het werk bestaat uit 64 folio's met telkens vier miniaturen, verdeeld over vier panelen. Voorgesteld op dit werk is het leven van Christus. Bening heeft talloze cycli met het leven van Christus	SCK	ZDN	<i>Simon Bening</i> (1483-1561), schilder, miniaturist, werkzaam o.a. in Brugge;

	gemaakt, maar deze is de spectaculairste. Het is de langste cyclus met dit onderwerp die bewaard is gebleven. De miniaturen hebben geen deel uitgemaakt van een boek: het werk is duidelijk opgezet als een altaarstuk. (Baltimore, Walters Art Gallery). 120: p. 164-165, ill.; 121: p. 101, ill.			
1520	-1525 (ca.): Ambrosius Benson schildert <i>Maria met Kind</i> , het middenpaneel van een triptiek. Maria is in een renaissancearchitectuur afgebeeld, met het Kind op haar schoot. Ze houden een papegaai vast. Het motief is ontleend aan Jan van Eycks <i>Madonna met kanunnik Joris van der Paele</i> (Brugge, Groeningemuseum), en staat bekend als de <i>Madonna met de papegaai</i> . Het thema was in Brugge, ook in versies ten halven lijve, in de eerste helft van de 16e eeuw vrij populair. (Brugge, Groeningemuseum). 120: p. 145, ill.; 121: p. 87, ill.	SCK	ZDN	Ambrosius Benson (1495-1580), Italiaans schilder, werkzaam in Brugge [1518-1550]
1520	-1525 (ca.): 1 . De Meester van het Heilig Bloed schildert <i>Verheerlijking van de Heilige Maagd</i> , waarschijnlijk in opdracht van twee niet nader geïdentificeerde Franciscaner monniken uit Brugge die op dit werk zijn afgebeeld. Op het middenpaneel wordt Christus' stamboom ('boom van Jesse') voorgesteld. Bovenaan is Maria in een stralenkrans afgebeeld, verbonden met haar ouders Anna en Joachim door een bloem waarvan de stengels aan hun harten ontspruit. Beneden zien we koning Salomo en enkele profeten en sibillen. Zij dragen banderollen met teksten die verwijzen naar Christus' komst en de onbevleete ontvangenis van Maria. Ook op de zijpanelen zijn verschijningen van Maria aan resp. keizer Augustus en Johannes op Patmos afgebeeld. Vermoedelijk is dit drieluik het oudst overgebleven werk in de Nederlanden met dit thema. (Brugge, Sint Jacobskerk). 120: p. 109, 114-115, ill.; 121: p. 52-53, ill. -1525 (ca.): 2 Lucretia . Driekwart voorstelling van Lucretia die zichzelf met een zwaard doorsteekt. Deze vrouw van een Romeinse koningszoon was verkracht door een broer van haar man en doodde daarna zichzelf, omdat ze vond dat het beter was te sterven dan zonder eer te leven. In de renaissance wordt ze gezien als het toonbeeld van een deugdzame, dappere en kuise vrouw, die als zodanig rustig met vrijwel naakt bovenlijf kan worden voorgesteld. Via Italiaanse voorbeelden en Duitse prenten (Albrecht Dürer, Hans Burkmail, Lucas Cranach en Hans Baldung Grien) wordt het thema ook hier, en vooral in Antwerpen, populair. Van de Meester van het Heilig Bloed zijn negen versies bekend. (Boedapest, Museum voor Schone Kunsten). 120: p. 118-119, ill.; 121: p. 57-58, ill.	SCK TKP	ZDN ITL DLD	Meester van het Heilig Bloed (gest.ca. 1530), schilder werkzaam in Brugge, eerste kwart 16e eeuw; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; Hans Burkmail (1473-1531), Duits schilder en graveur t.t.v. de renaissance; Lucas Cranach (1472-1553), Duits schilder, graveur en etsen t.t.v. de renaissance; Hans Baldung Grien (1480-1545), Duitse schilder, tekenaar en graveur (vooral van houtsneden) uit de renaissance

1520	<p>-1530 (ca.): 1. Adriaen Isenbrant (misschien) schildert <i>Tronende Madonna in een nis</i>. De Madonna is met het Jezuskind geplaatst in een architecturale nis in Renaissancestijl. Ze wijkt af van de tot dan toe in Brugge gebruikelijke rechtopzittende strengere Mariavoorstellingen. Dit Italianiserend schilderij, een van de mooiste van Isenbrant of uit zijn atelier, roept herinneringen op aan Jan Gossaert van Mabuse en vooral aan Gerard David. (Amsterdam, Rijksmuseum). 120: p. 136, ill.; 121: p. 80-81, ill.; 151: p. 114-115, ill.</p> <p>-1550 (ca.): 2. Een aantal voorstellingen met <i>De Geboorte van Christus</i>. Het thema is een van de populairste in de schilderkunst, ook in de Nederlanden waar het sinds de vroegste Middeleeuwen, met name in brevieren en getijdenboeken voorkomt. Het thema is ontleend aan het Evangelie van Sint Lucas, apocriefe evangeliën betreffende het leven van Jezus, hagiografieën, devotielectuur en mysteriespelen. Isenbrants 'geboortes' (en die van andere schilders uit zijn tijd) ontleenen elementen aan de Gentse schilder Hugo van de Goes en Gerard David. (Basel, Kunstmuseum; Antwerpen, Museum Mayer van den Bergh). 121: p. 132-133 ill.; 121: p. 74-75 ill.</p>	SCK GKS	ZDN	<p>Adriaen Isenbrant (1490-1555), Brugs schilder; Jan Gossaert van Mabuse (of Maubeuge), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode; Gerard David (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge; Hugo van der Goes (ca. 1436-1482), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Gent en Brussel [1467-1482]</p>
1520	<p>(ca.) 1. Jan Gossaert van Mabuse schildert <i>De Heilige Lucas tekent de Madonna</i>, het hoogtepunt van zijn religieuze oeuvre, gemaakt in de periode dat hij voor Filips van Bourgondië werkzaam is. Het is zijn meest door Italië (Rafaël, Filippino Lippi) geïnspireerde schilderij. (Wenen, Kunsthistorisches Museum). 27: p. 15, ill.; 28: p. 120-122, ill.</p> <p>2. De metamorfose van Hermaphroditus en Salmacis. Afgebeeld is een passage uit het verhaal van Ovidius' <i>Metamorfosen</i>, waarin Hermaphroditus zich probeert los te maken van de omhelzing van de verliefde Salmacis. Op de achtergrond versmelten de twee tot één wezen. (Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen). 28: p. 120-122, ill.</p>	SCK	ZDN ITL	<p>Jan Gossaert van Mabuse (of Maubeuge), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode; Filips van Bourgondië (1464-1524), admiraal van de Nederlanden, stadhouder van Gelre en Zutphen [1505- 1507], bisschop van Utrecht [1517-1524]; Rafaël = <i>Raffaello Sanzio</i> (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance; Filippino Lippi (1457-1504), Italiaans schilder en tekenaar uit de vroege renaissance.</p>
1520	<p>(ca.): Jan Mostaert (ca. 1473-1555/56) schildert <i>Episode uit de verovering van Amerika</i>. Eerste (gefantaseerde) weergave in de schilderkunst van de Spaanse penetratie in de nieuwe wereld. Mostaert, afkomstig uit Haarlem, schilderde portretten en altaarstukken. Volgens Van Mander verbleef hij 18 jaar aan het hof van Margaretha van Oostenrijk, maar of dit correct is, is maar de vraag. Wel kreeg hij opdrachten van haar. Hij is een overgangsfiguur die duidelijk beïnvloed is door Geertgen tot Sint Jans en de Vlaamse Primitieven maar die ook al renaissance-elementen toepaste. (Haarlem, Frans Halsmuseum). 13; 26</p>	SCK	NRN SPJ	<p>Jan Mostaert (ca. 1475– 1552/1553), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Haarlem; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Geertgen tot Sint Jans (1460/65-1485/95), Noord-Nederlands schilder, Vlaams Primitief, werkzaam in Haarlem;</p>

1520	Lucas van Leyden maakt prent <i>Bedelaarsfamilie</i> (of <i>Uilenspiegel</i>), zo genoemd vanwege het jongetje op de voorgrond dat een uil op zijn schouders heeft. Deze zeldzame prent is een satire op de bedelpraktijken van mensen die wel kunnen, maar niet willen werken. In 1644 gaf Hendrick Hondius er een kopie van uit. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 89: p. 13-15, ill.	TKP	NRN	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder; Hendrik Hondius I (1573- 1650), Zuid-Nederlands graveur, cartograaf en uitgever, vanaf 1597 gevestigd in de Nederlandse Republiek.
1520	(ca.): Lucas van Leyden maakt een serie van drie grote prenten met het thema van <i>De negen besten</i> . Ze zullen in 1567 dienen als voorbeeld voor een zelfde serie van Maarten van Heemskerck. Vanaf 1300 n. Chr. werd in grote delen van Europa een vaste groep illustere figuren aangeduid met de naam 'De Negen Besten'. Het gaat om de vorsten Hector, Alexander de Grote en Julius Caesar (de drie heidenen); Jozua, David en Judas Maccabeüs (de drie joden); Artur, Karel de Grote en Godfried van Bouillon (de drie christenen). In een periode dat het ridderideaal niet langer vanzelfsprekend was, dienden deze grote mannen als voorbeeld voor adel en burgerij. Net als de verhalen uit de bijbel, waren de verhalen over De Negen Besten bij praktisch iedereen bekend. 72: p. 93	TKP	NRN EUR	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder; Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem
1520	-1530 (ca.): In de <i>Sint-Petruskerk in Venray</i> worden houten beelden geplaatst die gemaakt zijn in het atelier van de laat-gotische Meester van Elsloo, onder andere: Sint-Laurentius, Sint-Elisabeth van Thüringen en Sint-Barbara. 24: p. 99 e.v., ill.	BHK	NRN	Meester van Elsloo: noodnaam voor een groep laat-middeleeuwse beeldhouwers, die rond 1500 werkten in het gebied Opper-Gelre, het huidige Midden en Noord-Limburg, en die hun werk niet signeerden.
1520	-1535: De zogenaamde Meester van de Utrechtse stenen vrouwenkop leidt in Utrecht een groot beeldhouwersatelier. Het werk dat hier gemaakt wordt (beelden, altaren, epitafen, schoorstenen etc.) is nog in een laatgotische stijl. (Schoorsteenfries, Utrecht, Centraal Museum) 27: p. 45	BHK	NRN Utr	Meester van de Utrechtse Stenen Vrouwenkop: noodnaam van een Utrechtse beeldhouwer of beeldhouwatelier uit de laat 15e, vroeg 16e eeuw.

1520	-1521: In Antwerpen zijn Rombout II Keldermans, Laureys Keldermans en Marcelis Keldermans betrokken bij de bouw van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal. [Bron niet teruggevonden]	BKM	ZDN Awp	Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek); Laureys Keldermans (?-1534), Zuid-Nederlands bouwmeester, werkzaam in Antwerpen, Middelburg, Mechelen, Bergen-op-Zoom; Marcelis Keldermans (1500-1557), Brabants architect en bouwmeester, enige overgebleven telg van de familie Keldermans
1520	De kerk van Maria ten Hemelopneming in Vianen (nu Hervormde Kerk) wordt door brand verwoest. Onder leiding van Cornelis Fredericksz. van der Goude wordt ze op hetzelfde grondplan weer opgebouwd. 23: p. 39	BKM	NRN	Cornelis Fredericksz. van der Goude (-?-), bouwmeester
1520	(Vanaf ca.): Aan de zuidwestzijde van de ommuring van het kasteel van Breda worden twee grote vijfzijdige geschutstorens gebouwd. Het zijn de enige overgebleven geschutstorens uit die periode in ons land. Vermoedelijk wordt Rombout II Keldermans, die kort na 1525 als opperbouwmeester de supervisie had over de werkzaamheden aan het kasteel van Breda, bij de bouw ervan betrokken. Ook blijkt uit een archiefstuk uit 1527 dat Rombout de plannen van Hendrik III van Nassau voor een in aanbouw zijnde woonvleugel bewerkt heeft. 23: p. 39	BKM	NRN Bre	Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek); Hendrik III van Nassau-Dillenburg (1483-1538), graaf van Nassau en Vianden (1483-1538), stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland
1520	Bouw van het Gerechtshof in Brugge , naar het ontwerp van Jan van der Paele. De stijl is een mengeling van laatgotiek en Italiaanse Renaissance, kenmerkend voor de architectuur van de vroeg-16e eeuw in de Nederlanden. 56: p. 165, 305, ill.	BKM JUR	ZDN Brg	Jan van der Paele (-?-), bouwmeester
1520	-1525: In het atelier van Pieter van Aelst in Brussel ontstaat Los Honores , een serie van negen kostbare wandtapijten, opgezet als een vorstenspiegel voor de in 1519 tot keizer verkozen en in 1520 in Aken gekroonde Karel V . Wie de reeks heeft besteld is onbekend, maar dank zij de bruidschat van zijn echtgenote Isabella van Portugal, met wie hij in 1526 in Sevilla trouwt, kan de jonge vorst deze serie in datzelfde jaar zelf aankopen. De gigantische tapijten (meer dan 8 meter breed) stellen moralistische allegorieën voor van de deugden die een vorst moet hebben en ondeugden die hij moet vermijden om eeuwige roem, adel en eer te verkrijgen. Wie het rijke programma heeft bedacht, dat geïnspireerd is op Petrarca's <i>Triomfen</i> en opgezet als toneelvoorstellingen, met in het midden de centrale	DCK	ZDN Bsl	Pieter van Aelst (ook Pieter van Edingen genoemd) (ca. 1450–ca. 1533), Brabantse tapijtwever, werkzaam in Brussel; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Isabella van Portugal (1503-1539); Bernard van Orley (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van

	allegorische figuur en daaromheen een indrukwekkend aantal historische, bijbelse en en allegorische voorstellingen, is niet bekend. Ook de maker van het ontwerp en/of de kartons is onbekend. Misschien zijn Bernard van Orley, hofschilder sinds 1518, of Jan Gossaert van Mabuse bij de productie betrokken geweest. (Segovia, Museo de tapices, Palacio de San Ildefonso). 142: p. 71-80, ill; 143: p. 147-154, ill.			Hongarije; <i>Jan Gossaert van Mabuse</i> (of Maubeuge), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode
1520	De Rederijkerskamers komen steeds meer onder de invloed van het humanisme. Voorstellingen krijgen steeds vaker een moralistische strekking. Allegorieën worden uitgewerkt op basis van de klassieke mythologie, terwijl ook in bijbelse thema's moralistische boodschappen verpakt worden. 34: p. 122	LTM	ZDN NRN	

Jaar	15 GESCHIEDENIS 21	Owp	Lnd	Bio
1521	In weerwil van het op politiek evenwicht gerichte beleid van landvoogdes Margaretha van Oostenrijk, heropent Karel V de vijandelijkheden met Frankrijk. Karel V laat oude aanspraken op Milaan en Bourgondië gelden en Frans I op Navarra en Napels. Karel V maakt zich meester van Doornik en omgeving. Hij lijft dit tot de Franse Kroon behorende bisdom bij de Nederlanden in. Aldus verwerft hij de wereldlijke macht van de bisschoppen van Doornik. De Fransen, die nu naar Vlaanderen optrekken, weet hij tot staan te brengen. Een oude droom van de graven van Vlaanderen en de hertogen van Brabant is nu verwezenlijkt. 35; 142: p. 20; 144: p. 235	APG MLG GKS	ZDN Vla Bra FRK ITL	<i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Frans I</i> (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]
1521	In de oorlog in Italië tussen Karel V en Frans I van Frankrijk treedt Karel van Egmond op als bondgenoot van de Franse koning 07	MLG	ITL ZDN FRK	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Frans I</i> (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]; <i>Karel van Egmond=Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]

1521	Nadat de Geldersen Coevorden in Drenthe hebben veroverd op Karel V laat Karel van Egmond zich door 'etten en 'gemene buren' (gewone inwoners, lagere stand) van Drenthe trouw zweren. Overijssel erkent echter Karel van Egmond als heer tot 1528. 35	MLG	NRN Dre Ove	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467- 1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]
1521	-1523: Holland is steeds meer vastbesloten om Friesland te onderwerpen. De Staten voteren grote sommen gelds voor militaire expedities. Een groot leger wordt op de been gebracht en in 1523 zal het laatste Friese verzet gebroken worden. 34: p. 59-60	MLG	NRN Hol Fri	
1521	Karel van Egmond vraagt erkenning als erfheer van Friesland. Zijn aanvankelijke bondgenoot Jancko Douwama en de Friese vrijheidstrijders gaan nu achter zijn rug om onderhandelen met Karel V , omdat ze van hem betere vrijheden en minder belastingen verwachten dan van Karel van Egmond. Douwama legt vervolgens de eed van trouw af aan Karel V. 01; 35	APG MLG	NRN Fri	<i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; <i>Jancko Douwama</i> (1482-1529), Fries vrijheidsstrijder; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1521	In Groningen en op verscheidene plaatsen in het Oversticht erkent men Karel van Egmond als landsheer. Hij begint zich nu ook steeds meer in Overijsselse aangelegenheden te mengen. 01; 35	APG	NRN Gro Ove	<i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]
1521	Het Duitse vorstendom Kleef (Cleve) wordt in een personele unie verbonden met Berg, Ravenstein en Gulik. 35	APG	DLD NRN	
1521	Vanwege de oorlog met Frankrijk vraagt Karel V ongekend hoge belastingen van de Nederlandse gewesten. De Staten van Vlaanderen, Brabant, Holland en Zeeland kennen dit jaar 500.000 pond toe (het volgende jaar 600.000) op voorwaarde dat zij zelf de inning en ook de uitbetaling aan de troepen in handen houden. Verder moet Karel V concessies doen inzake het binnenlands bestuur. [Bron niet teruggevonden]	APG MLG	ZDN Vla Bra NRN Hol Zee	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1521	De <i>Theologia Deutsch</i> , een in Frankfurt ontstaan anoniem mystiek geschrift uit de late 14e of begin 15e eeuw, verschijnt in Nederlandse vertaling. Het oefent grote invloed uit op de Nederlandse spiritualisten. Het was al eerder, in 1516 gedeeltelijk en in 1518 in zijn geheel,	GKS	DLD NRN	<i>Maarten Luther</i> (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog

	door Luther in Duitsland gepubliceerd. 49: p. 303			
1521	In de Nederlanden wordt het eerste plakkaat van Karel V tegen de hervorming afgekondigd. Hinne Rode , rector van de Hieronymusschool in Utrecht en hervormingsgezind, reist naar Maarten Luther met een 'Avondmaalbrief', opgesteld door hem en Cornelis Hoen , advocaat bij het Hof van Holland. Daarin wordt de officiële leer van de transsubstantiatie ontkent. Tot eenstemmigheid met Luther over dit leerstuk komt het echter niet. Zwingli , de Zwitserse reformator is het echter wel met hen eens. Hij geeft de brief zelfs anoniem uit in 1525. In 1523 wordt Hoen gevangen gezet. 01; 35	GKS	NRN ZDN ZWL	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Hinne Rode (1468/1488-voor 1537), Nederlands humanist met lutherse sympathieën; Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog; Cornelis Hoen (1440-1524), Nederlands jurist en sacramentariër, voorloper van de reformatie in Nederland; Huldrych of Ulrich Zwingli (1484-1531), een van de leiders van de Zwitserse reformatie
1521	Erasmus' positie in de Nederlanden is onhoudbaar geworden, mede omdat hij te zeer met de sympathisanten van Luther op één hoop wordt gegooid. Zo rapporteert de pauselijke nuntius Girolamo Aleandro dat in het gewest Holland de lutherse leer openlijk gepredikt wordt en dat dit komt vanwege de 'Hollander Erasmus'. Deze vertrekt nu voorgoed naar Bazel. 34, p. 51	GKS	NRN Hol ZDN ZWL	Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog; Girolamo Aleandro (1480-1542), Italiaans humanist en kardinaal, pauselijk nuntius aan het hof van Karel V

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 21	Owp	Lnd	Bio
1521	Adriaen Isenbrant schildert <i>Diptiek van Joris van de Velde</i> (of <i>Diptiek van Onze-Lieve-Vrouw van de zeven smarten</i>). Op het linkerluik van dit uitzonderlijk monumentale werk zijn Joris van de Velde, zijn echtgenote, hun kinderen en patroonheiligen voorgesteld, op het rechterluik een zittende Maria met om haar heen een renaissanceconstructie met daarin haar zeven smarten: zeven taferelen uit het leven van Jezus: opdracht in de tempel, besnijdenis, vlucht naar Egypte, twaalfjarige Jezus onder de schriftgeleerden, kruisdraging, kruisiging, bewening en graflegging. Het thema is in de zuidelijke Nederlanden sinds het einde van de 15e eeuw bekend. Vooral in Brugge was de cultus rond de Maria van de zeven smarten populair. Dit diptiek, een sleutelstuk in het oeuvre van Isenbrant (voor zover dat aan hem is toe te schrijven), is een van de belangrijkste werken uit de vroeg 16de eeuwse schilderkunst in Brugge. (Linkerluik: Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten,	SCK	ZDN Brg	Adriaen Isenbrant (1490-1555), Brugs schilder

	rechterluik: Brugge, Onze-Lieve-Vrouwekerk). 120: p. 128-129, ill.; 121: p. 68-71, ill.			
1521	(ca.) Bernard van Orley schildert zijn bekendste meesterwerk, ' <i>Drieluik met de deugd van het geduld</i> ', met voorstellingen van <i>De beproevingen van Job</i> . Het is waarschijnlijk een opdracht van Margaretha van Oostenrijk voor haar raadsheer graaf Antoine de Lalaing en bestemd voor diens kasteel in Hoogstraten. Dit drieluik, vooral het middenpaneel, is zeer opmerkelijk vanwege de dramatiek van de taferelen en het op Italië geïnspireerde renaissancistische kader. (Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België). [Bron niet teruggevonden] 111: p. 363-365, ill.; 139: p. 12, ill.	SCK	ZDN	Bernard van Orley (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Antoine de Lalaing (1480-1540), graaf van Hoogstraten en heer van Culemborg, raadsheer van Filips de Schone, Karel V en Margaretha van Oostenrijk, stadhouder-generaal van Holland, Zeeland en Friesland, stadhouder van Utrecht
1521	Lucas van Leyden verblijft in de Zuidelijke Nederlanden. In Antwerpen ontmoet hij Albrecht Dürer, die daar tijdens zijn reis door de Nederlanden verblijft. Ze wisselen werk uit. 22: p. 17	SCK	ZDN Awp	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist
1521	Jan van Scorel schildert in Venetië <i>Landschap met Tobias en de engel</i> . Op de voorgrond bevinden zich Tobias en de engel tegen de achtergrond van een panoramische wereldlandschap. Al in deze tijd zijn in Italië landschappen geschilderd door kunstenaars uit de Nederlanden erg geliefd. (Düsseldorf, Kunstmuseum). 27: p. 25, ill.	SCK	NRN ITL	Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden
1521	De uit Metz afkomstige beeldhouwer Jean Mone vestigt zich in Antwerpen. Daarvoor had hij o.a. in Italië (voor 1516) en in Barcelona (1517-1519) gewerkt. Met opdrachtgevers als Karel V en diens entourage zal Mone een van de belangrijkste beeldhouwers in de zuidelijke Nederlanden worden. In 1524 krijgt hij de titel van 'artiste de l'empereur' en woont hij op uitnodiging van Margaretha van Oostenrijk in Mechelen tot (vermoedelijk) aan zijn dood in 1548. Hij is een van de eerste kunstenaars in de Nederlanden die de Italiaanse renaissance in zijn werk (grafmonumenten voor hooggeplaatste personen, altaren) tot uitdrukking liet komen en aldus bij ons introduceerde. 133	BHK	ZDN Awp Mln ITL	Jean Mone (1485/1490-1548), beeldhouwer werkzaam in de Zuidelijke Nederlanden; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]

1521	-1538: Bouw van het <i>prins-bisschoppelijk paleis in Luik</i> in opdracht van de kunstlievende prins-bisschop Everhard van der Marck door Arnold van Mulken, afkomstig uit de omgeving van Tongeren. Dit kolossale paleis vormt met twee achter elkaar gelegen binnenhoven met galerijen, geïnspireerd op de bouwkunst in Italië, een typisch 'Luikse' combinatie van laat-gotiek en renaissance. De beeldhouwde versieringen van de zuilen zijn geïnspireerd op het thema van de zotheid en misschien ook op thema's uit Sebastian Brants in 1494 verschenen <i>Narrenschiff</i> . 16: p. 105, 107, ill.; 139: p. 22-23, ill.	BKM	ZDN Lui	Everhard van der Marck (1472-1538), prins-bisschop van Luik [1506-1538]; Arnold van Mulken (gest. na 1536), bouwmeester, werkzaam in Luik; Sebastian Brant (1457-1521), Duits humanist, dichter, advocaat, hoogleraar
------	---	-----	------------	--

Jaar	15 GESCHIEDENIS 22	Owp	Lnd	Bio
1522	Karel V draagt het bestuur van de Oostenrijkse erflanden over aan zijn broer Ferdinand I van Habsburg. De laatste zal eveneens bij Karel's afwezigheid als zijn plaatsvervanger in het Duitse rijk optreden. 07; 01	APG	DLD OHG	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Ferdinand I van Habsburg (1503-1564), aartshertog van Oostenrijk, keizer van het Heilige Roomse Rijk [1556-1564], koning van Bohemen en Hongarije
1522	Karel van Egmond veroverd de stad Coevorden, die tot dan aan de bisschop van Utrecht, Filips van Bourgondië, behoorde. 35	MLG	NRN	Karel van Egmond = Karel van Gelre (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; Filips van Bourgondië (1464-1524), admiraal van de Nederlanden, stadhouder van Gelre en Zutphen [1505- 1507], bisschop van Utrecht [1517-1524]
1522	5 juli: Geboorte te Oudenaarde van Margaretha van Parma, bastaarddochter van Karel V en Johanna Maria van der Gheynst. Johanna's vader was in dienst van de tapijtmanufactuur van Karel I van Lalaing, gouverneur van Oudenaarde. Ze wordt opgevoed aan het hof van Margaretha van Oostenrijk en later aan dat van Maria van Hongarije. 56: p. 297	APG	ZDN	Margaretha van Parma (1522-1586), landvoogdes der Nederlanden [1559- 1567]; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Johanna Maria van der Gheynst (ca.1505-1541); Karel I van Lalaing (1466-1525), graaf van Lalaing, gouverneur van Oudenaarde; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Maria van Hongarije (1505- 1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]

1522	De humanist en jurist Frans van Cranevelt benoemd tot raadsheer in de Grote Raad van Mechelen. Hij wordt te Mechelen aan het hof van Margaretha van Oostenrijk een zeer geziene figuur in de kringen van kunstenaars en intellectuelen. Een vriend van de humanisten Erasmus , Thomas More en Luis Vives was hij al. Vanaf 1515 was hij raadspensionaris in Brugge geweest. 37: p. 329	APG	ZDN Mln	<i>Frans van Cranevelt</i> (1485-1564), Gelders humanist en jurist; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; <i>Thomas More</i> (1478-1535), humanist, jurist, filosoof en staatsman; <i>Luis Vives</i> (1493-1540), Spaans geleerde, filosoof, humanist, hoogleraar in Leuven.
1522	9 januari: Adriaan Floriszoon Boeyens, uit Utrecht afkomstig en zoon van een scheepstimmerman, wordt in Rome tot paus Hadrianus VI gekozen. Hij ziet het als een voorname taak om de opkomende Reformatie een halt toe te roepen door zelf een hervorming binnen de kerk, met name van de curie, voor te staan. De strengheid en soberheid van deze sympathisant van Erasmus sporen evenwel niet met het renaissancistische Rome, waardoor er van zijn plannen weinig terecht komt. 28: p. 179; 35	GKS	NRN ITL	<i>Hadrianus VI = Adriaan Floriszoon Boeyens</i> (1459-1523); paus [1522-1523]; <i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler
1522	Karel V heeft geen vertrouwen in de pauselijke noch in de bisschoppelijke Inquisitie en hij benoemt de leek Frans van der Hulst tot algemeen inquisiteur in de Nederlanden. Van der Hulst is licenciat in het burgerlijk en kerkelijk recht en lid van de Raad van Brabant. Overigens is er nu nog geen sprake van een Inquisitie volgens Spaans model, waar de Kroon in feite de alleenheerschappij uitoefent. Ook beginnen de onderhandelingen over een nieuwe bisschoppelijke indeling. Van der Hulst voorziet zich van een aantal medewerkers en ze beginnen met de Augustijnerkloosters, vermeende brandhaarden van lutheranisme, aan te pakken. Dit lukt niet bijster goed. Veel kloosters verzetten zich, maar	GKS	ZDN NRN	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506 tot 1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Frans van der Hulst</i> (1465-1530), jurist, algemeen inquisiteur in de Nederlanden

	hier kan niet op voorhand uit afgeleid worden dat het lutherse brandhaarden zijn. Zij dulden namelijk geen gezag van de keizer in kloosterzaken, ze gehoorzamen uitsluitend aan hun eigen Generaal Kapittel. 01; 48: p.19			
1522	9 februari: Jacob Proost, prior van het Augustijnerklooster te Antwerpen, zweert in de Sint-Goedelekerk te Brussel plechtig zijn Lutheranisme af, na een onderzoek van de Inquisitie. Proost had in Wittenberg gestudeerd en was daar aanhanger van Luther geworden. Hij vervalt echter al weer snel in zijn oude dwaling en na gevangen genomen te zijn ontvlucht hij naar Duitsland (Bremen), waar hij ook zal trouwen. 110: p. 167-169	GKS	ZDN Awp Brg	<i>Jacob Proost</i> (1486-1562), theoloog en lutheraan, prior Augustijnerklooster in Antwerpen
1522	23 april: De bekende humanist en stadssecretaris van Antwerpen, Cornelius Grapheus, herroept te Brussel zijn lutherse sympathieën. Hij had een boekje uit 1470 van Johann Pupper von Goch <i>De Libertate Christiana</i> met kritiek op de kerk, opnieuw uitgegeven en van een luthers aandoend voorwoord voorzien. Hij wordt uit Antwerpen verbannen, maar in 1540 keert hij in zijn oude functie aldaar terug. 110: p. 170	GKS	ZDN Awp Bsl	<i>Cornelius Grapheus</i> ((1482-1558), humanist en stadssecretaris van Antwerpen
1522	6 oktober: Landvoogdes Margaretha van Oostenrijk gaat persoonlijk naar Antwerpen om het Augustijnerklooster aldaar, dat bekend was om zijn Lutherse sypathieën, te sluiten. Niet lang daarna wordt het klooster gesloopt. Zestien kloosterlingen worden gevangen genomen, waaronder Hendrik Voes en Jan van Etten. 110: p. 177	GKS	ZDN Awp	<i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Hendrik Voes</i> (-?-), monnik in Augustijnerklooster in Antwerpen, als ketter verbrand 1523; <i>Jan van Etten</i> (Essen), (-?-), monnik in Augustijnerklooster in Antwerpen, als ketter verbrand in 1523
1522	Te Gent wordt Lieven de Zomere, een bakker, veroordeeld wegens lutheranisme. Hij had regelmatig preken verstoord en publiekelijk tegen de verbranding van lutherse boeken geprotesteerd. Ook waren bij hem thuis lutherse boeken gevonden. 110: p. 171	GKS	ZDN Gnt	<i>Lieven de Zomere</i> (-?-), bakker in Gent, lutheraan
1522	In Amsterdam zijn nu 3 schutterijen, elk bestaande uit 12 contingenten van 17 man. 34: p. 122	MLG	NRN Ams	

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 22	Owp	Lnd	Bio
1522	4 september: Het Sint Lucasgilde in Zierikzee krijgt een volledige eigen keur. In dit gilde zijn de schilders, de glazenmakers, de beeldsnijders, de schrijnwerkers, de stoelendraaiers en de boekbinders opgenomen. 106: p. 60, 211	AKG	NRN	
1522	In de Nederlanden wordt voor het eerst de italiëk gebruikt, een lettertype afkomstig uit Italië, en in Leuven geïntroduceerd door de drukker Dirk Martens. In vergelijking met het buitenland komt het gebruik van zowel italiëk als de romein in de Nederlanden langzaam op gang. Er worden hoofdzakelijk Latijnse werken, boeken over de oudheid en werken van humanistische auteurs mee gedrukt. Voor bijbels, volksboeken, schoolboeken en dergelijke blijft men nog lang de gotische textura toepassen. 97: p. 41	BDG	ZDN NRN ITL	Dirk Martens (1446/1447-1534), Zuid-Nederlands drukker en uitgever.
1522	De in Parijs werkzame drukker Thielman Kerver uit Koblenz publiceert <i>Getijden van onser liever vrouwen</i> . Het is een opvallend en prachtig boek vanwege de sterk gevulde bladspiegel, de fraaie letter en de op alle bladzijden voorkomende uitzonderlijk mooie en verfijnde randversieringen. Kerver had zich gespecialiseerd in boeken die precies zo uitzagen als middeleeuwse handschriften. Hij drukte ze in allerlei talen, waaronder Frans, Duits, Spaans, Nederlands en Latijn. In de noordelijke Nederlanden zijn dan nog geen boeken bekend die zo rijk versierd zijn. (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek). 97: p. 78, ill.	BDG	FRK NRN	Thielman Kerver , Duits drukker, werkzaam in Parijs [1e helft 16e eeuw]
1522	-1523 (ca.) Quinten Metsys schildert <i>Ongelijk paar</i> . Een jonge vrouw hitst een oude, geile man op, terwijl ze stiekem zijn geldbuidel doorgeeft aan haar handlanger, een man met een zotskap op. Dit is een van de populairste genrevoorstellingen van de zestiende eeuw. Metsys baseerde zich op een prent van Lucas van Leyden. (Washington, National Gallery of Art). 85: p. xxvi, ill.	SCK	ZDN	Quinten Metsys = <i>Massys, Metsijs, Massys etc.</i> (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen; Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder
1522	Jan Provoost schildert <i>Diptiek van een minderbroeder</i> . Op de voorkanten zien we een kruisdragende Christus ten halven lijve, rechts het portret van de schenker. Deze combinatie is in deze tijd in onze streken uniek. Op de buitenkanten is een doodshoofd in een nis en een steenimitatie in rood en zwart afgebeeld. Een van de drie werken van Provoost die gedateerd zijn. (Brugge, Sint-Janshospitaal). 120: p. 95, 100, ill.; 121: p. 36-38, ill.; <i>Wikipedia</i>	SCK	ZDN	Jan Provoost (1463/65-1529), schilder, cartograaf en architect uit Henegouwen, werkzaam in Brugge en Antwerpen

1522	-1524: Jan van Scorel verblijft in Rome, waar volgens Karel van Mander de nieuwe Nederlandse paus Hadrianus VI hem, als opvolger van Rafaël , benoemd heeft tot conservator van de collecties in het Belvedere. Ook belooft de paus hem tot kanunnik van het kapittel van Sint-Marie in Utrecht te laten benoemen. Hij blijft tot de dood van de paus in 1524 in Rome. Daarna keert hij terug naar Utrecht. Hij wordt door zichzelf en anderen beschouwd als de eerste en belangrijkste doorgever van de Italiaanse renaissance technieken en idealen in de noordelijke Nederlanden, waarmee de kunst in deze streken en nieuwe wending neemt. In aansluiting bij het Humanisme legt hij grote nadruk op het individu in de morele en religieuze sfeer. Hij transformeert het devotionele schilderen naar het maken van grootse historiestukken. 22: p. 18; 28: p. 179; 133	SCK	ITL NRN Utr	Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; Karel van Mander (1548-1606), Vlaams schilder en schrijver, biograaf, kunsttheoreticus en kunstpedagoog; Hadrianus VI = Adriaan Floriszoon Boeyens (1459-1523); paus [1522-1523]; Rafaël = Raffaello Sanzio (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance
1522	Maarten van Heemskerck schildert Stierengevecht in een antieke arena . In het hier in uiterst vervallen staat verkerend Colosseum vindt rond een gigantisch beeld van Jupiter op een sokkel een gevecht plaats tussen een stier en een paar gladiatoren. Buiten het Colosseum zijn wat pittoreske straattaferoeltjes afgebeeld. Van Heemskerck heeft hier fantasie en werkelijkheid vermengd. Gebouwen en ruïnes die hij in Rome gezien heeft zullen regelmatig op zijn schilderijen en prenten voorkomen. (Lille, Musée des Beaux-Arts). 32: p. 137-138, ill.	SCK	NRN	Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem
1522	Jan Gossaert van Mabuse graveert Maria met kind, zittend onder een boom . Het thema van Maria met kind komt in Gossaerts geschilderd oeuvre vaak voor. Er zijn twee eigenhandige gravures van hem bekend, die allebei dit thema hebben. De gravure uit 1522 vertoont invloed van Dürer , die in 1513 een Madonna zittend onder een boom graveerde, en Italiaanse invloed, met name door de renaissancistische vormgeving. (Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen). 28: p. 123-124, ill.	TKP	ZDN	Jan Gossaert van Mabuse (of Maubeuge), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist

1522	(ca.): Gerard Horenbout, zijn zoon Lucas en dochter Susanna , allen miniaturisten, vertrekken uit Vlaanderen richting Engeland. Lucas Horenbout wordt vanaf 1525 vermeld in de archieven van Hendrik VIII , Gerard vanaf 1528. Vooral Lucas zal het met zijn portretminiaturen aan het hof van Hendrik ver schoppen: in 1534 krijgt hij de titel van 'King's painter'. Karel van Mander beweert zelfs in zijn Schilderboek dat Hans Holbein de kunst van het miniatuurschilderen heeft geleerd van 'Meester Lucas'. Lucas zal met zijn (niet gesigeneerde) miniaturen aan het begin staan van een lange traditie van miniatuurschilderkunst (van portretten) in Engeland. Ook Susanna wordt in Engeland een zeer geslaagd miniaturiste, maar van haar is geen enkel werk met zekerheid bekend. [Bron niet teruggevonden] 138: p. 44	SCK	ZDN GBR	Gerard Horenbout (1465-1541), Vlaams, schilder, miniaturist etc., werkzaam in Gent en later in Londen; Lucas I Horenbout (1490/1495-1544), Vlaams schilder en miniaturist; Susanna Horenbout (1503-ca.1545), Vlaams schilder en miniaturist; Hendrik VIII (huis Tudor), (1491-1547), koning van Engeland [1509-1547]; Karel van Mander (1548-1606), Vlaams schilder en schrijver, biograaf, kunsttheoreticus en kunstpedagoog; Hans Holbein de Jongere , (1497-1543), schilder, graveur, illustrator
1522	Jan Borman III uit Brussel maakt een houten altaarretabel met taferelen uit het leven van Christus voor de parochiekerk te Güstrow (Mecklenburg). Deze kunstenaar moet de zoon zijn van de beeldhouwer Jan Borman II. De Bormans leiden een groot atelier in Brussel. Hun werk, overigens van ongelijke kwaliteit en waarvan heel veel verloren is gegaan, is niet alleen in België, maar ook in Duitsland en in Scandinavië te vinden. 13; 133	BHK	ZDN Bsl	Jan Borman III (-?-), Zuid-Nederlands beeldsnijder, werkzaam in Brussel [1499-1522], laatgotiek en Noordelijke renaissance; Jan Borman II (1460-1516/1520) beeldsnijder, laatgotische stijl, werkzaam in Brussel, Leuven, Antwerpen en Brou.
1522	De Mechelse bouwmeester Rombout II Keldermans ontvangt in Brussel de opdracht tot het ontwerpen van een nieuwe paleiskapel. In 1524 wordt met de bouw begonnen. Later worden ook andere bouwmeesters, o.a. Laureys Keldermans, bij de traag verlopende en herhaalde malen stagnerende bouw betrokken. Na een enorme brand in 1731 worden hertogelijk paleis en kapel afgebroken. 33: p. 302-303, ill.; 55: p. 150-153, ill.	BHK	ZDN Bsl	Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek);); Laureys Keldermans (?-1534), Zuid-Nederlands bouwmeester, werkzaam in Antwerpen, Middelburg, Mechelen, Bergen-op-Zoom

Jaar	15 GESCHIEDENIS 23	Owp	Lnd	Bio
1523	Karel V voert vanuit de Nederlanden, Spanje en Italië een grootscheepse aanval op Frankrijk uit. Vooreerst leidt de campagne in Italië tot succes: het hertogdom Milaan komt weer in handen van Karel V. 142: p. 21	MLG	ZDN NRN SPJ ITL	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506 tot 1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

1523	Koning Christiaan II van Denemarken en zijn vrouw Isabella van Oostenrijk (zuster van Karel V) vluchten naar de Nederlanden. De koning was vanwege zijn volkomen willekeurig bestuur door adel en clerus van de troon vervallen verklaard. Als zijn opvolger kiest men zijn oom Frederik van Oldenburg, die in 1524 gekroond wordt en die tevens koning van Noorwegen wordt. Christiaan II vestigt zich in het Brabantse Lier samen met zijn gezin, aanvankelijk ook met Sigbrit Willems uit Amsterdam. Zij was zijn belangrijkste adviseur, vooral op financieel gebied, wat in Denemarken had geleid tot grote onvrede aan het hof. Christiaan II was de minnaar geweest van Sigbrits dochter Duveke , die in Kopenhagen onder zeer verdachte omstandigheden overleed. De landvoogdes, Margaretha van Oostenrijk, geeft de koning niet veel steun, want zij is bevreesd om de Nederlandse scheepvaart in de Deense wateren te benadelen. [Bron niet teruggevonden]; <i>Wikipedia</i>	APG ESG	NRN DNK SCN	<i>Christiaan II van Denemarken</i> (1481-1559), koning van Denemarken en Noorwegen [1513-1523] en Zweden [1520-1521]; <i>Isabella van Oostenrijk = Isabella van Habsburg</i> (1501-1526), dochter van Filips De Schone en Johanna van Castilië, koningin van Denemarken, Noorwegen en Zweden; <i>Frederik van Oldenburg</i> (1471- 1533) = koning Frederik I van Denemarken [1524–1533]; <i>Sigbrit Willems</i> (gest. 1531), adviseur van koning Christiaan II; <i>Duveke (of Dyveke) Sigbritsdochter</i> (ca. 1490-1517), maîtresse van koning Christiaan II; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]
1523	De vestingstad Wijk-bij-Duurstede neemt Karel V als heer aan. De stad behoort als derde lid tot de steden die zitting hebben in de Staten van Utrecht. 35	APG	NRN Utr	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506 tot 1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1523	De Friese stadhouder George Schenck van Toutenburg (sinds 1521) verdrijft de laatste Gelderse troepen uit Friesland. 35	MLG	NRN Fri	<i>George Schenck van Toutenburg</i> (1480-1540), Duits edelman, veldheer, stadhouder in de noordelijke gewesten
1523	Maarten van Rossum verovert als legeraanvoerder van Karel van Egmond Steenwijk. Deze vestingstad is een belangrijke toegangspoort tot het Noorden. 35	MLG	NRN	<i>Maarten van Rossum</i> (ca. 1490-1555), berucht Gelders legeraanvoerder; <i>Karel van Egmond = Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 - 1538]
1523	Middelburg krijgt voor de Habsburgse Nederlanden het privilege voor de stapelplaats van Franse wijnen. 34: p. 117	ESG	NRN Mid ZDN	
1523	1 juli 1523: Hendrik Voes en Jan van Etten, die bij de sluiting van het Augustijnenklooster te Antwerpen in het voorgaande jaar gevangen waren genomen, volharden ten overstaan van de Inquisitie in de lutherse leer. Op 1 juli 1523 worden ze op de Grote Markt in Brussel verbrand. Zij gelden voor geheel Europa als de eerste martelaars van het lutheranisme. Het veroorzaakt een schok in de Nederlanden en Duitsland. Het inspireert Luther tot zijn brief “aan alle geliefde broeders in Christus in Holland, Brabant en Vlaanderen.”	GKS	ZDN NRN EUR	<i>Hendrik Voes</i> (?-?), monnik in Augustijnerklooster in Antwerpen, als ketter verbrand 1523; <i>Jan van Etten</i> (of Essen, (?-?), monnik in Augustijnerklooster in Antwerpen, als ketter verbrand in 1523; <i>Maarten Luther</i> (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog

	110: p. 177-178; 39: III, p. 266; 34: p. 82			
1523	Augustus - september: De in 1522 door Karel V benoemde inquisiteur Frans van der Hulst is inmiddels ook door de paus, die bang is voor beschadiging van de belangen van de kerk, tot pauselijk inquisiteur benoemd. Dit leidt echter niet tot veel invloed van de hoogste kerkelijke instanties op de gang van zaken bij het inquisitie-apparaat. Ook ontstaat er met name in Holland veel verzet tegen hem. Zo heeft het Hof van Holland een klacht tegen hem ingediend, omdat hij haar advocaat, Cornelis Hoen, wederrechtelijk gevangen genomen en vervolgd heeft. In augustus dienen de steden van Holland een algemeen protest in tegen Van der Hulst, omdat hij hun ingezetenen dagvaardt buiten hun muren. Ook zou hij een akte vervalst hebben. Op 19 september deelt Margaretha van Oostenrijk aan Karel V mee dat ze hem als inquisiteur van Holland ontslagen heeft. Op 9 oktober wordt hij als algemeen inquisiteur der Nederlanden ontslagen. Het is duidelijk dat de stedelijke privileges het gewonnen hebben van het centrale bestuur. 48: p. 19	GKS JUR	NRN Hol ZDN	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506 tot 1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Frans van der Hulst (1465-1530), jurist, algemeen inquisiteur in de Nederlanden; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]
1523	14 september: Paus Hadrianus VI , de Nederlander Adriaan Florisz. Boeyens, overlijdt vrij onverwacht in Rome. Hij had de kerk zelf willen hervormen om het snel om zich heen grijpende ketterse vuur in Europa te doven. Dit standpunt vond in Rome echter weinig weerklank. Zijn opvolger Clemens VII , een lid van de Medici-familie, doet hiertoe echter geen pogingen meer. 142: p. 21	GKS	NRN ITL	Hadrianus VI = <i>Adriaan Floriszoon Boeyens</i> (1459-1523), paus [1522-1523]; Clemens VII = <i>Giulio de' Medici</i> (1478-1534), paus [1523-1534]
1523	Aankomst van de franciscaanse missionarissen Pieter van Gent (Pedro de Gante), Juan de Aora en Juan de Tecto in Mexico. Dit is het begin van de invloed van de Vlaamse cultuur in dit gebied. De twee medebroeders van Pedro de Gante verliezen het leven bij een bloedige veroveringsexpeditie in Honduras. Een jaar later krijgt hij versterking van 'Los Doce', een groep van twaalf Spaanse franciscaner monniken, die het bekeringswerk methodisch gaan aanpakken. In groepjes van twee kammen ze de streek uit, vernietigen alles wat te maken heeft met de plaatselijke eredienst en vervangen dit door christelijke kerkjes en kloosters. 59: p. 62, 69, ill.	GKS AKG	ZUA	Pieter van Gent (Pedro de Gante) (ca. 1480-1572), Vlaamse missionaris in Zuid-Amerika; Juan de Aora (of Ayora) (gest. 1526), Vlaams missionaris in Zuid-Amerika; Juan de Tecto (1468-1526), Vlaamse missionaris in Zuid-Amerika

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 23	Owp	Lnd	Bio
1523	-1524: Bij Doen Pietersz. in Amsterdam verschijnt <i>Passio domini nostri</i> , een uitgave van	BDG	NRN	Doen Pietersz (1478/1480-?); drukker, uitgever en

	<p>het lijdensverhaal van Christus door Alardus Amstelredamus. Het boek bevat 66 houtsneden naar ontwerpen van Jacob Cornelisz. van Oostsanen. De illustraties bevinden zich op de linker bladzijden, de tekst, zeer uitzonderlijk in romein, op de rechter. (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek). Illustraties uit dit boek worden ook gebruikt voor '<i>Een scoone stomme passye in 80 figuren</i>' uit 1523-1524, het lijdensverhaal gedrukt op 80 bladen, eveneens door Doen Pietersz. Dit boek bevat ook houtsneden naar ontwerp van Lucas van Leyden. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 97: p. 47-48, 73, ill.</p>	TKP	Ams	<p>boekverkoper in Amsterdam [1518-1532]; Alardus Amstelredamus (1491-1544), humanist, geleerde, priester in Amsterdam, vriend van Erasmus, bestrijder van de Hervorming; Jacob Cornelisz. van Oostsanen (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator; Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder</p>
1523	<p>Hans Holbein de Jongere schildert het beroemde <i>portret van Erasmus van Rotterdam</i>, (Parijs, Louvre). 13</p>	SCK	DLD NRN	<p>Hans Holbein de Jongere, (1497-1543), schilder, graveur, illustrator; Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler</p>
1523	<p>Lanceloot Blondeel schildert <i>Triptiek met de heiligen Cosmas en Damianus</i>. Op het middenpaneel worden de beide heiligen onthoofd. Hun martelingen zijn opgenomen in een druk, goudkleurig renaissancistisch architectuurkader, kenmerkend voor Blondeel. Het omlijsten van taferelen is ongetwijfeld afkomstig van de tableaux-vivants van de blijde inkomst van aartshertog Karel in 1515. De drukke compositie, de gemaniëerde houdingen van de figuren, de opvallende roze, lichtblauwe en gele kleuren zijn schatplichtig aan het Antwerps maniërisme, dat aan de nog volgens de lokale traditie opererende Brugse schilderkunst een nieuwe impuls geeft. (Brugge, St.-Jacobskerk). [Bron niet teruggevonden]; 120: p. 174-175, ill.; 121: p. 108-110, ill.</p>	SCK	ZDN Awp Bru	<p>Lanceloot Blondeel (1498-1561), Vlaams schilder, tekenaar, beeldhouwer, ontwerper, bouwkundige, werkzaam in Brugge [1519-1561]</p>
1523	<p>(ca.) Joos van Cleve schildert <i>Drieluik met De Dood van Maria</i>. Tweede altaarstuk met dit thema voor de familie Hackeney uit Keulen en gebaseerd op zijn werk uit 1515 (zie aldaar). Het is bestemd voor de kerk van Sankt Maria im Kapitol. (München, Alte Pinakothek). 13; 133</p>	SCK	ZDN	<p>Joos van Cleve (ca. 1485/90-1540/41), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Antwerpen</p>
1523	<p>23 augustus: Gerard David sterft in Brugge. David was behalve schilder (waarschijnlijk) ook miniaturist. Hij was een van de eerste schilders benoorden de Alpen die, nog vóór zijn Antwerpse tijdgenoten Quinten Metsys en Joos van Cleve, de Italiaanse stijl in zijn werk opnam. 120: p. 82</p>	SCK	ZDN Bru	<p>Gerard David (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge en Antwerpen; Quinten Metsys = <i>Massys, Metsijs, Massys etc.</i> (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen; Joos van Cleve (ca. 1485/90-1540/41), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Antwerpen</p>

1523	Jan Gossaert van Mabuse verblijft aan het hof te Mechelen, waar hij schilderijen uit de collectie van Margaretha van Oostenrijk moet restaureren. Hij logeert bij Conrad Meit , beeldhouwer in dienst van de landvoogdes. Na de dood van Margaretha in 1524 gaat hij naar Zeeland en vestigt zich in Middelburg. 128: p. 119	SCK BHK	ZDN Mln NRN Mid	<i>Jan Gossaert van Mabuse</i> (of Maubeuge), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Conrad Meit</i> (1480-1550), Duits beeldhouwer, ook werkzaam in de Nederlanden
1523	Lucas van Leyden maakt gravure <i>De rondreizende tandentrekker</i> . Terwijl een man zijn tand laat trekken, wordt hij door een vrouw bestolen. Het beroep van tandentrekker had in de 16e en 17e eeuw een slechte naam. Het werd, net als kwakzalverij, geassocieerd met oplichterij. In de kunst zal de meestal op een marktplein actieve tandentrekker of kwakzalver een geliefd thema worden. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 89: p. 221-225, ill.	TKP ESC	NRN	<i>Lucas van Leyden</i> (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder

Jaar	15 GESCHIEDENIS 24	Owp	Lnd	Bio
1524	Landvoogdes Margaretha van Oostenrijk voert een stringent beleid, gericht op de belangen van het centraal bestuur. Aan de Staten en de hoge adel laat zij zich weinig gelegen liggen. Slechts voor Antoine de Lalaing toont zij enig respect. Een groep hoge edelen besluit nu een petitie naar Karel V in Spanje te zenden om hun beklag te doen. Karel schrijft op zijn beurt aan Margaretha om meer respect voor de hoge adel te tonen en hen te betrekken bij belangrijke besluiten. 34: p. 34	APG	ZDN	<i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Antoine de Lalaing</i> (1480-1540), graaf van Hoogstraten en heer van Culemborg, raadsheer van Filips de Schone, Karel V en Margaretha van Oostenrijk, stadhouder-generaal van Holland, Zeeland en Friesland, stadhouder van Utrecht; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1524	Landvoogdes Margaretha van Oostenrijk en Karel van Egmond sluiten het Bestand van Heusden. Het is eigenlijk een wapenstilstand, waarbij Karel van Egmond alles mag houden wat hij op dat moment bezit. 35	APG MLG	NRN	<i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Karel van Egmond = Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]
1524	Na de dood van de bisschop van Utrecht, Filips van Bourgondië, wordt de situatie in het bisdom zeer chaotisch. Decennialang was Utrecht een twistappel tussen de Habsburg-Bourgondische macht en Gelre. De kapittels kiezen nu een eigen kandidaat tot bisschop,	APG GKS	NRN Utr Ove	<i>Filips van Bourgondië</i> (1464-1524), admiraal van de Nederlanden, stadhouder van Gelre en Zutphen [1505-1507], bisschop van Utrecht [1517-1524]; <i>Hendrik II van</i>

	<p>Hendrik II van Beieren, die overigens nooit een officiële bisschopswijding zal ontvangen. De Bourgondische kandidaat Everhard van der Marck wordt niet gekozen. Dit betekent echter wel een nederlaag voor zowel Gelre als de keizer, die dan nu ook een bestand (zie boven) sluiten. Overigens verkoopt Karel van Egmond wel zijn aanspraken op Overijssel aan de beoogde bisschop Hendrik II van Beieren.</p> <p>35</p>			<p><i>Beieren</i> (1487-1552), bisschop van Utrecht, [1524-1529]; <i>Everhard van der Marck</i> (1472-1538), prins-bisschop van Luik [1506-1538]; <i>Karel van Egmond=Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492-1538]</p>
1524	<p>27 juni: In Burgos vindt het huwelijk plaats tussen graaf Hendrik III van Nassau, heer van Breda, en de Spaanse humaniste Mencía de Mendoza. In 1530 verhuizen Hendrik en Mencía vanuit Spanje naar Breda, waar Mencía het kasteel aldaar tot een trefpunt zal maken voor de belangrijkste kunstenaars en humanisten van haar tijd.</p> <p>55 : p. 159</p>	APG	SPJ	<p><i>Hendrik III van Nassau-Dillenburg</i> (1483-1538), heer van Breda, graaf van Nassau en Vianden, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland [tot 1518]; <i>Mencía de Mendoza y Fonseca</i> (1508-1554), Spaans humaniste, derde vrouw van Hendrik III van Nassau-Dillenburg</p>
1524	<p>Friesland erkent Karel V als landheer, na enig militair vertoon van diens zijde.</p> <p>01</p>	APG MLG	NRN Fri	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1524	<p>-1525: In de Nederlanden ontstaan belastingoproeren en protesten tegen de dure oorlogen van Karel V.</p> <p>01</p>	ESC MLG	ZDN NRN	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1524	<p>Nadat de pauselijk legaat Lorenzo Campeggio een onderzoek in de Nederlanden heeft ingesteld, worden als opvolger van Frans van der Hulst drie inquisiteurs aangesteld: Olivier Buedens in het graafschap Vlaanderen, Nicolaas Houzeau in Henegouwen en Nicolaas Coppin in Holland en Brabant. Zij zijn door de landvoogdes Margaretha van Oostenrijk voorgedragen, maar zij zullen de inquisitoriale rechtsmacht van paus Clemens VII ontvangen. Hiernaast zal ook de gewone plaatselijke inquisitoriale macht van de bisschoppen blijven bestaan, evenals die van de Dominicanen. Deze constructie had al tot vele moeilijkheden geleid, vandaar dat de nieuwe inquisiteurs zich eerst tot de paus wenden om verduidelijking te vragen. In 1525 (zie aldaar) meent de paus hiervoor een oplossing gevonden te hebben.</p> <p>110: p. 181-183</p>	GKS	ZDN NRN	<p><i>Lorenzo Campeggio</i> (1474–1539), Italiaans kardinaal en politicus, pauselijk legaat (gezant van de paus met bepaalde volmachten); <i>Frans van der Hulst</i> (1465-1530), jurist, algemeen inquisiteur in de Nederlanden;; <i>Olivier Buedens</i> (-?-), inquisiteur; <i>Nicolaas Houzeau</i> (-?-), inquisiteur; <i>Nicolaas Coppin</i> (1476-1535), theoloog, inquisiteur en censor in de Spaanse Nederlanden; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Clemens VII</i> = <i>Giulio de' Medici</i> (1478-1534), paus [1523-1534]</p>

1524	Desiderius Erasmus publiceert <i>De libero arbitrio</i> (<i>Over de vrije wil</i>) bij Frobenius te Bazel. Hierin zet hij zich af tegen de opvattingen van Maarten Luther over de onvrijheid van de menselijke wil (de servo arbitrio), en keert Erasmus zich definitief af van het lutheranisme. Erasmus wil kerkelijke hervormingen zonder een breuk met de wereldkerk. 39: III, p. 49	GKS	ZWL	Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog
1524	In Deventer klaagt het stadsbestuur dat de boeken van Luther daar wijd verspreid zijn en dat ze gelezen worden door geestelijken én leken. 34: p. 80	GKS BDG	NRN Dev	Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 24	Owp	Lnd	Bio
1524	Publicatie in Delft van een Nederlandstalig <i>Nieuw Testament</i> door Cornelis Henricksz. Lettersnijder in een door hemzelf gesneden bastarda. Dit lettertype, een soort cursieve gotische schrijffletter, is in de noordelijke Nederlanden maar heel weinig gebruikt. De bastarda van Lettersnijder is de enige die ooit in het Noorden gesneden is. (Den Haag, Museum Meermanno Westreenianum). 97: p. 71, ill.	BDG	NRN Dlf	Cornelis Henricksz. Lettersnijder (-?-) drukker en lettersnijder, werkzaam in Delft [1516-1541]
1524	5 oktober: Dood van de schilder Joachim Patenier in Antwerpen. Deze schilder, de schepper van het 'wereldlandschap' en eerste landschapspecialist, had een fantastische reputatie opgebouwd, ook in het buitenland. Met name in Spanje gold hij met Jan van Eyck en Rogier van der Weyden tot de belangrijkste Vlaamse schilders. [Bron niet teruggevonden]; 17: p. 134-135	SCK	ZDN Awp	Joachim Patenier (of Patinir) (1483-1524), Zuid-Nederlands schilder, eerste echte landschaps- en marineschilder; Jan van Eyck (ca.1390-1441), hofschilder in Den Haag en Brugge, bekendste schilder van de Vlaamse Primitieven; Rogier van der Weyden (1399/1400-1464), Zuid-Nederlands schilder, Vlaams Primitief, werkzaam in Doornik en in Brussel
1524	Jacob Cornelisz. van Oostsanen schildert <i>Salome met het hoofd van Johannes de Doper</i> . Salome is voorgesteld ten halve lijve, met in haar handen een schaal met het afgehakte hoofd van Johannes de Doper. In de noordelijke kunst wordt in het begin van de 16e eeuw met schilders als Oostsanen, Lucas van Leyden en Quinten Metsys het uitbeelden van bijbelse figuren in een wereldse sfeer gangbaar. (Amsterdam, Rijksmuseum). 28: p. 132-133, ill.	SCK	NRN	Jacob Cornelisz. van Oostsanen (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator; Lucas van Leyden (1494-1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder; Quinten Metsys = Massys, Metsijs, Massys etc. (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen

1524	<p>Jan van Scorel is terug in Utrecht van zijn reizen in Duitsland, Oostenrijk, Italië en het Heilige Land. Aanvankelijk is hij vicaris van de Sint-Janskerk en de kerk van Sint-Marie. Hij hoopt op het verkrijgen van een kanunnikschap dat hem in Rome beloofd was door paus Hadrianus VI.</p> <p>133</p>	SCK	NRN Utr	<p>Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; Hadrianus VI = <i>Adriaan Floriszoon Boeyens</i> (1459-1523); paus [1522-1523]</p>
1524	<p>Na de dood van Filips van Bourgondië, bisschop van Utrecht, vestigt zijn hofschilder, Jan Gossaert van Mabuse, zich in Middelburg, waar hij vermoedelijk een atelier begint waar zijn minder monumentale werken worden gekopieerd. Ook werkt hij nog steeds in opdracht van de hoge adel, bijvoorbeeld Adolf van Bourgondië, een achterneef van Filips, verder de afgezette koning Christiaan II van Denemarken, en Mencía de Mendoza, echtgenote van graaf Hendrik III van Nassau, voor wie hij tot aan zijn dood in 1532 te Antwerpen zal blijven werken.</p> <p>[Bron niet teruggevonden]</p>	SCK	NRN Mid	<p>Filips van Bourgondië (1464-1524), admiraal van de Nederlanden, stadhouder van Gelre en Zutphen [1505-1507], bisschop van Utrecht [1517-1524]; Jan Gossaert van Mabuse of Maubeuge (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode; Adolf van Bourgondië (1489-1540) heer van Beveren, Veere en Vlissingen, etc Christiaan II van Denemarken (1481-1559), koning van Denemarken en Noorwegen [1513-1523] en Zweden [1520-1521]; Mencía de Mendoza y Fonseca (1508-1554), Spaans humaniste, derde vrouw van Hendrik III van Nassau-Dillenburg (1483-1538), heer van Breda, graaf van Nassau en Vianden, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland</p>
1524	<p>Lucas van Leyden graveert prent Musicerend paar. De prent stelt een oud echtpaar voor, dat zijn muziekinstrumenten op elkaar afstemt, waarbij de man een luit en de vrouw een vedel bespeelt. De prent is een metafoor van de echtelijke harmonie, waarbij de man, aangezien hij het nu eenmaal meer voor het zeggen heeft, een groter instrument bespeelt dan de vrouw. Nog tot in de 18e eeuw komen variaties op deze prent, tot in Frankrijk toe, voor. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet).</p> <p>89: p. 96, ill.</p>	TKP	NRN	<p>Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder</p>
1524	<p>-1531: Bouw van kasteel Toutenburg bij Vollenhoven, in opdracht van George Schenck van Toutenburg, veldheer van de Utrechtse bisschop en latere stadhouder van de noordelijke gewesten onder Karel V. Het is een zogenaamd 'coulissenkasteel'. Zo worden dit soort omgrachte adellijke bouwwerken genoemd die, ook al zagen ze er buitengewoon solide uit, geen enkele aanval van enige betekenis zouden hebben kunnen weerstaan. Ze worden dan ook niet ter verdediging van het grondgebied, maar als woonhuis en als statusverhogend object neergezet.</p> <p>101: p. 126</p>	BKM	NRN	<p>George Schenck van Toutenburg (1480 -1540), Duitse edelman, veldheer, stadhouder in de noordelijke gewesten; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>

1524	Graaf Antoine de Lalaing, graaf van Hoogstraten (en stadhouder-generaal van Holland, Zeeland en Friesland), geeft uit naam van Margaretha van Oostenrijk opdracht aan Rombout II Keldermans een ontwerp te maken voor een nieuw <i>kasteel in Schoonhoven</i> . Dit versterkte kasteel, dat aan de Lek zou komen te liggen, moest tevens Holland verdedigen tegen de Gelderse aanvallen en tegen eventuele aanvallen van de bisschop van Utrecht. Het ontwerp heeft een conventionele rechthoekige plattegrond met hoge, ronde hoektorens, opgenomen in de stadsomwalling. Nog in 1524 wordt met de bouw begonnen. Het kasteel is nooit voltooid: na 1527 zijn er in de archieven over de verdere bouw geen vermeldingen meer te vinden. Een van de redenen is waarschijnlijk omdat de bisschop van Utrecht in dat jaar zijn wereldlijke macht overdraagt aan Karel V . 55: p. 163-165, ill.; 101: p. 106-107	BKM MLG	NRN	<i>Antoine de Lalaing</i> (1480-1540), graaf van Hoogstraten en heer van Culemborg, raadsheer van Filips de Schone, Karel V en Margaretha van Oostenrijk, stadhouder-generaal van Holland, Zeeland en Friesland, stadhouder van Utrecht; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Rombout II Keldermans</i> (1460-1531), architect uit Mechelen (Brabantse gotiek); <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1524	-1526: Bouw van het <i>Gravensteen</i> in Zierikzee, naar ontwerp van Herman van Aken uit Antwerpen. Gotische natuurstenen trapgevel met ijzeren traliekorven voor de vensters en een bordes met een gesmeed ijzeren hek. Het gebouw diende als rechtsplaats en gevangenis. 104: p. 571	BKM	NRN	<i>Herman van Aken</i> (-?-), bouwmeester uit Antwerpen, ook werkzaam in Leiden (Pieterskerk)

Jaar	15 GESCHIEDENIS 25	Owp	Lnd	Bio
1525	24 februari: Slag bij Pavia tussen de legers van Karel V en Frans I . De Franse koning moet zich overgeven aan een soldaat. Het duurt dagen voordat Karel V het sensationele nieuws verneemt. Zijn raadgevers en zijn broer Ferdinand raden hem aan om nu een grootscheepse aanval op Frankrijk te beginnen. Karel kiest echter voor een meer vredelievende aanpak. Hij laat Frans I naar Madrid overbrengen en begint een reeks van persoonlijke gesprekken die in 1526 tot het Verdrag van Madrid zullen leiden. (Zie 1526, 14 januari.) 142: p. 21	APG MLG	ITL	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Frans I</i> (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]; <i>Ferdinand I van Habsburg</i> (1503-1564), aartshertog van Oostenrijk, keizer van het Heilige Roomse Rijk [1556-1564], koning van Bohemen en Hongarije
1525	-1527: In Utrecht komen de gilden in opstand en maken zich meester van de stad. Zij installeren een nieuwe gemeenteraad, die antiklerikaal van aard is. De kerkelijke belastingen op bier en wijn worden stopgezet. De patriciërs van de stad, gesteund door adel en kerk, onderwerpen de rebellen weer in 1527. 34: p. 60	ESG GKS	NRN Utr	

1525	Omstreeks dit jaar wordt de Friese taal niet meer voor bestuur en rechtspraak gebruikt. Hij raakt in verval, maar tijdens de renaissance en vooral tijdens de romantiek komt er een tegenbeweging. 35	JUR	NRN Fri	
1525	Mei: Aert van der Goes, jurist bij het hof van Holland, benoemd tot landsadvocaat (raadpensionaris) van de Staten van Holland. Tot 1544 bekleedt hij deze functie. 34: p. 455; <i>Wikipedia</i>	JUR	NRN Hol	<i>Aert van der Goes</i> (1475-1545), advocaat en pensionaris van Delft, landsadvocaat (raadpensionaris) van de Staten van Holland [1525-1544]
1525	Paus Clemens VII besluit de Inquisitie in de Nederlanden als volgt in te richten: boven de drie nieuw te benoemen inquisiteurs, Olivier Buedens, Nicolaas Houzeau en Nicolaas Coppin, zal een vooraanstaand residentieel bisschop benoemd worden. De keus valt op de prins-bisschop Everhard van der Marck. Deze is echter een vrije prins en niet afhankelijk van de keizer, Karel V. De laatste gaat dus niet akkoord. De inquisiteurs worden nu door de paus benoemd en wel zodanig dat zij boven de residentieële bisschoppen staan. Ook vorsten en kerkvoogden zullen onder hun jurisdictie vallen. In beslag genomen goederen zullen aan de schatkist van de keizer vervallen. Het centrale bestuur zal nieuw te benoemen inquisiteurs voordragen. 110: p. 184-186	GKS JUR	ZDN NRN	<i>Clemens VII</i> = <i>Giulio de' Medici</i> (1478-1534), paus [1523-1534]; <i>Olivier Buedens</i> (-?-), inquisiteur; <i>Nicolaas Houzeau</i> (-?-), inquisiteur; <i>Nicolaas Coppin</i> (1476-1535), theoloog, inquisiteur en censor in de Spaanse Nederlanden; <i>Everhard van der Marck</i> (1472-1538), prins-bisschop van Luik [1506-1538]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1525	Karel V vaardigt een tweede plakkaat uit tegen het lutheranisme. Naast het verbod op het drukken, verhandelen en lezen van lutherse boeken, worden nu ook openbare en besloten vergaderingen verboden. Ook verbiedt de keizer op zondag het Evangelie en het Epistel te becommentariëren, slechts een grammaticale uitleg wordt toegestaan. 110: p. 186	GKS BDG	ZDN NRN	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1525	In Gent ontstaat een evangelische kring rond een mutsenmaker, die een bibliotheek met geschriften van Luther bezit. Luther en zijn gedachtengoed zijn inmiddels in brede kring bekend. 06: p. 28; 03: p. 2	GKS	ZDN Gnt	

1525	<p>Rond dit jaar organiseert de uit Leiden verbannen dissenter Dirck Allaertsz in de hele Zaanstreek conventikels (buitenkerkelijke godsdienstige bijeenkomsten). Hij houdt zich schuil in het huis van een pastoor in Krommeniedijk. Deze is door Luther beïnvloed en ook hij treedt in deze conventikels op. In zijn parochiekerk verbiedt hij kaarsen voor het sacrament en de heiligen te branden en hij weigert het Ave Maria te bidden. Wanneer de kerkelijke autoriteiten hem ontslaan, blijft hij gewoon aan met steun van zijn parochianen, omdat zij "mit hem seer wel tevreden waren ofte wel hem begeerden te houden". Ook de bedreigingen van de baljuw maken geen indruk.</p> <p>130: p. 41-42</p>	GKS	NRN	<p><i>Dirck Allaertsz</i> (-?-), dissenter (andersdenkende); <i>Maarten Luther</i> (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog</p>
1525	<p>De stadskuiper van Utrecht, Willem Dircksz., wordt van lutheranisme verdacht. Sinds 1524 was hij herhaaldelijk verhoord door inquisiteur Jacob van Hoogstraten. In 1525 wordt hij van 7 tot 13 juli opnieuw intensief door Van Hoogstraten aan de tand gevoeld. Hij blijkt evenzeer lutheraan als sacramentariër te zijn. Hij is een heftig tegenstander van de hiërarchie, het priestercelibaat en de Mariadienst. Is hij kort hierna gedood, dan moet hij en niet Jan de Bakker (zie hieronder), die op 15 september is verbrand, de eerste protestantse martelaar in de noordelijke Nederlanden zijn geweest. Zijn verhaal is echter moeilijk te ontwarren met dat van zijn vader 'Dirck die cuper', die ook als sacramentariër veroordeeld wordt, maar die op 28 augustus gratie krijgt.</p> <p>35, 150</p>	GKS	NRN	<p><i>Willem Dircksz</i> (?-1525), Utrechts kuiper en ketter; <i>Jacob van Hoogstraten</i>. (ca. 1460-1527), theoloog en inquisiteur.</p>
1525	<p>Jan de Bakker (Johannes Pistorius), sinds 1523 pastoor te Woerden, raakt meer en meer in de ban van het evangelische gedachtengoed. Hij is beïnvloed door zijn leermeester Hinne Rode, verbonden aan de Hieronymusschool van de broeders des gemenen levens te Utrecht. Hij is ondogmatisch, verwerpt vele katholieke ceremoniën, alsmede de leer van de eucharistie. Ook was hij in het huwelijk getreden, maar toch men kan hem niet zonder meer een lutheraan noemen. Zijn ketterproces duurt van 11 juli tot 7 september. Op 15 september wordt hij, in tegenwoordigheid van de landvoogdes Margaretha van Oostenrijk, in Den Haag verbrand. Gewoonlijk noemt men hem de eerste protestantse martelaar van de noordelijke Nederlanden.</p> <p>01, 150</p>	GKS	NRN Dhg	<p><i>Jan de Bakker</i> (Johannes Pistorius) (1499-1525), Noord-Nederlands kapelaan en later predikant; <i>Hinne Rode</i> (1468/1488-voor 1537), Nederlands humanist met lutherse sympathieën; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]</p>
1525	<p>-1529: De Nederlandse humanist, geschiedschrijver en theoloog Gerard Geldenhauwer (Gerardus Noviomagus) bezoekt Wittenberg, waar hij tot de reformatie overgaat. Ook bezoekt hij Worms en Straatsburg en onderhoudt hij vriendschappelijke betrekkingen met uiteenlopende figuren als de radicaal-spiritualist Andreas Karlstadt, diens tegenstander</p>	GKS	NRN DLN	<p><i>Gerard Geldenhauwer</i> (Gerardus Noviomagus) (1482-1542), Nederlands historicus en theoloog; <i>Andreas Karlstadt</i> (1480-1541), spiritualistisch Duits theoloog; <i>Martin Bucer</i> (1491-1551), Duits Luthers theoloog; <i>Hans</i></p>

	Martin Bucer als ook met de spiritualistische wederdoper Hans Denck. 49: p. 301			Denck (1495-15270), Duits anabaptistisch theoloog
1525	De uit Duitsland afkomstige bontwerker Melchior Hoffmann zwerft door Lijfland en de Scandinavische landen. Hij werkt zich op tot een leidende figuur bij de sacramentariërs. Zijn volgelingen plunderen de huizen van de Domheren te Dorpat. Later zal hij een leider van de Wederdopers worden. [zie 1526 en 1530]. 110: 207; 150	GKS	DLD BLS SCN	Melchior Hoffmann (ca. 1500-1543), radicaal doopsgezind lekenprediker

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 25	Owp	Lnd	Bio
1525	In Kampen gaan de kunstenaars, tot die tijd samen met de timmerlieden in hetzelfde gilde, een zelfstandig gilde vormen. Dit nieuwe Sint-Lucasgilde bevat de schilders, glazenmakers, beeldhouwers, borduurwerkers, boekbinders en makers van heiligenbeeldjes in gebakken klei, een plaatselijke bedrijvigheid. 106: p. 74	AKG	NRN	
1525	Bij Albert Pafraet in Deventer verschijnt een Nederlandse vertaling van Luthers bewerking van het Nieuwe Testament in het Duits met illustraties van Hans Holbein. Ook de houtsneden in de Nederlandse vertaling zijn op die van Holbein geïnspireerd. 97: p. 49, 65, ill	BDG GKS	NRN Dev	Albert Pafraet (-?-) belangrijk drukker in Deventer in de 16e eeuw; Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog; Hans Holbein de Jongere , (1497-1543), schilder, graveur, illustrator
1525	-1531: De Leidse drukker Peter Jansz publiceert Davids Souter , een zeldzame vertaling van de psalmen door Luther . Jansz drukte behalve gewone boeken nog meer werk van Luther, verboden Nieuwe Testamenten en meer dat strikt verboden was. Daarmee liep hij een groot risico. 97: p. 80-81	BDG GKS	NRN Ldn	Peter Jansz , drukker, werkzaam in Leiden [1526-1550/54]; Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog
1525	Simon Bening vervaardigt Gebedenboek van kardinaal Albrecht van Brandenburg . Het behoort tot de meesterwerken van de 16de eeuwse Vlaamse kunst. De inhoud bestaat uit een bespiegelende tekst over het leven van Jezus, met een samenhangende cyclus van 42 zeer gevarieerde en gedetailleerde miniaturen. (Los Angeles, The J. Paul Getty Museum). 120: p. 168, ill.; 121: p. 103-104, ill.	SCK	ZDN	Simon Bening (1483/4-1561), schilder en miniaturist, werkzaam o.a. in Brugge

1525	-1530 (ca.): Joos van Cleve schildert paneel <i>De Heilige Familie</i> . Dit is een veel voorkomend thema in het oeuvre van deze in Antwerpen werkzame schilder: er zijn meer dan een dozijn varianten bekend. Joos van Cleve plaatst zijn religieuze taferelen altijd in een intieme, eigentijdse sfeer. (Hermitage, St Petersburg). 56: p. 103, 292, ill.	SCK	ZDN Awp	<i>Joos van Cleve</i> (ca. 1485/90-1540/41), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Antwerpen
1525	Vertrek van Pieter Coecke van Aelst naar Italië. Volgens Karel van Mander had hij zijn opleiding gekregen in het atelier van Bernard van Orley in Brussel. De invloed van deze meester is in zijn vroege werk te herkennen. [Bron niet teruggevonden]	SCK	ZDN ITL	<i>Pieter Coecke van Aelst</i> (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten; <i>Karel van Mander</i> (1548-1606), Vlaams kunstschilder en schrijver, biograaf, kunsttheoreticus en kunstpedagoog; <i>Bernard van Orley</i> (ca.1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije
1525	(ca.): Jan Gossaert van Mabuse schildert <i>Maria met kind</i> . Voorgesteld is een zittende Maria met het kind Jezus tegen zich aangevleid. Ze heeft haar borst onbloom om melk te geven. In de vele voor privé-devotiedoeleinden geschilderde paneeltjes met dit soort voorstellingen ligt de nadruk op Maria als moeder en het intieme contact met het kind Jezus en niet op de goddelijkheid en verhevenheid van deze figuren. Gossaerts type Madonna's met kind vond veel navolging. (Madrid, Prado). 28: p. 142-143, ill.	SCK	ZDN	<i>Jan Gossaert van Mabuse</i> (of Maubeuge), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode
1525	Jan Provoost voltooit <i>Het Laatste Oordeel</i> . Provoost, die naar men aanneemt contacten had met de Brugse literaire en humanistische kringen, zet vaak zijn onderwerpen in een bijzonder perspectief. Op dit paneel toont Maria, rechts van Christus, een blote borst terwijl Christus wijst op de wonde in zijn zij, hetgeen op Laatste Oordeel-voorstellingen ongebruikelijk is. Het is geschilderd in opdracht van het Brugse stadsbestuur en, zoals gebruikelijk bij schilderijen met dit thema, bestemd voor de schepenkamer. (Brugge, Groeningemuseum). 120: p. 94, 105, ill.; 121: p. 45-46, ill.	SCK	ZDN Bru	<i>Jan Provoost</i> (1463/65-1529), schilder, cartograaf en architect uit Henegouwen, werkzaam in Brugge en Antwerpen

1525	<p>-1527: Jan van Scorel schildert twee reeksen met <i>Twaalf leden van de Jeruzalembroederschap te Utrecht</i>. Het zijn de oudst bewaard gebleven groepsportretten in de Noordelijke Nederlanden. Een Jeruzalembroederschap bestond uit personen die op pelgrimstocht in Jeruzalem waren geweest. Het was de belangrijkste pelgrimstocht die er in de Christelijke wereld te maken was en waar de meeste aflaten mee verdiend konden worden. De leden van de broederschap verleenden elkaar indien nodig hulp en bijstand, ze verzorgden een altaar en lazen missen voor overleden medebroeders. Ook organiseerden ze iedere Palmzondag een namaakintocht van Christus in Jeruzalem, waarbij ze een beeld van Christus op een ezel op wieltes door de stad trokken. Uit de data van de pelgrimstochten op de begeleidende vierregelige versjes behorend bij de geportretteerden blijkt dat ze niet samen op reis zijn geweest. Sommigen waren zelfs al overleden toen ze door Van Scorel werden geschilderd. Op een van deze twee reeksen heeft de schilder zichzelf afgebeeld. In 1535 zou hij nogmaals een reeks van negen leden van de Utrechtse Jeruzalembroederschap maken. (Alle drie Utrecht, Centraal Museum). 147: p. 68-73, ill.</p>	SCK GKS	NRN Utr	<p><i>Jan van Scorel</i> (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden</p>
1525	<p>-1530 (ca.): Geboorte van Pieter Brueghel de Oude, volgens Karel van Mander in een vrij onbekend Brabants dorpje in de buurt van Breda, waaraan hij zijn naam zou ontleen. Dat zou Brueghel of Brögel kunnen zijn, maar beide dorpjes liggen niet dicht bij Breda. Brueghel kan ook wel in de buurt van het dorpje Bree, dat vroeger Breede, Brida of Breda (de Latijnse variant) genoemd werd, zijn geboren. Dat ligt echter niet in Brabants, maar in Luiks gebied. Of misschien is hij geboren in Breda zelf, aangezien Ludovico Guicciardini, een tijdgenoot van Brueghel, in zijn <i>Descrittione di tutti i Paesi Bassi</i> uit 1567 het heeft over 'Pietro Brueghel di Breda'. 'Boeren-Breughel', schilder van talloze boerentaferelen, is in ieder geval zelf niet, zoals de mythe lang heeft geluid, van boerenafkomst. 117: p. 25-26; 118: p. 15</p>	SCK	ZDN	<p><i>Pieter Brueghel de Oude</i> (1525/1530-1569), vermaard schilder en tekenaar, werkzaam in Mechelen, Antwerpen en Brussel; maakte behalve (allegorische) boerentaferelen ook landschappen, taferelen geïnspireerd op de klassieke oudheid en Bijbelse taferelen; Karel van Mander (1548-1606), Vlaams kunstschilder en schrijver, biograaf, kunsttheoreticus en kunstpedagoog; Ludovico Guicciardini (1521-1589), Italiaans-Nederduitse humanist en geschiedschrijver</p>
1525	<p>Aertgen van Leyden (toegeschreven) schildert <i>De kerstnacht</i>. Omstreeks 1400 ontstond er een iconografische traditie van het kersttafereel, gebaseerd op de <i>Revelationes</i> van Birgitta van Zweden. Hierbij zijn het Christuskind als stralend middelpunt in de grot, de knielende Maria en het ontbreken van Jozef typerend. In 1514 en 1518 worden bij de Leidse drukker Jan Seversz de gebeden, gedichten en liederen van de Utrechtse non Suster Bertken gedrukt. In het <i>Tractaet vander kerstnacht</i> komt behalve Christus als het stralende middelpunt ook engelengezang voor. Het populaire schilderij van Aertgen ontleent elementen aan beide tradities. (Keulen, Wallraf-Richartz-Museum). 28: p. 159-160, ill.</p>	SCK BDG	NRN	<p><i>Aertgen van Leyden</i> (Aertgen Claesz. van Leyden), (1498-1564), Noord-Nederlands schilder, tekenaar en ontwerper van gebrandschilderd glas; Birgitta van Zweden (1303-1373), katholiek mystica; Suster Bertken = Berta Jacobsdochter (1426/27-1514), kluizenares en dichteres in Utrecht; Jan Seversz (gest. ca. 1538), boekdrukker, uitgever in Leiden en Antwerpen</p>

1525	(of kort na): Jan Cornelisz Vermeyen treedt in dienst van Margaretha van Oostenrijk te Mechelen. Deze schilder was in Beverwijk geboren en had zijn opleiding waarschijnlijk in Haarlem of Leiden gekregen. Ook moet hij rond 1523-1525 contacten hebben gehad met Jan Gossaert van Mabuse en met Jan van Scorel in Utrecht. Met Van Scorel zal hij ook in later jaren contact hebben. 28: p. 201	SCK	NRN ZDN Mln	Jan Cornelisz Vermeyen (1500-1559), Noord-Nederlands schilder, tekenaar en prentkunstenaar, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Jan Gossaert van Mabuse (of Maubeuge), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode; Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden
1525	(ca.): In de (nu hervormde) Sint Ursulakerk in Warmenhuizen wordt het houten gewelf beschilderd met voorstellingen uit het Oude Testament en met een Laatste Oordeel. De schilder was misschien in de leer geweest bij Jacob Cornelisz. van Oostsanen. 23: p. 110 ill.	SCK	NRN	Jacob Cornelisz. van Oostsanen (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator
1525	(ca.): Jan Gossaert van Mabuse ontwerpt Kain en Abel , een houtsnede gemaakt door een anoniem graveur. Uit de expressief weergegeven naakte lichamen van de vechtende Kain en Abel spreekt de Italiaanse invloed van de renaissance. Het weidse landschap staat in de Vlaamse traditie. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 28: p. 124-125, ill.	TKP	ZDN	Jan Gossaert van Mabuse (of Maubeuge), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode
1525	(ca.): Bernard van Orley maakt pentekening (toegeschreven) Satire op de roomse kerk en de geestelijken . De titel is <i>De contemptu mundi et eorum quae in eo sunt</i> (over de verachting van de wereld en de dingen die in haar zijn). Van Orley was, met nog andere kunstenaars, lid van een hervormingsgezind conventikel, verbonden aan het hof van Margaretha van Oostenrijk, dat onder leiding stond van de priester Nikolaas van der Elst. Op Van Orley's scherpe, satirische tekening wordt voorgesteld hoe de geestelijkheid, verre van de wereld en haar dingen te verachten, juist wereldse rijkdom en macht najaagt. (Amsterdam, Rijksprentenkabinet). 33: p. 112, ill.	TKP GKS	ZDN	Bernard van Orley (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Nikolaas van der Elst (-?-), priester
1525	-1530 (ca.): In Leiden verschijnt De kinderkruijstocht , een prent van monogrammist LIW,	TKP	NRN	Monogrammist LIW (-?-)

	bestaande uit een reeks van zes houtsneden die samen meer dan 2 meter lang zijn. Voorgesteld is een triomfstoet van meer dan honderdvijftig overwegend blote kinderen die het ware geloof verheerlijken. Zowel attributen van het ware geloof als ook van het kwaad worden meegevoerd. De prent is alleen overgeleverd in latere 18e eeuwse afdrucken. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 28: p. 157-159, ill.		Ldn	
1525	Nicolaas Hogenberg maakt prent <i>Jeremia</i> . Op deze prent laten enkele figuren Jeremia in een kuil zakken. Bijzonder is het perspectief van de achterovervallende Jeremia. Hogenbergs gravures behoren tot de eerste Italianiserende prenten in de Nederlanden. 76: p. 103, 123, 130, ill.	TKP	ZDN	Nicolaas Hogenberg (1500-1539), Duits-Vlaams schilder, tekenaar, prentkunstenaar
1525	Lucas van Leyden maakt gravure <i>Vergilius in de mand</i> . Voorgesteld is het verhaal van Vergilius die zich door een vrouw op wie hij verliefd is in een mand naar boven laat hijsen. De vrouw laat hem vervolgens halverwege hangen, tot spot en schande van de Romeinse burgers. Van Leyden had al in ca. 1514 een serie van zes houtsneden gemaakt met door vrouwenlisten in de val gelopen mannen, een centraal thema in zijn oeuvre. De prent uit 1525 vertoont een dynamische stijl, ontstaan onder invloed van de Italiaanse renaissance, naar het Noorden gebracht door Jan Gossaert van Mabuse. (Spencer museum of Art). 28: p. 140-141, ill.	TKP	NRN	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder; Jan Gossaert van Mabuse (of <i>Maubeuge</i>), (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode
1525	-1530 (ca.): Publicatie van <i>Het schip van Sint Reijnuut</i> , een houtsnede van acht blokken gedrukt bij Doen Pietersz in Amsterdam. Het is een spotprent op bedevaarten en op de inhaligheid van de kerk, met haar verkoop van aflaten, votiefgeschenken en pelgrimsouvenirs. Een groot aantal buitenissige figuren begeeft zich naar het schip 'Mauvaix Regime', dat op weg is naar het heiligdom van de spotheilige Sint Reijnuut, patroon van berooide dronkaards en andere aan lager wal geraakte figuren. Het grote aantal sociaal onaangepasten vormde in deze tijd een gigantisch probleem. Allerlei vormen van wangedrag: drank, hebzucht, sex en spel worden aan de kaak gesteld. De maker van deze gecompliceerde prent, die ook de sfeer oproept van Erasmus' <i>Lof der Zotheid</i> is onbekend. Dit soort reuzenhoutsneden komt in de eerste helft van de 16e eeuw in de Nederlanden, maar ook in Duitsland en Italië veel voor. Ze waren bedoeld om aan de muur te hangen. Van <i>Het schip van Sint Reijnuut</i> zijn slechts twee exemplaren bekend. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 28: p. 155-157, ill.; 151: p. 136-137, ill.	TKP BDG	NRN Ams	Doen Pietersz (1478/1480-?]; drukker, uitgever en boekverkoper in Amsterdam [1518-1532]; Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler

1525	<p>Jan Swart van Groningen maakt houtsnede <i>De prediking van Christus vanaf een schip</i>, sleutelstuk voor de reconstructie van het werk van deze waarschijnlijk in Groningen geboren kunstenaar van wie heel weinig bekend is. Op de achtergrond is de parabel van de zaaier te zien, het verhaal dat Christus op het schip aan zijn toehoorders vertelt. Links zijn exotisch uitzierende figuren afgebeeld: ze stellen heidenen voor. Swarts prenten vertonen verwantschap met die van Dirck Vellert, Pieter Coecke van Aelst, Albrecht Dürer, Sebald Beham en Jan van Scorel voor wat betreft de latere prenten. (Parijs, Fondation Custodia). 28: p. 175, 176-177, ill.</p>	TKP	NRN	<p>Jan Swart van Groningen (ca.1495-ca.1563), schilder, graveur; Dirck Vellert (1480-1547) schilder, tekenaar, graveur, ontwerper, glasschilder, houtsnijwerker; Pieter Coecke van Aelst (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; Sebald Beham (1500-1550), schilder, tekenaar en prentkunstenaar uit Neurenberg; Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden</p>
1525	<p>-1528: Jean Mone vervaardigt het <i>albasten wandgraf</i> voor kardinaal Willem van Croy in de kerk van de Celestijnen in Heverlee (bij Leuven). Het is geïnspireerd op Andrea Sansovino's wandgraf voor kardinaal Ascanio Sforza in de S. Maria del Popolo in Rome. Hiermee voert hij een nieuw type grafmonument in de zuidelijke Nederlanden in. De renaissance uitwerking van de opbouw, motieven, versieringen en voorstellingen, o.a. Laatste Oordeel, de evangelisten en allegorische taferelen betreffende het leven van kardinaal de Croy zijn nieuw voor de beeldhouwkunst in de Nederlanden. Het (beschadigde) monument bevindt zich thans in de Sint-Pieterskerk in Edingen. Andere grafmonumenten op naam van Mone zijn die voor Antoine de Lalaing in Hoogstraten en van Karel de Lalaing in Douai. 139: p. 83</p>	BHK	ZDN	<p>Jean Mone (1485/1490-1548), beeldhouwer werkzaam in de Zuidelijke Nederlanden; Willem van Croy (1458-1521), heer van Chièvres en lid van de Geheime Raad; Andrea Sansovino (1460/1467-1529), Italiaans architect en beeldhouwer; Antoine de Lalaing (1480-1540), graaf van Hoogstraten en heer van Culemborg, raadsheer van Filips de Schone, Karel V en Margaretha van Oostenrijk, stadhouder-generaal van Holland, Zeeland en Friesland, stadhouder van Utrecht; Karel van Lalaing (1466-1525), 1e graaf van Lalaing, kamerheer van Maximiliaan van Oostenrijk, Filips de Schone en Karel V, gouverneur van Oudenaarde</p>

1525	-ca. 1540: In Hoogstraten wordt in opdracht van de graaf en gravin van Hoogstraten, Antoine de Lalaing en Elisabeth van Culemborg, een nieuw <i>kasteelcomplex</i> bij het oude Gelmelslot gebouwd. Bouwmeesters Rombout II Keldermans en Domien de Waghemakere, die in vaste dienst van de graaf waren, worden er voor aangetrokken. De dagelijkse leiding van de bouw berust bij 'meester Laureys', waarschijnlijk Laureys Keldermans, een neef van Rombout. Het nieuwe kasteel zal tot een belangrijk cultureel centrum in de zuidelijke Nederlanden uitgroeien. 55: p. 161-162, ill.	BKM	ZDN	Antoine de Lalaing (1480-1540), graaf van Hoogstraten en heer van Culemborg, raadsheer van Filips de Schone, Karel V en Margaretha van Oostenrijk, stadhouder-generaal van Holland, Zeeland en Friesland, stadhouder van Utrecht; Elisabeth van Culemborg (1475-1555), gravin van Culemborg, echtgenote van Antoine de Lalaing; Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek); Domien de Waghemakere (ca.1460-1542), Zuid-Nederlands bouwmeester (Brabantse hooggotiek), werkzaam in Antwerpen, Lier, Hulst, Brussel en Gent; Laureys Keldermans (?-1534), Zuid-Nederlands bouwmeester, werkzaam in Antwerpen, Middelburg, Mechelen, Bergen-op-Zoom
1525	Begin van de bouw van de <i>Sint-Catharinakerk</i> te Hoogstraten, op initiatief van graaf Antoine de Lalaing en zijn vrouw Elisabeth van Culemborg. Het ontwerp is van Rombout II Keldermans, die op dat moment ook aan het stadhuis en kasteel van Hoogstraten werkzaam is. Ook Anthonis III Keldermans wordt bij de bouw van de kerk betrokken. In 1544 wordt de kerk in gebruik genomen. De toren komt in 1546 gereed. De kerk werd in de tweede wereldoorlog bijna geheel verwoest, maar ze is in zijn oorspronkelijke toestand herbouwd. 55: p. 81-84, ill.	BKM	ZDN	Antoine de Lalaing (1480-1540), graaf van Hoogstraten en heer van Culemborg, raadsheer van Filips de Schone, Karel V en Margaretha van Oostenrijk, stadhouder-generaal van Holland, Zeeland en Friesland, stadhouder van Utrecht; Elisabeth van Culemborg (1475-1555), gravin van Culemborg, echtgenote van Antoine de Lalaing; Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek); Anthonis III Keldermans (-?-) Zuid-Nederlands architect
1525	27 juni: Er wordt een overeenkomst gesloten tussen Antoine de Lalaing, graaf van Hoogstraten en de ingezetenen van de vrijheid van Hoogstraten waarbij wordt afgesproken dat eerstgenoemde de kosten voor de bouw van een nieuw stadhuis, naar ontwerp van Rombout II Keldermans, voorlopig op zich zal nemen. Er wordt pas in 1530 met de werkzaamheden begonnen. Over het verloop ervan is verder niets bekend. In 1944 werd het gebouw totaal verwoest, maar het werd in 1950-1952 in de oude gedaante opgebouwd. 55: p. 97-99, ill.; 23: p. 50-51, ill.	BKM	ZDN	Antoine de Lalaing (1480-1540), graaf van Hoogstraten en heer van Culemborg, raadsheer van Filips de Schone, Karel V en Margaretha van Oostenrijk, stadhouder-generaal van Holland, Zeeland en Friesland, stadhouder van Utrecht; Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek)
1525	(ca.) Bouw van <i>het noorderportaal van de Oude Kerk</i> in Amsterdam. Opgetrokken in flamboyante laat-gotiek. Daarnaast zal in 1540-1545 de Heilige Grafkapel verrijzen, met een top in renaissance-stijl. 23: p. 50- 51, ill.	BKM	NRN Ams	

1525	-1531: In de <i>kloosterkerk van Brou bij Bourg en Bresse</i> , gesticht door Margaretha van Oostenrijk, worden in het koor en in de zijkapellen glasramen van Vlaamse meesters aangebracht, uitgevoerd door glasschilders uit Lyon. De meeste zijn bewaard gebleven. 56: p. 87, 289, ill. (detail)	BKM DCK	FRK ZDN	Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530];
1525	-1531: Ontstaan van <i>De slag bij Pavia</i> , een reeks van zeven imposante wandtapijten, geweven in het atelier van Willem Dermoyen in Brussel, naar ontwerpen van Bernard van Orley. Ze vertellen in uitbundige details het verloop van het de veldslag bij Pavia in 1524 waarbij de Franse legers werden verslagen door die van Karel V en Frans I gevangen werd genomen. De serie was besteld door de Staten-Generaal en in 1531 geschonken aan Karel V. (Napels, Museo di Capodimonte). 143: p. 98-99, 121, ill.	DCK	ZDN Bsl	Willem Dermoyen (-?-), Vlaams tapijtwever, drijft samen met zijn broer Jan een beroemde tapijtweverij in Brussel; Bernard van Orley (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]
1525	-1530 (ca.): In een Brussels atelier ontstaat <i>De stichting van Rome</i> , een reeks van zes wandtapijten, waarvan de kartons worden toegeschreven aan Bernard van Orley en zijn atelier: een serie tekeningen van Van Orley, bewaard in de Staatliche Graphische Sammlung in München, houdt duidelijk verband met deze tapijten. Waarschijnlijk is de bestelling geplaatst door het keizerlijk hof. Het verhaal van Romulus en Remus en de stichting van Rome dient als een soort 'vorstenspiegel' voor de jonge Karel V . Ook in de hoeken van de spectaculaire boorden bevinden zich allegorische figuren. Het decor, kostuums en attributen zijn klassiek, maar er lopen ook eigentijdse figuren rond. (Vier tapijten in Madrid, Patrimonio Nacional). 143: p. 102-103, ill.; 145: p. 64-91, ill.	DCK	ZDN Bsl	Bernard van Orley (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

1525	-1532 (ca.): In de kathedraal van Doornik wordt een <i>serie van vier glasramen</i> geplaatst met voorstellingen van het recht van magistraatsbenoeming, het marktrecht, brouwrecht en het waagrecht. De ramen zijn gemaakt door Arnold van Nijmegen. Volgens een legende zouden deze vier rechten in de 8e eeuw door de Franse koning aan de bisschop van Doornik geschonken zijn. De ramen zijn goed bewaard gebleven. 56: p. 86, 289, ill.	DCK	NRN ZDN FRK	Arnold van Nijmegen (1475- 1536), Noord-Nederlands glas-in-loodkunstenaar, werkzaam in de Zuidelijke Nederlanden en België
1525	Rond deze tijd worden in Amsterdam rijk geborduurde kerkelijke gewaden gemaakt. De onderwerpen, verhalen uit het Oude Testament en taferelen uit het leven van Christus, zijn geïnspireerd op het werk van Jacob Cornelisz. van Oostsanen. Men vermoedt dat deze kerkelijke gewaden ook geëxporteerd werden, zo is in Noorwegen en Zweden een groep borduurwerk aangetroffen uit eind 15e begin 16e eeuw dat verwantschap vertoont met deze Noord-Nederlandse gewaden. Mogelijk is er ook zo'n centrum van borduurkunst in Leiden geweest, waarbij de makers elementen ontleenden aan Lucas van Leyden. 27: p. 43-46, ill.	DCK	NRN Ams Ldn	Jacob Cornelisz. van Oostsanen (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator; Lucas van Leyden (1494-1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder

Jaar	15 GESCHIEDENIS 26	Owp	Lnd	Bio
1526	14 januari: Karel V en de Franse koning Frans I , die in 1525 gevangen was genomen in de slag bij Pavia, sluiten het verdrag van Madrid. Hiermee eindigt de oorlog (1521-1526) tussen beide vorsten. Frans I wordt gedwongen afstand te doen van Milaan, het Koninkrijk Napels, Franche-Comté, Genua en Bourgondië. Tevens zullen Vlaanderen en Artois niet meer onder de rechtspraak van het Parlement van Parijs vallen. Ook zegt hij toe te zullen trouwen met Karels oudste zuster, Eleonora van Habsburg, de koningin-weduwe van Portugal. 35; 142: p. 21	APG	FRK ZDN ITL	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]; Eleonora van Habsburg (of van Oostenrijk) (1498-1558), koningin-weduwe van Portugal, echtgenote van Frans I, koning van Frankrijk
1526	Het verdrag van Madrid (zie vorig nr) wordt ditzelfde jaar alweer verbroken. Onder leiding van paus Clemens VII , die nogal eens van kleur verschiet, verbinden Frans I en Hendrik VIII van Engeland zich tegen Karel V . Met het doel de macht van keizer Karel V op alle fronten te bestrijden richten zij de Liga van Cognac op, waaraan ook de republiek Venetië, het hertogdom Milaan en Florence zich verbinden. 142: p. 22	APG	FRK GBR ITL	Clemens VII = Giulio de' Medici (1478-1534), paus [1523-1534]; Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]; Hendrik VIII (huis Tudor), (1491-1547), koning van Engeland [1509-1547]; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556];

1526	<p>10 maart: In Sevilla huwt Karel V met Isabella van Portugal, dochter van koning Manuel I van Portugal en Maria van Aragón en Castilië. Uit dit huwelijk zal o.a. Filips II geboren worden. [Bron niet teruggevonden]; https://historiek.net/huwelijksprojecten-en-huwelijk-van-keizer-karel-v/14699/</p>	APG	SPJ	<p>Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Isabella van Portugal (1503-1539); Manuel I (1469-1521), koning van Portugal [1495-1521]; Maria van Aragón en Castilië (1482-1517); Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal</p>
1526	<p>29 augustus: Lodewijk II Jagiello van Hongarije en Bohemen sneuvelt bij Mohacz tegen de Turken. Zijn kronen komen aan Ferdinand van Oostenrijk, de broer van Karel V. Het huis Habsburg wordt zo de belangrijkste bestrijder van de Turken. Overigens bezet Sultan Suleyman II de Grote Hongarije. 12</p>	MLG	OHG TRK	<p>Lodewijk II Jagiello (1506-1526) koning van Hongarije en Bohemen; Ferdinand I van Habsburg (1503-1564), aartshertog van Oostenrijk, keizer van het Heilige Roomse Rijk [1556-1564], koning van Bohemen en Hongarije; Suleyman (Soleiman) II de Grote (1495-1566), sultan van Turkije [1520-1566]</p>
1526	<p>Antwerpen krijgt een nieuwe Beurs (de eerste was van 1485), die het centrum van het internationale handelsleven wordt. De economische groei van Antwerpen is enorm. Had de stad in 1480 nog slechts 33.000 inwoners, dit jaar zijn het er 55.000. Een dergelijke groei is slechts uit migratie te verklaren. De basis voor de groei van handel en nijverheid zijn de Brabantse jaarmarkten, waarvan er jaarlijks twee van vier tot zes weken in de Scheldestad gehouden worden. Er heerst een vrijhandelssysteem dat meer mogelijkheden biedt dan de protectionistische reglementeringen die normaliter in Vlaanderen heersen. 35</p>	ESG	ZDN Awp Bra Vla	
1526	<p>Bij H. de Croock in Brugge verschijnt <i>De subventione pauperum sive de humanis necessitatibus</i> van de Spaanse humanist Juan Luis Vives, die een tijd lang in de Zuidelijke Nederlanden woont. In dit aan de Brugse magistraat opgedragen werk pleit hij ervoor dat de overheid zich niet moet beperken tot recht spreken en straffen, maar er ook voor moet zorgen dat de armen in de maatschappij geïntegreerd kunnen worden door aangepaste arbeid (volgens hem had iedereen recht op werk) en onderwijs. In kerkelijke kringen komt verzet tegen zijn ideeën, met name van de bedelorden, die in een eventueel bedelverbod de reden van hun bestaan zouden verliezen. 07; 118: p. 402; 121: p. 191-192</p>	JUR ESG GKS	ZDN Brg	<p>H. de Croock (-?-), Brugs drukker [1518-1554]; Juan Luis Vives (1493 -1540), Spaans geleerde en humanist, die bijna heel zijn volwassen leven in de Nederlanden woonde.</p>
1526	<p>Erasmus publiceert <i>De civilitate morum puerilium libellus</i>, een pedagogisch traktaat dat</p>	WTO	NRN	<p>Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde,</p>

	<p>tot in de 19e eeuw in verschillende talen de ene herdruk na de andere krijgt. In 1546 verschijnt in Antwerpen de eerste Nederlandstalige uitgave onder de titel <i>Goede manierlicke seden</i>. In de 17 eeuw verschijnen er nieuwe vertalingen en bewerkingen. Jacob Cats zal zich vaak op dit invloedrijke boek beroepen.</p> <p>89: p. 253</p>	ESG	ZDN Awp	<p>filosoof, theoloog, vertaler; <i>Jacob Cats</i> (1577-1660), Nederlands leerdichter, raadpensionaris van Holland [1629-1631]-[1636-1652]</p>
1526	<p>Gerard Geldenhauer (Gerardus Noviomagus) publiceert een open brief aan Karel van Egmond, waarin hij hem oproept om alle monniken te verjagen en alle kerkelijke goederen te seculariseren. Geldenhauer was zelf een augustijner monnik, maar in 1526 uitgetreden. Karel gaat hier niet op in. Hij staat sympathiek tegenover het lutheranisme, maar niet tegenover andere richtingen van het protestantisme. Karel's belangrijkste reden om te weigeren is echter dat hij keizer Karel V niet al te zeer tegen zich in het harnas wil jagen. Hij meent meer baat te hebben bij de half-oorlog, half-vrede situatie, waarin hij met de machtige keizer verkeert.</p> <p>34: p. 61</p>	GKS	NRN Gel	<p><i>Gerard Geldenhauer</i> (Gerardus Noviomagus) (1482-1542), Noord-Nederlands historicus, hoogleraar aan de Lutherse universiteit van Marburg; <i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1526	<p>Karel V vaardigt een derde plakkaat tegen het lutheranisme uit. Ondanks de vorige plakaten blijft de ketterij zich uitbreiden. Oorzaken: de geheime activiteiten van lutherse predikanten en de onhandige preken van talrijke priesters, die de ketterij breedvoerig aan de orde stellen en er daardoor in feite propaganda voor maken. Voorts worden er samenkomsten gehouden waar onder leiding van leken de heilige schrift en theologische werken bestudeerd worden (conventikels). Ook worden er strengere bepalingen tegen ketterse boeken afgekondigd. Boeken die in het buitenland gedrukt zijn moeten vooraf worden goedgekeurd. Aan onderwijzers wordt verboden enig kettters stelsel te onderwijzen of kettters lesmateriaal te gebruiken.</p> <p>110: p. 186-187</p>	GKS	ZDN NRN	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516 tot 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1526	<p>De Zweedse koning Gustaaf Wasa maakt korte metten met het onrust zaaïende optreden van Melchior Hoffmann, die via Lijfland naar Zweden was gekomen. Tot een stichting van een groep van wederdopers is het in Zweden dan ook niet gekomen. Hoffmann zal later in de noordelijke Nederlanden een leidende rol bij de wederdopers spelen.</p> <p>39: III, p. 118</p>	GKS	BLS ZWD	<p><i>Gustaaf Wasa</i> (Gustav Vasa,) 1496-1560, koning van Zweden, [1523-1560]; <i>Melchior Hoffmann</i> (ca. 1500-1543), radicaal doopsgezind lekenprediker</p>

1526	Het Hof van Holland ziet zich genoodzaakt een onderzoek in te stellen naar een <i>Luyterspel</i> dat door de rederijkers van Monnickendam was opgevoerd. Er zouden ketterse gedachten in voorkomen. Brandhaarden van ketterijen zijn de verschillende rederijderskamers niet, maar wel worden in deze half intellectuele milieus van ambachtslieden de nieuwe evangelische ideeën druk besproken. Niet altijd zonder sympathie. 130: p. 39-40	GKS LTM	NRN Hol	
1526	In Friesland doet de stadhouder, Georg Schenck van Toutenburg, Luther en zijn boeken in de ban. Hiervoor was er niets tegen de verspreiding van het lutherse gedachtengoed ondernomen. In Groningen gebeurt dat nog steeds niet. 34: p.81	GKS BDG	NRN Fri Gro	<i>George Schenck van Toutenburg</i> (1480 -1540), Duitse edelman, veldheer, stadhouder in de noordelijke gewesten; <i>Maarten Luther</i> (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog
1526	Karel V geeft algemeen vrijgeleide voor Portugese nieuwe christenen om zich in Antwerpen te vestigen. Veel marranen (gedoopte joden) maken er gebruik van. In 1550 echter worden deze joden ervan beschuldigt de protestanten te helpen. Zij worden tot de Vrede van Westfalen in 1648 uit Antwerpen verbannen. 156	GKS	PTG ZDN Awp	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516 tot 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1526	Op Las Palmas (Canarische eilanden) verhoort de Inquisitie twee Nederlandse kooplui die lutherse boeken zouden hebben ingevoerd. 37: p. 332	GKS BDG	SPJ NRN	

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 26	Owp	Lnd	Bio
1526	Bij de Antwerpse drukker Jacob van Liesveldt verschijnt de eerste bijbeluitgave in het Brabants, de taal die in de Nederlanden het meest gesproken wordt. Hij bevat het Nieuwe Testament en het eerste deel van het Oude Testament naar een nog niet complete vertaling van Luther. De rest is naar de Vulgaattekst. Tevens is dit werk de eerste geïllustreerde bijbel die hier uitgegeven wordt. De reformatorische uitgaven van Van Liesveldt leidden tot zijn gevangenneming in 1542 en tot zijn terdoodveroordeling: op 28 november 1545 wordt hij op de Grote Markt in Antwerpen onthoofd. 30: p. 29, ill.; 97: p. 23	BDG GKS TKP	ZDN Awp	<i>Jacob van Liesveldt</i> (1490-1545), drukker in Antwerpen

1526	1550-54: De drukker Peter Jansz is werkzaam in Leiden. Hij publiceert schoolboeken, devote werkjes, teksten van Erasmus en Luther en enkele uitgaven van het Nieuwe Testament. Hij drukt ook boeken voor andere uitgevers, hetgeen een gangbare praktijk is. Ook werkt hij regelmatig voor Amsterdamse boekverkopers/uitgevers. 97: p. 15, 80-81, ill.	BDG	NRN Ldn Ams	Peter Jansz , drukker, werkzaam in Leiden [1526-1550/54]; Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog
1526	(ca.): De Meester van de Kanis-triptiek schildert een memoriedrieluik voor Jacob Kanis en zijn vrouw Jeliske van Houweningen. Jacob Kanis was een bekend jurist en notabel in Nijmegen. Op het middenpaneel is een voorstelling van Christus aan het kruis, geflankeerd door Johannes en Maria. Op de zijpanelen zien we de stichters met hun patroonheiligen en hun zeven kinderen, waarvan er in 1526 al vijf gestorven waren. Jacob Kanis was ook de vader van Petrus Canisius. Het triptiek is gemaakt ter nagedachtenis aan Jeliske van Houweningen, gestorven in 1526. De maker ervan is niet geïdentificeerd. Het werk vertoont verwantschap met dat van een groep schilders rond Cornelis Engebrechtz. in Leiden, maar er zijn ook Zuid-Nederlandse invloeden aan te wijzen. (Nijmegen, Museum Het Valkhof). 51: p. 77, ill.	SCK	NRN Nijm Ldn	Meester van de Kanis-triptiek (-?-), onbekend schilder; Jacob Kanis (-?-), jurist en notabel in Nijmegen; Petrus Canisius (Pieter Kanis) (1521-1597), Nijmeegs theoloog en eerste provinciaal van de jezuïeten in Duitsland; Jeliske van Houweningen (-?-) echtgenote van Jacob Kanis; Cornelis Engebrechtsz. (1462-1527), schilder werkzaam in Leiden, wordt beschouwd als de grondlegger van de Leidse School
1526	Tweede bezoek van Lucas van Leyden aan de zuidelijke Nederlanden. Samen met Jan Gossaert van Mabuse maakt hij een reis door Zeeland en Vlaanderen. 51: p. 49; 22: p. 17	SCK	ZDN Zee Vla	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder; Jan Gossaert van Mabuse of Maubeuge (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode
1526	-1527: Lucas van Leyden schildert zijn hoofdwerk, het drieluik met Het Laatste Oordeel , ter nagedachtenis van Claes Dirksz. van Swieten, houthandelaar, tevens raad en schepen van Leiden, die het jaar daarvoor gestorven was. Het wordt opgesteld in de doopkapel van de St. Pieterskerk in Leiden. Tijdens de beeldenstorm brengt men het ergens anders in veiligheid waarna het, eind 16e eeuw, overgebracht wordt naar het raadhuis. Sinds 1872 bevindt het zich in het Stedelijk Museum de Lakenhal in Leiden. 56: p. 106-107, 293, ill.	SCK	NRN Ldn	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder; Claes Dirksz. van Swieten , houthandelaar, raad en schepen van Leiden (voor 1486-1525)
1526	Jacob Cornelisz. van Oostsanen schildert Saul bij de heks van Endor . Voorgesteld is het bijbelse verhaal van Saul die de avond voor zijn slag tegen de Filistijnen in vermomming een waarzegster bezoekt om zich de toekomst te laten voorspellen. De opgeroepen geest van de overleden Samuel zegt hem dat God zich van hem heeft afgekeerd, en dat hij de doden met rust moet laten. Op de achtergrond van het schilderij verliest Saul de veldslag,	SCK TKP	NRN DLN	Jacob Cornelisz. van Oostsanen (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; Hans Baldung Grien (1480-1545), Duitse schilder, tekenaar en graveur (vooral van houtsneden) uit

	<p>waarna hij zelfmoord pleegt door zich in zijn zwaard te storten. Oostsanen heeft het thema aangegrepen om de fantastische wereld van de heksen en demonen die bezig zijn met hun toverkunsten uit te beelden. De belangstelling voor hekserij wordt in de Nederlanden ook gestimuleerd door prenten van Albrecht Dürer, Hans Baldung Grien, Albrecht Altdorfer en Lucas Cranach, waar echter de nadruk meer ligt op erotische aspecten. Van Oostsanens werk vertoont überhaupt meer affiniteit met de Duitse kunst dan met die uit Vlaanderen of Italië. (Amsterdam, Rijksmuseum)</p> <p>27: p. 13-14, ill.; 28: p. 133-134, ill.; 151: p. 126-127, ill.</p>			<p>de renaissance; Albrecht Altdorfer (ca.1480-1538) schilder, tekenaar uit Beieren. (ca.1480-1538); Lucas Cranach (1472-1553), Duits schilder, graveur en etser t.t.v. de renaissance</p>
1526	<p>Jan Swart van Groningen maakt <i>Stoet van Turken te paard</i> (<i>Ruiteroptocht van Suleyman II de Grote</i>), een reeks van vijf houtsneden met een stoet van dertien Turkse ruiters, met in het midden sultan Suleyman II de Grote. Deze prenten vormen de vroegst bekende reeks met Turkse figuren en afbeelding van Suleyman. (Wenen, Graphische Sammlung Albertina (4 prenten) en Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet (1 prent).</p> <p>28: p. 175, ill.; 33: p. 80, ill.</p>	TKP	NRN TRK	<p>Jan Swart van Groningen (ca. 1495-ca.1563), schilder, graveur; Suleyman (<i>Soleiman</i>) <i>II de Grote</i> (1495-1566), sultan van Turkije [1520-1566]</p>
1526	<p>(ca.)-1535: Plaatsing van het monumentale <i>grafmonument van Engelbert II</i> van Nassau en zijn vrouw Cimburga van Baden in de Grote Kerk te Breda, gemaakt in opdracht van Engelberts neef, graaf Hendrik III van Nassau. Het is een van de eerste belangrijke uitingen van de renaissance in Nederland. Tegenwoordig gaat men er van uit dat het gemaakt is door verschillende onbekende beeldhouwers. De witte albaster beelden van Engelbert en Cimburga liggen op een zwarte marmeren basis. Vier geknielde mannenfiguren, Julius Caesar, Attilus Regulus, Philippus van Macedonië en Hannibal dragen een zware marmeren dekplaat waarop de wapenrusting van de overledene ligt. Onder dit monument rusten merkwaardigerwijs de resten van de opdrachtgever zelf en zijn tweede vrouw Claudia van Chalon en hun zoon René van Chalon. Engelbert II en Cimburga zijn bijgezet in de graftombe van Engelbert I van Nassau in dezelfde kerk.</p> <p>16: p. 105, ill.; 23: p. 75-76, ill.; 104: p. 594; 105: p. 54-55, ill.</p>	BKM	NRN Bre	<p>Engelbert II van Nassau, graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc. (1451-1504); landvoogd der Nederlanden [1501-1504]; Cimburga van Baden, echtgenote van Engelbert II van Nassau (1451-1501); Hendrik III van Nassau-Dillenburg (1483-1538), heer van Breda, graaf van Nassau en Vianden, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland [tot 1518]; Claudia van Chalon(1498-1521); René van Chalon (1519-1544), prins van Oranje [vanaf 1530]</p>
1526	<p>1531: Uitvoering van de grafmonumenten voor Margaretha van Oostenrijk, haar tweede echtgenoot Filibert II van Savoye en diens moeder, Margaretha van Bourbon, ter plaatsing in het koor van de <i>kloosterkerk St. Nicolas-de-Tolentin</i> in Brou bij Bourg-en-Bresse. Aanvankelijk was Michel Colombe met de opdracht belast. Na diens dood levert de uit Brussel afkomstige Jan van Roome in 1516 nieuwe ontwerpen, die vanaf 1526 door de Rijnlandse beeldhouwer Conrad Meit, die 20 jaar voor Margaretha in Mechelen had gewerkt, worden uitgevoerd. De grafmonumenten hebben prachtige witmarmeren beelden</p>	BKM	FRK	<p>Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Filibert II van Savoye (1480-1504), hertog van Savoye en prins van Piëmont [1497 tot 1504]; Margaretha van Bourbon (1438-1483), dochter van Karel I van Bourbon, schoonmoeder van Margaretha van Oostenrijk; Michel Colombe (ca. 1430–ca. 1513), Frans beeldhouwer, laatgotisch en renaissance; Jan</p>

	van de overledenen. Ook de overige beelden bij dit monument behoren tot de mooiste beeldengroepen in Vlaamse stijl. De decoratieve omlijstingen zijn uitgevoerd in laatgotische flamboyante stijl. Jan van Roome ontwierp ook enkele van de ramen van deze kerk. 56: p. 88-89, 289-290, ill.; 133			<i>van Roome</i> (werkzaam 1498-1521), Brussels schilder en ontwerper van tapijten, glasramen en beeldhouwwerk; <i>Conrad Meit</i> (1480-1550), Duits beeldhouwer, ook werkzaam in de Nederlanden
1526	(ca.): Er wordt begonnen met de plannen voor de bouw van het <i>Paleis van de Grote Raad</i> te Mechelen, naar een grootscheeps ontwerp van <i>Rombout II Keldermans</i> . In 1529 wordt de eerste steen gelegd. Het paleis is niet voltooid. In 1547 worden de werkzaamheden halverwege de tweede bouwlaag gestaakt. Hiervoor bestaan verschillende theorieën, waarvan één verband houdt met het ontploffen van het poedermagazijn in het jaar daarvoor. De Grote Raad wordt dan ondergebracht in het hof van Savoye, toen nog eigendom van <i>Maria</i> van Hongarije. In 1551 krijgen particulieren toestemming in de galerij winkelpanden en later ook woningen te bouwen. In 1910-1911 werd het gebouw 'gereconstrueerd'. 55: p. 21, 123-128, ill.	BKM	ZDN Mln	<i>Rombout II Keldermans</i> (1460-1531), architect uit Mechelen (Brabantse gotiek); <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]
1526	Eerste ontwerp van het <i>raadhuis van Zoutleeuw</i> door <i>Rombout II Keldermans</i> . In 1530 wordt begonnen met de bouwwerkzaamheden, met (waarschijnlijk) de Brusselse stadsbouwmeester <i>Hendrik</i> van Pede. In 1538 wordt het ingehuldigd. Het bordes met trap is pas in 1539 klaar. Het gebouw zelf is nog geheel in gotische stijl, maar met renaissance versieringen zoals het beeldhouwde timpaan boven de ingang en vooral het bordes met rijke arabeskenversieringen, zuiltjes, wapenschilden en medaillons met portretten van Karel V en Isabella van Portugal. Het huidige bordes is een getrouwe kopie van het oorspronkelijke. 55: p. 96-97, ill.; 139: p. 24-25, ill.	BKM	ZDN	<i>Rombout II Keldermans</i> (1460-1531), architect uit Mechelen (Brabantse gotiek); <i>Hendrik van Pede</i> (-?-), stadsbouwmeester in Brussel
1526	-1536: Bouw <i>raadhuis van Oudenaarde</i> door <i>Hendrik</i> van Pede. Het is een typerend voorbeeld van Brabantse laatgothiek. 13	BKM	ZDN	<i>Hendrik van Pede</i> (-?-), stadsbouwmeester in Brussel

Jaar	15 GESCHIEDENIS 27	Owp	Lnd	Bio
1527	6 mei: Plundering van Rome (Sacco di Roma). Terwijl paus <i>Clemens VII</i> en <i>Karel V</i> zich	MLG	ITL	<i>Clemens VII</i> = <i>Giulio de' Medici</i> (1478-1534), paus [1523-

	<p>weer met elkaar lijken te gaan verzoenen (zie 1526 Verdrag van Madrid) marcheren de troepen van Karel van Bourbon-Montpensier, een bondgenoot en legeraanvoerder van Karel V, naar Rome. Zij bestormen de muren, waarbij Karel van Bourbon-Montpensier omkomt. De troepen vechten toch door en plunderen Rome, waarbij veel renaissancekunstwerken worden gestolen en sommige vernield. De paus houdt zich schuil in de Engelenburcht. De plundering van Rome slaat in als een bom in Europa. Als Karel V het nieuws in Spanje verneemt, zet hij de keizerlijke propagandamachine in werking om zijn beschadigde beeld op te poetsen.</p> <p>05: p. 21; 29; 142: p. 22</p>	AKG	FRK EUR	<p>1534]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Karel van Bourbon-Montpensier</i> (1490-1527), connétable van Frankrijk (hoogste grootofficier van de koning), Frans legeraanvoerder, in dienst van Karel V.</p>
1527	<p>21 mei: Geboorte van Filips II in het Palacio de Pimentel in Valladolid als oudste zoon van Karel V en Isabella van Portugal.</p> <p>35</p>	APG	SPJ	<p><i>Filips II van Habsburg</i> (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Isabella van Portugal</i> (1503-1539)</p>
1527	<p>15 november: Landvoogdes Margaretha van Oostenrijk en de Utrechtse prins-bisschop Hendrik II van Beieren sluiten het Verdrag van Schoonhoven. De prins-bisschop zal van Karel V financiële steun ontvangen, die daarvoor als onderpand alle temporele goederen krijgt. De bisschop kan echter niet terugbetalen en dit betekent het begin van de inlijving van het Sticht door Karel V, dat zijn beslag zal krijgen in het Verdrag van Dordrecht in 1528. (Zie aldaar).</p> <p>35</p>	APG GKS	NRN Utr	<p><i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Hendrik II van Beieren</i> (1487-1552), bisschop van Utrecht, [1524-1529]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1527	<p>Karel van Egmond trekt Utrecht en Overijssel binnen. In Overijssel krijgt hij geen voet aan de grond, want ook al is de macht van Hendrik II van Beieren, prins-bisschop van Utrecht, daar vrijwel ineen gestort, de steden en de adel erkennen liever Karel V als hun heer dan Karel van Egmond. In januari 1528 zullen de Staten van Overijssel de keizer dan ook als hun heer erkennen.</p> <p>34: p. 61</p>	MLG	NRN Utr Ove	<p><i>Karel van Egmond</i>=<i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; <i>Hendrik II van Beieren</i> (1487-1552), bisschop van Utrecht, [1524-1529]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>

1527	Grootkanselier Mercurio Gattinara verzoekt Erasmus om een editie van de <i>Monarchia</i> van Dante te maken. Gattinara's visie op de alleenheerschappij, die een christelijk keizer als zodanig toekomt, vindt hij hierin verwoord. Een editie onder toezicht van een man als Erasmus zou hieraan nog meer gezag verlenen. Erasmus weigert, omdat hij niet gelooft in een universeel rijk onder één heerser. 141: p. 188	APG	NRN ZDN	Mercurino Gattinara (1465-1530), Italiaans humanist, jurist en staatsman; grootkanselier van alle rijken en koninkrijken van Karel V; Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler
1527	De opvattingen over armoedebestrijding zijn in de loop van de de twintiger jaren flink aan het veranderen (zie ook 1520). De laat-middeleeuwse godsdienst beschouwde armoede, het bedelen en het geven van aalmoezen nog als een heilige waarde. De humanisten wijzen dit steeds meer af. Verschillende Vlaamse steden beginnen het bedelen te verbieden en gaan hun armenzorg toevertrouwen aan speciale raden of colleges. Dit jaar verbiedt Lille, in navolging van Brugge en Ieper, het bedelen bijna geheel. De stad stelt nu een burgerlijke Raad voor de armenzorg in. Deze burgerlijke raden zijn bedoeld om de armenzorg te rationaliseren. Men begint met de armen te administreren en de mate van behoefte te bepalen. Daarnaast worden allerlei fondsen in één centraal fonds ondergebracht dat beheert wordt door deze raden. 34: p. 124	GKS ESG	ZDN Vla Brg	
1527	De Staten van Holland laten zich informeren over de maatregelen die te Brugge en Ieper (zie boven) genomen zijn om de armenzorg te reorganiseren. Ze doen er echter niets mee. Ook in de rest van de noordelijke Nederlanden zal er weinig veranderen. Daar zal men de armenzorg pas na het begin van de Opstand op burgerlijke wijze gaan reorganiseren. 34: p. 124	ESG	NRN Hol	
1527	Als vergoeding voor de kosten van bebakening krijgt Amsterdam exclusief het zogenaamde paalkistrech: het recht om belasting te heffen op schepen die de Zuiderzee binnenkomen. 35	ESG	NRN Ams	
1527	Vooraf op aandringen van de Franciscanen en Dominicanen wordt te Valladolid een conferentie gehouden over de vraag of de geschriften van Erasmus ketters zijn of niet. Deze schrijft te zijner verdediging <i>Apologia ad monachos quosdam hispanos</i> . De conferentie wordt vroegtijdig afgebroken, maar het gevolg van de conferentie is wel dat de 'Erasmistas' steeds meer vervolgd gaan worden. 37: p. 329	GKS	SPJ	Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler

1527	Ondanks haar invloed op de reformatie komt er ten gevolge van deze zelfde reformatie een einde aan de Windesheimer Congregatie, ten zuiden van Zwolle. Het klooster volgde de regel van Augustinus en beoefende een praktische vroomheid in de zin van de moderne devotie (zie 1499). 35	GKS	NRN	
1527	20 november: Wendelmoet Claesdochter van Monnickendam wordt in Den Haag vanwege haar godsdienstige ideeën op de brandstapel gezet. Zij kan als sacramentariër beschouwd worden. Zij was koopmansvrouw te Monnickendam, die regelmatig conventikels bezocht. De Staten van Holland lieten haar arresteren. Gevraagd naar wat ze over de eucharistie denkt, antwoord ze: "Ic houde u Sacrament voor broot ende meel, ende waer ghy lieden dat voor eenen Godt hout, soo segge ic, dattet uwen duyvel is". Zij is de eerste vrouwelijke protestantse martelares. 35; 130: 46	GKS	NRN Hol	<i>Wendelmoet Claesdochter van Monnickendam</i> (1490-1527), koopmansvrouw en sacramentariër, eerste protestantse martelares

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 27	Owp	Lnd	Bio
1527	Publicatie in Amsterdam bij Doen Pietersz. van het <i>Oude Testament</i> in een gedeeltelijke vertaling van Luther's Duitse bewerking. Het laatste deel is vertaald naar de Vulgaat. De houtsneden zijn van Jacob Cornelisz. van Oostsanen, en duidelijk geïnspireerd op Duitse voorbeelden, met name op Hans Holbein. (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek). 97: p. 74, ill.	BDG GKS	NRN Ams DLN	<i>Doen Pietersz</i> (1478/1480-?); drukker, uitgever en boekverkoper in Amsterdam [1518-1532]; <i>Maarten Luther</i> (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog; <i>Jacob Cornelisz. van Oostsanen</i> (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator; <i>Hans Holbein de Jongere</i> , (1497-1543), schilder, graveur, illustrator
1527	-1569: In Den Bosch is de drukker Jan van Turnhout werkzaam. Hij drukt voornamelijk boeken voor de Latijnse school en devote werkjes zoals een met houtsneden geïllustreerde 'Berch van Calvarien' (ca. 1540). (Den Haag, Museum Meermanno Westreenianum). 97: p. 78	BDG	NRN	<i>Jan van Turnhout</i> (-?-), drukker werkzaam in Den Bosch [1527-1569]
1527	Ambrosius Benson schildert <i>De Heilige Familie en Sint-Jan</i> . Belangrijk werk van deze meester uit Brugge, omdat het een van de twee werken van hem is dat zijn monogram 'AB' draagt, en bovendien gesigneerd is. Het is schatplichtig aan zowel schilders uit zijn geboortestreek Lombardije, als aan Gerard David, in wiens atelier hij heeft gewerkt. (Particuliere verzameling). 120: p. 147 ill.; 121: p. 88, ill.	SCK	ZDN	<i>Ambrosius Benson</i> (1495-1580), Italiaans schilder, werkzaam in Brugge [1518-1550]; <i>Gerard David</i> (ca.1455-1523), Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Brugge en Antwerpen

1527	-1549: Pieter Coecke van Aelst wordt meesterschilder in Antwerpen. Hij zal in deze stad verblijven tot zijn vertrek naar Brussel in 1549. Hij bouwt een grote reputatie op als schilder en ontwerper van tapijten en glasramen. Ook is hij verbonden aan het hof van Karel V en van Maria van Hongarije. [Bron niet teruggevonden]	SCK	ZDN Awp Bsl	Pieter Coecke van Aelst (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Maria van Hongarije (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]
1527	Jan Gossaert van Mabuse schildert Danaë . Danaë is de dochter van koning Akrisios van Argos, die door haar vader was opgesloten zodat zij niet zwanger kon worden van een zoon die hem, zo was voorspeld, zou vermoorden. Echter: in de vorm van een gouden regen wist Zeus toch tot haar door te dringen, en aldus Perseus te verwekken. In de middeleeuwen en renaissance werd er een parallel getrokken tussen Danaë en de onbevleete ontvangenis van Maria. Het onderwerp leidde in de 16e eeuw tot dit soort erotisch geladen afbeeldingen. (München, Alte Pinakothek). 120: p. 147, ill.; 121: p. 88, ill.	SCK	ZDN	Jan Gossaert van Mabuse of Maubeuge (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode
1527	Bernard van Orley, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk, wordt gearresteerd wegens deelname aan geheime evangelische vergaderingen en voor het luisteren naar de expriester Nicolaas van der Elst. Veel andere schilders, tapijtmakers en glazeniers worden eveneens verdacht van verboden sympathieën voor de nieuwe godsdienst. 10: p. 6; 157: p. 53-54	GKS SCK AKG	ZDN	Bernard van Orley (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Nicolaas van der Elst (-?-) priester, geboren in Brussel, voormalig pastoor van de Antwerpse Sint-Jacobskerk
1527	Lucas van Leyden schildert Mozes slaat water uit de rots . In de Noordelijke Nederlanden staat Lucas van Leydens werk aan het begin van een lange traditie van voorstellingen uit het Oude Testament met een vermanende of moraliserende strekking. Mozes slaat water uit de rots is het vroegst bewaarde schilderij waarin hij allerlei figuurgroepen in een verhalend kader in een landschap heeft gecomponeerd. (Boston, Museum of Fine Arts). 27: p. 17, ill.	SCK	NRN	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder

1527	(ca)-1532: Vroege Haarlemse periode van Maarten van Heemskerck. Tot ca. 1530 werkt hij in het atelier van Jan van Scorel, vervolgens is hij zelfstandig meester. In het voorjaar van 1532 vertrekt hij naar Rome (zie ook 1532). 51: p. 175	SCK	NRN Hlm	Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden
1527	Voorjaar : Jan van Scorel verlaat Utrecht en vertrekt naar Haarlem. Volgens Karel van Mander ontvlucht hij de politieke troebelen voorafgaand aan de secularisatie van het bisdom Utrecht [zie 1528 nr 680]. In september 1530 keert hij definitief terug naar Utrecht. Van Scorel ontwikkelt zich tot een zeer invloedrijk schilder, die de ideeën van de Renaissance in zijn werk toegankelijk maakt voor andere kunstenaars. Dit jaar schildert hij Drieluik met De intocht van Christus in Jeruzalem, heiligen, en stichters uit de familie Lokhorst . In 1524 was Van Scorel teruggekeerd in Utrecht van zijn reizen in Duitsland, Oostenrijk, Italië en het Heilige Land. Dit werk vertoont invloeden die hij daar heeft ondergaan. Uniek is dat Jeruzalem op de achtergrond zeer nauwkeurig is weergegeven. Het werk is bestemd voor de Dom van Utrecht. (Utrecht, Centraal Museum). 22: p. 18; 27: p. 10, ill.; 28: p. 180-183, ill.; 147: p. 74-79, ill.	SCK GKS	NRN Hlm Utr	Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; Karel van Mander (1548-1606), Vlaams kunstschilder en schrijver, biograaf, kunsttheoreticus en kunstpedagoog
1527	-1528: Lucas van Leyden maakt ornamentprenten met zuiver renaissancekenmerken, zoals de symmetrische opbouw, grotesken, maskers, dolfinen, gevleugelde fantasiewezens etc. Ze zijn nauw verwant aan Italiaanse voorbeelden. Lucas is een van de zeer weinig Noord-Nederlandse graveurs die ornamentprenten hebben gemaakt, het centrum daarvan lag immers in Antwerpen. Zijn prenten hebben op hun beurt andere graveurs van ornamentprenten tot voorbeeld gediend. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 28: p. 141-142, ill.	TKP	NRN ZDN Awp	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder
1527	-1531: Vanuit Spanje geeft Hendrik III van Nassau-Dillenburg opdracht tot de bouw van een nieuwe woonvleugel aan zijn kasteel in Breda. Rombout II Keldermans wordt met de werkzaamheden belast, maar het is niet duidelijk wat hij ontworpen heeft. Hij overlijdt in 1531 en van zijn werkzaamheden is in ieder geval niets terug te vinden. Hendrik van Nassau gaat in datzelfde jaar in zee met Tommaso Vincidor uit Bologna. 23: p. 73; 15: p. 126-127	BKM	NRN Bre	Hendrik III van Nassau-Dillenburg (1483-1538), graaf van Nassau en Vianden (1483-1538), stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland; Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek); Tommaso di Andrea Vincidor (1493-1536), schilder en architect.

1527	-1532: Bouw van de monumentale en representatieve traptoren en galerij tussen traptoren en woonvleugel van het <i>kasteel van IJsselstein</i> . Opdrachtgever is graaf Floris van Egmond, bouwmeester is waarschijnlijk Rombout II Keldermans. De vierkante toren is van baksteen, afgewisseld met speklagen van natuursteen. Het is het enige overblijfsel van het in 1888 gesloopte kasteel. 101: p. 123-124, ill.	BKM	NRN	<i>Floris van Egmond</i> (1469-1539), graaf van Buren en Leerdam, bevelhebber, stadhouder van Holland, Zeeland en West-Friesland; <i>Rombout II</i> Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek)
------	---	-----	-----	--

Jaar	15 GESCHIEDENIS 28	Owp	Lnd	Bio
1528	Karel V benoemt de beroemde jurist Nicolaas Everaerts tot president van de Grote Raad te Mechelen. Hij is de schrijver van <i>Topicorum seu de locis legalibus liber</i> , (Leuven, 1516), een standaardwerk over de juridische argumentatieleer. Net als bij de jurist Filips Wielant ondersteunt hij de centraliserende politiek van de vorst en dus diens streven naar machtsuitbreiding, al beperkt ook hij de macht van de vorst doordat deze onder het goddelijk recht blijft staan. Ook blijft de vorst gebonden aan de contracten die hij met zijn onderdanen gesloten heeft. De leer van een goddelijke, hiërarchische ordening van de samenleving geeft Everaerts evenmin op. Aan deze constructie kleeft een zekere ambivalentie. 141: p. 11-16	APG	ZDN Mln	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Nicolaas Everaerts</i> (1462-1532), jurist, president van de Grote Raad van Mechelen; <i>Filips Wielant</i> 1441/1442-1520), Zuid-Nederlands rechtsgeleerde
1528	Albert Pigge (Pighius) benoemd tot pastoor van Kampen. Hij was een bekend theoloog. Hij probeert paus Clemens VII ervan te weerhouden om zijn goedkeuring te hechten aan de overdracht van het gezag over het Sticht Utrecht aan Karel V dit jaar. Zijn stellingen over de pauselijke onfeilbaarheid zullen nog invloed hebben op het eerste Vaticaanse Concilie van 1870. 35	GKS APG	NRN Utr	<i>Albert Pigge</i> (Pighius) (1490-1542), Noord-Nederlands r.k. theoloog; <i>Clemens VII</i> = <i>Giulio de' Medici</i> (1478-1534), paus [1523-1534]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1528	12 februari : De Utrechtse bisschop Hendrik II van Beieren wordt gedwongen om bij het Verdrag van Dordrecht het gezag over het Sticht Utrecht aan Karel V af te staan. Maarten van Rossum, inmiddels gouverneur van Utrecht, onderneemt nu een plundertocht naar Den Haag. Holland is boos hierover en geeft geld ter herovering van het Nedersticht. (zie ook 1527, 15 nov.) Ook wordt nu bepaald dat Overijssel onder het gezag van Karel V komt. 01; 35; 38	GKS APG	NRN Utr Dor Ove	<i>Hendrik II van Beieren</i> (1487-1552), bisschop van Utrecht, [1524-1529];]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Maarten van Rossum</i> (ca. 1490-1555), berucht Gelders legeraanvoerder

1528	3 oktober: Karel V sluit met hertog Karel van Egmond het Verdrag van Gorkum. Karel van Egmond erkent hierbij de keizer als heer van het Neder- en Oversticht. Gelre en Zutphen krijgt hij in leen en Drenthe met Groningen en de Ommelanden en Coevorden in erfbeheer. Als de hertog bij overlijden geen wettige erfgenamen nalaat, zullen deze gebieden aan Karel V komen. 01; 35	APG	NRN Utr Gel Zut Dre Gro	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]
1528	Nu Utrecht onder het gezag van Karel V staat, worden er veranderingen met betrekking tot de raad van de stad doorgevoerd. Sinds 1304 werd die jaarlijks door gedelegeerden van de gilden gekozen. Vanaf nu benoemt de keizer via zijn stadhouder en het Hof van Utrecht de leden van het stadsbestuur. 34: p. 67	APG	NRN Utr	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1528	Aangezien Utrecht en de Noordoostelijke provincies nu onder het gezag van Karel V zijn gekomen, eist Holland het nodige op in ruil voor de financiële en militaire steun die het geleverd had. Zo willen Amsterdam en West-Friesland dat het privilege dat Overijssel claimt op de exclusieve rechten om aan haar kant van de Zuiderzee te vissen opgeheven wordt. Ook wil Holland annexatie van Utrecht, maar Karel V gaat niet verder dan zijn stadhouder van Holland en Zeeland, Antoine de Lalaing, nu ook stadhouder van Utrecht te laten zijn. Ook de wens van Holland om Utrecht juridisch onder het hof van Holland te brengen, willigt hij niet in. Er komt een afzonderlijk hof van Utrecht. 34: p. 62-63	APG MLG ESG JUR	NRN Utr Hol Ams Fri Ove	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Antoine de Lalaing</i> (1480-1540), graaf van Hoogstraten en heer van Culemborg, raadsheer van Filips de Schone, Karel V en Margaretha van Oostenrijk, stadhouder-generaal van Holland, Zeeland en Friesland, stadhouder van Utrecht
1528	De Spaanse humanist Juan Luis Vives vestigt zich definitief in Brugge, waar hij al vanaf 1512 regelmatig verbleef. Hij huwt er met de koopmansdochter Margarita Valldaura, net als hijzelf van Spaanse en joodse afkomst. Ook schrijft hij er zo'n twintig boeken en wordt hij de spil van de internationaal georiënteerde humanisten aldaar. Zo ontmoet hij in Brugge geleerden als Erasmus en Thomas More. 120: p. 36; 121: p. 191	WTO GKS	SPJ ZDN Brg	<i>Juan Luis Vives</i> (1493 -1540), Spaans geleerde en humanist, die bijna heel zijn volwassen leven in de Nederlanden woonde; <i>Margarita Valldaura</i> (1505-1552), echtgenote van Juan Luis Vives; <i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; <i>Thomas More</i> (1478-1535), humanist, jurist, filosoof en staatsman

1528	De Antwerpse drukker Willem Vorsterman geeft zijn eerste complete bijbel uit, de zogenaamde <i>Vorstermanbijbel</i> , geïllustreerd met houtsneden van Jan Swart van Groningen, Lucas van Leyden, Albrecht Dürer en Hans Holbein. Vele herdrukken volgen, maar bij een plakkaat van 1546 worden ze allemaal verboden. Tussen 1504 en 1543 gaf Vorsterman meer dan 400 boeken uit in alle mogelijke genres en talen: schoolboeken, godsdienstige boeken, almanakken, Luthervertalingen etc. Deze productie maakte van hem een van de grootste drukkers en uitgevers in Antwerpen. 30: p. 36, ill.	BDG GKS WTO	ZDN Awp	Willem Vorsterman (gest. 1543), Zuid-Nederlandse drukker, werkzaam in Antwerpen [ca.1504-1543]; Jan Swart van Groningen (ca. 1495-ca.1563), schilder, graveur; Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; Hans Holbein de Jongere , (1497-1543), schilder, graveur, illustrator
1528	Erasmus publiceert <i>De recta Latini Graecique sermonis pronuntiatione</i> (Over de juiste uitspraak van het Latijn en Grieks). Het zal een controversieel, maar invloedrijk werk worden. 29	LTM		Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler
1528	De diplomaat Baldassare Castiglione publiceert in Venetië zijn <i>Libro del Cortegiano</i> . De oplage bedraagt 1030 exemplaren, waarvan dertig op 'koninklijk papier'. Tot 1587 zullen er zo'n veertig edities van verschijnen, en ook in vertalingen zal dit invloedrijke werk zijn weg in heel Europa vinden. Het boek waarmee de auteur in 1513 was begonnen, weerspiegelt in dialoogvorm 'hoe in woorden een perfecte hoveling te vormen'. 111: p. 417 ff.	BDG LTM APG	ITL EUR	Baldassare Castiglione (1478-1529), hoveling, diplomaat en auteur.
1528	Lucas van Leyden schildert <i>Maria met kind</i> , een thema behorend tot het standaardrepertoire van de vijftiende en zestiende-eeuwse kunstenaar. Deze schilderijen, meestal nogal klein, zijn bestemd voor de privé-devotie. Lucas van Leyden heeft hier een zogenaamde 'Maria lactans' afgebeeld: de melkgevende Maria. De appel in de hand van het Christuskind is een veel voorkomend symbool dat vooruitwijst naar zondeval en verlossing. (Oslo, Nasjonal Galleriet). 28: p. 142-143, ill.	SCK	NRN	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder
1528	16 oktober: Jan van Scorel treedt toe als kanunnik tot het kapittel van Sint-Marie in Utrecht. Dat neemt niet weg dat hij, zoals niet ongebruikelijk was, met een vrouw gaat samenwonen (Agatha van Schoonhoven, zie ook 1529), met wie hij zes kinderen krijgt. Hij wordt een invloedrijk kunstenaar, verkerend in de hoge kringen van humanisten, stadsmagistraten en edelen zoals Hendrik III van Nassau-Dillenburg en Floris van Egmond, die hem aan belangrijke opdrachten helpen. Karel van Mander weet te vertellen dat Frans I van Frankrijk en koning Gustaaf Wasa van Zweden het werk van Van Scorel	SCK GKS	NRN Utr	Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; Agatha van Schoonhoven (-?-), levensgezellin van Jan van Scorel, over wie verder niets bekend is; Hendrik III van Nassau-Dillenburg (1483-1538), heer van Breda, graaf van Nassau en Vianden, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland

	zeer wisten te waarderen. Zijn overgebleven geschilderd oeuvre bevat ongeveer 50 werken. 28: p. 179-180			[tot 1518]; <i>Floris van Egmond</i> (1469-1539), graaf van Buren en Leerdam, bevelhebber, stadhouder van Holland, Zeeland en West-Friesland; <i>Karel van Mander</i> (1548-1606), Vlaams kunstschilder en schrijver, biograaf, kunsttheoreticus en kunstpedagoog; <i>Frans I</i> (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]; <i>Gustaaf Wasa</i> (Gustav Vasa,) 1496-1560, koning van Zweden, [1523-1560]
1528	(ca.) <i>Jan</i> van Scorel schildert <i>Twaalf leden van de Jeruzalembroederschap te Haarlem</i> . Al in 1525 schilderde Van Scorel twee groepsportretten van leden van de Utrechtse Jeruzalembroederschap (zie 1525). Deze drie schilderijen zijn de oudst bewaard gebleven groepsportretten in de noordelijke Nederlanden. Van Scorel was behalve lid van de Utrechtse Jeruzalembroederschap ook lid van die in Haarlem. Hij heeft zichzelf eveneens hier afgebeeld (derde van rechts). (Haarlem, Frans Halsmuseum). 28: p. 186-187, ill.; 147: p. 70	SCK GKS	NRN Utr	<i>Jan van Scorel</i> (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden
1528	<i>Jan Swart</i> van Groningen schildert <i>Portret van Karel van Gelre</i> (Arnhem, Gemeentemuseum). 33: ill.	SCK	NRN Gel	<i>Jan Swart van Groningen</i> (ca. 1495-ca.1563), schilder, graveur; <i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]
1528	(ca.): <i>Lucas</i> van Leyden tekent <i>De zondeval</i> . Er zijn van deze kunstenaar vijf gravures en twee houtsneden met dit thema bekend. Het is een van de populairste onderwerpen in de vroeg zestiende-eeuwse prentkunst. Lucas' tekening is grotendeels gebaseerd op een beroemde gravure van <i>Albrecht</i> Dürer uit 1504. 28: p. 143-144, ill.	TKP	NRN	<i>Lucas van Leyden</i> (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder; <i>Albrecht Dürer</i> (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist
1528	-1531: Uitvoering van de <i>Keizer Karel-schouw</i> van het Brugse Vrije, een praalschouw van de voormalige schepenkamer naar ontwerp van <i>Lanceloot</i> Blondeel. Met zijn prachtig gebeeldhouwde levensgrote figuren van <i>Karel V</i> en zijn familie in antiek geïnspireerde kledij, de putti, medaillons, grotesken, kandelaberzuiltjes, lauwerkransen etc. is dit een topstuk van zuiver renaissancekunst in de Nederlanden. Hij is uitgevoerd in hout, albast en zwart marmer, voornamelijk door <i>Guyot</i> de Beaugrant, een beeldhouwer uit Lotharingen woonachtig in Mechelen, en <i>Herman</i> Glosencamp uit Brugge. 120: p. 48, 294, ill.; 121: p. 214-216, ill.; 139: p. 40-41, ill.	BHK	ZDN Brg	<i>Lanceloot Blondeel</i> (1498-1561), Vlaams schilder, tekenaar, beeldhouwer, omtwerper, bouwkundige, werkzaam in Brugge [1519-1561]; <i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Guyot de Beaugrant</i> (gest. 1550/1553), architect en beeldhouwer, werkzaam in Mechelen, Brugge, Bilbao en Elvillar (Alava); <i>Herman Glosencamp</i> (-?-), beeldhouwer in Brugge

1528	-1531: Rombout II Keldermans, 'werckman-generaal van de Nederlanden', maakt een serie ontwerptekeningen voor de <i>fortificatie van de kastelen</i> Vredenburg, Wijk bij Duurstede, Ter Eem, en van de steden Utrecht en Rhenen. De opdrachtgever is Karel V , die in verband met de dreiging van oprukkende troepen uit Gelre de kastelen van de hofadel in zijn gebieden, met name die in het Nedersticht, wil laten versterken. 55: p. 165-170	BKM MLG	NRN Utr	<i>Rombout II Keldermans</i> (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek); <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1528	-1531: Bouw in late gotiek van de <i>Waag in Deventer</i> . Langwerpig gebouw met traptoren, drie hangtorentjes en een houten torentje op het dak. Trappen en bordes zijn van 1643-1644. Nu in gebruik als Museum De Waag. 23: p. 146, 147, ill.; 104: p. 153; 105: p. 76, ill.	BKM	NRN Dev	
1528	16 mei: De stad Brussel verordonneert dat, ter bescherming en waarborging van de kwaliteit van de eigen tapijtindustrie en het tegengaan van vervalsingen, het inweven van een weversmerk (monogram van de meester-wever) en het stadsmerk (een rood schildje met aan weerskanten de hoofdletter B, van Brabant-Brussel) verplicht is. De maatregel helpt niet voldoende, en misbruiken zoals het 'afsetten': het bijschilderen van de tapijten na het weven, blijven doorwoekeren. (Zie ook 1544). 33: p. 299; 143: p. 115	DCK ESG	ZDN Bsl	
1528	(ca): In een Brussels atelier ontstaat <i>De Passie van Christus</i> een serie van zeven wandtapijten, die in 1531 gekocht wordt in Keulen door kardinaal Bernardo Clesio, bisschop van Trente. Het ontwerp gaat terug op een editie uit 1507, geweven bij Pieter van Aelst, hofleverancier van Karel V en paus Leo X . De tapijtkunst in de zuidelijke Nederlanden van rond deze tijd wordt gekenmerkt door een samengaan van de eigen Vlaamse stijl gecombineerd met Italiaanse invloeden, afgeleid van schilderijen en prenten, en elementen ontleend aan Duitse gravures, met name aan die van Albrecht Dürer en Lucas Cranach. Series met de taferelen uit de Passie van Christus, waarvan die uit 1507 het prototype moet zijn geweest, waren zeer geliefd en ze zijn dan ook in vele variaties gemaakt. (Trente, Museo Diocesano Tridentino). 143: p. 72-73, ill.	DCK	ZDN Bsl DLD	<i>Bernardo Clesio</i> (of Bernardo Cles) (1484-1539), Italiaanse bisschop, kardinaal, diplomaat, humanist en botanicus; <i>Pieter van Aelst</i> (ook Pieter van Edingen genoemd) (ca. 1450–ca.1533), Brabantse tapijtwever, werkzaam in Brussel; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Leo X</i> = <i>Giovanni de' Medici</i> (1475-1521), paus [1513-1521]; <i>Albrecht Dürer</i> (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; ; <i>Lucas Cranach</i> (1472-1553), Duits schilder, graveur en etser t.t.v. de renaissance

1528	-1534: Ontstaan van de <i>Geschiedenis van Jacob</i> , een reeks van tien wandtapijten, geweven naar ontwerpen van Bernard van Orley en helpers in het atelier van Willem de Kempeneer in Brussel. Er zijn zowel elementen ontleend aan de <i>Handelingen der Apostelen</i> (zie 1514) van Rafaël als aan prenten van Dürer. De serie wordt gekocht door kardinaal Lorenzo Campeggi uit Bologna bij een Antwerpse handelaar. (Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis). 143: p. 100, 121, 124, ill.	DCK	ZDN Bsl	Bernard van Orley (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije; Willem de Kempeneer (-?-), Zuid-Nederlands tapijtwever, werkzaam in Brussel; Rafaël = Raffaello Sanzio (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; Lorenzo Campeggio (1474-1539), kardinaal en politicus
1528	De Antwerpse dichteres en onderwijzeres Anna Bijns publiceert haar eerste bundel refreinen: <i>Schoon ende suverlijc boecxken inhoudende veel constige refereinen</i> , uitgegeven door Jacob van Liesveldt. Daarin trekt zij fel van leer tegen het protestantisme. Ze is dan ook de vertegenwoordigster van de katholieke en anti-reformatorische poëzie bij uitstek. Ze richt haar pijlen op lauwe en onverschillige katholieken, terwijl ze Luther ziet als de hoofdoorzaak van het verderf in de maatschappij. Haar dichtkunst staat in de traditie van de rederijkers. 108: p. 40	LTM GKS	ZDN Awp	Anna Bijns (1493-1575), dichteres en lerares in Antwerpen; Jacob van Liesveldt (1490-1545), drukker in Antwerpen; Maarten Luther (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog

Jaar	15 GESCHIEDENIS 29	Owp	Lnd	Bio
1529	3 augustus: Vrede van Kamerijk (Cambrai) tussen Frankrijk en Spanje. Ook wel de Damesvrede genoemd, omdat Margaretha van Oostenrijk (tante van Karel V , en de landvoogdes die hem tevens vertegenwoordigt) en Louise van Savoye (moeder van Frans I en schoonzus van Margaretha van Oostenrijk) zich hiervoor inspanden. Doornik wordt afgestaan door Frans I die bovendien de Franse leenhoogheid over Vlaanderen en Artois opgeeft en belooft zijn steun aan Karel van Egmond en Everhard van der Marck, prins-bisschop van Luik, te staken. Karel V moet echter zijn aanspraken op het stamhertogdom Bourgondië opgeven. Dit wordt nu definitief Frans. Franche Comté en Charolais blijven wel in handen van de keizer. Tevens besluit men een einde aan de tweede oorlog in Italië te maken. Om economische redenen en vanwege het tegenwicht tegen Frankrijk blijven goede betrekkingen met Engeland de hoeksteen van het beleid van Karel V. 07; 127: p. 131; 144: p. 235	APG	FRK SPJ ZDN Vla ITL GBR	Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Louise van Savoye (1476-1531), prinses van Savoye; Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]; Karel van Egmond=Karel van Gelre (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; Everhard van der Marck (1472-1538), prins-bisschop van Luik [1506-1538]

1529	Karel V verscherpt zijn vierde plakkaat van het vorige jaar tegen de ketters. Alle vorige verboden worden vernieuwd, uitgebreid en de straffen verzwaaard. Zo staat op terugval tot ketterij nu de doodstraf. Spotprenten over God, de Heilige Maagd en de heiligen worden nu expliciet verboden. Al deze beschikkingen gelden vanaf nu ook voor vreemdelingen, zoals bijvoorbeeld voor de buitenlandse kooplieden die in Brugge of Antwerpen zijn gevestigd. Ook mag de bijbel niet meer in het Nederlands of Frans worden vertaald. De Inquisitie wordt nu vrijwel volledig door de staatsmacht van de centrale regering gedomineerd. 111: p. 417 ff.	GKS	ZDN Brg Awp	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1529	Paus Clemens VII bekrachtigt de overdracht van de temporaliteit in het Sticht aan Karel V en tevens beginnen nu de onderhandelingen over een nationale bisschoppelijke indeling in de Nederlanden. Hendrik II van Beieren treedt terug als bisschop van Utrecht en wordt bisschop van Worms en Freising. 01; 35	GKS	ZDN NRN	Clemens VII = <i>Giulio de' Medici</i> (1478-1534), paus [1523-1534]; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Hendrik II van Beieren (1487-1552), bisschop van Utrecht, [1524-1529]
1529	De te Brugge geboren David Joris , die sinds 1524 in Delft verbleef als glasschilder en rederijker, geeft <i>Een geestelijk liedt-boecxken</i> uit waarin hij de kerk niet spaart. Hij moet naar Friesland uitwijken, waar hij zich aansluit bij de wederdopers van Melchior Hoffmann . Hij zal in die beweging en grote rol gaan spelen. (Zie ook 1542). 110: p. 223	GKS BDG	NRN Dlf Fri	David Joris (1501-1556), glasschilder, rederijker, berucht wederdoper, ketter en sekteleider; Melchior Hoffmann (ca. 1500-1543), radicaal doopsgezind lekenprediker
1529	23 maart: De politieke rechten van de Utrechtse gilden worden afgeschaft. 106: p. 99	ESG APG	NRN Utr	

1529	-1540: In 's-Hertogenbosch is de drukker Gerard van den Hatert werkzaam. Hij publiceert voornamelijk boeken van en voor de docenten en leraren van de Latijnse school. Een kwart van zijn fonds bestaat uit boeken van de humanist, grammaticus en letterkundige Georgius Macropedius . 97: p. 19, 77, ill.	BDG WTO LTM	NRN Bos	Gerard van den Hatert (-?-); drukker werkzaam in 's-Hertogenbosch [1529-1540]; Georgius Macropedius = Joris van Langeveld of Lanckveld , (1487-1558), humanist, grammaticus, rector Latijnse scholen, letterkundige, toneelschrijver (in het Latijn)
1529	-1540: Joos van Cleve wordt niet meer vermeld in Antwerpen. Tot voor kort vermoedde men dat hij verbleef aan het hof van koning Frans I , waar hij diens portret (Philadelphia, Philadelphia Museum of Art), en dat van zijn echtgenote Eleanora van Oostenrijk zou hebben geschilderd. (Wenen, Kunsthistorisch museum). Portretten die eindeloos gekopieerd zullen worden. Aan Joos' verblijf aan het hof van Frans I wordt tegenwoordig getwijfeld. Ook reist hij vermoedelijk naar Italië. Later werk wijst op Italiaanse invloeden. <i>Wikipedia</i>	SCK	ZDN Awp ITL	Joos van Cleve (ca. 1485/90-1540/41), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Antwerpen; Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]; Eleonora van Oostenrijk (of Eleonora van Castilië) (1498-1558), oudste dochter van Filips de Schone en Johanna de Waanzinnige en zuster van Karel V, koningin van Portugal [1516-1521] en van Frankrijk [1530-1547]
1529	Maarten van Heemskerck schildert twee portretten van een man en een vrouw, de zogenaamde Bicker-portretten (Pieter Bicker en Anna Codde, die echter hoogstwaarschijnlijk niet de geportretteerden zijn). De krachtige plastische modellering, de expressieve vormgeving en de nadruk op de bezigheden van de voorgestelde figuren en hun omgeving zijn zeer vernieuwend in de Noord-Nederlandse portretkunst. De vrouw is aan het spinnen, de klassieke bezigheid voor een deugdzame huisvrouw. De man is geld aan het tellen en hij houdt een kasboek open. De (morele) betekenis is hier niet helemaal duidelijk. (Amsterdam, Rijksmuseum). 22: p. 91, ill.; 28: p. 192-194, ill.; 113: p. 27, ill.; 151: p. 144-145, ill.	SCK	NRN	Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem
1529	Dirck Jacobsz. schildert Een groep schutters van de Kloveniersdoelen , het oudst bewaard gebleven schuttersstuk uit Amsterdam. Hij heeft de schutters, gekleed in burgerkledij, in twee rijen geplaatst. Het zijn eigenlijk individuele portretten zonder veel samenhang. Wel is er enige variatie in houding en gebaren aangebracht. Dirck Jacobsz is een van de eerste schilders in de Noordelijke Nederlanden die zich specialiseerde in het maken van portretten. (Amsterdam, Rijksmuseum). 22: p. 104, ill; 27: p. 36, ill.	SCK	NRN	Dirck Jacobsz. (1497-1567), Noord-Nederlands portretschilder, zoon en leerling van Jacob Cornelisz. van Oostsanen
1529	-1530: Lucas van Leyden schildert drieluik De dans rond het gouden kalf . In een weids landschap geven de Israëlieten zich over aan losbandig feestvieren rond een door hen opgericht gouden afgodsbeeld. De voorstelling, over de drie panelen verdeeld, is bedoeld als waarschuwing tegen ongeloof, dat tot zulk wangedrag leidt. Met dit soort figuurrijke	SCK	NRN	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder

	bijbelse voorstellingen in een landschap introduceert Lucas een nieuw type schildering in de Noordelijke Nederlanden. (Amsterdam, Rijksmuseum). 28: p. 149-151, ill.; 51: p. 45, ill.; 151: p. 134-135, ill.			
1529	1. Jan van Scorel schildert <i>Portret van Agatha van Schoonhoven</i> , zijn levensgezellin. Het is een onopgesmukt en buitengewoon direct en prachtig portret. (Rome, Palazzo Doria Pamphili). 27: p. 33, ill. 2. (ca.) <i>Madonna met wilde rozen</i> . De menselijkheid en intimiteit van de figuren maken dit werk tot een typische Van Scorel-Madonna, die als voorbeeld gediend heeft voor <i>De rust op de vlucht naar Egypte</i> van zijn leerling Maarten van Heemskerck, (zie 1530). (Utrecht, Centraal Museum). 147: p. 37, ill; 28: p. 191, ill.; 147: p. 86-88, ill.	SCK	NRN	<i>Jan van Scorel</i> (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; <i>Agatha van Schoonhoven</i> (-?-), levensgezellin van Jan van Scorel, over wie verder niets bekend is; <i>Maarten van Heemskerck</i> (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem
1529	Lucas van Leyden maakt een serie van zes gravures met <i>De geschiedenis van Adam en Eva</i> . (of Adam en Eva wenend over de dood van Abel). De naakte Adam en Eva zijn sterk geïdealiseerd afgebeeld. De prenten verraden de invloed van Marcantonio Raimondi naar Rafaël , Michelangelo en andere kunstenaars. De beweeglijkheid van de figuren die een sterke sensuele en emotionele lading uitdrukken, is een nieuw element in Lucas' latere prenten. Het landschap speelt hier, in tegenstelling tot zijn werk van 1530 en later, nog een belangrijke rol. (Amsterdam, Rijksmuseum). 28: p. 146-147, ill.	TKP	NRN	<i>Lucas van Leyden</i> (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder; Marcantonio Raimondi ((1475-1534), belangrijkste en invloedrijkste graveur van de Italiaanse renaissance; Rafaël = <i>Raffaello Sanzio</i> (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance; Michelangelo Buonarroti (1475-1564), beeldhouwer, schilder, architect, dichter
1529	(ca.): Lucas van Leyden maakt <i>De opstanding van Christus</i> , een tekening in zwart krijt en penseel in grijs en zwart. De voorstelling van Christus staande op zijn gesloten graf met om hem heen de slapende en opschrikkende wachters komt regelmatig voor in de Duitse en Nederlandse kunst van de 15e en begin 16e eeuw. De compositie van Lucas tekening is afgeleid van een gravure van Dürer uit 1512. (Amsterdam, Rijksmuseum). 28: p. 144-145	TKP	NRN	<i>Lucas van Leyden</i> (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist
1529	Aan de zuidzijde van de <i>kerk in Loppersum</i> (Groningen) wordt een zijbeuk toegevoegd. Kort daarna worden het schip en de kruising verhoogd en net als de nieuwe zijbeuk voorzien van netgewelven. 104: p. 106; 105: p. 200, ill.	BKM	NRN	

1529	(ca.): Voltooiing van de <i>Sint-Lambertuskerk</i> te Wouw, waarvan de eerste posten die betrekking hebben op de bouw teruggaan tot ca. 1505. Over de bouwmeesters is niets met zekerheid bekend, maar men vermoedt dat Anthonis I Keldermans en misschien ook Rombout II Keldermans bij de bouw betrokken zijn geweest. 55: p. 75-77, ill.; 104: p. 106; 105: p. 200, ill.	BKM	NRN	Anthonis I Keldermans (ca. 1440-1512), stadsbouwmeester en beeldhouwer uit Mechelen, werkzaam in Brabant en Zeeland; Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek)
1529	Het stadsbestuur van Leeuwarden sluit met bouwmeester Jacob van Aken een contract voor de bouw van een toren, <i>De Oldehove</i> . De stad is nog maar kort hoofdstad van Friesland en zij wil nu ook een herkenbaar silhouet hebben. Het wordt geen geweldig succes. De toren begint al tijdens de bouw scheef te zakken. De bouwmeester zou er 'van chagrijn' aan zijn gestorven. Hierna bouwt men nog één jaar door en houdt er dan mee op. Het 'eindresultaat' staat nog steeds. <i>Reformatorisch Dagblad, 10-11-1996</i>	BKM	NRN	Jacob van Aken (gest. 1532), bouwmeester
1529	Er wordt begonnen met de bouw van de <i>citadel Vredenburg</i> , een enorme dwangburcht van de centrale overheid (Karel V) om mogelijke stadsoproeren de kop in te drukken en waarvoor Rombout II Keldermans het ontwerp heeft gemaakt. Dit ontwerp bestaat uit een bijna rechthoekige omwalling met zware, uitspringende geschutstorens op de hoeken, die om het Sint-Catharinaklooster en hospitaal van de Johanniter Orde heen gebouwd moeten worden. Het kloostercomplex blijft als woongedeelte binnen het fort bestaan. Na de dood van Rombout in 1531 worden de werkzaamheden overgenomen door Laureys Keldermans en na diens dood in 1534 door Marcelis Keldermans . In 1577 wordt de burcht bijna geheel afgebroken. Vredenburg is de eerste poging tot een echt artilleriefort, gebouwd door een centrale overheid en niet meer door een particuliere hooggeplaatste. 35; 55: p. 166-168, ill.	BKM MLG	NRN Utr	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek); Laureys Keldermans (?-1534), Zuid-Nederlands bouwmeester, werkzaam in Antwerpen, Middelburg, Mechelen, Bergen-op-Zoom; Marcelis Keldermans (1500-1557), Brabants architect en bouwmeester, enige overgebleven telg van de familie Keldermans
1529	1531: Rombout II Keldermans (waarschijnlijk) werkt aan versterkingen rond het <i>kasteel Ter Eem</i> . Het oorspronkelijke plan, bestaande uit twee grote gemetselde geschutstorens met geschutskelders, opgenomen in een aarden wal, wordt niet uitgevoerd. Er wordt een veel eenvoudiger opzet uitgevoerd, die bestaat uit een aarden wal rond de gracht van het kasteel, met als geschutstoren de afgebroken toren van de kerk van Eembrugge. 101: p. 109-110, ill.	BKM MLG	NRN	Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek)
1529	Publicatie van <i>Acolastus de filio prodigo comoedia</i> , een schooldrama over de verloren zoon van de Hagenaar Gulielmus Gnapheus . Er zullen tot 1585 vijftig edities van verschijnen, en daarmee het populairste drama met dit thema worden. Gnapheus verkeert in ketters	LTM GKS	NRN	Gulielmus Gnapheus = Willem de Volder (1493-1568), Haags humanist en dichter; Cornelis Hoen (1440-1524), Nederlands jurist en sacramentariër, voorloper van de

	vaarwater. Zo sluit hij zich aan bij de kring van Cornelis Hoen en Hinne Rode. Met Jan de Bakker (Pistorius) deelt hij de gevangenis. In 1531 vlucht hij naar Duitsland. 89: p. 120			reformatie in Nederland; Hinne Rode (1468/1488-voor 1537), Nederlands humanist met lutherse sympathieën; Jan de Bakker (Johannes Pistorius) (1499-1525), Noord-Nederlands kapelaan en later predikant
--	---	--	--	---

Jaar	15 GESCHIEDENIS 30	Owp	Lnd	Bio
1530	24 februari: In Bologna wordt Karel V tot keizer gekroond door paus Clemens VII , vrijwel buiten de Duitse keurvorsten om. Het is de laatste Duitse keizerskroning door een paus. Karel was al in oktober van het vorig jaar naar Italië gegaan, want sinds het Franse debacle in Italië en het sluiten van de Damesvrede met Frankrijk in 1529 (zie aldaar), vond hij de tijd rijp om zich door de paus tot Rooms-Keizer te laten kronen. 07; 39, III: p. 53; 142: p. 22	APG	ITL DLN	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Clemens VII = <i>Giulio de' Medici</i> (1478-1534), paus [1523-1534]
1530	Grootkanselier Gattinara sterft. Karel V benoemt geen opvolger, waarmee hij aangeeft dat hij weinig meer ziet in het streven naar een supranationaal bestuurd wereldrijk. Karel was altijd al van mening geweest dat zijn rijk bestond uit een verzameling landen met een eigen bestuursstructuur, met eigen rechten en privileges. 141: p. 183	APG	ZDN	Mercurino Gattinara (1465-1530), Italiaans humanist, jurist en staatsman, grootkanselier van alle rijken en koninkrijken van Karel V; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516- 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1530	1 december: Landvoogdes Margaretha van Oostenrijk sterft te Mechelen aan de gevolgen van een infectie aan haar been. Haar neef Karel V heeft zij benoemd tot universeel erfgenaam. Karel benoemt Maria van Hongarije, zijn zuster, als haar opvolgster. 01; 33: p. 141, ill.	APG	ZDN Mln	Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Maria van Hongarije (1505-1558), dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië, zuster van Karel V, koningin-weduwe van Lodewijk II Jagiello (1506-1526), koning van Hongarije en Bohemen, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555].

1530	Gerard Geldenhauer publiceert <i>Historia Batavica</i> , waarin hij betoogt - in tegenstelling tot Cornelius Aurelius in 1517, (zie aldaar) - dat niet de Hollanders, maar de Geldersen de regelrechte afstammelingen zijn van de oude Batavieren. Dit moet gezien worden in het kader van de strijd van Gelderland en steeds meer ook van Friesland, Groningen, Drenthe en Utrecht tegen het huis Habsburg. 34: p. 58	APG	NRN Gel Fri Gro Dre Utr	<i>Gerard Geldenhauer</i> (Gerardus Noviomagus) (1482-1542), Noord-Nederlands historicus, hoogleraar aan de Lutherse universiteit van Marburg
1530	René van Chalon, zoon van Hendrik III van Nassau-Dillenburg en Claudia van Chalon erft op elfjarige leeftijd van Filibert van Chalon, de kinderloze broer van zijn moeder, het prinsdom Orange en enkele andere bezittingen in Frankrijk. Hierdoor is hij de eerste Nassau die de titel prins van Oranje mag voeren. Door dit rijke bezit is hij nu een soevereine vorst, aan niemand ondergeschikt, ook niet aan Frankrijk, waarin het prinsdom Orange gelegen is. Het werd verscheidene malen door de Franse koning Frans I bezet. René's oom van vaderskant is Willem I, graaf van Nassau-Dillenburg, vader van de latere Willem van Oranje. 35; 92: I, p. 118	APG	FRK DLN	<i>René van Chalon</i> (1519-1544), prins van Oranje, zoon van Hendrik III van Nassau-Dillenburg en Claudia van Chalon; <i>Hendrik III van Nassau-Dillenburg</i> (1483-1538), graaf van Nassau en Vianden (1483-1538), stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland; <i>Claudia van Chalon</i> (1498-1521); <i>Filibert van Chalon</i> (1502-1530); <i>Frans I</i> (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]; <i>Willem I van Nassau-Dillenburg</i> (1487-1559), graaf van Nassau-Dillenburg, Katzenelnbogen en Dietz; <i>Willem van Oranje</i> (1533-1584)
1530	(ca.): In Mexico sticht Pieter van Gent (Pedro de Gante) de open kapel van San José de los Naturales, een soort openluchtkerk, ontworpen voor massabekeringen. Ook richt hij bij dit klooster de eerste kunst- en vakschool in Amerika op. Tevens laat hij een ziekenhuis bouwen. Het complex fungeert als een belangrijk centrum van de nieuwe godsdienst en beschaving. Met name de bouw van kerken en de schilderkunst vinden via inheemse, door De Gante opgeleide kunstenaars, een grote verspreiding, en daarmee ook het nieuwe geloof. Hoogtepunt van de activiteiten ligt tussen 1550 en 1575. Met de dood van De Gante in 1572 begint het verval. 59: p. 69-71	GKS AKG	ZUA	<i>Pieter van Gent</i> (Pedro de Gante) (ca. 1480-1572), Zuid-Nederlands missionaris in Zuid-Amerika
1530	Rond dit jaar zijn er minstens dertig boeken van Luther in het Nederlands vertaald. Zijn populariteit in de Nederlanden is niet gering, al dienen ook de wederdopers zich al aan. 59: p. 69-71	GKS	ZDN NRN	<i>Maarten Luther</i> (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog

1530	-1560: De wederdopers komen rond 1530 op in de Nederlanden. Tot ca. 1560 zullen zij, in onderling verschillende vormen, een zeer belangrijke factor gaan vormen binnen de vroege reformatie in de Nederlanden. Zij wijzen zowel kerkelijk gezag als wereldlijk gezag af, en dit is vermoedelijk de reden dat zij het zwaarst vervolgd zijn, zowel door katholieken als later door de gereformeerden. Velen worden slachtoffer, waaronder ook veel vreedzame doopsgezinden. Via Emden, waar Melchior Hoffmann de doopsgezinde beginselen (o.a. volwassenendoop, pacifisme en het weigeren van een eedsaflegging) predikte, komt deze leer in de Nederlanden terecht. Er ontstaat echter ook een nog radicalere groep van wederdopers. 34: p. 93; 35	GKS	NRN ZDN DLD	<i>Melchior Hoffmann</i> (1500-1543), Duits wederdoper
1530	-1533: Eerste verblijf van de Valenciaanse humaniste Mencía de Mendoza in de Nederlanden. Zij is een leidende figuur bij de Spaanse 'Erasmistas.' In de Lage Landen is zij met vele humanistische geleerden bevriend, waaronder Egidius van Busleyden. Samen met haar echtgenoot Hendrik III van Nassau-Dillenburg begunstigt zij ook de kunsten en geeft opdrachten aan de schilders Jan van Scorel en Bernard van Orley. 37: p. 330; 35	WTO AKG	SPJ NRN ZDN	<i>Mencía de Mendoza</i> (1508-1554), Spaans humaniste en geleerde, derde echtgenote van Hendrik III van Nassau-Dillenburg; <i>Egidius van Busleyden</i> (?-1536), Zuid-Nederlands humanist; <i>Hendrik III van Nassau-Dillenburg</i> (1483-1538), heer van Breda, graaf van Nassau en Vianden, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland [tot 1518]; <i>Jan van Scorel</i> (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; <i>Bernard van Orley</i> (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije
1530	De 22-jarige Gemma Frisius publiceert <i>De principiis astronomiae cosmographiae</i> , een standaardwerk over de grondbeginselen van de astronomie en de kosmografie. Hierin legt hij als eerste uit dat men, door de juiste tijd op een draagbare mechanische klok met de zonnetijd te vergelijken, de geografische lengtegraad op zee kan berekenen. 82, <i>Wikipedia</i>	WTO	NRN Fri	<i>Gemma Frisius</i> = <i>Jemme Reinerszoon Frisius</i> (1508-1555), Fries geograaf, cartograaf, wiskundige, arts, uitvinder van astronomische instrumenten en wereldbollen, humanist, gezaghebbend op Europees niveau
1530	Op Walcheren lopen vooral ten gevolge van slecht uitgevoerde bedijkingen grote delen onder water als gevolg van een vloed op 5 november (Sint-Felixvloed). Vanwege uiteenlopende belangen en frauduleuze praktijken was de bedijking verwaarloosd. Maria van Hongarije, die de overleden Landvoogdes Margaretha van Oostenrijk opvolgt, zal in haar sporen treden en ook de bedijking van Zeeland krachtig bevorderen. De	ESG	NRN Zee Awp	<i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië, zuster van Karel V, koningin-weduwe van Lodewijk II Jagiello (1506-1526), koning van Hongarije en Bohemen, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Margaretha van Oostenrijk</i>

	waterstaatkundige bemoeienissen van de centrale overheid wijzigen zich ten nadele van Bergen op Zoom en ten voordele van Antwerpen. 45: p. 612; 35			(1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]
--	---	--	--	---

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 30	Owp	Lnd	Bio
1530	Gedurende zijn verblijf in Noord-Italië ter gelegenheid van zijn kroning tot keizer leert Karel V in Mantua Titiaan kennen. Ten tijde van zijn keizerschap wordt deze beroemde Venetiaanse schilder de favoriete hofportrettist van de Habsburgers. Na Karels dood zal ook Filips II hem in dienst nemen. 33: p. 223, 281, ill; 142: p. 22	SCK	ITL	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Titiaan = <i>Tiziano Vecelli of Vecellio</i> (1487-1576), (1487-1576), Venetiaans schilder uit de hoogrenaissance, hofschilder van Karel V; Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal
1530	-1545: De Italiaanse schilders Rosso Fiorentino en Francesco Primaticcio worden door Frans I naar Frankrijk gehaald. Na hen volgen nog meer Italiaanse kunstenaars die worden ingezet voor de decoratie van zijn <i>kasteel in Fontainebleau</i> . Tussen 1530-1540 vervaardigen Fiorentino en Primaticcio de stucreliefs en fresco's in de <i>Galerie François</i> van dit kasteel. Na de dood van Fiorentino in 1540 krijgt Primaticcio de leiding over het project. Er ontstaat een typisch maniëristische stijl, die bekend raakt onder de naam de 'School van Fontainebleau'. Door de verspreiding van de grafiek krijgt deze stijl ook in de Nederlanden veel invloed. Met name het rolwerk, dat hier wordt toegepast, vindt in de Nederlanden veel navolging. 17: p. 367, ill.; 27: p. 90; 77: p. 111; 111: p. 95-101, ill.	SCK TKP	ITL FRK ZDN NRN	Rosso Fiorentino = <i>Giovanni Battista di Jacopo di Gasparre</i> (1495-1540), maniëristisch schilder, hofschilder van Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]; Francesco Primaticcio (1504-1570), maniëristisch schilder, beeldhouwer en architect
1530	-1532 (ca.) Ambrosius Benson schildert <i>De Verheerlijking van de Heilige Maagd</i> . Sleutelstuk in het oeuvre van deze kunstenaar. In het bovenregister zien we in een gouden licht Maria met Kind en vier engelen, beneden drie profeten en twee sybillen met hun profetische teksten op banderollen. (Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten). 120: p. 149, ill.; 121: p. 89, ill.	SCK	ZDN	Ambrosius Benson (1495-1580), Italiaans schilder, werkzaam in Brugge [1518-1550]
1530	10 januari: Pieter Claeissens I wordt meester van het Brugse schildersambacht. Van deze kunstenaar is het oeuvre moeilijk vast te stellen. Wel is zeker dat hij een succesvol atelier	SCK	ZDN Brg	Pieter Claeissens I (1500-1576), Zuid-Nederlands schilder en miniaturist, werkzaam in Brugge; Pieter II Claeissens

	had en de grondlegger is van de schildersdynastie Claeissens (met o.a. zijn zoons Pieter II , Antoon en Gillis) die tot het midden van de 17e eeuw in Brugge actief was. Veel Madonna's en vooral portretten meent men aan hen toe te kunnen schrijven. 120: p. 216			(1535-1623), schilder in Brugge; Antoon Claeissens (1536-1613), schilder in Brugge; Gillis Claeissens (1526-1605) schilder in Brugge
1530	(ca.) Pieter Coecke van Aelst schildert Calvarieberg . Het oeuvre van deze schilder is zeer problematisch, omdat de aan hem toegeschreven schilderijen niet gesigeneerd zijn en bovendien van ongelijke kwaliteit. (Warschau, Muzeum Narodowe). 27: p. 28, ill.	SCK	ZDN	Pieter Coecke van Aelst (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten
1530	(ca.): Jan Gossaert van Mabuse schildert De kinderen van Christiaan II van Denemarken . Deze afgezette koning had zijn toevlucht genomen in Middelburg, waar ook Gossaert zijn atelier had. Gossaert is behalve een beroemd schilder van religieuze en mythologische voorstellingen ook een van de beste en origineelste portretschilders van zijn tijd. Zijn intense portretten worden gekenmerkt door een groot observatievermogen en een realistische en levendige uitbeelding. (Hampton Court, koninklijke verzameling). [Bron niet teruggevonden]	SCK	ZDN NRN Mid	Jan Gossaert van Mabuse of Maubeuge (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode; Christiaan II van Denemarken (1481-1559), koning van Denemarken en Noorwegen [1513-1523] en Zweden [1520-1521]
1530	(ca.) 1. Maarten van Heemskerck schildert De zondeval , een indrukwekkend paneel met een frontaal weergegeven naakte Adam en Eva. Het is typisch een werk afkomstig uit het Haarlemse kunstmilieu rond Jan van Scorel, in wiens atelier Van Heemskerck werkzaam is. (Hatfield The Marquess of Salisbury). 27: p. 30, ill.; 28: p. 253 ill.; 113: p. 26, ill. 2. De rust op de vlucht naar Egypte , ook beïnvloed door Van Scorels nieuwe stijl, die deze had meegebracht uit Italië. (Washington, National Gallery of Art). 28: p. 190-191, ill.; 113: p. 23, ill. 3. Het gezin van Pieter Jan Foppesz , een opvallend mooi en levendig schilderij van een rijk Haarlems echtpaar met drie kleine kinderen. Van Heemskerck heeft een tijdje bij Foppesz in huis gewoond. De voorwerpen op tafel wijzen al vooruit naar de latere Hollandse stillevens. (Kassel, Staatliche Kunstsammlungen). 27: p. 37, ill.; 113: p. 27, ill.	SCK	NRN Hlm	Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; Pieter Jan Foppesz (?-1541), schepen van Haarlem, kerkmeester van de Sint-Bavo
1530	-1535 (ca.): 1. De Meester van de Kerkprediking schildert Kerkprediking (of De bekering van de heilige Antonius of De prediking van het Onze Vader), het belangrijkste werk van deze onbekende Leidse schilder. Wat dit werk precies voorstelt is niet duidelijk. Afgebeeld is een predikende geestelijke voor een menigte toeschouwers in en voor een kerkgebouw,	SCK	NRN	Meester van de kerkprediking , onbekend schilder, (1e helft 16 eeuw); Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder

	opgetrokken in renaissancestijl. (Amsterdam, Rijksmuseum). 2. (ca.): <i>De verzoeking van de heilige Antonius</i> . Schilderijen van deze kunstenaar werden vroeger toegeschreven aan Lucas van Leyden. (Brussel, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten). 28: p. 161-162, ill.			
1530	(ca.): 1. Jan van Scorel schildert <i>De doop van Christus in de Jordaan</i> . De figuren zijn geïnspireerd op Italiaanse voorbeelden, met name Rafaël. Van Scorel ontwikkelt zich tot de belangrijkste schilder van Noord-Nederland. Hij heeft een groot atelier in Utrecht, waar een aantal helpers en leerlingen zijn ontwerpen uitvoeren en waar ook replica's en varianten worden gemaakt. Vanaf ca. 1540, als de grote opdrachten voor altaarstukken binnenkomen, is dit atelier op zijn hoogtepunt. Waarschijnlijk heeft Van Scorel deze praktijk afgekeken van Rafaël, die hij immers had opgevolgd als conservator van de Vatikaanse kunstcollecties. (Haarlem, Frans Halsmuseum). 27: p. 30, 63, ill.; 28: p. 183-184. ill. 2. <i>Maria Magdalena</i> . De heilige is hier gekleed als een Venetiaanse courtisane en ten halven lijve in een weids landschap afgebeeld. Op haar schoot houdt ze haar zalfpot. Dit beroemde werk is ook beïnvloed door Italiaanse kunstenaars, vooral Rafaël. (Amsterdam, Rijksmuseum). 22: p. 18, ill.; 27: p. 26, ill.; 28: p. 184-185, ill.; 151: p. 142-143, ill.	SCK	NRN Utr	<i>Jan van Scorel</i> (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; <i>Rafaël</i> = <i>Raffaello Sanzio</i> (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance
1530	(ca.): Jan Swart van Groningen schildert <i>De prediking van Johannes de Doper</i> . Het is een vroeg schilderij van deze in Groningen geboren kunstenaar, en qua landschappelijke opzet en verteltrant nauw verwant aan het werk van Lucas van Leyden. (München, Alte Pinakothek). 27: p. 21-22	SCK	NRN	<i>Jan Swart van Groningen</i> (ca.1495-ca.1563), schilder, graveur; <i>Lucas van Leyden</i> (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder
1530	(ca.): 1. Jan Cornelisz. Vermeyen schildert <i>De bruiloft te Kana</i> , een nachtstuk, een volkomen nieuw thema in de schilderkunst, waarmee hij zijn tijd ver vooruit was. Pas met de komst van Caravaggio rond 1600 zullen nachtstukken erg populair worden. (Amsterdam, Rijksmuseum). Ook schildert hij een van de twee gesigneerde schilderijen die van hem bewaard zijn gebleven: <i>De Heilige Familie</i> . (Haarlem, Frans Halsmuseum). Deze werken ontstaan in de tijd dat hij in het hofmilieu in Mechelen verkeert. 2. In dit jaar reist hij ook in opdracht van Margaretha van Oostenrijk naar Augsburg en Innsbruck, waar hij Karel V en andere Habsburgers portretteert. 28: p. 201-204, ill.	SCK	NRN ZDN Mln DLN	<i>Jan Cornelisz. Vermeyen</i> (1504-1559), Noord-Nederlands schilder, tekenaar en prentkunstenaar, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk, na haar dood van Karel V; <i>Caravaggio</i> (Michelangelo Merisi da Caravaggio) (1571-1610), zeer invloedrijk schilder t.t.v. de barok; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

1530	(ca.): Het <i>koorgewelf van de kerk in Loppersum</i> (Groningen) wordt door onbekende kunstenaars rijkelijk beschilderd: rankwerk met renaissance-kandelabermotief (koorgewelf), en voorstellingen als <i>Pelikaan die drie jongen voert</i> tegenover <i>De wonderbaarlijke visvangst</i> , <i>Christus als rechter</i> , <i>Ecce Homo</i> , <i>Lam Gods</i> , <i>Gethsemane</i> , <i>De Emmausgangers</i> , <i>Maria met eenhoorn</i> , <i>De uitstorting van de Heilige Geest</i> , <i>De ongelovige Thomas</i> , <i>Christus met werelddol</i> , <i>apostelen</i> en de vier <i>Latijnse kerkvaders</i> . 23: p. 127; 104: p. 107; 105: p. 201-202, ill.	SCK	NRN	
1530	1. Lucas van Leyden graveert <i>Lot en zijn dochters</i> . Afgebeeld is Lot die dronken wordt gevoerd en verleid door zijn dochters. De macht van vrouwen over mannen is een favoriet thema van Van Leyden. (Parijs, Fondation Custodia). 2. Mars, Venus en Cupido . De liefde tussen Mars, de god van de oorlog, en Venus, de godin van de liefde, is een geliefd thema van de kunstenaars van de renaissance. Ook in de prent van Lucas is de erotische spanning tussen Venus en Mars, met Cupido tussen hen in, voelbaar. De houdingen van de figuren zijn ontleend aan Marcantonio Raimondi, terwijl de zo goed als naakte figuren de invloed van Jan Gossaert verraden. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 28: p. 147-149, ill.	SCK	NRN	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etser en houtsnijder; Marcantonio Raimondi ((1475-1534), belangrijkste en invloedrijkste graveur van de Italiaanse renaissance; Jan Gossaert van Mabuse of Maubeuge (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode
1530	De uit Kamerijk afkomstige beeldhouwer Colijn de Nole vestigt zich in Utrecht, waar hij lid wordt van het zadelaarsgilde, waartoe ook de beeldhouwers en de schilders behoorden. Voor zover bekend is hij tot aan zijn dood in deze stad werkzaam geweest. Hij behoort tot de weinige beeldhouwers uit de renaissance in de Noordelijke Nederlanden van wie behalve de naam ook werk bekend is. 28: p. (?)	BHK	NRN Utr	Colijn de Nole (?- ca. 1554-1558), Noord-Nederlands beeldhouwer, werkzaam in Utrecht [1530-1554] en in Kampen [1543-1545]
1530	-1535 (ca.): De beeldhouwer Jacques Dubroecq uit Bergen, Henegouwen, verblijft in Rome, hetgeen van grote invloed zal zijn op zijn werk. 33: p. 254	BHK	ZDN ITL	Jacques Dubroecq (1505-1584), Zuid-Nederlands beeldhouwer en architect, een van de belangrijkste kunstenaars uit de hoogrenaissance
1530	-1540: Arnt van Tricht, geboren in Utrecht, vervaardigt <i>Drievuldigheidsaltaar</i> , bestemd voor de Sankt Nicolai-Kirche in Kalkar. Bovenin is een voorstelling van de doop van Christus in de Jordaan, met God de Vader in de wolken. Het vertoont nog (gotische) invloed van zijn leermeester Hendrik Douvermann. In de Sankt Nikolai en in de kathedraal van Xanten is veel bewaard gebleven van het religieuze oeuvre van deze waarschijnlijk uit	BHK	NRN ZDN DLN	Arnt van Tricht (?-1570), beeldhouwer en beeldsnijder, werkzaam in de Zuidelijke Nederlanden, Oostelijke Nederlanden en in Duitsland; Hendrik Douvermann (1480/85- 1543/44), Nederrijns beeldhouwer

	Utrecht afkomstige beeldhouwer. Ook een aantal werken in de Oostelijke Nederlanden is van hem bekend. 28: p. 300-301			
1530	-1535 (ca.): In Mechelen bouwt Willem van Wechtere in opdracht van het gilde van de visverkopers een nieuwe gevel voor hun <i>huis De Zalm</i> . De renaissancegevel met zijn rijk bewerkte figuratieve friezen, de rankenarabesken en, voor het eerst in Brabant, de drie opeenvolgende zuilenorden (Toscaans, Ionisch en Composiet) is voor die tijd uniek in de bouwkunst van de Zuidelijke Nederlanden. 139: p. 30, 80, ill.	BKM	ZDN Mln	Willem van Wechtere (-?-), Zuid-Nederlands bouwmeester
1530	-1545: Bouw van het <i>Duivelshuis</i> in Arnhem. Maarten van Rossum laat een van de hertog van Gelre (Karel van Egmond) gekocht gotisch huis grondig verbouwen en voorzien van een nieuwe, drukversierde renaissancegevel. De architect is niet bekend. De naam 'duivelshuis' is afkomstig van de vele saterbeeldjes aan de gevel. De oorspronkelijke pronkgevel, die in zeer slechte staat verkeerde, is in de jaren zestig van de vorige eeuw vernieuwd. Onder de erker zijn enkele originele saterbeeldjes nog bewaard gebleven. 15: p. 128; 23: p. 161-162, ill.; 102: p. 69-70, ill.	BKM	NRN	Maarten van Rossum (ca. 1490-1555), berucht Gelders legeraanvoerder; Karel van Egmond = Karel van Gelre (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 - 1538]
1530	(ca.): Voltooiing van het dwarsschip van de <i>Grote of Sint Eusebiuskerk</i> in Arnhem. In ca. 1565 is ook het gewelf van het koor gereed. 23: p. 162	BKM	NRN	
1530	(ca.): Rond het <i>kasteel van Montfoort</i> wordt een stenen omwalling aangebracht, bestaande uit een zware muur in de vorm van een vierkant met ronde bastions op de hoeken. Het kan zijn dat Rombout Keldermans, die het jaar daarvoor Montfort bezocht, bij de aanleg van deze omwalling betrokken is. Van het kasteel is niet veel meer over. 23: p. 162	BKM	NRN	Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen, (Brabantse gotiek)

Jaar	15 GESCHIEDENIS 31	Owp	Lnd	Bio
------	--------------------	-----	-----	-----

1531	<p>Karel V verbreekt, ondanks protest van de keurvorsten, eenzijdig de staatsrechtelijke banden van de Nederlanden met het Duitse rijk. Aan oude Duitse leenbanden (Bourgondische Kreits) wordt hierdoor een einde gemaakt. 141: p. 166</p>	APG	ZDN NRN DLD	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1531	<p>Begin januari volgt Maria van Hongarije de overleden Margaretha van Oostenrijk op als landvoogdes der Nederlanden. Zij vestigt haar hof in het hertogelijk paleis van de hertogen van Brabant en omliggende gebouwen op de Coudenberg te Brussel. Hier zetelt ten tijde van deze landvoogdes ook de regering en het is de vaste verblijfplaats van Karel V als hij in de Nederlanden verblijft. Tussen 1548 en 1556 woont hij bijna permanent in Brussel, in de jaren vijftig in een in het paleispark door Jacques Dubroeuq opgetrokken huis. Van het gehele paleiscomplex is niets meer over: in 1731 brandde het volledig af. (Zie ook 1533 en 1553). 33: p. 276-277, 304-305</p>	APG	ZDN Bsl NRN	<p><i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië, zuster van Karel V, koningin-weduwe van Lodewijk II Jagiello (1506-1526), koning van Hongarije en Bohemen, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Jacques Dubroeuq</i> (ca. 1505-1584), Zuid-Nederlands beeldhouwer, hofarchitect</p>
1531	<p>Hervorming van het centrale bestuur door Karel V, met Maria van Hongarije als landvoogdes. De Grote Raad 'nevens de vorst' wordt gescheiden in drie afzonderlijke (collaterale) Raden: Raad van Financiën, Geheime Raad (wetgeving, bestuurszaken) en Raad van State (algemeen beleid). De raden zetelen te Brussel. Hiervan maken ambtenaren en edelen deel uit. Taak: de landvoogdes in alles adviseren zonder dat zij daar overigens aan gebonden is. Vanaf 1531 vergadert de landvoogdes bijna dagelijks met enkele leden. De hoge adel wordt daarvoor nauwelijks uitgenodigd. Zij gaan zich gegriefd voelen. Dit alles past in de politiek van de regering om steeds meer centralisme in het bestuur van de Nederlanden na te streven. Van de collaterale raden bestaat de Raad van State uit 12 leden, voor het merendeel leden van de hoge adel uit het Zuiden, plus de voorzitter van de Geheime Raad, Jean Carondelet. In de Geheime Raad zitten geen hoge edelen. Hij bestaat uit professionele bureaucraten en juristen. Karel V probeert de hoge adel eraan te laten wennen dat het bestuur ook een zaak van ambtenaren is. 01; 34: p. 35; 127: 135-136; [bron niet teruggevonden]; <i>Wikipedia</i></p>	APG JUR	ZDN NRN	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië, zuster van Karel V, koningin-weduwe van Lodewijk II Jagiello (1506-1526), koning van Hongarije en Bohemen, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Jean Carondelet</i> (1469-1545), Frans geestelijke, belangrijk politicus en rechtsgeleerde, proost van het kapittel van Sint Donaas in Brugge, aartsbisschop van Palermo (vanaf 1519), lid, vanaf 1522 voorzitter, van de Geheime Raad</p>

1531	<p>De Grote Raad van Mechelen krijgt van Karel V nieuwe instructies. Dit opperste gerechtshof krijgt nu jurisdictie over personen die onder geen andere rechter staan, zoals de leden van het Gulden Vlies en hoge ambtenaren. Ook wordt het een hof van appèl in civiele zaken. Hiermee tracht men ook meer eenvormigheid in de rechtspraak van de verschillende gewesten te bevorderen. Dit leidt overigens tot competentieproblemen met de gewestelijke rechtbanken. Deze houden nl. vast aan het ius de non evocandi, d.w.z. dat er tegen hun beschikkingen geen appèl kan worden aangetekend en dat het opperste gerechtshof zich niet kan inlaten met zaken die nog niet door de gewestelijke rechtbanken beslist zijn.</p> <p>35</p>	JUR	ZDN NRN	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1531	<p>Bij de inspanningen van de regering om meer centralisme in het bestuur van de Nederlanden te brengen, hoort ook het voorschrift om de honderden regionale en lokale stelsels van het gewoonterecht (costumen), die de basis vormen van de civiele rechtspraak, op schrift te doen stellen. De regering wil hiermee de rechtszekerheid voor de onderdanen vergroten, alsmede een grotere eenheid van het recht binnen het territorium bevorderen. [bron niet teruggevonden]</p>	APG JUR	ZDN NRN	
1531	<p>Karel V vaardigt een vijfde plakkaat uit tegen de ketters. Hierbij wordt de rechtspraak verlegt naar de schepenenbanken, waardoor het specifieke geloofsonderzoek door theologisch geschoolden (inquisitie) op de achtergrond raakt en het bestrijden van ketters bijna volledig een staatszaak wordt. De steden hadden hierop overigens zelf aangedrongen, aangezien zij zich door het plakkaat van 1529 aangetast zagen in hun stedelijke juridische privileges. (Zie 1529).</p> <p>110: p. 190-191</p>	JUR GKS	ZDN NRN	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1531	<p>Jan Volkertsz Trypmaker, klompenmaker uit Hoorn, volgeling van de radicale wederdoper Melchior Hoffmann en het vorige jaar in Emden uitgewezen, sticht in Amsterdam een snel toenemende doperse gemeente. Het Amsterdams gemeentebestuur is ondanks aandringen van het Hof van Holland niet erg geneigd om ketters te vervolgen. Trypmaker, wellicht om het martelaarsschap te zoeken, gaat zelf naar de gevangenis, want de schout weigert hem te arresteren. Met acht anderen gaat hij naar Den Haag. Het Hof van Holland laat hen onthoofden. Hun hoofden worden naar Amsterdam gezonden en daar tentoongesteld. De uiterst radicale Jan Matthijszn, bakker te Haarlem, volgt Trypmaker op als oudste van de gemeente.</p> <p>39, III: p. 105; 152: p. 99</p>	GKS JUR	NRN Ams	<p><i>Jan Volkertsz Trypmaker</i> (gest. 1531), wederdoper, stichter van een wederdoperse gemeente in Amsterdam; <i>Melchior Hoffmann</i> (ca. 1500-1543), radicaal doopsgezind lekenprediker; <i>Jan Matthijsz.</i> (gest. 1535), leider van de wederdopers, stichter van 'het nieuwe Jeruzalem' in Münster</p>

1531	<p>De radicale Melchior Hoffmann organiseert de al aanwezige wederdopers in Amsterdam. Zij hebben bij de lagere standen veel aanhang vanwege chiliastische* en communistische verwachtingen. Onder hen worden vooral ambachtslieden, dagloners, vissers en zeelui gevonden. De toestand van de economie is slecht. Er zijn hongersnoden vanwege sluitingen van de Sont. Andere leiders zijn Jan Matthijsz en Jan van Leiden.</p> <p>01; 130: p. 46</p> <p>*Chiliasme: de verwachting dat er voor of na de wederkomst van Christus een duizendjarig vrederijk of paradijs op aarde zal komen.</p>	GKS ESG	NRN Ams	<p>Melchior Hoffmann (ca. 1500-1543), radicaal doopsgezind lekenprediker; Jan Matthijsz. (gest. 1535), leider van de wederdopers, stichter van het nieuwe Jeruzalem in Münster; Jan van Leiden (Johan van Leyden of Johan Beukelszoon) (1509-1536), wederdoper en prediker, een van de leiders, later (zelfbenoemd) koning van het wederdoperse koninkrijk in Münster</p>
1531	<p>-1537: De Nederlanden raken betrokken in een strijd om de Deens-Noorse koningskroon. De in 1524 naar de Nederlanden gevluchte Deens koning Christiaan II doet mislukte pogingen om van hieruit Denemarken te veroveren. Resultaat: vele sluitingen van de Sont voor Nederlandse schepen. Gevolg: hongersnoden in de Nederlanden. Het gewest Holland stuurt een vloot om de zee weer open te krijgen. Dit heeft weinig succes. Pas in 1537 zal er vrede gesloten worden tussen de nieuwe Deense koning Christiaan III en landvoogdes Maria van Hongarije.</p> <p>01</p>	MLG ESG	ZDN NRN Hol DNK	<p>Christiaan II van Denemarken (1481-1559), koning van Denemarken en Noorwegen [1513-1523] en Zweden [1520-1521]; Christiaan III (1503-1559), koning van Denemarken en Noorwegen [1534-1559]; Maria van Hongarije (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]</p>
1531	<p>20 september: Willem I van Nassau-Dillenburg etc. (of Willem de Rijke) trouwt met Juliana van Stolberg-Wernigerode. Zij krijgen vijf zonen (de oudste is Willem van Oranje) en zeven dochters. Willem had al twee kinderen uit een eerste huwelijk met Walburga van Egmont, Juliana had er vijf (de oudste leefde slechts een paar dagen) uit een eerder huwelijk met Philipps II von Hanau Münzenberg.</p> <p>35; 93, I: p. 12-13</p>	APG	DLD NRN	<p>Willem I van Nassau-Dillenburg (1487-1559), graaf van Nassau-Dillenburg, Katzenelnbogen en Dietz; Juliana van Stolberg (1506 -1580), gravin van Stolberg-Wernigerode; Willem van Oranje (1533-1584); Walburga van Egmont (1490-1529); Philipps II, (1501-1529), graaf von Hanau Münzenberg</p>

1531	-1560: Metaalzendingen uit de 'Indias' (Nieuwe Wereld) naar Spanje komen op gang. Er ontstaat een goudcyclus en een zilvercyclus. Het is een belangrijke inkomstenbron voor de internationale (militaire) politiek van Karel V . 07	ESG MLG	ZUA SPG	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1531	Op Santo Domingo beginnen blanke kolonisten met het verbouwen van tabak om deze te kunnen roken. Deze gewoonte wordt in het Westen met gemengde gevoelens bekeken. Sommigen dachten dat de tabakspant heilzame effecten zou kunnen hebben. Anderen, met name missionarissen en in hun kielzog de heksenjagers, kenden de plant duivelse eigenschappen toe vanwege de associatie met godsdienstige gebruiken van de Indianen. Geleidelijk zal het roken van tabak zijn intrede in Europa en de Nederlanden doen. [Geen bron teruggevonden]	ESG GKS	ZUA EUR	

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 31	Owp	Lnd	Bio
1531	Er komt een regeling waarbij alle uit te geven boeken vooraf goedgekeurd moeten worden en voorzien zijn van het adres van de uitgever en met vermelding van diens privilege. Toch kunnen deze maatregelen de verspreiding van ketterse ideeën niet tegenhouden. 78: p. 6	BDG GKS	ZDN NRN	
1531	1. Maarten van Heemskerck schildert <i>De doop van Christus in de Jordaan</i> , duidelijk beïnvloed door Jan van Scorel. (Berlijn, Staatliche Museen, Gemäldegalerie). 27: p. 29-30, ill.; 113: p. 22, ill. 2. Scholier , het portret van een onbekende twaalfjarige jongen. Het behoort tot de hoogtepunten van de vroege 16e eeuwse Noord-Nederlandse portretkunst. Dit portret wordt ook aan Van Scorel toegeschreven.* (Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen). 28: p. 194-195, ill.	SCK	NRN	Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden
1531	De Amsterdamse schilder Dirck Jacobsz. maakt <i>Portret van Pompejus Occo</i> . Dirck Jacobsz. was een zoon van de schilder Jacob Cornelisz. van Oostsanen, bij wie hij ook zijn opleiding kreeg. Als een van de eerste kunstenaars in de noordelijke Nederlanden specialiseerde hij zich in de portretkunst. Occo, een schatrijk bankier, heeft zijn linkerhand gelegd op een doodshoofd, symbool van vergankelijkheid. In zijn rechterhand heeft hij een anjer, symbool van de hoop op het eeuwige leven. (Amsterdam, Rijksmuseum). 22: p. 19, ill; 26: p. 28, ill.; 28: p. 197-198, ill.	SCK	NRN Ams	Dirck Jacobsz. (1497-1567), Noord-Nederlands portretschilder, zoon en leerling van Jacob Cornelisz. van Oostsanen; Pompeus Occo (1483-1537), Duits-Nederlandse koopman en bankier, vertegenwoordiger in Amsterdam van Fugger, het bankiershuis in Augsburg; Jacob Cornelisz. van Oostsanen (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator

1531	Lucas van Leyden schildert <i>De genezing van de blinde van Jericho</i> . Het is geschilderd in een laat-gotische, enigszins maniëristische stijl, en geldt als een van Lucas' mooiste werken. (Sint-Petersburg, Hermitage). 28: p. 151-153, ill.	SCK	NRN	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder
1531	-1547: Bouw van een nieuwe <i>omwalling te Breda</i> . Hierbij past men het oud-Italiaanse model toe met twaalf bastions en drie poorten. Dit betekent een keerpunt in de militaire architectuur van de Nederlanden. In 1869 wordt een begin gemaakt met de sloop ervan. BMGN, 1983: p. 82	BKM	NRN Bre	
1531	In de <i>Grote- of St. Vituskerk in Naarden</i> wordt een houten koorhek geplaatst. Het herinnert nog enigszins aan de gotiek, maar het heeft ook veel renaissance-motieven, zoals kandelabers, portretmedaillons, acanthusbladeren, kinderfiguurtjes en maskers. 27: p. 40, ill.	DCK	NRN	
1531	-1533: Ontstaan van <i>De jachten van Maximiliaan</i> , een serie van twaalf wandtapijten, geweven in het atelier van de gebroeders Willem en Jan Dermoyen in Brussel, naar ontwerpen van Bernard van Orley, in opdracht van Maria van Hongarije. De serie is onderverdeeld in de maanden van het jaar. De jachttafereelen spelen zich af in het Zoniënwoud bij Brussel, waar Maria graag zelf ging jagen. Van Orley's latere tapijten, zoals deze serie, zijn duidelijk beïnvloed door de kartons voor de <i>Handelingen van de apostelen</i> , van Rafaël. (Parijs, Louvre, zowel de tekeningen voor de kartons als de tapijten zelf; ontwerp tekeningen ook in Leiden, Rijksprentenkabinet en Boedapest, Museum voor Schone Kunsten). 33: p. 164, 173, 199, ill.; 143: p. 96-97, 121, ill.	DCK	ZDN Bsl	Willem Dermoyen (-?-), Vlaams tapijtwever, drijft samen met zijn broer Jan (-?-) een beroemde tapijtweverij in Brussel; Bernard van Orley (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije; Maria van Hongarije (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; Rafaël = Raffaello Sanzio (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance
1531	De Italiaanse jurist Andrea Alciati publiceert in Augsburg zijn <i>Emblematum Liber</i> . Dit werk zal een reusachtige invloed op de Europese emblemataliteratuur, ook in de Nederlanden, krijgen. De specifieke indeling is een motto (inscriptio), een afbeelding (pictura) en een verklarend epigram (subscriptio). Bij deze uitgave zorgde de uitgever voor de houtsneden. <i>Reformatoisch Dagblad</i> , 13-12 1996	LTM	ITL	Andrea Alciato (1492-1550),

Jaar	15 GESCHIEDENIS 32	Owp	Lnd	Bio
1532	Lambert van den Briaerde, een van de belangrijkste juristen van zijn tijd, wordt voorzitter van de Grote Raad van Mechelen. Hij zal dit 25 jaar blijven. Hiervoor was hij al raadsheer in de Grote Raad en lid van de Geheime Raad geweest. Karel V zal hem nog benoemen tot kanselier van de orde van het Gulden Vlies. 35	APG	ZDN Mln	Lambert van den Briaerde (1490-1557), rechtsgeleerde en diplomaat, raadsheer-voorzitter van Grote Raad van Mechelen, adviseur van Karel V en van Maria van Hongarije; Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1532	25 juli: Religievrede van Neurenberg. De Turken slaan voor de tweede maal beleg voor Wenen. Vanwege dit gevaar sluit Karel V met het protestantse Schmalkaldisch Verbond de Religievrede van Neurenberg. De protestanten verkrijgen vrije uitoefening van hun godsdienst totdat een algemeen concilie zal worden gehouden. In ruil hiervoor verschaffen zij hulp tegen de Turken. 07; 12	MLG GKS	TRK OHG DLD	Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1532	2 november: Na de Sint-Felixvloed in 1530 (zie aldaar) was de herdijking van Zeeland redelijk goed op gang gekomen. Op 2 november komt er echter weer een vloed, waarvan de gevolgen erger zijn dan die van de eerste. Grote delen van Walcheren en Zuid-Beveland lopen onder. Sommige gebieden gaan blijvend verloren. 45: p. 621	ESG	NRN Zee	
1532	De beurs van Antwerpen is nu de grootste geldmarkt ter wereld. Er is een sterk groeiende geldhandel en er zijn veel transacties van waardepapieren. Het was gebruikelijk dat aan het slot van de vier jaarmarkten de schulderkenningen vereffend werden, maar vanaf nu kan er dagelijks in waardepapieren en speculatieve wisseltransacties worden gehandeld. Met name overheidsschulden zijn in trek. Schuldbekentenissen aan toonder geven dezelfde rechten aan de schuldeiser als die de eerste schuldeiser had, maar de rechtszekerheid hiervan wordt uitgebreid doordat iedere volgende schuldenaar mede verantwoordelijk blijft voor uitbetaling. 06: p. 18	ESG	ZDN Awp	
1532	Het Hof van Holland stelt een onderzoek in naar Meester Jan Caro, die zegt tot het volk van de Egytenaren (zigeuners) te behoren, en naar zijn vrouw Barbara. Zij wordt schuldig	JUR ESG	NRN Hol	Jan Caro (-?-), zigeuner

bevonden zichzelf, haar man en kinderen te onderhouden door oplichterij, waarbij ze allerlei trucs uithaalt. Jan wordt gezeselt en men snijdt bij Barbara een stuk van haar rechteroor af. Beiden worden verbannen.

73

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 32	Owp	Lnd	Bio
1532	De Amsterdamse drukker Jan Seversz. die Croepel geeft een <i>Kaert vander zee</i> uit, een zogenaamde 'leeskaart', met gegevens over koersen, getijden, stromingen, havens en geldend zeerecht binnen de Europese zeewateren. Vooral vanwege de gegevens over de Oostzee van groot belang voor de Amsterdamse handel. (Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I). 97: p. 18, 74, ill.	BDG ESG	NRN Ams EUR	<i>Jan Seversz die Croepel</i> (-?-), drukker in Amsterdam, werkzaam [1519-1536]
1532	Publicatie van <i>Den groten herbarius</i> , een belangrijk boek over kruidkunde en de 16e-eeuwse medische wetenschap. Het bevat onder andere prenten met afbeeldingen van kruiden en hun geneeskrachtige werking en een verhandeling over het piskijken. Het boek is uitgegeven door de naar Utrecht verhuisde Antwerpse drukker Jan van Doesborch. In 1538 publiceert de Utrechtse uitgever Jan Berntz. een herdruk. (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, herdruk uit 1538) 97: p. 19, 76-77, ill.	BDG WTO TKP	ZDN NRN Utr	<i>Jan van Doesborch</i> (14??-1536), drukker, boekverkoper, illustrator en uitgever; <i>Jan Berntz</i> (-?-), drukker in Utrecht
1532	De beeldhouwer Guyot de Beaugrant, die zich vanuit Brugge in Bilbao had gevestigd en daar ook werkzaam is als kunsthandelaar, bestelt bij de schilder Adriaan Provoost, zoon van Jan Provoost, 41 schilderijen. Spanje was in de 15e en is in de 16e eeuw een belangrijk afzetgebied voor de Brugse schilderkunst, die dan ook veel invloed zal hebben op het werk van lokale, Spaanse schilders. Bestellingen kwamen van in Brugge wonende Spanjaarden (wolhandelaren bijvoorbeeld), waarvan sommige ook optraden als bemiddelaars voor opdrachten vanuit hun vaderland. Overigens was het in Brugge verboden kunstwerken die buiten de stad waren gemaakt te verkopen. 120: p. 44, 54	SCK	ZDN Brg SPJ	<i>Guyot de Beaugrant</i> (gest. 1550/1553), architect en beeldhouwer, werkzaam in Mechelen, Brugge, Bilbao en Elvillar (Alava); <i>Adriaan Provoost</i> (Adriaen Provost) (1500-1555), Zuid-Nederlands schilder in Brugge en Antwerpen, zoon van <i>Jan Provoost</i> (1463/65-1529), schilder, cartograaf en architect uit Henegouwen, werkzaam in Brugge en Antwerpen
1532	(ca.) Ambrosius Benson schildert <i>Triptiek met de heilige Antonius van Padua</i> . Het is een van de twee werken van deze kunstenaar in Brugge dat zijn monogram 'AB' draagt. Op het middenpaneel staat op een heuveltop tegen een landschap een monumentale Antonius,	SCK	ZDN SPJ	<i>Ambrosius Benson</i> (1495-1580), Italiaans schilder, werkzaam in Brugge [1518-1550]

	<p>met een kruisstaf en een boek waarop een heel kleine Jezus met een bloeiende lelietak staat. Op het linkerluik staat de Rust op de vlucht naar Egypte, op het rechterluik bisschop Secundus, bisschop van Avila. Op de buitenzijden van de luiken in grisaille de Annunciatie. Sinds Jan van Eyck zo'n grisaille voor het eerst toepaste, is dit een gebruikelijke manier van voorstellen op (vaak de achterkant van) zijluiken geworden. Het drieluik is waarschijnlijk een van Bensons vele Spaanse opdrachten geweest. Het sculpturale effect op dit drieluik is een van de kenmerken van deze schilder. (Brussel, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten).</p> <p>120: p. 150-151, ill.; 121: p. 90-91, ill.</p>			
1532	<p>Bernard van Orley (in 1527 in ongenade gevallen bij Margaretha van Oostenrijk), treedt nu in dienst bij haar opvolgster Maria van Hongarije. Zo'n tien jaar lang zal hij haar belangrijkste hofkunstenaar zijn. Hij maakt portretten, levert kartons voor tapijten, en ontwerpt de gebrandschilderde ramen in de Sint Goedelekerk in Brussel. Er was een groot verschil tussen kunstenaars die af en toe voor een vorst werkten en degenen die, vaak na veel moeite van hun kant, vast in dienst traden. Taken, vergoedingen, rechten en plichten werden nauwkeurig omschreven. Als 'hofdienaar' genoot de kunstenaar het belangrijke voorrecht onder jurisdictie van het hof van de vorst te vallen en daardoor kon hij niet berecht worden door lagere overheden. Ook was hij vrijgesteld van allerlei belastingen, van militaire dienstplicht en hij hoefde niet lid te zijn van een gilde. Maar wilde de kunstenaar toch opdrachten ontvangen van buiten het hof, hetgeen wegens nogal karige salarissen nodig kon zijn, dan was hij weer wél verplicht lid te zijn van een gilde. In tegenstelling tot elders in Europa woonden de meeste hofkunstenaars in de Nederlanden niet in het paleis van de vorst, maar in eigen huizen in Brussel.</p> <p>33: p. 275, 277-278</p>	AKG	ZDN Bsl	<p><i>Bernard van Orley</i> (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; en haar opvolgster <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]</p>
1532	<p>Lambert Lombard treedt als schilder in dienst van Everhard van der Marck, prins-bisschop van Luik. Lombard was in de leer geweest bij Jean Demeuse en later bij Jan Gossaert en Jan van Scorel. [Bron niet teruggevonden]</p>	SCK	ZDN Lui	<p><i>Lambert Lombard</i> (1505-1566), schilder, tekenaar, architect, dichter, archeoloog, hofschilder, hoofdzakelijk werkzaam in Luik; <i>Everhard van der Marck</i> (1472-1538), prins-bisschop van Luik [1506-1538]; <i>Jean Demeuse</i> (-?-), Zuid-Nederlands schilder; <i>Jan Gossaert van Mabuse of Maubeuge</i> (ca.1478-1532), schilder, prentkunstenaar en ontwerper, Antwerps maniërist in zijn beginperiode; <i>Jan van Scorel</i> (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden</p>

1532	<p>-1536: 1. Maarten van Heemskerck is werkzaam in Rome om ter plekke de Romeinse oudheden te bestuderen. Vlak voor zijn vertrek schildert hij <i>De heilige Lucas schildert de Madonna</i> (1532) en schenkt dit aan zijn collega's van het Sint-Lucasgilde in Haarlem, ter plaatsing boven het altaar van dit gilde in de Sint-Bavo. De ruime compositie, de antieke details, de plasticiteit van de figuren die van onderop zijn gezien en de originaliteit waarmee hij het onderwerp heeft uitgewerkt, maken dit paneel tot een virtuoos hoogtepunt uit zijn vroege Haarlemse periode. (Haarlem, Frans Halsmuseum). 27: p. 31, ill.; 28: p. 191-192, ill.; 113: p. 17-19, ill. (1)</p> <p>1532: 2. Christus als Man van Smarten met engelen. Bevat ontleeningen aan Jan van Scorel, zoals de licht- en schaduwwerking. De dramatische Christusfiguur loopt vooruit op Heemskercks latere werk. (Gent, Museum voor Schone Kunsten). 27: p. 29, ill.</p> <p>1532: 3. Portret van Jacob Willemsz. van Veen, de vader van de kunstenaar. Het is een sterk gemodelleerd en realistisch uitgevallen portret. (New York, Metropolitan Museum). 28:195 ill; 113:11 ill.</p>	SCK	NRN Hlm ITL	<p>Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden</p>
1532	<p>-1543: Floris van Egmond, graaf van Buren, neemt de Italiaanse vestingbouwkundige Alessandro Pasqualini in dienst. Het Gelderse Buren wordt een centrum van de vroege renaissance in de noordelijke Nederlanden. Pasqualini voorziet het middeleeuwse slot van de graaf van een omwalling en verbouwt het hoofdgebouw tot een renaissance paleis. Ook werkt Pasqualini aan de verbetering van de verdedigingswerken van het stadje zelf. In 1543 is het werk voltooid. In de 19e eeuw werd het kasteel afgebroken. De omwalling van Buren bleef grotendeels bewaard. 55: p. 162; 27: p. 51; 104: p. 204</p>	BKM MLG	NRN Gel ITL	<p>Floris van Egmond (1469-1539), graaf van Buren en Leerdam, bevelhebber, stadhouder van Holland, Zeeland en West-Friesland; Alessandro Pasqualini (1493-1559), Italiaans architect en vestingbouwkundige, een van de eersten die in de Noordelijke Nederlanden in de stijl van de renaissance bouwde.</p>
1532	<p>-1535: Bouw van de toren van de parochiekerk te IJsselstein door de uit Bologna afkomstige architect Alessandro Pasqualini. De eerste drie geledingen en het eerste achtkant zijn door hem ontworpen en gebouwd. Het tweede achtkant wordt in 1633, na een grote brand in 1568, opnieuw gebouwd. De (moderne) torenbekroning is van Michel de Klerk. Pasqualini's toren, met vormen ontleend aan de klassieke Romeinse architectuur, is in die tijd in Nederland een unicum. 23: p. 45-47, ill.; 102: p. 52-53, ill.</p>	BKM	NRN	<p>Alessandro Pasqualini (1493-1559), Italiaans architect en vestingbouwkundige, een van de eersten die in de Noordelijke Nederlanden in de stijl van de renaissance bouwde</p>
1532	<p>(ca.): Aanleg in opdracht van Karel van Egmond van een verdedigingsgordel rond het</p>	BKM	NRN	<p>Karel van Egmond=Karel van Gelre (1467-1538), hertog</p>

	<i>kasteel van Wedde</i> in Westerwolde in Oost-Groningen. De rechthoekige geschutstorens zijn overhoeks geplaatst. 101: p. 109, ill.	MLG		van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]
1532	-ca.1540: Plaatsing van een <i>preekstoel in de Pieterskerk te Leiden</i> . Achtkantig stenen voetstuk en houten kuip. De kuip, gemaakt door Pieter Cornelisz Kunst, is qua vormgeving nog laatgotisch, maar in de wanden zijn renaissancebalusters opgenomen. Het baldakijn is in vroeg-renaïssancestijl met accanthusranken, schelp- en kandelabermotieven en zuiltjes, waartussen op Romeinse munten geïnspireerde portretmedaillons zijn geplaatst. Het is niet zeker of Pieter Kunst ook dit baldakijn, zo verschillend in stijl van die van de kuip, gemaakt heeft. 23: p. 104-105, ill.; 27: p. 40, 41-42, ill.	BHK	NRN Ldn	<i>Pieter Cornelisz Kunst</i> (ca. 1490-1560), schilder, tekenaar en beeldhouwer, werkzaam in Leiden [c. 1505-1561]

Jaar	15 GESCHIEDENIS 33	Owp	Lnd	Bio
1533	24 april: Geboorte te Dillenburg van Willem van Nassau-Dillenburg = Willem van Oranje , Zoon van Willem I , graaf van Nassau-Dillenburg, Katzenelnbogen en Dietz en van Juliana Gravin van Stolberg-Wernigerode. Tot 1544 zal hij op de grafelijke burcht Dillenburg, waar ook schoolonderwijs gegeven wordt, zijn kinderjaren doorbrengen. 84	APG	DLD	<i>Willem van Oranje</i> (1533-1584) = Willem, graaf van Nassau-Dillenburg [1544-1584], prins van Oranje [1544-1584], stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1559-1567], [1572-1584], stadhouder van Friesland en Overijssel [1580-1584]; <i>Willem I van Nassau-Dillenburg</i> (1487-1559), graaf van Nassau-Dillenburg, Katzenelnbogen en Dietz; <i>Juliana van Stolberg</i> , gravin van Stolberg-Wernigerode (1506 -1580)
1533	4 mei: Onder grote belangstelling wordt Willem van Nassau-Dillenburg gedoopt in de slotkapel te Dillenburg. Zijn ouders voelen zich tot de leer van Luther aangetrokken. Om politiek-godsdienstige redenen is deliturgie van de dienst katholiek, maar de preek wordt gehouden door een luthers-gezinde predikant. Pas het volgende jaar worden Willems ouders officieel luthers. Zijn vader hervormt de kerk van het graafschap Nassau-Dillenburg in lutherse zin op een rustige en tolerante manier, zodat er nauwelijks protest tegen komt. 86: p. 9; 87: p. 10	APG GKS	DLD	<i>Willem van Oranje</i> (1533-1584) = Willem, graaf van Nassau-Dillenburg [1544-1584], prins van Oranje [1544-1584], stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1559-1567], [1572-1584], stadhouder van Friesland en Overijssel [1580-1584]; <i>Maarten Luther</i> (1483-1546), Augustijner monnik, reformator, protestants theoloog

1533	Karel V verheft de heerlijkheid Bergen op Zoom tot markiezaat. De Zuid-Nederlandse edelman Anton van Glymes wordt verheven tot markies van Bergen op Zoom. Wel moeten de markiezen onderdanen en leenmannen van het hertogdom Brabant blijven. De stad heeft een bloeiende aardewerkindustrie. 35	APG ESG	NRD ZDN	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer van de Nederlanden [1506 tot 1555], als Karel I koning van Spanje [1516 tot 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Anton van Glymes (1500-1541), eerste markies van Bergen op Zoom [1533-1541]
1533	Winter: Karel V onderhandelt met paus Clemens VII over de organisatie van een concilie. Hij wil dat er een concilie komt onder meer om een reeks hervormingen in de kerk door te voeren. Er moet een antwoord komen op het om zich heen grijpende protestantisme. De onderhandelingen leveren vooralsnog niets op. 142: 24	GKS	ZDN NRN ITL	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer van de Nederlanden [1506 tot 1555], als Karel I koning van Spanje [1516 tot 1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Clemens VII = Giulio de' Medici (1478-1534), paus [1523-1534]
1533	Het Hof van Holland veroordeelt acht personen die gearresteerd zijn, omdat ze als 'Egyptenaers' (zigeuners) door het land getrokken zijn. Zij hebben hiermee tegen een keizerlijk decreet gehandeld. Nog voor zonsondergang moeten ze Den Haag verlaten en binnen drie dagen Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht. 73	JUR	NRN Hol	

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 33	Owp	Lnd	Bio
1533	Ambrosius Benson schildert <i>Triptiek met Maria en Kind</i> . Het populaire motief van het Kind dat Maria omhelst gaat terug op Rogier van der Weyden en zal in vele varianten door vele schilders worden overgenomen. (Brugge, Groeningemuseum). 120: p. 153, ill; 121: p. 92, ill.	SCK	ZDN Brg	Ambrosius Benson (1495-1580), Italiaans schilder, werkzaam in Brugge [1518-1550]
1533	Cornelis Anthonisz schildert <i>Zeventien schutters van de Voetboogdoelen van Amsterdam (Braspenningmaaltijd)</i> . Oudst bekende voorbeeld van een schuttersstuk waarbij de schutters rondom een gedekte tafel zijn gegroepeerd. Pas in de 17e eeuw zou dit gangbaar worden. Het is tevens een van de eerste Amsterdamse schuttersstukken. De oorsprong van de naam 'Braspenningmaaltijd' is niet bekend. Van de in Amsterdam werkzame Cornelis Anthonisz. zijn weinig schilderijen overgeleverd. Hij is vooral als cartograaf en graficus van overwegend allegorische prenten met een moraliserende strekking werkzaam geweest. (Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum). 22: p. 104-105, ill; 28: p. 199-220, ill.; 151: p. 34, ill.	SCK	NRN Ams	Cornelis Anthonisz (ca.1499-1553), Amsterdams cartograaf, graveur en schilder

1533	Sterfjaar van Lucas van Leyden en van Jacob Cornelisz. van Oostsanen. Uit dit jaar dateert nog een <i>Portret van een man</i> van Van Oostsanen, misschien zijn zelfportret. In dat geval is het een van de oudste Nederlandse zelfportretten. (Amsterdam, Rijksmuseum). 27: p. 175; 28: p. 196-197, ill.	SCK	NRN	Lucas van Leyden (1494- 1533), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur, etsen en houtsnijder; Jacob Cornelisz. van Oostsanen (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator
1533	-1537: Maria van Hongarije laat haar paleis in Brussel verlengen met een lange vleugel in renaissance-stijl, voorzien van een arcade en op de eerste verdieping een grote staatiegalerij naar ontwerp van Lodewijk van Bodeghem. Deze toevoeging kan in grandeur wedijveren met het paleis van Frans I in Fontainebleau, naar welks voorbeeld het ook is gebouwd. 33: p. 277, 305, ill.	BKM	ZDN Bsl	Maria van Hongarije (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; Lodewijk van Bodeghem (1470-1540), hofarchitect in Brussel; Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]
1533	Jean Mone, inmiddels keizerlijk hofkunstenaar, vervaardigt het <i>albasten tabernakelretabel</i> voor de Sint-Martinuskerk te Halle. Opdrachtgever is Karel V . In zeven medaillons zijn symbolische voorstellingen van de zeven sacramenten weergegeven, daarboven in een nis de heilige Martinus die de helft van zijn mantel aan een bedelaar geeft. Belangrijk renaissance werk in Italiaanse stijl maar ook beïnvloed door Bartolomé Ordóñez, met wie Mone in Barcelona had gewerkt. 133: ill.; 139: p. 42-43, ill.	BHK	ZDN	Jean Mone (1485/1490-1548), beeldhouwer, keizerlijk hofkunstenaar, werkzaam in de Zuidelijke Nederlanden; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Bartolomé Ordóñez (1490-1520), belangrijk beeldhouwer uit de Spaanse renaissance
1533	-1534: De Bossche zilversmid Hans van Amsterdam maakt een <i>kokosnootbeker</i> , waarvan het montuur is uitgevoerd in zuivere renaissancestijl. Op de kokosnoot zijn heroïsche voorstellingen gegraveerd uit het Oude Testament: <i>Lot en zijn dochters</i> , <i>Samson en de leeuw</i> en <i>David en Bathsheba</i> . Renaissancevormen doen zich bij de edelsmeedkunst benoorden de Alpen voor het eerst kort na 1520 voor. Kunstenaars inspireerden zich op Duitse en Italiaanse prentvoorbeelden. In Noordnederland zijn zilveren voorwerpen in vroeg-renaissancestijl uiterst zeldzaam. (New York, Metropolitan Museum). 28: p. 215-216, ill.	DCK	NRN	Hans van Amsterdam (-?-), zilversmid, werkzaam in Den Bosch [1533-1565]
1533	Pieter Coecke van Aelst reist in het kader van zijn activiteiten als tapijntontwerper in opdracht van de gebroeders Dermoyen, tapijtwevers in Brussel, naar Istanbul. Misschien moet hij enkele tapijtseries ter verkoop aanbieden aan sultan Suleyman de Grote. Ook is het mogelijk dat hij deel uitmaakt van een diplomatieke missie naar de sultan van Turkije. Zijn latere werk zal regelmatig elementen, ontleend aan deze reis, te zien geven. (Zie 1553). 143: p. 117	DCK	ZDN TRK	Pieter Coecke van Aelst (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten; Willem Dermoyen (-?-), Vlaams tapijtwever, drijft samen met zijn broer Jan (-?-) een beroemde tapijtweverij in Brussel; Suleyman (Soleiman) II de Grote (1495-1566), sultan van Turkije [1520-1566]

1533	Voor een compleet stel karmijnrode paramenten (liturgische gewaden) betaalt de Utechtse Buurkerk 1125 rijns guldens, hetgeen neerkomt op 18 jaarlonen van een metselaar. 28: p. 20	DCK GKS	NRN Utr	
------	---	------------	------------	--

Jaar	15 GESCHIEDENIS 34	Owp	Lnd	Bio
1534	Karel van Egmond biedt koning Frans I van Frankrijk de opvolging in zijn landen aan. Dit is in strijd met verdrag van Gorkum van 1528. Groningen en Drenthe zijn er daarom niet mee ingenomen. 01	APG	NRN Gro Dre FRK	<i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; <i>Frans I</i> (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]
1534	Te Ieper wordt de eerste stedelijke lommerd ('mons de piété') geopend. Deze bank verstrekt renteloze leningen aan de vele armen vanwege het voortdurend tekort aan voedsel, met name brood. 06: p. 15	ESG	ZDN	
1534	De wederdoper David Joris keert uit Friesland naar Delft terug, waar hij oudste wordt van de anabaptistische gemeente. Met de doperse activiteiten te Münster bemoeit hij zich niet. 110:223	GKS	NRN Dif	<i>David Joris</i> (1501-1556), glasschilder, rederijker, berucht wederdoper, ketter en sekteleider
1534	5 april : Wederdopers uit de Nederlanden helpen mee om Münster te veroveren. In deze stad, uitgeroepen tot het 'Nieuwe Jeruzalem', wachten ze de wederkomst van Christus af, die nabij wordt geacht. Tot 1535 weten ze zich te handhaven onder leiding van Jan van Leiden, die zich tot Koning van Sion laat uitroepen en, omgeven door een luisterrijke hofhouding, een waar schrikbewind voert. Op 25 juni 1535 wordt de stad ingenomen door de troepen van Filips I landgraaf van Hessen. Jan van Leiden eindigt op het schavot op 22 januari 1536. 110: p. 223	GKS	DLD NRN ZDN	<i>Jan van Leiden</i> (Johan van Leyden of Johan Beukelszoon) (1509-1536), kleermaker, koopman, herbergier, zanger, toneelspeler, rondtrekkend predikant; <i>Filips I van Hessen</i> (1504-1567), landgraaf van Hessen [1509-1567]

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 34	Owp	Lnd	Bio
1534	-1542: De drukker Peter Claesz. van Balen is werkzaam in Leiden. Hij is gespecialiseerd in almanakken, vooral bedoeld voor medici, waarmee ze aan de hand van de beschreven stand van de sterren kunnen bepalen welke dagen geschikt zijn voor medische behandelingen zoals bijvoorbeeld aderlaten en purgeren. Ook publiceert Van Balen religieuze boeken zoals	BDG WTO	NRN Ldn	<i>Peter Claesz van Balen</i> (-?-), drukker werkzaam in Leiden [1534-1542]; <i>Desiderius Erasmus</i> (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler

	<p>twee Nieuwe Testamenten en een aantal psalteria, verder Latijnse teksten en werk van Erasmus. 97: p. 16, 70, ill.</p>			
1534	<p>-1539: De schilder Jan Cornelisz Vermeyen wordt door Karel V naar Spanje geroepen. In 1535 maakt hij in het gevolg van Karel V de veldtocht naar Tunis mee, en keert in 1536, vermoedelijk via Italië, terug naar de Nederlanden. In 1539 is hij weer in Spanje, maar hij vestigt zich nog datzelfde jaar in Brussel. 28: p. 201</p>	SCK	NRN ZDN SPJ ITL	<p>Jan Cornelisz Vermeyen (1500-1559), Noord-Nederlands schilder, tekenaar en prentkunstenaar, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk; Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1534	<p>(ca.): Bouw van de Oude Griffie van het Brugse Vrije op de Burg te Brugge, naar een ontwerp van Jan Wallot en mede uitgevoerd door Christiaan Sixdeniers, voormalig meester-metselaar van Brugge. De opbouw is vrij traditioneel, maar het is versierd met renaissance-motieven zoals pilasters, figuratieve friezen en medaillons. 139: p. 18, 20-21, ill.</p>	BKM	ZDN Brg	<p>Jan Wallot (-?-), bouwmeester in Brugge (?); Christiaan Sixdeniers (-?-), meester-metselaar in Brugge</p>
1534	<p>23 juli: Tijdens een warme en droge zomer, brandt Breda, op de Grote Kerk en een paar huizen na, helemaal af. Voor de wederopbouw, waarvoor graaf Hendrik III van Nassau-Dillenburg zich erg inspant, schenkt Karel V de stad achttien jaar belastingvrijdom. Ook wordt er een bouwverordening opgesteld waarin wordt aangegeven hoe huizen tegen brand te beschermen. 23: p. 72</p>	BKM	NRN Bre	<p>Hendrik III van Nassau-Dillenburg (1483-1538), heer van Breda, graaf van Nassau en Vianden, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland [tot 1518]; Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1534	<p>In Culemburg wordt, dankzij een lening van Antoine de Lalaing, graaf van Hoogstraten en echtgenoot van Elisabeth van Culemborg, begonnen met de bouw van een nieuw stadhuis, naar ontwerp van Rombout Keldermans (+1531). Na diens dood was zijn neef Laureys Keldermans als bouwmeester aangesteld, maar hij overlijdt al in 1534. Doordat de stadsrekeningen tussen 1528 en 1538 ontbreken, is er over de bouwgeschiedenis niet veel bekend. Het bakstenen gebouw is opgetrokken in laat-gotiek. 55: p. 99-100, ill.; 104: p. 207; 105: p. 59, ill.</p>	BKM	NRN	<p>Antoine de Lalaing (1480-1540), graaf van Hoogstraten en heer van Culemborg, raadsheer van Filips de Schone, Karel V en Margaretha van Oostenrijk, stadhouder-generaal van Holland, Zeeland en Friesland; Elisabeth van Culemborg (1475-1555), gravin van Culemborg, echtgenote van Antoine de Lalaing; Rombout II Keldermans (1460-1531), architect uit Mechelen (Brabantse gotiek); Laureys II Keldermans (?-1534), Zuid-Nederlands bouwmeester, werkzaam in Antwerpen, Middelburg, Mechelen, Bergen-op-Zoom</p>

Jaar	15 GESCHIEDENIS 35	Owp	Lnd	Bio
1535	Mei-juli: Inname door Karel V van de vesting La Goleta in de bocht van Tunis en de stad zelf. Daarbij worden ook duizenden in Mohammedaanse slavernij verkochte gevangenen bevrijd. De expeditie was eind mei per schip vanuit Spanje naar Noord Afrika vertrokken. De veldtocht was gericht tegen de zeerover Chaireddin Barbarossa , die zich verbonden had met de Turken en die met hun roofovervallen de scheepvaart in de Middellandse zee bedreigden. Op 21 juli trekt Karel V triomfantelijk Tunis in. De stad maakt nu deel uit van het Ottomaanse rijk. De schilder Jan Cornelisz Vermeyen en (vermoedelijk ook) Pieter I Coecke van Aelst wonen het gebeuren bij. 01; 06: p. 32; 07	MLG	TRK	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Barbarossa , Chaireddin (<i>Barbarossa Khair ad-Din Pasha</i>) (ca. 1458-1546), Albanees-Turks zeerover en admiraal in Turkse dienst; Jan Cornelisz Vermeyen (1500-1559), Noord-Nederlands schilder, tekenaar en prentkunstenaar, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en Karel V; Pieter Coecke van Aelst (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten
1535	In Amsterdam doen de wederdopers een mislukte poging om zich van de stad meester te maken. Er komt een wrede repressie tegen hen. Menno Simonsz zal o.a. hen in 1536 reorganiseren tot een vreedzame 'doopsgezinde broederschap'. 01	GSK	NRN Ams	Menno Simonsz (1496-1561), Noord-Nederlands predikant en wederdoper
1535	Maart: Een bende van 300 wederdopers, onder wie Pieter Simonszn, de broer van Menno Simonsz, bezet de abdij van Oldeclooster nabij Bolsward. Zij vernielen de beelden en altaren en zij stichten daar hun Nieuwe Jeruzalem. De stadhouder George Schenck van Toutenburg herovert de abdij waarbij vele wederdopers sneuvelen. De overlevenden worden geëxecuteerd. Deze gebeurtenis en de situatie in Munster leidt tot een heftige aanpak van de wederdopers. In Amsterdam, Den Haag, Leiden, Maastricht, Luik, Middelburg, Deventer en in Wezel vinden vele executies plaats van wederdopers. 34: p. 88	GKS	NRN Fri	Pieter Simonszn (-?-) Noord-Nederlands wederdoper; George Schenck van Toutenburg (1480 -1540), Duitse edelman, veldheer, stadhouder in de noordelijke gewesten

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 35	Owp	Lnd	Bio
1535	Bij Jan Berntz. in Utrecht verschijnt <i>Dat hantwerck der chirurgien</i> , een vertaling van <i>Chirurgia</i> van Hieronimus Braunschweig. Berntsz. maakt geen gebruik van de originele illustraties, maar laat nieuwe houtsneden maken, gebaseerd op het <i>Feldtbuch der Wundarzney</i> van Hans von Gersdorff, verschenen in 1515 in Straatsburg. Ze behoren tot de vroegste voorbeelden van Noord-Nederlandse wetenschappelijke illustraties. (Amsterdam,	BDG WTO TKP	NRN Utr	Jan Berntz (-?-), drukker in Utrecht; Hieronimus Braunschweig (1449-1511), chirurg alchemist en botanist uit Straatsburg; Hans van Gersdorf (ca.1455-1529), chirurg te Straatsburg.

	Universiteitsbibliotheek). 97: p. 75, ill.; <i>Wikipedia</i>			
1535	-1540: De Brunswijker Monogrammist schildert paneel <i>Ecce Homo</i> . Deze anonieme, in Antwerpen werkzame schilder dankt zijn naam aan een schilderij met de wonderbare spijsvermenigvuldiging, dat getekend is met een monogram, bestaande uit de ineengestremgelde letters J, V, A, M, S en L. Tegenwoordig wordt hij ook wel geïdentificeerd met Jan van Amstel. De schilder is vooral bekend wegens zijn bijbelse verhalen, weergegeven in een eigentijdse encenering. Zijn herberg- en bordeelscènes lopen vooruit op de latere Nederlandse genreschilderkunst (Den Haag, Mauritshuis, bruikleen Rijksmuseum). 56: p. 97, 291, ill.; <i>Wikipedia</i>	SCK	NRN ZDN Awp	Brunswijker [<i>Braunschweiger</i>] <i>Monogrammist</i> (1500-ca 1540), Noord-Nederlands schilder werkzaam in Antwerpen [1525-1540]; Jan van Amstel (1490/1510-1537/1544 Noord-Nederlands schilder en tekenaar t.t.v. de van de Noordelijke renaissance.
1535	-1555: De in Amsterdam geboren schilder Pieter Aertsen met de bijnaam 'Langepier' wordt meesterschilder in Antwerpen. In deze stad bouwt hij een bloeiend atelier op en hij krijgt er vooral naam met zijn zeer precies en realistisch geschilderde keuken- en marktstukken en zijn boerentaferelen. 27: p. 119	SCK	NRN ZDN Awp	Pieter Aertsen (1507/08-1575) Noord-Nederlands schilder, voornamelijk werkzaam in Antwerpen, beroemd om zijn keuken- en marktstukken
1535	(ca.): Cornelis Cornelisz. Buys II schildert <i>Het laatste avondmaal</i> . Van deze schilder is weinig bekend. Hij is de zoon van een Alkmaarse schilder, die in 1524 sterft. Er wordt aangenomen dat hij zijn opleiding kreeg in het atelier van zijn oom Jacob Cornelisz. van Oostsanen. Dit <i>Laatste avondmaal</i> heeft een merkwaardige compositie: voor een landschap met bijbelse taferelen heeft de kunstenaar een renaissancistisch tabernakelachtig gebouw geplaatst. Daarvoor ondersteunen twee putti's een tondo met daarin het tafereel van het laatste avondmaal. Een vrijwel identiek paneel bevindt zich in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Brussel. (Alkmaar, Stedelijk Museum). 28: p. 243-244, ill.; 139: p. 13, ill.	SCK	NRN	Cornelis Cornelisz. Buys II (ca. 1500- 1545/1546), Noord-Nederlands schilder; Jacob Cornelisz. van Oostsanen (voor 1470-1533), schilder, prentontwerper, illustrator
1535	-1536: Maarten van Heemskerck schildert <i>Landschap met de ontvoering van Helena</i> . Dit in Rome geschilderde bijna vier meter brede doek is een van de meest monumentale Noord-Nederlandse landschapschilderijen uit de 16e eeuw. Als in vogelvlucht is een weids, sprookjesachtig panorama weergegeven, met op voorgrond de ontvoering van Helena, de vrouw van koning Menelaos van Sparta door de Trojaanse prins Paris. Deze gebeurtenis is de aanleiding tot de Trojaanse oorlog. De stad op de achtergrond is fictief, maar de meeste	SCK	NRN ITL	Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem

	gebouwen gaan terug op monumenten die Heemskerck in Rome had bestudeerd. Ook heeft hij enige wereldwonderen toegevoegd. De opdrachtgever van dit spectaculaire doek is onbekend. (Baltimore, Walters Art Gallery). 28: p. 104, ill.; 113: p. 34-37, ill.			
1535	-1540: 1. Jan van Scorel schildert <i>De bewening van Christus</i> . De gebeurtenis vindt hier volgens Noord-Europese traditie plaats aan de voet van het kruis. Dit werk, beïnvloed door Geertgen tot Sint Jans en Albrecht Dürer, is een van de hoogtepunten in Van Scorels oeuvre. Ook staat het vrijwel vast dat er geen leerlingen of assistenten aan hebben meegewerkt. (Utrecht, Centraal Museum). 28: p. 227-228, ill.; 147: p. 90-93, ill. 2. (ca.): <i>Portret van Joris van Egmond</i> , een verre neef en protégé van Karel V, die in 1535 tot bisschop van Utrecht wordt gewijd. Voor de kunsten treedt hij op als een echte mecenas. Zo laat hij gebrandschilderde ramen maken voor kerken en kloosters in Utrecht, Haarlem, Gouda en Den Haag en schilderijen, zoals het grote altaarstuk van Maarten van Heemskerck dat zich nu in Linköping bevindt, (zie 1538). (Nederland, particuliere collectie). 28: p. 187, ill.	SCK AKG	NRN	Jan van Scorel (1495-1562), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; <i>Geertgen tot Sint Jans</i> (1460/65-1485/95), Noord-Nederlands schilder, Vlaams Primitief, werkzaam in Haarlem; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; <i>Joris van Egmond</i> , bisschop van Utrecht [1534-1558]; Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem
1535	Als keizerlijk hofschilder vergezelt Jan Cornelisz. Vermeyen Karel V op diens krijgsexpeditie naar Tunis. Hij maakt van de expeditie en de inname van Tunis, dat nu tot het Ottomaanse rijk behoort, talrijke tekeningen, die gebruikt zullen worden voor een serie wandtapijten. (Zie 1546). [Geen bron teruggevonden]	TKP DCK	ZDN TRK	Jan Cornelisz Vermeyen (1500-1559), Noord-Nederlands schilder, tekenaar en prentkunstenaar, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en Karel V; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1535	Hans Sebald Beham, een navolger van Albrecht Dürer, brengt monumentale houtsnede <i>Boerenkermis</i> op de markt. Uit Duitsland stammen de vroegste prenten met dit thema. Boerenkermissen en boerenbruiloften kwamen in Vlaanderen al voor op daar geweven laat-middeleeuwse tapijten, en ook op enkele prenten, voordat Pieter Brueghel zijn befaamde boerenkermissen maakte. Er wordt verondersteld dat Brueghel deze prent van Beham gekend moet hebben. 89: p. 44	TKP	DLD ZDN	Hans Sebald Beham (1502-1550), schilder en prentontwerper; Albrecht Dürer (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist; Pieter Brueghel de Oude (1525/1530-1569), vermaard schilder en tekenaar, werkzaam in Mechelen, Antwerpen en Brussel; maakte behalve (allegorische) boerentaferelen ook landschappen, taferelen geïnspireerd op de klassieke oudheid en bijbelse taferelen.

1535	en later: In Bergen (Mons) maakt de beeldhouwer Jacques Dubroeuq zijn eerste ontwerpen voor de decoratie van het koor en het oxaal in de Sint-Waltrudiskerk in deze stad. Met de versiering van deze kerk in de stijl van de hoogrenaissance zal hij zich zijn hele leven lang bezig houden. Het oxaal wordt tussen 1545-1548 geleverd, en het is het vroegste door Italië beïnvloedde renaissance-oxaal in de Nederlanden. In 1798 wordt het gesloopt en ontmanteld. Enkele sculpturen zijn behouden, en staan nu los in de kerk. 33: p. 254-255, ill.	BHK DCK	ZDN	Jacques Dubroeuq (ca. 1505-1584), beeldhouwer, hofarchitect
1535	(ca.)-1557: In Enkhuizen worden door de invallen van de Gelderse troepen rond 1535 in versneld tempo nieuwe verdedigingswerken aangelegd. Hiervan is alleen nog de Dromedaris (zie 1540) over. 23: p. 121	BKM MLG	NRN	
1535	(ca.) Begin van de bouw van het Maarten van Rossumhuis in Zaltbommel. Alleen het vrijstaande bakstenen poortgebouw met natuurstenen decoraties, gelegen op een omgracht stuk grond, komt gereed. Het is nog gotisch van opzet, met een gevel waarvan de stijl is aangeduid als Frans, Vlaams, Spaans-Portugees, Noord-Italiaans en Luiks. Behalve gotische elementen heeft dit gebouw, zowel buiten als binnen, ook renaissanceversieringen, zoals kandelaberzuilen, medaillons, acanthusbladen, cannelures, rankwerk en rondbogen boven de vensters met schelpen en profielportretten. Ze behoren tot de vroegste voorbeelden van renaissanceversieringen in de noordelijke Nederlanden. 23: p. 67-69, ill.; 102: p. 68-69, ill.	BKM	NRN	
1535	Aan het Brusselse hof wordt een van Maria van Hongarije's eerste grote tapijtaankopen geleverd: de Geschiedenis van Hercules . Het ontwerp in de stijl van de Italiaanse hoogrenaissance is naar alle waarschijnlijkheid van Giulio Romano. Ze zijn geweven in het atelier van Jan Ghieteels in Brussel. De serie telde 12 tapijten, waarvan er 6 bewaard zijn gebleven. Deze tapijten zijn ook van belang voor de chronologie van de introductie en verspreiding van de hoogrenaissance in de Nederlanden. (Madrid, Palacio Real). 33: p. 295-296	DCK	ZDN Bsl	Maria van Hongarije (1505-1558), dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië, zuster van Karel V, koningin-weduwe van Lodewijk II Jagiello (1506-1526), koning van Hongarije en Bohemen, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; Giulio Romano (1499-1546), architect en schilder uit de school van Rafaël, na diens dood een van de belangrijkste maniëristische schilders van Italië; Jan Ghieteels (ca.1488-na 1554), Zuid-Nederlands wever van wandtapijten, werkzaam in Brussel
1535	-1540 (ca.): In een Brussels atelier ontstaat De geschiedenis van de apostel Paulus , een serie van negen wandtapijten naar ontwerp van Pieter Coecke van Aelst. De serie is wat figuren en architectonische elementen betreft duidelijk geïnspireerd op Rafaëls invloedrijke Handelingen der Apostelen , terwijl er ook nogal wat personages rondlopen in Oosterse	DCK	ZDN Bsl	Pieter Coecke van Aelst (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten; Rafaël = Raffaello Sanzio (1483-1520), schilder en architect uit de

	kledij, ontleend aan Coecke's indrukken opgedaan tijdens zijn reis in 1533 naar de Balkan en Turkije. Behalve schilder is Coecke van Aelst ook een zeer bekend ontwerper van tapijten en glasramen. (Vier tapijten in Wenen, Kunsthistorisches Museum). 33: p. 314-317, ill.; 143: p. 127			hoogrenaissance
1535	(ca.): De Brusselse tapijtwevers Jan Rost en Nicolas Karcher (die al eerder in Italië werkzaam was), vertrekken naar Italië en gaan werken bij de families D'Este in Ferrara, Gonzaga in Mantua en vanaf 1545 bij de groothertog van Toscane, Cosimo I de Medici in Florence. Hun weverijen worden door de staat beschermd, maar ze zijn verplicht Florentijnse leerlingen het vak te leren. Bij het vertrek van Nicolas Karcher in 1554 naar Mantua wordt zijn atelier een staatsmanufactuur, geleid door Giorgio Vasari. Tot 1737 zullen deze tapijtweverijen, de zogenaamde 'arazzeria medicea' een zeer succesvol bestaan leiden. 143: p. 94	DCK	ZDN Bsl ITL	Jan Rost (-?-), Zuid-Nederlands wandtapijtwever en hofkunstenaar, werkzaam in Brussel, Ferrara en Florence [1535-1560]; Nicolas Karcher (?-1562), Zuid-Nederlands wandtapijtwever en hofkunstenaar, werkzaam in Brussel, Ferrara, Florence en Mantua [1517-1562]; Cosimo I de' Medici (1519-1574), eerste groothertog van Florence [1537 tot 1574]; Giorgio Vasari (1511-1574), schilder, architect en auteur van <i>Le vite...</i> (etc.), de eerste biografieën van Italiaanse kunstenaars
1535	-1536: Jan Willemsen, zilversmid in Den Bosch, maakt een miskelk waarvan de stam is uitgevoerd in zuivere renaissancestijl. Het is het vroegst bekende Noord-Nederlandse voorbeeld van kerkelijk zilver met renaissancekenmerken. De vormgeving en de voet zijn nog traditioneel gotisch. De kerk hield lang vast aan een traditionele vormgeving: van de renaissanceversieringen en motieven, ontleend aan de heidense oudheid, moest ze lange tijd niets hebben. (Ravenstein, Zusters Augustinessen, Congregatie van Windesheim). 28: p. 216, ill.	DCK	NRN Bos	Jan Willemsen (-?-), zilversmid in Den Bosch

Jaar	15 GESCHIEDENIS 36	Owp	Lnd	Bio
1536	Begin april: Karel V houdt een plechtige intrede in Rome. De nieuwe paus Paulus III wacht hem op voor de oude basiliek, waarachter de huidige Sint-Pieter in aanbouw is. Karel snijdt wederom (zie 1533) de wenselijkheid van het bijeenroepen van een algemeen concilie aan. De nieuwe paus is er nu wel gevoelig voor. De intocht van de keizer zwakt de herinnering aan de plundering van Rome door keizerlijke troepen in 1527 enigszins af. 142: p. 25	APG GKS	ITL	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Paulus III = Alessandro Farnese (1468-1549), paus [1534-1549]
1536	-1538: Opnieuw oorlog tussen Spanje en Frankrijk, wat tot regelmatige Franse overvallen in de Zuidelijke Nederlanden aanleiding geeft. Frankrijk sluit ook een alliantie met de	MLG	SPJ FRK	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje

	Ottomanen tegen Karel V . 01; 07		ZDN TRK	[1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1536	De Staten van Holland leggen een verzoek om extra geld van de landvoogdes, Maria van Hongarije, om de zuidelijke Nederlanden tegen Frankrijk te beschermen naast zich neer. Holland wijst erop dat het al de onderwerping van Friesland, Utrecht en Gelderland heeft gefinancierd en dat zij haar scheepvaart op de Baltische Landen beschermen moet. Holland voelt zich niet betrokken bij het 'Franse gevaar'. De problemen van de noordelijke Nederlanden verschillen nu eenmaal van die van de zuidelijke. 34: p. 63	MLG ESG	NRN Hol Fri Utr Gel ZDN FRK BLS	<i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië, zuster van Karel V, koningin-weduwe van Lodewijk II Jagiello (1506-1526), koning van Hongarije en Bohemen, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555];
1536	Groningen verlaat Karel van Egmond en onderwerpt zich aan Karel V , nadat diens stadhouder George Schenck van Toutenberg bij Heiligerlee Christiaan III van Denemarken, de bondgenoot van Karel van Egmond, verslagen heeft. Ook verdrijft Schenck van Toutenberg de Gelderse troepen. Later dit jaar wordt de Vrede van Grave gesloten, waarbij het keizerlijke gezag over Groningen, de Ommelanden en Drenthe wordt bevestigd. Karel van Egmond moet nu deze gewesten afstaan aan Karel V. Toutenberg is op dat moment stadhouder van Friesland, Overijssel, Groningen en Drenthe. 01; 35	MLG	NRN Gro Gel Fri Ove Dre	<i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>George Schenck van Toutenburg</i> (1480 -1540), Duits edelman, veldheer, stadhouder in de noordelijke gewesten; <i>Christiaan III</i> (1503-1559), koning van Denemarken en Noorwegen [1534-1559]
1536	Nadat Groningen Karel V als Heer erkend had, begint deze onmiddellijk de macht van de gilden te beknotten. De stad was sinds de 15e eeuw een volberechtigde hanzestad en een belangrijk handelscentrum met bierbrouwerijen en een lakennijverheid. Ook bezit ze het regionale stapelrecht voor de oogsten van de Ommelanden, hetgeen nog vaak tot twisten aanleiding zal geven en later tot uiteenlopende keuzes: nu eens voor Spanje dan weer voor de Opstand, afhankelijk van welke partij op enig moment de kant van de stad koos. 35	ESG APG	NRN Gro	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1536	De Staten van Utrecht erkennen het slot te Zeist als ridderhofstad. Het slot en de heerlijkheid Zeist behoren dan aan de familie Zuylen van Harmelen. Het tegenwoordige slot is eind zeventiende eeuw op de fundamenten van het oude gebouwd. 35	APG BKM	NRN Utr	Familie Zuylen van Harmelen

1536	3 mei: In Delft breekt een enorme brand uit, de grootste ramp uit de geschiedenis van de stad. Pas na drie dagen krijgt men het vuur onder controle. Ongeveer driekwart van de gebouwen is in de as gelegd. Ook het stadhuis en de Oude en Nieuwe Kerk zijn zwaar getroffen. De oorzaak is waarschijnlijk een blikseminslag in de Nieuwe Kerk. De meeste huizen worden al gauw heropgebouwd in laat-gotische stijl, met hier en daar renaissance-elementen aan de gevel. 23: p. 93; 102: p. 72, ill; 104: p. 415	APG BKM	NRN Dlf	
1536	30 januari: De Friese priester Menno Simonsz draagt zijn laatste mis op en treedt uit de Rooms Katholieke Kerk. Wat nog resteert van de woelige wederdopers, afkomstig uit o.a. Münster en Amsterdam, vormt hij om tot de vreedzame Doopsgezinde Broederschap. [Bron niet teruggevonden]	GKS	NRN Fri	<i>Menno Simonsz</i> (1496-1561), Noord-Nederlands predikant en wederdoper

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 36	Owp	Lnd	Bio
1536	(vanaf): De Antwerpse drukker Jacob van Liesveldt drukt bijbels met complete bewerkingen van Luthers teksten. De commentaren worden allengs protestantser van karakter. In 1542 worden zijn bijbels verboden. De drukker zelf wordt in 1545 ter dood gebracht. 97: p. 23	BDG GKS	ZDN Awp	<i>Jacob van Liesveldt</i> (1490-1545), drukker in Antwerpen
1536	-1564: Jan Ewoutsz is werkzaam als drukker in Amsterdam. Hij houdt zich vooral bezig met het drukken en uitgeven van prenten. Daarnaast publiceert hij ook evaluatieboekjes. Hij snijdt veel houtsneden zelf, zowel naar eigen ontwerp als naar andere kunstenaars, met name naar Cornelis Anthonisz die tussen 1536 en 1553 voor hem werkzaam is. In 1555 komt de latere graveur Christoffel I van Sichem bij hem in de leer. Ook is Ewoutszoon werkzaam als lettersnijder. 97: p. 82-83, ill.	BDG TKP	NRN Ams	<i>Jan Ewoutsz</i> (ca.1511-1564), drukker, prentkunstenaar, tekenaar, lettersnijder en prentuitgever, werkzaam in Amsterdam [1536-1564]; <i>Cornelis Anthonisz</i> (ca.1499-1553), Amsterdams cartograaf, graveur en schilder; <i>Christoffel I van Sichem</i> (1546/1547-1624), prentkunstenaar, tekenaar, drukker en uitgever
1536	1. Jan Sanders van Hemessen schildert <i>De verlorene zoon</i> (Lucas 15:11-32). Het tafereel speelt zich af in een herberg, waar de verloren zoon zich ophoudt in het gezelschap van hoeren en ander slecht gezelschap. De latere Hollandse genretafereelen zoals de vrolijke gezelschappen en buitenpartijen gaan op dit in de 16e en 17e eeuw bijzonder populaire thema terug. (Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België).	SCK	ZDN Awp	<i>Jan Sanders van Hemessen</i> (ca.1500-1556/1557), schilder, tekenaar en kunsthandelaar, werkzaam in Antwerpen [1519-1555]

	<p>22: p. 89, ill.; 116: p. 117, ill.; 119: p. 15, ill.</p> <p>2. De roeping van Mattheus. Het tafereel speelt zich af in een eigentijds kantoor van een geldwisselaar. Dat het om de roeping van Mattheus gaat blijkt uit het opschrift boven de deur "Seqvere Me" en door de Christusfiguur rechts. Ook dit zal een geliefd thema worden. (Antwerpen, Museum voor Schone Kunsten).</p> <p>119: p. 15, ill.</p>			
1536	<p>Eind van dit jaar, misschien begin 1537, keert Maarten van Heemskerck vanuit Rome terug naar Haarlem. Hij ontwikkelt zich tot een beroemd en zeer produktief schilder. Opdrachten uit Haarlem, Amsterdam, Delft, Medemblik, Den Haag, Alkmaar etc. stromen toe.</p> <p>113: p. 35</p>	SCK	NRN Hlm	Maarten van Heemskerck (1489-1574), Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem
1536	<p>1. Maarten van Heemskerck schildert Venus en Cupido in de smidse van Vulcanus, een zeer Italiaans beïnvloed doek. Zo zijn met name de groep smeden ontleend aan een fresco uit 1530 van Baldassare Peruzzi in de Sala delle Prospettive van de Villa Farnesina in Rome. (Praag, Národní Galerie).</p> <p>22: p. 19, ill.; 113: p. 32-33, ill.</p> <p>2. -1537: Triomf van Bacchus, een op de oudheid en op het werk van Heemskercks Italiaanse tijdgenoten geïnspireerde fries. Een groep naaktfiguren vergezelt een wagen waarin zich Bacchus bevindt. Ze zijn op weg naar een ronde tempel in de verte. (Wenen, Kunsthistorisches Museum).</p> <p>113: p. 15, ill.</p>	SCK	NRN	Maarten van Heemskerck (1489-1574), Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Baldassare Peruzzi (1481-1536), Italiaans architect, schilder en decorateur uit de renaissance, werkzaam in Rome
1536	<p>Herman Posthumus schildert Landschap met Romeinse ruïnes. Het doek stelt een weids, denkbeeldig landschap voor met daarin overblijfselen van gebouwen, monumenten en beeldhouwwerken uit de klassieke oudheid, waarvan sommige door enkele figuren worden bestudeerd. Het onderwerp en de weergave ervan door Posthumus, die de Romeinse ruïnes ter plekke gezien heeft, is uniek voor deze tijd. Van de in Oost-Friesland geboren en in Utrecht, Rome, Mantua en Amsterdam werkzame Posthumus zijn maar weinig schilderijen bekend. (Vaduz, Collectie Prins van Lichtenstein).</p> <p>28: p. 226-227, ill.</p>	SCK	NRN	Herman Posthumus (1512-1566), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, werkzaam in Utrecht, Rome, Mantua en Amsterdam
1536	<p>-1540: Cornelis Bos maakt spectaculaire gravure Leda en de Zwaan, naar een verloren gegaan schilderij van Michelangelo dat alleen bekend is uit de literatuur en door kopieën. (Rotterdam, Museum Boijmans van Beuningen).</p> <p>76: p. 103, 123, 131, ill.</p>	TKP	NRN	Cornelis Bos (1506/1510-1556), Noord-Nederlands schilder, prentkunstenaar, tekenaar, drukker, prentuitgever, werkzaam o.a. in Antwerpen, Rome, Parijs en Fontainebleau; Michelangelo Buonarroti (1475-1564),

				beeldhouwer, schilder, architect, dichter
1536	Bouw van de <i>Spanjaardspoort</i> in Zutphen, een complex opgetrokken in baksteen, deel uitmakend van de stadsversterking. De Spanjaardspoort is het enige nog bestaande deel ervan, gelegen tussen een rondeel en de Nieuwstadspoort. De naam is ontleend aan de Spaanse inval in 1572. 23:151 ill.	BKM MLG	NRN	
1536	Begin van de tweede verbouwing in opdracht van Hendrik III van Nassau-Dillenburg van het <i>kasteel van Breda</i> , die neerkomt op een volledige vernieuwing in renaissancestijl. Het ontwerp is van Tommaso Vincidor , die in 1531 door Hendrik in dienst was genomen en die in 1536 te Breda zal overlijden. Opmerkelijke vernieuwingen zijn onder andere een statietrap, bestaande uit vijf traveeën, galerijen langs alle gevels, en gastenappartementen naar buitenlands model. Oorspronkelijk moest het kasteel uit vier vleugels rond een binnenplaats bestaan, maar met de aanbouw van de zuidvleugel en het zuidelijk deel van de oostvleugel kwam het in die vorm pas in de 17e eeuw (in de oorspronkelijke stijl) gereed. In de 16e eeuw is het Hof van Breda een belangrijk trefpunt van kunstenaars en humanisten. (Zie ook 1527). 15: p. 126-127, ill.; 23: p. 73-74; 101: p. 121-122, ill.	BKM	NRN	<i>Hendrik III van Nassau-Dillenburg</i> (1483-1538), heer van Breda, graaf van Nassau en Vianden, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland [tot 1518]; <i>Tommaso di Andrea Vincidor</i> (1493-1536), schilder en architect

Jaar	15 GESCHIEDENIS 37	Owp	Lnd	Bio
1537	Nadat de Fransen in het vorig jaar een vergeefse aanval op Noord-Italië hebben gedaan, vallen zij dit jaar de Nederlanden binnen. Het dreigt een lange uitzichtloze oorlog te worden, maar contacten tussen de landvoogdes Maria van Hongarije en haar zuster Eleonara , echtgenote van de Franse koning, leiden tot een wapenstilstand in de Nederlanden, gevolgd door een wapenstilstand in Italië. 142: p. 25	MLG	ZDN NRN FRK ITL	<i>Maria van Hongarije</i> (1505- 1558), dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië, zuster van Karel V, koningin-weduwe van Lodewijk II Jagiello (1506-1526), koning van Hongarije en Bohemen, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Eleonora van Habsburg</i> (of van Oostenrijk) (1498-1558), koningin-weduwe van Portugal, echtgenote van Frans I, koning van Frankrijk

1537	De 'collatie', de vergadering van poorterij, wevers en kleine ambachten te Gent, weigert de bede aan landvoogdes Maria van Hongarije toe te staan. Als zij deze belasting toch doet innen, breekt in 1539-40 weer een opstand uit. (Zie 1539). 35	ESG	ZDN Gnt	Maria van Hongarije (1505-1558), dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië, zuster van Karel V, koningin-weduwe van Lodewijk II Jagiello (1506-1526), koning van Hongarije en Bohemen, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]
1537	Calvijn , die in Genève op dat moment het voor het zeggen heeft, laat door bemiddeling van de magistraat de burgers een eed zweren dat ze de 'voorspraak der heiligen' voor bijgeloof houden en de sacramenten voor fabels en leugens en de katholieke kerken voor synagogen van satan. Tal van inwoners weigeren dit. De stedelijke raad laat weten dat, wie de eed niet aflegt, de stad zal moeten verlaten. Zo ver komt het echter niet, want Calvijn wordt nu zelf gedwongen de stad te verlaten. In 1541 zal hij echter weer terugkeren. 110: p. 318	GKS	ZWL	Johannes Calvijn (1509-1564), Frans-Zwitsers theoloog
1537	Te Antwerpen worden zeven wederdopers terechtgesteld, waaronder twee "bisschoppen". Overigens neemt de invloed van de wederdopers nu af. In ieder geval hebben ze na het echec van Munster en onder leiding van Menno Simonsz hun radicale opvattingen laten varen. Hierna is er soms zelfs amnestie voor wederdopers die tot de katholieke kerk willen terugkeren. 110: p. 222-223	GKS	ZDN Awp	Menno Simonsz (1496-1561), Noord-Nederlands predikant en wederdoper
1537	Joos de Rycke (later Fray Jodoco Rique) uit Mechelen start met de bouw van een klooster te Quito. Dit klooster gaat als bruggenhoofd fungeren van een reusachtig missiegebied, dat zich uitstrekt van Zuid-Colombia tot Noord-Chili. Fray Jodoco Rique's missiewerk is gericht op massabekeringen, waarbij onderwijs en opleidingen tot godsdienstleraren en kunstenaars belangrijke instrumenten zijn. In 1537 verkrijgt hij ook een terrein voor de Indianen om maïs en aardappelen te verbouwen, en er wordt aangenomen dat hij in de jaren veertig de graanteelt op de Andeshoogvlakte heeft ingevoerd. Vanaf 1569 woont Fray Jodoco Rique in Popayán in het zuiden van het huidige Colombia, waar hij in 1574 een kanaal laat aanleggen, en waar hij in 1578 op 80-jarige leeftijd overlijdt. 59: p. 63-64	GKS	ZUA	Joos de Rycke = Fray Jodoco Rique (1498-1578), missionaris in Zuid-Amerika

1537	31 juli: Oprichting van het Sint-Lucasgilde in Zwolle. Hieronder vallen de apothekers, schilders, goudsmeden, glazenmakers, beeldhouwers, tapijtwerkers, prent- en boekdrukkers, boekbinders, boekverkopers, onderwijzers (vanwege het feit dat ze aan hun leerlingen boeken mochten verkopen) en kistenmakers. 106: p. 67	AKG ESG	NRN	
1537	Publicatie van <i>Dat leven ons Heeren</i> van Willem van Branteghem door de Antwerpse drukker Matthias Crom, als Nederlandstalige versie van de gelijktijdig verschenen Latijnse editie <i>Iesu Christi vita</i> . Het bevat honderden illustraties van het Nieuwe Testament, gemaakt door Lieven de Witte, en het zal onder andere als inspiratiebron voor Maarten van Heemskerck's bijbelprenten dienen. 72: p. 13, 27	BDG TKP	ZDN	Willem van Branteghem (ca. 1480-?), karmeliet, karthuizer monnik uit Aalst, auteur; Matthias Crom (-?-), drukker werkzaam in Antwerpen [1536-1546]; Lieven de Witte (1503-1578), schilder, architect en illustrator, werkzaam in Gent [1518-1578]; Maarten van Heemskerck (1489-1574), vooraanstaand Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem
1537	Mercator maakt zijn eerste wandkaart: <i>Amplissima Terrae Sanctae Descriptio</i> , een kaart van het Heilige Land. Mercator, in 1512 geboren in Rupelmonde in het graafschap Vlaanderen, had zich aan de universiteit van Leuven ontwikkeld tot wiskundige, wetenschappelijk geograaf en cartograaf. Sinds 1537 werkt hij als zelfstandig instrumentbouwer en cartograaf. 59: p. 320; <i>Wikipedia</i>	BDG WTO	ZDN	Mercator = Gerard De Kremer of De Cremer = Gerardus Mercator Rupelmundanus , (1512-1594), wiskundige, geograaf, cartograaf en instrumentmaker, werkzaam in Leuven, Antwerpen en (vanaf 1552) in Duisburg
1537	De Luikse schilder Lambert Lombard vertrekt in opdracht van de prins-bisschop van Luik, Everhard van der Marck, en in het gevolg van kardinaal Reginald Pole, naar Rome. Het is de bedoeling om daar kunstwerken te kopen voor de aankleding van het nieuwe paleis van de Luikse prins-bisschop. Lombard, al goed op de hoogte van de klassieke kunst en cultuur, bestudeert daar de kunst van de oudheid maar hij komt er natuurlijk ook in contact met het werk van Italiaanse kunstenaars, met name Francesco Salviati en Andrea del Sarto. Door de dood van Van der Marck en vanwege het vertrek van Pole keert Lombard noodgedwongen al in 1538 terug. De aangekochte kunstwerken worden in Italië weer verkocht. [Bron niet teruggevonden]	SCK	ZDN ITL	Lambert Lombard (1505/6-1566), Zuid-Nederlands humanist en schilder, tekenaar, architect, literator en archeoloog; Everhard van der Marck (1472-1538), prins-bisschop van Luik [1506-1538]; Reginald Pole (1500-1558), Engels kardinaal en humanistisch geleerde; (1510-1563); Francesco Salviati (1510-1563), schilder en tekenaar uit Florence; Andrea del Sarto (1486/87-1530/31, Florentijns schilder uit de hoogrenaissance

1537	1540: De uit Brugge afkomstige schilder Jan van der Straet is in de leer bij Pieter Aertsen in Antwerpen. Rond 1550 vertrekt hij naar Italië, waar hij als hofschilder van groothertog Cosimo I de' Medici ontwerpen maakt voor een serie wandtapijten. Vanaf 1553 werkt hij in Florence onder leiding van Giorgio Vasari mee aan de herinrichting van het Palazzo Vecchio. Ook krijgt hij belangrijke opdrachten voor altaarstukken in de Santa Croce, Santissima Annunziata, Santa Maria Novella en Santo Spirito in Florence. 120: p. 239; <i>Wikipedia</i>	SCK	ZDN ITL	Jan van der Straet = <i>Stradanus</i> , <i>Giovanni della Strada</i> (1523-1605), schilder, tekenaar, ontwerper van gravures en tapijten, werkzaam in Italië [1550-1575]; Pieter Aertsen (1507/08-1575) Noord-Nederlands schilder, voornamelijk werkzaam in Antwerpen, beroemd om zijn keuken- en marktstukken; Cosimo I de' Medici (1519-1574), eerste groothertog van Florence [1537 tot 1574]; Giorgio Vasari (1511-1574), schilder, architect en auteur van <i>Le vite...</i> (etc.), de eerste biografieën van Italiaanse kunstenaars
1537	De Meester van de Barmhartige Samaritaan schildert <i>De barmhartige Samaritaan</i> . Van deze meester uit de omgeving van Jan van Scorel is nauwelijks iets bekend: behalve nog een schilderij en een paar tekeningen. In het midden van de compositie bevindt zich de gewonde naakt voorgestelde reiziger, die geholpen wordt door de achter hem staande barmhartige Samaritaan. De weergave van de figuren is duidelijk geïnspireerd op Italiaanse voorbeelden. Het thema zal in de loop van de 16e eeuw in de Noordelijke Nederlanden aanzienlijk populair worden. (Amsterdam, Rijksmuseum). 28: p. 236-237, ill.	SCK	NRN	Meester van de Barmhartige Samaritaan (-?-), werkzaam ca. 1537–1546; Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden
1537	Cornelis Anthonisz maakt een met de hand ingekleurde houtsnede <i>Allegorie op de vergankelijkheid</i> . Voorgesteld zijn drie figuren ten halven lijve: een geraamte en een in antieke kledij gestoken man met een klein kind. De prent is geïnspireerd op het bijbelboek Prediker en ontleent ook elementen aan de stoïcijnse auteur Seneca. (Parijs, Fondation Custodia) 28: p. 270-271, ill.	TKP	NRN	Cornelis Anthonisz (ca.1499-1553), Amsterdams cartograaf, graveur en schilder
1537	Cornelis Bos geeft <i>Rechtvaardigheid en Voorzichtigheid</i> uit, zijn eerste prent naar Maarten van Heemskerck. Kenmerkend voor dit en later werk van beide kunstenaars zijn de allegorische en mythologische voorstellingen met moraliserende strekking met figuren, vaak naakten, in een heroïsche, italianiserende stijl. 76: p. 3	TKP	ZDN	Cornelis Bos (1506/1510-1556), Noord-Nederlands schilder, prentkunstenaar, tekenaar, drukker, prentuitgever, werkzaam o.a. in Antwerpen, Rome, Parijs en Fontainebleau; Maarten van Heemskerck (1489-1574), vooraanstaand Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem

1537	-1544 en later: Antoine van Lalaing, graaf van Hoogstraten en stadhouder van Utrecht, geeft opdracht aan Willem van Noort tot het ontwerpen van een versterking aan de oostzijde van de stad. Vanaf 1544 werkt Van Noort onder toezicht van de Italiaanse vestingbouwer Donato di Boni uit Pellezuoli aan versterkingsmuren en een bolwerk gelegen in het noorden van de stad. 23: p. 17	BKM MLG	NRN Utr	Antoine de Lalaing (1480-1540), graaf van Hoogstraten en heer van Culemborg, raadsheer van Filips de Schone, Karel V en Margaretha van Oostenrijk, stadhouder-generaal van Holland, Zeeland en Friesland, stadhouder van Utrecht; Willem van Noort (ca. 1524-1556), stadsarchitect van Utrecht; Donato di Boni = <i>Donato Buoni di Pellezuoli</i> (?-1556), Italiaans architect, ingenieur en vestingbouwkundige
1537	In de Sint-Michielskathedraal in Brussel worden glasramen aangebracht, vervaardigd naar ontwerpen van Bernard van Orley, o.a. <i>Glasraam van Karel V en Isabella van Portugal</i> , en <i>Glasraam van Lodewijk II en Maria van Hongarije</i> . 33: p. 226, ill.	DCK	ZDN Bsl	Bernard van Orley (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije

Jaar	15 GESCHIEDENIS 38	Owp	Lnd	Bio
1538	Nu in het vorige jaar Karel V en Frans I een wapenstilstand gesloten hebben, organiseert paus Paulus III te Nice een topconferentie tussen keizer en koning. Karel V belooft het hertogdom Milaan aan een van de zonen van Frans I. Deze belooft op zijn beurt de keizer bij zijn katholieke politiek in Duitsland te helpen, door zijn steun aan het protestantse Schmalkaldisch Verbond (protestants verbond van Duitse vorsten en rijkssteden, gesloten in 1531) op te geven. In het volgend jaar leidt dit tot het Verdrag van Toledo, dat ook voorziet in huwelijken tussen kinderen van keizer en koning. 142: p. 25	APG	FRK ITL DLN	Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]; Paulus III = <i>Alessandro Farnese</i> (1468-1549), paus [1534-1549]
1538	Inwoners van Gelre en Zutphen verlaten Karel van Egmond. In 1534 hadden de Staten van Gelre al geweigerd de schenkingsovereenkomst van Gelre aan de Franse kroon te erkennen. De Staten gaan nu onderhandelen met hertog Johan III van Kleef en Gulik en zij besluiten om diens zoon hertog Willem V van Kleef te erkennen als erfgenaam. In 1543 zal Karel V deze hertog Willem dwingen van Gelre afstand te doen. Karel van Egmond sterft verbitterd en Maarten van Rossum besluit nu in Franse dienst te gaan. 01; 35	APG	NRN Gel Zut	Karel van Egmond = Karel van Gelre (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]; Johan III (?-1539), hertog van Kleef, Gulik en Berg; Willem V van Kleef (1516-1592), hertog van Kleef, Berg en Gulik [1539-1592], hertog van Gelre [1539-1543]; Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Maarten van Rossum (ca. 1490-1555), berucht Gelders legeraanvoerder

1538	In Amsterdam wordt de zittende vroedschap vervangen door 'zuivere katholieken'. Het bestond voor het grootste deel uit handelaren met de Baltische Landen, en neigde te veel tot protestantse inzichten. De nieuw benoemden zijn voor een deel nieuwkomers of 'nieuwe rijken'. Zij vormen een hechte oligarchie tot 1578. Hier wordt dus een inbreuk gemaakt op het algemene principe in de noordelijke Nederlanden dat de rijke regenten, meestal van geslacht op geslacht, de vroedschappen bemannen en dat hun familie sedert lang tot de burgerij van de stad moet behoren. 34:125-127	APG	NRN Ams BLS	
1538	16 februari 1538: Overlijden te Luik van prins-bisschop Everhard van der Marck. Hij wordt opgevolgd door Cornelis van Glymes van Bergen, die in 1544 aftreedt. [Geen bron teruggevonden]; <i>Wikipedia</i>	APG GKS	ZDN Lui	<i>Everhard van der Marck</i> (1472-1538), prins-bisschop van Luik [1506-1538]; <i>Cornelis van Glymes van Bergen</i> (1490-1560), prins-bisschop van Luik [1538-1544]
1538	Antoine Perrenot de Granvelle, de latere kardinaal die zo'n rampzalige adviserende rol zou spelen aan het hof van Filips II en later aan dat van landvoogdes Margaretha van Parma, benoemd tot bisschop van Atrecht. 35	GKS	ZDN	<i>Antoine Perrenot de Granvelle</i> (1517-1586), bisschop van Atrecht, later kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, staatssecretaris en grootzegelbewaarder van Karel V, een van de belangrijkste adviseurs van Filips II, later van Margaretha van Parma; <i>Filips II</i> (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; <i>Margaretha van Parma</i> (1522-1586), landvoogdes der Nederlanden [1559-1567]
1538	13 september: Hendrik III van Nassau-Dillenburg sterft. Hij laat zijn zoon René van Chalon, die al sinds 1530 het zelfstandige vorstendom Orange bezit, al zijn titels en zijn rijke bezittingen in de Nederlanden na. Hoewel René al 20 jaar is en bijna meerderjarig, wil hij graag een goede vriend van zijn vader als raadsman hebben. Hij vraagt hiervoor zijn oom graaf Willem I van Nassau-Dillenburg, de vader van Willem van Oranje . 92: I, p. 118	APG	ZDN NRN	<i>Hendrik III van Nassau-Dillenburg</i> (1483-1538), heer van Breda, graaf van Nassau en Vianden, stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland [tot 1518]; <i>René van Chalon</i> (1519-1544); <i>Willem I van Nassau-Dillenburg</i> (1487-1559), graaf van Nassau-Dillenburg, Katzenelnbogen en Dietz; <i>Willem van Oranje</i> (1533-1584) = Willem, graaf van Nassau-Dillenburg [1544-1584], prins van Oranje [1544-1584], stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1559-1567], [1572-1584], stadhouder van Friesland en Overijssel [1580-1584]

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 38	Owp	Lnd	Bio
1538	-1576: Herman van Borculo I is werkzaam als drukker in Utrecht. Zijn fonds bestaat uit wetenschappelijke boeken, waaronder werken van de priester-humanist Georgius Macropedius , boeken voor het onderwijs en een enkele keer publicaties van het bisschoppelijk hof. Ook is hij een van de eersten die in de noordelijke Nederlanden muziek drukt. De muziek is overigens vrij primitief gedrukt door middel van houtsneden. Na zijn dood in 1578 of 1579 zet zijn zoon Herman van Borculo II het bedrijf voort. 97: p. 80, ill.	BDG	NRN Utr	Herman van Borculo I (1505/1510-ca.1579), Noord-Nederlands, uitgever, boekhandelaar, prentkunstenaar, houtsnijder werkzaam in Utrecht [1525-1579]; Georgius Macropedius (Joris van Langeveld of Lanckveld), (1487-1558), humanist, grammaticus, rector Latijnse scholen, letterkundige, toneelschrijver (in het Latijn); Herman van Borculo II , (ca.1579- 1647); Noord-Nederlands, uitgever, boekhandelaar
1538	In Lyon verschijnt de eerste druk van <i>Icones historiarum veteris testamenti</i> , van Hans Holbein (Lyon: Melchior en Gaspar Trechsel voor Jean en François Frelon). Hierin wordt de bijbelse stof toegankelijk gemaakt via illustraties in de vorm van houtsneden. Publicatie van kleine bijbeltjes met illustraties en begeleidende verhalen of commentaren in versvorm neemt in Duitsland, Frankrijk en de Nederlanden in de loop van de dertiger jaren steeds meer toe. [Bron niet teruggevonden]	BDG TKP GKS	FRK DLD ZDN NRN	Hans Holbein de Jongere , (1497-1543), schilder, graveur, illustrator
1538	Na terugkomst uit Rome opent de schilder en architect Lambert Lombard een atelier in Luik naar het model van de eerste academies in Rome, met name die van Baccio Bandinelli, opgericht in 1531 in het Vaticaan. Met deze academie, de eerste in zijn soort in de Nederlanden, trekt Lombard een groot aantal leerlingen. De bekendste zijn Willem Key , Hubert Goltzius , Lucas de Heere en Frans Floris . 111: p. 368	SCK	ITL ZDN Lui	Lambert Lombard (1505/6-1566), Zuid-Nederlands humanist en schilder, tekenaar, architect, literator en archeoloog; Baccio Bandinelli (1493?-1560), Florentijns beeldhouwer; Willem Key (1515/16-1568), Zuid-Nederlands schilder en tekenaar, werkzaam in Luik en Antwerpen; Hubert Goltzius ((1526-1583), Noord-Nederlands prentkunstenaar, schilder, tekenaar, werkzaam in Luik, Antwerpen, Rome en Duitsland; Lucas de Heere (1534-1584), Gents schilder, schrijver en dichter; Frans Floris (1516-1570), schilder, tekenaar, prentkunstenaar en ontwerper van wandtapijten, werkzaam in Antwerpen en Rome
1538	-1542: Maarten van Heemskerck schildert een van zijn hoofdwerken, het monumentale <i>Sint-Laurentiusaltaar</i> , een drieluik met taferelen uit het leven van Sint Laurentius en van Christus, bestemd voor het hoofdaltaar van de Sint-Laurenskerk in Alkmaar. Veel van de afgebeelde figuren zijn portretten van de financiers. In 1581 wordt dit werk verkocht aan de	SCK	NRN	Maarten van Heemskerck (1489-1574), Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem

	Dom te Linköping, Zweden, waar het zich nog steeds bevindt. In de Hermitage te Sint-Petersburg bevindt zich een kleinere versie. 27: p. 68-70, ill.; 113: p. 31, 38-40, 57, ill.			
1538	-1544: Anthonis Mor van Dashorst werkt in het atelier van Jan van Scorel in Utrecht. Als portretschilder en hofschilder van de Habsburgers zou hij een grote faam opbouwen. Zo schilderde hij o.a. portretten van Filips II, Karel V, diens zussen Maria van Hongarije en Eleonora van Frankrijk en vele andere vorsten en hooggeplaatste edelen, zowel in Brussel als daarbuiten (Portugal, Engeland en Spanje). 27: p. 68; <i>Wikipedia</i>	SCK	NRN ZDN	Anthonis Mor van Dashorst (Anthonie, Anthonis etc., of Antonio Moro (1516/19-1575), Noord-Nederlands (portret)schilder, werkzaam o.a. in Utrecht, Antwerpen, Brussel en Engeland; Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden
1538	Cornelis Anthonisz, schilder, graveur en cartograaf, schildert vogelvluchtplattegrond van Amsterdam , waarbij hij de stad volgens de methode van de driehoeksmeting heeft uitgebeeld. Voor de gebouwen gebruikt hij ter plekke gemaakte tekeningen. Te zien zijn alle verdedigingswerken, kloosters, kerken, openbare gebouwen en straten binnen de toenmalige stadsmuur. Het schilderij is gemaakt in opdracht van het stadsbestuur, waarschijnlijk bedoeld als geschenk aan Karel V , die het nooit ontvangen heeft. Het is de oudste, nog bestaande plattegrond van Amsterdam. (Amsterdam, Amsterdam Museum). 79: p. 9	SCK TKP	NRN Ams	Cornelis Anthonisz (ca.1499-1553), Amsterdams cartograaf, graveur en schilder; Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]
1538	Maarten van Heemskerck maakt tekening Ruïnes met de smidse van Vulcanus , uitgevoerd op een voor hem uitzonderlijk groot formaat en in een door hem weinig toegepaste clair-obscur-techniek. Het verhaal, hier geplaatst in een geïdealiseerd ruïnelandschap, komt voor in zowel de Odyssee als in de Metamorphosen. Vulcanus smeedt in zijn smidse een ijzeren net en vangt daarmee zijn op heterdaad betrapte echtgenote Venus en Mars bij hun overspel. Het is een veel voorkomend thema in de kunst. (Londen, British Museum). Ca. 1540 maakte Heemskerck een schilderij met het door Vulcanus in zijn net gevangen overspelige paar. In de wolken kijken de goden, die de verontwaardigde Vulcanus als getuigen erbij had gehaald, toe. (Wenen, Kunsthistorisches Museum). 27: p. 59, 61, ill.; 28: p. 224, ill.	TKP	NRN	Maarten van Heemskerck (1489-1574), Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem

1538	-1541: De beeldhouwer Jean Mone, tevens keizerlijk hofkunstenaar, vervaardigt een <i>albasten passieretabel</i> voor de paleiskapel van Maria van Hongarije op de Coudenberg in Brussel. Dit indrukwekkende, rijkelijk versierde werk getuigt van de invloed van de Italiaanse renaissance op de Zuidelijke Nederlanden. Met dit soort didactische “kijkkasten” wilde de kerk de verhalen uit het oude en nieuwe testament en heiligenverhalen toegankelijk maken voor de overwegend ongeletterde parochianen. Overigens is de toeschrijving aan Mone niet zeker. (Nu in de Sint-Michiel en Sint-Goedelekathedraal in Brussel). 33: p. 285, 287, ill.	BHK	ZDN Bsl	Jean Mone (1485/1490-1548), beeldhouwer en keizerlijk hofkunstenaar, werkzaam in de Zuidelijke Nederlanden;
1538	-1544: Het <i>noordertransept van de Nieuwe Kerk in Amsterdam</i> komt gereed. De gevel heeft een laat-gotische vormgeving, maar met renaissance-elementen. Hiermee is deze aan Maria en aan Sint-Catharina gewijde laat-gotische kruisbasiliek voltooid. Met de bouw ervan was men eind 14e eeuw begonnen. 15: p. 128; 23: p. 52-53; 104: p. 353	BKM	NRN Ams	
1538	-1541: Plaatsing van de <i>koorbanken in de Grote- of Onze Lieve Vrouwekerk te Dordrecht</i> , gemaakt door Jan Terwen Aertsz, schrijnwerker en beeldhouwer afkomstig uit Th�rouanne of Terwaan, nu een plaatsje in Noord-Frankrijk. Rijkste ensemble van vroeg renaissance houtsnijwerk in de noordelijke Nederlanden. Temidden van een weelderige rijkdom aan zeer verfijnd uitgevoerde renaissance-versieringen, naar voorbeelden van prenten, vertoont ook de iconografie, naast traditionele thema's, een nieuwe aan Italië ontleende oriëntering. Er zijn voorstellingen uit de Bijbel en een grote verscheidenheid aan verhalende scènes en optochten, zoals een triomftocht van Karel V en een triomfstoet van de zegevierende Kerk. 16: p. 106, 108, ill.; 27: p. 83-86, ill.	BHK	NRN	Jan Terwen Aertsz (1511-1589), schrijnwerker en beeldhouwer, werkzaam in Dordrecht.
1538	Bouw van de kapel van het <i>Sint-Jacobsgasthuis</i> , nu Lodewijkskerk, Steenshuur 19 in Leiden. Laat-gotische voorgevel met toren, waarvan de houten bovenbouw dateert van 1588 maar geplaatst wordt in 1593. 104: p. 476-477; 105: p. 195, ill.	BKM	NRN Ldn	

Jaar	15 GESCHIEDENIS 39	Owp	Lnd	Bio
------	--------------------	-----	-----	-----

1539	Op weg naar de Nederlanden reist Karel V met een groot gevolg vanuit Madrid door Frankrijk. Daar wordt hij op een gedeelte van zijn reis vergezeld door Frans I zelf, en hij wordt overal feestelijk onthaald. Hij overnacht o.a. op de kastelen te Amboise, Chambord en Fontainebleau. In Spanje treedt Filips II als landvoogd op. 33: p. 229	APG	SPJ FRK	<i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Frans I</i> (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]
1539	-1540: In Gent breekt een grote opstand uit, omdat landvoogdes Maria van Hongarije een bede voor de financiering van de oorlog tegen Frankrijk, die de stad Gent had geweigerd, toch probeert te innen. De stad verzet zich nog steeds tegen een vorm van centralistisch bestuur. Men (de ambachtslieden) wilden weer terug naar de geheel afgeschermd marktsituatie van de middeleeuwen. De belangrijkste revolutionairen zijn de Creesers (krijzers of schreeuwers), die sinds 1534 actief waren. Zij behoren tot de armste laag van de bevolking van Gent, maar ze worden geleid door patriciërs. Het volgende jaar kondigt Karel V de 'Concessio Carolina' af, een nieuwe, van bovenaf opgelegde grondwet, waarbij de stad alle privileges verliest. Karel V zal voortaan zelf de magistraten benoemen. 01; 35; 142: p. 26	APG	ZDN Gnt	<i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië, zuster van Karel V, koningin-weduwe van Lodewijk II Jagiello (1506-1526), koning van Hongarije en Bohemen, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1539	In Maastricht breekt een opstand uit tegen de regering, die de belastingen heeft verhoogd vanwege de oorlog tegen Frankrijk. René van Chalon gaat in opdracht van de landvoogdes, Maria van Hongarije, met een groot leger naar de stad. Hij houdt er gruwelijk huis en Maastricht moet zich zonder verder verzet overgeven. 92: I, p. 119	APG	NRN Maa FRK	<i>René van Chalon</i> (1519-1544), graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc., prins van Oranje [vanaf 1530]; stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en vanaf 1543 ook van Gelre en Zutphen; <i>Maria van Hongarije</i> (1505- 1558), dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië, zuster van Karel V, koningin-weduwe van Lodewijk II Jagiello (1506-1526), koning van Hongarije en Bohemen, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 39	Owp	Lnd	Bio
1539	François Guyot, lettersnijder uit Frankrijk, vestigt zich in Antwerpen. Hij snijdt daar drie romein- en drie italiaan-lettertypes. Hij is een van de ontwerpers die in de Nederlanden de Franse stijl in de letter introduceert, die gekenmerkt wordt door een elegante en meer open vorm. Van 1558 tot aan zijn dood in 1570 werkt hij voor Christoffel Plantijn. Zijn letters worden in heel Europa en zelfs tot in Azië gebruikt. 97: p. 41	BDG	FRK ZDN Awp EUR	<i>François Guyot</i> (?-1570), Frans lettersnijder, werkzaam in Antwerpen [1539-1570]; <i>Christoffel Plantijn</i> (1520-1589), vermaard drukker en uitgever, werkzaam in Antwerpen en vanaf 1576 in Leiden

1539	-1540: De Antwerpse kunstenaar Frans Floris krijgt, na een opleiding in Antwerpen, een 'bijscholing' in de vooruitstrevende, naar Italiaans voorbeeld opgerichte kunstacademie van de schilder en architect Lambert Lombard te Luik. (Zie 1538). 111: p. 368	SCK	ZDN Awp Lui	Frans Floris (1516-1570), schilder, tekenaar, prentkunstenaar en ontwerper van wandtapijten, werkzaam in Antwerpen en Rome; Lambert Lombard (1505-1566), schilder, tekenaar, architect, dichter, archeoloog, hofschilder, hoofdzakelijk werkzaam in Luik
1539	Cornelis Metsys maakt prent <i>Boeren in een herberg</i> . Twee naïeve boeren worden in een herberg beroofd van hun geld en hun marktwaar terwijl ze door twee prostituées worden opgevreeën. Een nar op de voorgrond voorziet het gebeuren van commentaar. Het is een vroege uitbeelding van dit thema. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 89: p. 172, ill.	TKP	ZDN	Cornelis Metsys = Massys (1510-1565), Zuid-Nederlands schilder, tekenaar en etser
1539	In Antwerpen verschijnt het eerste deel van de door Pieter Coecke van Aelst vertaalde en bewerkte <i>Trattato di architettura</i> , een groot werk in zeven boeken van Sebastiano Serlio, gebaseerd op Vitruvius, onder de titel <i>Generale reglen der architecturen op de vyve manieren van edificien... (etc.)</i> . Ook laat Coecke in dat jaar een kleinere Vitruvius-bewerking drukken, waarin de meest elementaire regels voor de constructie van klassieke architectonische ornamenten worden uitgelegd, onder de titel <i>Die inventie der colommen met haren coronementen ende maten... (etc.)</i> . Deze boeken spelen een belangrijke rol bij de verspreiding van de klassieke renaissance-vormen in de Nederlanden. In 1541 laat Coecke ook een Franse editie van de Generale reglen verschijnen, overigens zonder dat Serlio daar vanaf weet, en in 1542 een Duitse versie. 33: p. 229; 139: p. 41-44	BKM BDG	ZDN	Pieter Coecke van Aelst (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten; Sebastiano Serlio (1475-1554), Italiaans schilder, maar vooral theoreticus en architect uit de late renaissance, werkend in een maniëristische stijl
1539	29 december: Bij een hevig onweer wordt de toren van de <i>Grote- of St. Jacobskerk in Den Haag</i> door de bliksem getroffen. De kerk en een veertigtal huizen branden af. In 1540 begint men met de herbouw: er wordt een nieuwe gotische hallekerk opgetrokken, maar met nieuw renaissance meubilair. 23: p. 101	BKM	NRN Dhg	
1539	In Antwerpen, handelscentrum voor tapijten uit heel de Zuidelijke Nederlanden, wordt een partij wandtapijten uit Oudenaarde in beslag genomen en gecontroleerd op vervalsingen. In een brief van 16 maart 1539 aan Maria van Hongarije, waarin Filips van Lalaing, baljuw van Oudenaarde, pleit voor opheffing van het verkoopverbod, beweert hij dat er tussen de 12.000 en 14.000 mannen, vrouwen en kinderen in de tapijtindustrie werkzaam zijn en dat er door de nu dreigende armoede in deze streek een opstand dreigt. Met een eigen gilde	DCK ESG	ZDN Awp	Maria van Hongarije (1505-1558), dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië, zuster van Karel V, koningin-weduwe van Lodewijk II Jagiello (1506-1526), koning van Hongarije en Bohemen, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; Filips van Lalaing (1510-1555), 2e graaf van Hoogstraten, baljuw van Oudenaarde.

	vanaf 1441 was Oudenaarde al in de 15e eeuw een belangrijk productiecentrum van tapijten. Met de ordonnantie van 1544 (zie aldaar), in deze stad toegepast vanaf 1545, wordt ook hier een stadmerk (een schild met geel veld met drie horizontale rode balken, met daarachter een gebroken bril) verplicht ingevoerd. Tussen 1560 en 1620 worden er vooral tapijten met bijbelse en antieke onderwerpen geweven. 143: p. 188-190, 362			
1539	12-13 juni 1539: In Gent nemen negentien rederijderskamers deel aan een wedstrijd rond de vraag: 'Wat biedt de stervende mens de meeste troost'. Dergelijke wedstrijden rond een door de organiserende kamer opgeworpen vraag, die de deelnemende kamers door middel van hun spel moesten beantwoorden, bestonden al meer dan een eeuw. Het thema van 1539 is tegen de achtergrond van de opkomende Reformatie een heet hangijzer. Ook is het voor het eerst dat de teksten van de spelen na afloop worden gebundeld. Tijdens dit zogenaamde landjuweel worden nogal wat reformatorische opvattingen naar buiten gebracht. 107: p. 142 ff.	LTM GKS	ZDN Gnt	

Jaar	15 GESCHIEDENIS 40	Owp	Lnd	Bio
1540	René van Chalon wordt Ridder van de Orde van het Gulden Vlies en stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht. 35	APG	NRN Hol Zee Fri	René van Chalon (1519-1544), graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc., prins van Oranje [vanaf 1530]; stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en vanaf 1543 ook van Gelre en Zutphen
1540	Grote Gentse opstand, omdat landvoogdes Maria van Hongarije een niet door de stad bewilligde bedde toch int. Bij afkondiging van de 'Concessio Carolina' verliest de stad al haar privileges. Karel V laat nu ook een citadel bouwen. (Zie 1539). 01; 35; 142: p. 26	APG	ZDN Gnt	Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Maria van Hongarije (1505-1558), dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië, zuster van Karel V, koningin-weduwe van Lodewijk II Jagiello (1506-1526), koning van Hongarije en Bohemen, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]
1540	Karel V ontnemt de stad Kortrijk al haar privileges, omdat zij het opstandige Gent gesteund heeft.	APG	ZDN Gnt	Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V

	35			Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1540	-1548: Aan de belastingheffing door de centrale regering dragen de zogenaamde kerngewesten: Vlaanderen, Brabant, Holland, Zeeland, en Henegouwen verreweg het grootste deel bij. Met name Vlaanderen (33.8%) en Brabant (29.3%). De meest noordelijke gewesten dragen nauwelijks iets bij. Mogelijk wilde de centrale regering deze recentelijk ingelijfde gebieden bewust niet al te zwaar belasten en misschien is dat ook wel de reden dat deze gewesten bij de komende opstand aanvankelijk niet voorop zullen lopen. [Bron niet teruggevonden]	APG ESG	ZDN Vla Bra NRN Hol Zee	
1540	-1548: Viglius ab Aytta van Zwichem leidt de onderhandelingen met de Duitse Rijksdag die in 1548 tot herinrichting van de Bourgondische Kreits zullen leiden, waartoe ook de Nederlanden gaan behoren (zie 1548). 35	APG	DLD ZDN NRN	<i>Viglius ab Aytta Zuichemus = Wigle van Aytta van Swichum</i> (1507-1577), rechtsgeleerde en humanist
1540	Vanaf (ongeveer) dit jaar voert de Waal ca. 90% van het Rijnwater af, waardoor er voor Nederrijn en IJssel maar weinig overblijft. Dit zal van betekenis worden voor de militaire strategieën van oorlogvoerende partijen. 44: p. 635	MLG	NRN	
1540	Paus Paulus III keurt de in 1534 door Ignatius van Loyola in Parijs gestichte orde van de Jezuïeten goed. De orde groeit snel en krijgt veel invloed, ook buiten Spanje. Hij zal een belangrijke rol gaan spelen tijdens de Contrareformatie. 07; <i>Wikipedia</i>	GKS	SPJ	<i>Paulus III = Alessandro Farnese</i> (1468-1549), paus [1534-1549]; <i>Ignatius van Loyola</i> (1491-1556), Baskisch edelman, ex-militair, stichter van de Jezuïetenorde
1540	Het calvinisme begint zich stevig te nestelen in de Waalse industriesteden in het Zuiden zoals Doornik, Rijssel (Lille) en Valenciennes. Het breidt zich ook snel uit naar o.a. Antwerpen en Gent. 129: p. 34	GKS	ZDN Awp Gnt	
1540	24 september: Graaf Enno II van Oost-Friesland sterft. Onder zijn bestuur was zijn gebied officieel luthers geworden. Zijn opvolgster, gravin Anna van Oldenburg, neemt de regering van Oost-Friesland over, als regentes voor haar minderjarige zonen. Ze nodigt nu de Poolse anti-lutherse, calvinistische hervormer Johannes à Lasco uit om zich met de Oost-Friese	GKS	NRN	<i>Enno II van Oost-Friesland</i> (huis Cirksena) (1505-1540), graaf van Oost-Friesland [1528-1540] <i>Anna van Oldenburg</i> (1501-1571), als regentes gravin van Oost-Friesland [1540-1558]; <i>Johannes à Lasco</i> (1499-1560), Pools calvinistisch

	kerk te gaan bemoeien. Hij introduceert daar nu ook delen uit het gedachtegoed van Martin Bucer en Zwingli . 34: p. 102			hervormer; Martin Bucer (1491-1551), Duits Luthers theoloog; Huldrych of Ulrich Zwingli (1484-1531), een van de leiders van de Zwitserse reformatie
1540	In Amsterdam sticht de invloedrijke koopman Hendrik Niclaes , afkomstig uit Münster, het zogenaamde Huis der Liefde. Deze stroming staat uiterlijke conformiteit aan welke officiële kerk dan ook toe. De ware godsdienst daarentegen is een zuiver innerlijk proces van persoonlijke vroomheid. Het sluit aan bij het gedachtegoed van David Joris . Het vindt aftrek bij kooplieden en intellectuelen. De drukker Christoffel Plantijn , de cartograaf Abraham Ortelius , de humanist Justus Lipsius en de Spaanse humanist Benito Arias Montano kunnen later hiertoe gerekend worden. [Geen bron teruggevonden]	GKS	NRN Ams ZDN	Hendrik Niclaes (1501/02-na 1570), koopman uit Münster, oprichter van het Huis der Liefde; David Joris (1501-1556), glasschilder, rederijker, berucht wederdoper en ketter; Christoffel Plantijn (1520-1589), vermaard drukker en uitgever, werkzaam in Antwerpen en vanaf 1576 in Leiden; Abraham Ortelius (1527-1598), cartograaf en geograaf, uitvinder van de moderne atlas; Justus Lipsius (1547-1606), Zuid-Nederlands humanist, filoloog en historiograaf; Benito Arias Montano (1527-1598), Spaanse theoloog en oriëntalist
1540	De Nederlandse humanist Hadrianus Junius , die in Leuven filosofie en medicijnen gestudeerd had, promoveert te Bologna in de medicijnen. Van 1543 tot ca. 1550 is hij de lijfarts van de hertog van Norfolk te London. 35	WTO	NRN ITL GBR	Hadrianus Junius = Adriaen de Jonghe (1511-1575), Noord-Nederlands humanistisch geleerde.

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 40	Owp	Lnd	Bio
1540	Juli-augustus: Karel V maakt een rondreis door de Noordelijke Nederlanden. Hij houdt o.a. intochten in Dordrecht, Rotterdam, Delft, Den Haag, Haarlem, Amsterdam, Utrecht, Vianen, Bergen op Zoom, 's-Hertogenbosch en Breda. Overal worden triomfbogen in klassieke renaissance-stijl opgetrokken. Karels bezoek geeft een grote impuls aan de verspreiding van deze stijl in de Noordelijke Nederlanden. 33: p. 230-231	AKG	NRN	Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1540	14 april: Het zadelaarsgilde in Utrecht krijgt een nieuwe keur. Het omvat de zadelmakers, beeldensnijders, schilders, kleerschrijvers (behangschijders), verwers (huis- of grofschilders), schedemakers, verluchters, boekdrukkers, boekbinders, trijpmakers en de klompenmakers. In 1548 komen ook de goudslagers erbij. 106	AKG	NRN Utr	

1540	<p>en later): 1. In de boekkunst verdwijnen de laatste reminiscenties aan het middeleeuwse handschrift. Houtsneden als illustratietechniek en het gebruik van kleuren nemen snel af. Wel worden er decoratieve initialen met renaissance-motieven en sluitornamenten toegepast. De nadruk komt op de typografie te liggen. De romein en de italiaan, typisch renaissance-letters, worden steeds meer gebruikt. Ook neemt het aantal kleine formaten toe, in navolging van het door Aldus Manutius in 1501 geïntroduceerde 'pocketboek'. 97: p. 39, 43</p> <p>2. Nieuwe lettertypes zoals de romein en de italiaan worden niet langer uit Italië en het Duitse gebied (Venetië, Keulen, Bazel) in de Nederlanden geïmporteerd, maar uit Frankrijk. De boekkunst staat in dit land op een zeer hoog peil. De Franse invloed zal steeds sterker worden, vooral ook door de komst in 1549 naar Antwerpen van Christoffel Plantijn (geboren als Christophe Plantin in Saint-Avertin bij Tours), die contacten blijft onderhouden met zijn vaderland. Die invloed geldt ook op het gebied van boekornamenten en illustraties. (Zie ook 1539). 97: p. 41</p>	BDG TKP	ZDN Awp NRN FRK	Aldus Manutius (1450-1515), Venetiaans geleerde, drukker en uitgever; Christoffel Plantijn (1520-1589), vermaard drukker en uitgever, werkzaam in Antwerpen en vanaf 1576 in Leiden
1540	<p>-1580: De kwaliteit van de Noord-Nederlandse boekproductie, die langzaam aan het instorten is, is vrij minimaal. De meeste uitgeverijen zijn maar een kort leven beschoren. Alleen in Amsterdam en in Leiden is er sprake van een zekere regelmatige productie. Oorzaken van de malaise in de uitgeverij zijn waarschijnlijk de algemene slechte economische toestand in het Noorden, de concurrentie van Antwerpen en wellicht ook het strengere optreden tegen verboden boeken, dat vanaf 1540 flink op gang komt. 97: p. 20</p>	BDG GKS	NRN Ams Ldn Awp	
1540	<p>-1566: Peter Warnersz is werkzaam als belangrijkste drukker van Kampen in de 16e eeuw. Zijn drukkerij heet 'In den Witten Valck'. Zijn fonds bestaat uit religieuze werken, publicaties van Erasmus, boeken voor het onderwijs, almanakken en kronieken. Zijn publicaties versiert hij met houtsnedenranden, sierletters, ornamenten en drukkersmerken. Wegens een proces in 1566 komt aan zijn drukkerloopbaan een onverwacht snel einde. 97: p. 81</p>	BDG	NRN	Peter Warnersz (?- ca.1583], drukker, uitgever en prentkunstenaar, werkzaam in Kampen [1540-1566]
1540	<p>Gerard Mercator publiceert <i>Vlaenderen. Exactissima Flandriae descriptio</i>. Het is een nauwkeurige wandkaart van het graafschap Vlaanderen, opgedragen aan Karel V als graaf van Vlaanderen. Hij is samengesteld uit negen kopergravures en meet ongeveer een vierkante meter. Hij kan als de eerste topografische kaart worden beschouwd. Er is nog</p>	BDG WTO	ZDN	Mercator = Gerard De Kremer of De Cremer = Gerardus Mercator Rupelmundanus , (1512-1594), wiskundige, geograaf, cartograaf en instrumentmaker, werkzaam in Leuven, Antwerpen en (vanaf 1552) in Duisburg; Karel V

	maar één exemplaar bewaard gebleven. (Antwerpen, Museum Plantijn-Moretus). 35; <i>Wikipedia</i>			(1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556]
1540	(ca.) Ambrosius Benson schildert <i>De bewening van Christus</i> . Op de voorgrond zien we de gestorven Christus, omgeven door een aantal figuren, opgebouwd in een diagonale compositie. Op de achtergrond een imaginair Jeruzalem en een rotslandschap. In dit werk is de eigen stijl van deze uit Lombardije afkomstige Brugse meester volledig tot bloei gekomen. (Brugge, Galerie Libertas). 120: p. 154 ill.; 121: p. 92, ill.	SCK	ZDN	Ambrosius Benson (1495-1580), Italiaans schilder, werkzaam in Brugge [1518-1550]
1540	De landschapschilder Herri met de Bles schildert <i>Ertsmijn</i> , een paneel met een voorstelling van figuren werkzaam in een ertsmijn, tegen de achtergrond van een rotsachtig landschap. Herri met de Bles was afkomstig uit het Maasdal en werkte in Antwerpen. Hij zou ook in Italië gewerkt hebben, maar dat staat niet vast. Hij specialiseerde zich in het landschap. Zijn werk verraadt invloed van Joachim Patenier, Quinten Metsys en van de Venetiaanse landschapskunst. Hij paste elementen toe ontleend aan de klassieke en humanistische literatuur, waarmee hij veel lof oogste bij de vooruitstrevende humanistische milieus en bij de hoven in Ferrara, Florence, Mantua, Parma en Venetië. (Florence, Uffizi). 56: p. 101, 292, ill. (detail)	SCK	ZDN	Herri (of Henri) met de Bles (ca. 1510-1550/55), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Antwerpen, misschien ook in Italië; Joachim Patenier (of Patinir) (1483-1524), Zuid-Nederlands schilder, eerste echte landschaps- en marineschilder; Quinten Metsys = <i>Massys</i> , <i>Metsijs</i> , <i>Massys</i> etc. (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen
1540	-1545: Pieter Coecke van Aelst schildert monumentaal <i>Drieluik met de Kruisafname</i> . Manieristisch en hevig bewogen werk van deze Vlaamse renaissance kunstenaar, van wie niet met zekerheid bekend is wat hij allemaal geschilderd heeft omdat zijn werk niet gesigneerd is. Dit drieluik staat onder zijn naam vermeld in een archiefstuk in Antwerpen. (Lissabon, Museo Nacional De Arte Antiga). [Bron niet teruggevonden]	SCK	ZDN	Pieter Coecke van Aelst (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten
1540	Frans Floris wordt meesterschilder in Antwerpen en vertrekt kort daarna (1541) naar Italië. Hij verblijft er in Rome, Genua, Mantua, en waarschijnlijk ook in Florence en Venetië. Hij keert in 1547 terug. 111: p. 368	SCK	ZDN Awp ITL	Frans Floris (1516-1570), schilder, tekenaar, prentkunstenaar en ontwerper van wandtapijten, werkzaam in Antwerpen en Rome
1540	Marinus van Reymerswaele schildert beroemd werk: <i>De geldwisselaar en zijn vrouw</i> , een op het gelijknamige schilderij uit 1514 van Quinten Metsys geïnspireerd thema (zie 1514). Van Van Reymerswaele zijn weinig biografische gegevens bekend. Hij is afkomstig uit Zeeland, maar zijn schilderkunst verraadt Antwerpse invloeden, ofschoon hij	SCK	NRN ZDN	Marinus van Reymerswaele (ca. 1490-ca.1546), schilder, werkzaam in Zeeland [1533-1545]; Quinten Metsys = <i>Massys</i> , <i>Metsijs</i> , <i>Massys</i> etc. (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en

	(waarschijnlijk) niet ingeschreven is geweest in het gilde van deze stad. Hij maakte verschillende schilderijen met dit thema. (Madrid, Museo del Prado). [Bron niet teruggevonden]			Antwerpen
1540	(ca.): 1. Jan van Scorel schildert <i>Veelluik met het martelaarschap van de heiligen Stefanus en Jacobus</i> . Het is een van de drie altaarstukken die de abt van de benedictijnenabdij van Marchiennes bij Van Scorel heeft besteld. Het is een gigantisch werk, waarvan de figuren bijna levensgroot zijn weergegeven, hetgeen er op wijst dat het in een grote ruimte moest worden geplaatst. De compositie gaat terug op werken uit de omgeving van Rafaël. (Douai, Musée de la Chartreuse). 28: p. 228-231, ill. 2. Monumentaal <i>Drieluik met het vinden van het Ware Kruis</i> , bestemd voor de kapel van de Nassaus in de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk in Breda, waar het zich nog steeds bevindt. De opdrachtgever is waarschijnlijk René van Chalon geweest. Op het middenpaneel is het centrale thema te zien: keizerin Helena (de moeder van keizer Constantijn van Byzantium), die in 324 in Jerusalem de drie kruisen vindt, waaraan Jezus en de beide moordenaars waren opgehangen. De figuren zijn levensgroot weergegeven. 28: p. 232-233, ill.			<i>Jan van Scorel</i> (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; <i>René van Chalon</i> (1519-1544), graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc., prins van Oranje [vanaf 1530]; stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en vanaf 1543 ook van Gelre en Zutphen
1540	(ca.): Cornelis Anthonisz maakt een serie van zes houtsneden: <i>Allegorie van de Verloren Zoon</i> . Dit thema is in de kunst van de 16e eeuw zeer populair. Deze serie bevat tegelijkertijd propagandamateriaal voor de katholieke kerk, ter onderdrukking van het protestantisme. De serie is uniek, en alleen nog in Amsterdam aanwezig. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 28: p. 273-275, ill.	TKP GKS	NRN	<i>Cornelis Anthonisz</i> (ca.1499-1553), Amsterdams cartograaf, graveur en schilder
1540	-1544: Cornelis Bos, geboren in Den Bosch, is ingeschreven als burger in Antwerpen, waar hij werkzaam is als graveur en boek- en prenthandelaar. Hij maakt veel gebruik van Italianiserende ontwerpen van kunstenaars uit de Nederlanden die in Rome waren geweest. 76: p. 3, 5	TKP	NRN ZDN Awp	<i>Cornelis Bos</i> (1506/1510-1556), Noord-Nederlands schilder, prentkunstenaar, tekenaar, drukker, prentuitgever, werkzaam o.a. in Antwerpen, Rome, Parijs en Fontainebleau
1540	-1550 (ca.): De Monogrammist A.P. maakt monumentale houtsnede <i>De gevolgen van de drankzucht</i> (of <i>Bordelescène</i>). Het is een soort staalkaart van alle kwaden die voortvloeien uit alcoholmisbruik, zoals bandeloosheid, gulzigheid, vechten en verkwisting. Vooral seksuele uitspattingen worden in verband gebracht met alcohol. Helemaal linksboven keert Christus de zondaren zijn rug toe: voor hen is geen redding meer mogelijk. De prent is een	TKP	NRN	<i>Monogrammist A.P.</i> (-?-), prentkunstenaar, werkzaam in de 16e eeuw

	belangrijke voorloper van latere prenten waarop dit thema is afgebeeld. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 89: p. 165, 168, 180, ill.			
1540	(ca.): Oprichting van het <i>grafmonument voor Karel van Egmond</i> , hertog van Gelre, in de Sint-Eusebiuskerk in Arnhem. Op de zwarte marmeren dekplaat van de tombe ligt het albasten beeld van de overledene in krijgstenue, omgeven door zes goudkleurige leeuwen met de wapenschilden van zijn voorouders. De tombe zelf is aan de zijkanten rijk versierd met beelden van de twaalf apostelen en vier heiligen, opgenomen in renaissance-versieringen. De maker van dit monument is onbekend. 23: p. 162, 163, ill.; 104: p. 195	BHK	NRN	<i>Karel van Egmond</i> = <i>Karel van Gelre</i> (1467-1538), hertog van Gelre en graaf van Zutphen [1492 -1538]
1540	-1550: Plaatsing van een <i>koorhek en preekstoel</i> in de protestantse dorpskerk van Abcoude. Vooral het koorhek behoort tot de mooiste voorbeelden van vroeg-rennaissance houtsnijwerk in de noordelijke Nederlanden. Andere mooie koorhekken uit deze periode bevinden zich in de Grote of Onze Lieve Vrouwekerk in Breda, in de kerk van Vianen, in de Pieterskerk in Leiden en in de Bovenkerk in Kampen. 27: p. 85-86, ill. (hek); 104: p. 286	BHK	NRN	
1540	-1542: Vervaardiging van het monumentale <i>grafmonument van Reynoud III van Brederode en Philippote van der Marck</i> in het noorderzijkoor van de kerk van Maria ten Hemelopneming (nu Hervormde Kerk) in Vianen. Reynoud III had het laten vervaardigen en plaatsen in de familiekapel er nagedachtenis van zijn overleden vrouw en van hemzelf. Het wordt toegeschreven aan <i>Colijn de Nole</i> . Op een hardstenen dekplaat ligt het echtpaar van Brederode te slapen. Onder hen ligt een halfvergaan lijk: een uitdrukking van de vergankelijkheidsgedachte. Aan het hoofd- en voeteneinde bevinden zich twee engelen met fakkels. Op de hoeken zitten putti's met naar beneden gehouden fakkels en met de wapens van de overledenen. De uitvoering van dit belangrijke vroeg-rennaissance monument is zeer verfijnd en gedetailleerd. 23: p. 39-40, ill.; 27: p. 101-102, ill.; 104	BHK	NRN	<i>Reynoud III van Brederode</i> (1492-1556), heer van Brederode en Vianen, burggraaf van Utrecht, raads- en kamerheer van Karel V; <i>Philippote van der Marck</i> (1500-1537, echtgenote, zuster van Everard van der Marck, prins-bisschop van Luik; <i>Colijn de Nole</i> (?- ca. 1554-1558), Noord-Nederlands beeldhouwer, werkzaam in Utrecht [1530-1554] en in Kampen [1543-1545]
1540	<i>Karel V</i> neemt in zijn gevolg de vestingbouwer <i>Donato di Boni</i> mee naar het noorden. Hij wordt speciaal belast met de aanleg van de versterkingen rond Antwerpen, die tussen 1543-1549 worden aangelegd. Vooral na de inval van <i>Maarten van Rossum</i> in 1542 is er dringend behoefte aan een steviger bescherming van de stad. Niet alleen Antwerpen, maar ook de andere steden worden door Van Rossums invallen gedwongen hun versterkingen te	BKM MLG	ITL ZDN Awp	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Donato di Boni</i> = <i>Donato Buoni di Pellezuoli</i> (?-1556), Italiaans architect, ingenieur en vestingbouwkundige;

	verbeteren. 102: p. 55; 103: p. 132; 139: p. 61			<i>Maarten van Rossum</i> (ca. 1490-1555), berucht Gelders legeraanvoerder
1540	(ca.): Bouw (of verbouwing van een ouder pand) van het <i>Karbonkelhuis</i> (of Huis met de punten) in Antwerpen. Voor het eerst in de zuidelijke Nederlanden wordt hier in de benedenpui naar Italiaans voorbeeld rusticawerk in de vorm van diamantpunten aangebracht. 139: p. 79-80, ill.	BKM	ZDN Awp	
1540	-1545: Bouw van de <i>Heilige Grafkapel aan de Oude Kerk</i> te Amsterdam. 23: p. 50, 51, ill.	BKM	NRN Ams	
1540	Bouw van de <i>Dromedaris</i> in Enkhuizen: een rondeel met poort ter bescherming van de haven in het zuiden, en het enige dat nog overgebleven is van de vroeg 16e eeuwse vestingwerken. In 1649 wordt de Dromedaris met twee verdiepingen verhoogd. 23: p. 121	BKM MLG	NRN	
1540	(ca.): Verbouwing van het <i>Huis Vorden</i> in Vorden in opdracht van de eigenares, <i>Henrica</i> van Hackfort en haar echtgenoot <i>Hajo</i> Ripperda. Het is een schoolvoorbeeld van een huis met een L-vormige plattegrond, zoals die in de 15e en 16e eeuw gebouwd werden. Het type komt in heel Nederland voor, zowel op het platteland als in de steden. De L-vorm bestaat uit twee haaks op elkaar geplaatste vleugels gelegen aan een binnenplein. Op de binnenhoek bevindt zich een traptorentje, en op de buitenhoek of aangrenzend aan een van de vleugels een meestal vierkante toren. De kopse gevels krijgen als versiering vaak een trapgevel. 23: p. 154, ill; 101: p. 129, 131-133, ill.	BKM	NRN	<i>Henrica van Hackfort</i> (1495-1550); <i>Hajo Ripperda</i> (gest. 1558)
1540	-1550: In het atelier van <i>Jan</i> Dermoyen (of <i>Gielis</i> Imbrechts, onderaannemer van Dermoyen) in Brussel ontstaat <i>Het leven van Josuë</i> (Jozua), een serie van acht wandtapijten naar ontwerpen van <i>Pieter</i> Coecke van Aelst. Hij wordt in 1544 aangekocht door <i>Maria</i> van Hongarije in opdracht van <i>Karel V</i> . De serie verraadt de invloed van <i>Giulio Romano's Scipio reeks</i> , voltooid in 1535 en in het bezit van Frans I. (zie 1544). De elegante, maniëristische figuren zijn typisch voor Coecke. (Wenen, Kunsthistorisches Museum). 143: p. 108-109, 101, 127, ill.	DCK	ZDN Bsl	<i>Jan Dermoyen</i> , (-?-) tapijtwever, drijft met zijn broer Willem een beroemde tapijtweverij in Brussel; <i>Gielis Imbrechts</i> (-?-), tapijtwever in Brussel; <i>Pieter Coecke van Aelst</i> (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten; <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der

				Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Giulio Romano</i> (1499-1546), architect en schilder uit de school van Rafaël, na diens dood een van de belangrijkste maniëristische schilders van Italië
1540	1550: In het atelier van <i>Cornelis</i> de Ronde te Brussel wordt <i>De geschiedenis van Aeneas</i> geweven, een serie wandtapijten oorspronkelijk ontworpen tussen 1531-1536 door <i>Perino del Vaga</i> voor admiraal <i>Andrea</i> Doria. De serie uit ca. 1540 is bestemd voor <i>Maria</i> van Hongarije. De gebouwen, ontleend aan de klassieke oudheid en personages in antieke kledij, hebben veel invloed gehad op andere tapijntwerpers. <i>Perino del Vaga</i> had gewerkt in het atelier van <i>Rafaël</i> . Hij heeft nog meer ontwerpen voor de Vlaamse tapijtweverijen gemaakt. (Madrid, Palacio Real). 33: p. 297, ill.; 143: p. 90-91, ill.	DCK	ZDN Bsl	<i>Cornelis de Ronde</i> (gest. 1567), Brussels tapijtwever; <i>Perino del Vaga</i> (1501-1547), Italiaans schilder en tekenaar uit de renaissance, maniëristische stijl; <i>Andrea Doria</i> (1466-1560), beroemd admiraal en staatsman uit Genua; <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Rafaël</i> = <i>Raffaello Sanzio</i> (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance
1540	(ca.): <i>Willem</i> de Raet, tapijtwever uit Brussel, vestigt zich in Leiden. Dit markeert het begin van de bloei van de Leidse tapijtweverij. 28: p. 26	DCK	ZDN Bsl NRN Ldn	<i>Willem de Raet</i> [-?-], tapijtwever uit Brussel, werkzaam in Leiden [1540-1573]
1540	-1547: In de Sacramentskapel in de Sint-Michielskathedraal te Brussel worden <i>glasramen naar ontwerp van Bernard van Orley</i> geplaatst: <i>Glasraam van Frans I en Eleonora van Oostenrijk</i> (1540), en na diens dood in 1541 van <i>Michiel</i> Coxcie: <i>Glasraam van Jan III van Portugal en Catharina van Oostenrijk</i> (1541-1542) <i>Glasraam van Karel V en Isabella van Portugal</i> (1542), <i>Glasraam van Ferdinand I en Anna van Polen</i> (1546), <i>Glasraam van Lodewijk II en Maria van Hongarije</i> (1547). (Zie ook 1537) 33: p. 226, 270, 308, 309, ill.	DCK	ZDN Bsl	<i>Bernard van Orley</i> (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije; <i>Michiel Coxcie</i> (1499-1592), belangrijk Zuid-Nederlands schilder, tekenaar, ontwerper van glasramen en wandtapijten, werkzaam in Italië en de Zuidelijke Nederlanden, o.a. voor de Habsburgers
1540	-1547: Voor de Grote of St. Jacobskerk in Den Haag worden dertien monumentale <i>gebrandschilderde ramen</i> vervaardigd. Later komen daar nog vier bij. Van dit ensemble zijn er nog twee over, die allebei worden toegeschreven aan <i>Dirck</i> Crabeth. Dit zijn een raam uit 1541, voorstellende <i>De verkondiging van de engel aan Maria</i> , en een raam met een <i>voorstelling van Karel V</i> . Crabeth, ook ontwerper van tapijten en cartograaf, was afkomstig uit een kunstenaarsfamilie in Gouda. Hij zal zich ontwikkelen tot de	DCK	NRN Dhg	<i>Dirck Crabeth</i> (1501-1574), Noord-Nederlands glazenier, schilder, tapijntwerper en cartograaf; <i>Jan van Scorel</i> (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; <i>Jan Swart van Groningen</i> (ca. 1495- ca. 1563), schilder, graveur

	belangrijkste glaskunstenaar van de 16e eeuw in de Noordelijke Nederlanden. Zijn vroegst bekende tekeningen verraden de invloed van Jan van Scorel en Jan Swart. 23: p. 102; 133			
--	---	--	--	--

Jaar	15 GESCHIEDENIS 41	Owp	Lnd	Bio
1541	Willem V van Kleef, hertog van Gelderland, Gulik, Kleef, Berg, etc., gaat over tot het lutheranisme, dat hij zeer bevordert in Gelderland. Hij zal de laatste vorst blijken te zijn die zich verzet tegen een totale unificatie van de Nederlanden onder Karel V . Zie ook 1543) 34: p. 64	APG GSK	NRN ZDN	<i>Willem V van Kleef</i> (1516-1592), hertog van Kleef, Berg en Gulik [1539-1592], hertog van Gelre [1539-1543]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1541	-1543: De wederdoper Menno Simonsz werkt voornamelijk in Amsterdam. Hierna vertrekt hij naar Noordwest Duitsland, maar hij blijft de Noordelijke Nederlanden af en toe bezoeken. Per brief blijft hij contact onderhouden met de wederdopers in de Nederlanden. 34: p. 90	GKS	NRN Ams DLD	<i>Menno Simonszn</i> (1496-1561), Noord-Nederlands predikant en wederdoper

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 41	Owp	Lnd	Bio
1541	-1565: De drukker Jan Scheffers is werkzaam in Den Bosch. Hij had in 1540-1541 het bedrijf overgenomen van de belangrijkste drukker van deze stad, Gerard van der Hatart. Met zijn humanistische schoolboeken en devotiewerkjes zet hij de traditie van dit bedrijf voort. Ook geeft hij elf boeken uit van de vermaarde humanist en priester Georgius Macropedius. Deze is vooral beroemd geworden met zijn twaalf toneelstukken, waarvan Jan Scheffers er een over de Verloren Zoon uitgaf in 1541. 97: p. 79-80, ill.	BDG WTO GKS	NRN Bos	<i>Jan Scheffers</i> (-?-), drukker, werkzaam in Den Bosch [1541-1565]; <i>Gerard van der Hatart</i> (ca.1500-1540), drukker, werkzaam in Den Bosch [1529-1540]; <i>Georgius Macropedius</i> = <i>Joris van Langeveld of Lanckveld</i> , (1487-1558), humanist, grammaticus, rector Latijnse scholen, letterkundige, toneelschrijver (in het Latijn)
1541	6 januari: Dood van Bernard van Orley. Van Orley had een groot atelier in Brussel waar zowel schilderijen als ontwerpen voor tapijten en glasramen werden gemaakt. Hij was een van de eerste 'kunstenaar-ondernemers' in de Nederlanden en wat dit betreft een voorbeeld voor zijn leerlingen zoals Lanceloot Blondeel en Jan Cornelisz Vermeyen. Ook staat hij aan het begin van de traditie van de 'Romanisten', die in een door Italië beïnvloedde noordelijke stijl werkten, zoals bijvoorbeeld Pieter Coecke van Aelst en Michiel Coxcie. 133	SCK	ZDN Bsl	<i>Bernard van Orley</i> (ca. 1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije; <i>Lanceloot Blondeel</i> (1498-1561), Vlaams schilder, tekenaar, beeldhouwer, ontwerper, bouwkundige, werkzaam in Brugge [1519-1561]; <i>Jan Cornelisz Vermeyen</i> (1504-1559), Noord-Nederlands

				schilder, tekenaar en prentkunstenaar, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk, na haar dood van Karel V; <i>Pieter Coecke van Aelst</i> (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten; <i>Michiel Coxcie</i> (1499-1592), belangrijk Zuid-Nederlands schilder, tekenaar, ontwerper van glasramen en wandtapijten, werkzaam in Italië en de Zuidelijke Nederlanden
1541	(ca.) <i>Jan</i> van Scorel schildert <i>Vijf leden van de Jeruzalembroederschap te Utrecht</i> . De vijf geportretteerden hebben naar alle waarschijnlijkheid in 1541 samen de reis naar Jeruzalem gemaakt. Ze zijn tot aan hun middel afgebeeld, naar links gekeerd. In hun handen houden ze de uit het Heilige Land meegenomen palmtak. Ze hebben meer ruimte om zich heen en vormen een hechtere groep dan in Scorels eerdere portretten van leden van de Jeruzalembroederschap. (Utrecht, Centraal Museum). Zie ook 1525-1527. 27: p. 68, ill.; 147: p. 94-97, ill.	SCK	NRN Utr	<i>Jan van Scorel</i> (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden;
1541	<i>Cornelis</i> Anthonisz. (toegeschreven) graveert <i>Sorgheloos</i> , een serie van zes handgekleurde houtsneden met omlijsting en teksten van de rederijker <i>Jacob</i> Jacobsz. Jonck. Ze stellen de escapades voor van de verkwistende 'Sorgheloos', (de 'verloren zoon'), die uiteindelijk vervalt tot armoede en ellende. Dit soort moraliserende prenten diende als waarschuwing tegen verkwistend en onmatig gedrag, en kwamen voort uit de spanning tussen welstand en de christelijke leer van soberheid en matiging. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 28: p. 271-273, ill.	TKP	NRN	<i>Cornelis Anthonisz</i> (ca.1499-1553), Amsterdams cartograaf, graveur en schilder; <i>Jacob Jacobsz. Jonck</i> (-?-), schrijver van o.a. toneelspelen, lid van de Amsterdamse rederijderskamer D'Eglantier.
1541	Heropbouw van het <i>huis De Balans</i> , het onderkomen van de lakenbereiders en droogscheerders aan de Grote Markt in Antwerpen, dat in dit jaar door een brand verwoest was. In de nieuwe gevel zijn de klassieke bouwworden boven elkaar toegepast. 28: p. 271-273, ill.	BKM	ZDN Awp	

1542	Tussen Frankrijk en Spanje breekt opnieuw een oorlog uit. Het is inmiddels de vierde. Ook wordt dit jaar de Sont weer eens afgesloten voor de Nederlandse scheepvaart. 142: p. 26	MLG ESG	FRK SPJ NRN	
1542	Vanaf: De behoefte van Karel V aan meer belastingopbrengsten uit de Nederlanden nemen alsmaar toe, met name vanwege zijn conflicten met Frankrijk. Hij belast nu vooral de provinciale staten en provinciehoofdsteden met het innen van de belastingen. Er komt een directe belasting van 10% (tiende penning) op de inkomsten van onroerende goederen en de handelswinsten en een indirecte belasting van één procent op de uitvoer. De Staten stemmen er slechts voor een korte periode mee in. Gedurende Karels regering vervienvoudigen ongeveer zijn belastinginkomsten, terwijl in die periode de prijzen nauwelijks meer dan vertweevoudigen. 34: p. 39; [Bron niet teruggevonden]	APG ESG	ZDN NRN	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1542	De eerste (nog Spaanse) Jezuïeten vestigen zich in Leuven. Ze doen vooral pastoraal werk onder de studenten en werven zo ook potentiële leden voor hun Orde. Pas in 1565 krijgen ze officieel toestemming om zich blijvend in de stad te vestigen. [Bron niet teruggevonden]; <i>Wikipedia</i>	GKS	ZDN	

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 42	Owp	Lnd	Bio
1542	2 oktober: Adriaen van Berghen, drukker in Antwerpen, wordt wegens zijn hervormingsgezindheid ter dood veroordeeld. Al sinds 1520 verkeert Van Berghen voortdurend in moeilijkheden en worden veel van zijn Lutherse en ketterse boeken verboden. Ook was hij al eerder twee keer aan de schandpaal genageld. Hij neemt de wijk naar Holland, waar men in zijn huis in Delft een groot aantal verboden boeken zal aantreffen. Dit wordt hem fataal. In Den Haag vindt zijn onthoofding plaats. 148: p. 103	BDG GKS	ZDN Awp NRN Dhg	Adriaen van Berghen (-?-1542), drukker werkzaam in Antwerpen [1500-1541]
1542	In Deventer verschijnt <i>'t Wonderboeck</i> van David Joris, gedrukt door Dirck van den Borne II. Het is een weergave van de spiritualistische en profetische denkbeelden van de zichzelf als nieuwe profeet en Messias beschouwende wederdoper David Joris. De drukker krijgt hiervoor een gevangenisstraf van zeven maanden en mag gedurende veertien maanden zijn bedrijf niet uitvoeren. Het werk is gedrukt in een bastarda, een weinig gebruikt lettertype in de noordelijke Nederlanden, en het bevat ook drie houtsneden, naar ontwerpen van de	BDG	NRN Dev	David Joris (1501-1556), glasschilder, rederijker, berucht wederdoper, ketter en sekteleider; Dirck van den Borne II (gest.ca.1557), drukker, werkzaam in Deventer [1542-1557]; Dirck Mullem (ca.1550-1604), boekdrukker en uitgever, werkzaam in Wesel, Rotterdam en Vianen; Hieronymus Wiericx (1553-1619), Zuid-Nederlands prentmaker,

	schrijver zelf. (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek). Zo'n veertig jaar later verschijnt bij een anonieme drukker (Dirck Mullem), een op 1551 geantedateerde en herziene herdruk met drie gravures van Hieronymus Wiericx naar de houtsneden van David Joris. (Den Haag, Museum Meermanno / Huis van het boek). 97: p. 49-51, 78-79, 96-97, ill.			tekenaar, graveur en uitgever.
1542	-1557: Dirck van den Borne II is werkzaam als drukker in Deventer. In 1544 wordt hij gevangen genomen wegens de publicatie van ' <i>tWonderboeck</i> ' van David Joris (zie boven). Zowel vóór als na deze publicatie heeft hij ook verboden geschriften uitgegeven van Hendrik Niclaes, de oprichter van het Huis der Liefde. 97: p. 78	BDG	NRN Dev	Dirck van den Borne II (gest.ca.1557), drukker, werkzaam in Deventer [1542-1557]; David Joris (1501-1556), glasschilder, rederijker, berucht wederdoper, ketter en sekteleider; Hendrik Niclaes (1501/02-na 1570), koopman uit Münster, oprichter van het Huis der Liefde
1542	Marinus van Reymerswaele schildert <i>Belastingontvangers</i> . Van Reymerswaele, Jan Metsys en Jan van Hemessen zijn de belangrijkste volgelingen van Quinten Metsys. Ze specialiseren zich in genre-achtige figuren ten halven lijve, die ze vaak karikaturale trekken meegeven. Van Reymerswaele schildert veel taferelen die verband houden met financiële transacties. Hij toont ons een karikaturale wereld vol hebzucht en bedrog. (München, Alte Pinakothek). 85: p. xxvi	BDG	ZDN	Marinus van Reymerswaele (ca. 1490-ca.1546), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Zeeland [1533-1545]; Jan Metsys = Massys, Metsijs etc. (1509- 1575), Zuid-Nederlands schilder, zoon van Quinten Metsys (I) en broer van Cornelis Metsys; Jan van Hemessen (1500-1556/1557), schilder, tekenaar, kunsthandelaar, werkzaam in Antwerpen [1519-1555]; Quinten Metsys = Massys, Metsijs, Massys etc. (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen
1542	Plaatsing van het rijk versierde <i>houten koorhek</i> in de Wester of Gommaruskerk te Enkhuizen. Het wordt beschouwd als een van de topstukken van renaissance-houtsnijwerk in Nederland. De maker is onbekend. 16: p. 108, ill; 23: p. 122-123, ill.; 27: p. 86, ill.	DCK	NRN	

Jaar	15 GESCHIEDENIS 43	Owp	Lnd	Bio
1543	Karel V benoemt René van Chalon nu ook tot stadhouder van Gelderland. Deze prins van Orange wordt hierdoor stadhouder van bijna alle noordelijke Nederlanden. 92: I, p. 121	APG	NRN	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; René van Chalon (1519-1544), graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc., prins van Oranje [vanaf

				1530]; stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en vanaf 1543 ook van Gelre en Zutphen
1543	Nu Karel V heer van Gelderland is geworden, neemt hij maarschalk Maarten van Rossum in dienst, die in het vorige jaar nog plunderend door Brabant was getrokken. De traditie heeft hem bestempeld als de 'Geldersche Attila', maar dit ligt genuanceerder. Hij is niet alleen de 'plunderaar' en 'veroveraar die de traditie van hem maakte, maar hij was ook een liefhebber der kunsten. 35	MLG	NRN	Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556]; Maarten van Rossum (ca. 1490-1555), berucht Gelders legeraanvoerder
1543	Stadhouder René van Chalon, prins van Orange, zet de familie van de latere Johan van Oldenbarnevelt uit het stadsbestuur van Amersfoort vanwege haar anti-Habsburgse sympathieën. 34: p. 222	APG	NRN	René van Chalon (1519-1544), graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc., prins van Oranje [vanaf 1530]; stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en vanaf 1543 ook van Gelre en Zutphen; Johan van Oldenbarnevelt (1547-1619); raadpensionaris van Holland [1586 tot 1619], belangrijkste bestuurder van de Republiek van de Zeven Verenigde Provinciën
1543	7 september: Verdrag van Venlo. Karel V was bevreesd voor een te grote macht van de Gelderse hertog Willem V van Kleef, die gesteund werd door de Franse koning Frans I . De hertog vormde een bedreiging voor de Nederlanden. Tijdens zijn verblijf in Duitsland besluit Karel V Gelre en Zutphen te veroveren. Het verdrag van Venlo houdt o.a. in dat Gelderland Karel V accepteert als heer, op voorwaarde van het behoud van plaatselijke wetten en privileges. Er is een einde gekomen aan de Gelderse oorlogen, die al duurden vanaf 1502. Karel V is nu heer van alle Zeventien Provinciën, de term waarmee de Habsburgse Nederlanden tot 1585 werden aangeduid. 01; 06: p. 11; 08; 142: p. 26	APG	NRN Gel Zut	Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556]; Willem V van Kleef (1516-1592), hertog van Kleef, Berg en Gulik [1539-1592], hertog van Gelre [1539-1543]; Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]

1543	Filips II , zoon van Karel V , wordt tot regent van Spanje benoemd. Dit regentschap zal tot 1549 duren. In een instructie van 6 mei aan zijn zoon laat Karel V zich buitengewoon lovend uit over Nicolas Perrenot de Granvelle als politiek raadsman en spreekt hij al grote verwachtingen uit over diens zoon, de latere kardinaal Granvelle . De woorden zijn profetisch! Tevens trouwt Filips in dit jaar met zijn dubbele nicht Maria van Portugal. 06: p. 32	APG	SPJ	Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Nicolas Perrenot de Granvelle (1480-1550); Antoine Perrenot de Granvelle (1517-1586), bisschop van Atrecht, later kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, staatssecretaris en grootzegelbewaarder van Karel V, een van de belangrijkste adviseurs van Filips II, later van Margaretha van Parma Maria van Portugal (1527-1545), eerste echtgenote van Filips II
1543	Petrus Canisius treedt toe tot de orde der jezùieten Hij is de eerste Nederlander die tot deze orde toetreedt. Hij zal tot een succesvol contra-reformator van Duitsland uitgroeien, wat hem de titel van 'Tweede apostel der Duitsers' zal opleveren. 35	GKS	NRN	Petrus Canisius = Pieter Kanis (1521-1597), Nijmeegs theoloog en eerste provinciaal van de jezùieten in Duitsland
1543	Andreas Vesalius publiceert <i>De humani corporis fabrica</i> . Hiermee wordt hij de grondlegger van de moderne anatomie en geneeskunde. Vesalius breekt met de ontleedkunde van Galenus, gebaseerd op de waarneming van dieren. Hij ontleedt direct het menselijk lichaam. Het werk, verschenen in Bazel, bevat een gedetailleerde beschrijving van het menselijk lichaam, voorzien van hoogwaardige houtsnede-illustraties. Nog in hetzelfde jaar publiceert hij <i>De humani corporis fabrica librorum epitome</i> , waarin hij in wat eenvoudiger bewoordingen over de menselijke anatomie schrijft. Het is bedoeld voor studenten, chirurgijnen, barbiers en kunstenaars. 29; 121: p. 194	WTO	ZDN	Andreas Vesalius = Andreas van Wezel (1514-1564), Zuid-Nederlands medicus, grondlegger van de moderne anatomie en geneeskunde

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 43	Owp	Lnd	Bio
1543	In Amsterdam wordt de boekverkoper en wederdoper Jan Claesz gearresteerd en in 1544 geëxecuteerd, omdat hij een ijverige verspreider is van de geschriften van de wederdoper Menno Simonsz. 34: p. 92	BDG	NRN Ams	Jan Claesz (-?-1544), boekverkoper en wederdoper in Amsterdam; Menno Simonsz (1496-1561), Noord-Nederlands predikant en wederdoper

1543	Willem Key schildert <i>Portret van een man</i> . (Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten). Key was in 1542 als meester ingeschreven in het Antwerpse Sint-Lucasgilde. Hij zal een van de belangrijkste portretschilders in de Nederlanden worden. Zo heeft hij in latere jaren kardinaal Granvelle en de hertog van Alva geportretteerd. Maar hij heeft ook historiestukken geschilderd. Het portret in het Antwerpse Museum, een kniestuk, stelt een oude man met baard, zwarte bontmantel en baret voor. In Berlijn, Staatliche Museen, Gemäldegalerie, hangt een pendant, het <i>Portret van een dame</i> . 119: p. 25-26, 130-131, 312, ill.	SCK	ZDN	Willem Key (1515/16-1568), Zuid-Nederlands schilder en tekenaar, werkzaam in Luik en Antwerpen; Antoine Perrenot de Granvelle (1517-1586), bisschop van Atrecht, later kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, staatssecretaris en grootzegelbewaarder van Karel V, een van de belangrijkste adviseurs van Filips II, later van Margaretha van Parma; Alva = <i>Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel</i> (1507-1582), hertog van Alva, generaal en landvoogd der Nederlanden [1567-1573]
1543	Cornelis Metsys schildert <i>Landschap met de aankomst van de heilige familie in Bethlehem</i> . Cornelis is een zoon van Quinten Metsys en broer van Jan Metsys. Hij was in de leer geweest bij zijn vader, en werd in 1531, in hetzelfde jaar als zijn broer Jan, meester in het Antwerpse Sint-Lucasgilde. Hij schildert voornamelijk religieuze taferelen en landschappen. Het verhalend karakter met overal kleine tafereeltjes, de compositie en het gebrek aan dieptewerking in dit schilderij verraden, zoals veel van zijn werk, invloed van de miniatuurkunst. (Berlijn, Staatliche Museen, Gemäldegalerie). [Bron niet teruggevonden]	SCK	ZDN Awp	Cornelis Metsys = <i>Massys</i> (1510-1562), Zuid-Nederlands schilder, tekenaar en etser, werkzaam in Antwerpen; Quinten Metsys = <i>Massys, Metsijs, Massys etc.</i> (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen; Jan Metsys = <i>Massys, Metsijs etc.</i> (1509- 1575), Zuid-Nederlands schilder, zoon van Quinten Metsys en broer van Cornelis Metsys;
1543	De in 1523 of 1524 in Gouda geboren schilder Pieter Pourbus wordt ingeschreven in het schildersambacht in Brugge. Daar wordt hij al gauw de belangrijkste schilder van zijn generatie. Ook zal hij bekend worden als cartograaf. 56: p. 296; 120: p. 189	SCK	ZDN Brg	Pieter Pourbus (1523/1524-1584), Noord-Zuid-Nederlands schilder, beeldhouwer, tekenaar en cartograaf
1543	Maarten van Heemskerck schildert <i>Calvarieberg</i> , een meer dan drie meter hoog werkstuk en een van de vele grotere altaarstukken die hij rond deze jaren in hoog tempo maakt. Het is een overvol tafereel met Christus aan het kruis en de twee andere gekruisigden, waarvan de lichamen kronkelend en virtuoos geschilderd zijn afgebeeld. Aan de voet van het kruis bevinden zich Maria, Johannes, de om zijn mantel dobbelenden soldaten en helemaal links in de hoek de (onbekende) opdrachtgever. Het is een in een bewogen en emotieel geladen stijl geschilderd paneel. (Gent, Museum voor Schone Kunsten). 27: p. 69-70, ill.	1543	NRN	Maarten van Heemskerck (1489-1574), vooraanstaand Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem
1543	Cornelis Bos graveert <i>Triomf van Bacchus</i> , een prent naar Maarten van Heemskerck, gedrukt van drie platen. De prent, waarop de triomfstoet van Bacchus, bestaande uit overwegend naakte mannen, is afgebeeld, heeft veel bizarre details en getuigt van een grote	TKP	NRN	Cornelis Bos (1506/1510-1556), Noord-Nederlands schilder, prentkunstenaar, tekenaar, drukker, prentuitgever, werkzaam o.a. in Antwerpen, Rome, Parijs

	archeologische kennis. Als voorbeeld was de prent lang populair bij andere kunstenaars. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 28: p. 224-225, ill.; 76: p. 3-4, ill.			en Fontainebleau; <i>Maarten van Heemskerck</i> (1489-1574), vooraanstaand Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem
1543	-1545: <i>Colijn</i> de Nole maakt een <i>monumentale zandstenen schouw</i> voor de schepenzaal in het Raadhuis te Kampen. Het is het enige overgebleven werk van De Nole dat gedocumenteerd is. Het is een druk renaissancistisch werkstuk, met voorstellingen uit de bijbel en de klassieke oudheid en met de zeven deugden. Ook zijn er overvloedige versieringen met hermen, saters en grotesken, geïnspireerd op de ornamentprenten van <i>Cornelis</i> Bos. 28: p. 301, 302, ill.	BHK	NRN	<i>Colijn de Nole</i> (?- ca. 1554-1558), Noord-Nederlands beeldhouwer, werkzaam in Utrecht [1530-1554] en in Kampen [1543-1545]; <i>Cornelis</i> Bos (1506/1510-1556), Noord-Nederlands schilder, prentkunstenaar, tekenaar, drukker, prentuitgever, werkzaam o.a. in Antwerpen, Rome, Parijs en Fontainebleau
1543	-1545: Voor het Raadhuis van Kampen wordt een <i>eikenhouten schepengestoelte</i> gemaakt. Het is een rijkelijk versierd renaissancistisch werkstuk, versierd met voorstellingen en decoratieve elementen. De maker ervan is stadskistenmaker en stadstimmermeester 'Meester Frederick' over wie geen nadere bijzonderheden bekend zijn, en zes medewerkers. 23: p. 57, 58, ill. (detail)	BHK	NRN	<i>Meester Frederick</i> (-?-), stadskistenmaker en stadstimmermeester van Kampen.
1543	-16 april: In Utrecht geven de kanunniken van de Mariakerk opdracht tot het maken van een <i>oxaal</i> waarvoor <i>Jan</i> van Scorel, een van hen, het ontwerp maakt dat wordt uitgevoerd door <i>Jan</i> van Oey. Bij de afbraak van de Mariakerk in 1813 ging het verloren. Er zijn twee tekeningen van <i>Pieter</i> Saenredam van het interieur van de kerk bewaard gebleven, waarop het oxaal te zien is. (Amsterdam, Verzameling Six, en Berlijn, Prentenkabinet). Ook op twee schilderijen van Saenredam is het te zien (Amsterdam, Rijksmuseum). 27: p. 86	BHK	NRN Utr	<i>Jan van Scorel</i> (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; <i>Jan van Oey</i> (-?-), timmerman in Utrecht; <i>Pieter Saenredam</i> (1597-1665), schilder, tekenaar en prentmaker, vooral bekend om zijn kerken en kerkinterieurs
1543	-1549: Aanleg van de <i>stadsversterkingen rond Antwerpen</i> , onder leiding van de vestingbouwer <i>Donato</i> di Buoni uit Pellezuoli bij Bergamo die in dienst was van <i>Maria</i> van Hongarije. Het ontwerp is geconcepieerd volgens hetzelfde model als de citadellen van Parma en Mantua. De bouw gaat gepaard met enorme kosten en een groot corruptieschandaal. Zo zou onder meer de burgemeester op stadskosten door de aannemer ook privé-werkzaamheden hebben laten uitvoeren. [zie ook 1540 nr 923]. 78: p. 58; 102: p. 55; 103: p. 132; 139:p. 121	BKM MLG	ZDN Awp	<i>Donato di Boni</i> = <i>Donato Buoni di Pellezuoli</i> (-?-1556), Italiaans architect, ingenieur en vestingbouwkundige; <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]
1543	Het <i>Oude Raadhuis in Kampen</i> , door een brand zwaar beschadigd, wordt weer hersteld. Aan de gevel gevel komen onder baldakijnen beelden van Karel de Grote, Alexander de	BKM	NRN	

	Grote en van die vier deugden: Matigheid, Trouw, Rechtvaardigheid en Barmhartigheid. In 1933-1938 werden ze vervangen door kopieën. Het gebouw is opgetrokken in laat gotische stijl maar heeft ook renaissance-elementen. 23: p. 58; 104: p. 164; 105: p. 177, ill.			
1543	-1555 en later: Maarten van Rossum koopt de middeleeuwse ruïne van <i>Kasteel Cannenburch</i> in Vaassen. Volgens een vooraf opgezet plan wordt het in verschillende fasen heropgebouwd tot een modern comfortabel woonkasteel. Het bestaat uit een hoofdblok, dat opgedeeld is in drie gelijke delen van west naar oost. Op iedere hoek bevindt zich een vierkante toren. Een vooruitspringend torenachtig gebouw, waarin de hoofdingang ligt, is rijkelijk versierd met natuurstenen renaissance-decoraties. Ook de andere gevels hebben renaissance-versieringen. 23: p. 149-150, ill; 102: p. 70, ill.	BKM	NRN	<i>Maarten van Rossum</i> (ca. 1490-1555), berucht Gelders legeraanvoerder
1543	-1557: Michiel Coxcie uit Mechelen verblijft in Brussel, waarschijnlijk om er te werken als ontwerper van kartons voor tapijten, waarvoor hij van de stad Brussel een jaargeld krijgt. Bekend als de 'Vlaamse Rafaël' maakt hij een groot aantal ontwerpen in een klassieke, Italiaanse stijl. Bekend is o.a. een serie van vóór 1560, <i>Leven van Cyrus de grote</i> , bestaande uit tien stuks en handelend over het leven van de Perzische vorst Cyrus, een geliefd thema bij vorsten die zich dit soort wandtapijten kunnen veroorloven. Waarschijnlijk was die serie, samen met nog enkele andere, besteld door Filips II tijdens diens verblijf in de Nederlanden tussen 1555 en 1559. De serie is geweven in de ateliers van Jan van Tieghem en Frans Ghieteels. Coxcie's stijl zal veel navolging krijgen. (Madrid, Patrimonio Nacional). 143: p. 116, 130-132, ill.	DCK	ZDN Bsl	<i>Michiel Coxcie</i> (1499-1592), belangrijk Zuid-Nederlands schilder, tekenaar, ontwerper van glasramen en wandtapijten, werkzaam in Italië en de Zuidelijke Nederlanden, o.a. voor de Habsburgers; <i>Filips II van Habsburg</i> (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; <i>Jan van Tieghem</i> = <i>Jan van Tiegen</i> (-?-), Zuid-Nederlands wandtapijtwever en hofkunstenaar, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel [1550-1562]; <i>Frans Ghieteels</i> (-?-), Zuid-Nederlands tapijtwever, werkzaam in Brussel [1561-1581]
1543	Dirck Crabeth maakt een serie gebrandschilderde glazen voor een woonhuis aan de Pieterskerkgracht no. 9 in Leiden. Ze zijn (waarschijnlijk) gemaakt in opdracht van Adriaen Dircxsz. van Crimpen, baljuw en dijkgraaf van Rijnland, de eigenaar van dit huis. Acht van de twaalf paneeltjes, met taferelen uit de geschiedenissen van Samuel en van Paulus, geplaatst in een architectonisch kader, zijn bewaard gebleven. Ze zijn sterk beïnvloed door Jan Swart. Het zijn de enige nog bekende voorbeelden van 16e eeuwse Noord-Nederlandse glasschilderkunst met een profane bestemming, en het vroegste belangrijke ensemble van Crabeth. (Parijs, Musée des Arts Décoratifs). 28: p. 284-288, ill.; 133	DCK	NRN Ldn	<i>Dirck Crabeth</i> (1501-1574), Noord-Nederlands glazenier, schilder, tapijtonwerper en cartograaf; <i>Adriaen Dircxsz. van Crimpen</i> (-?-), baljuw en dijkgraaf van Rijnland; <i>Jan Swart van Groningen</i> (ca.1495-ca.1563), schilder, graveur

Jaar	15 GESCHIEDENIS 44	Owp	Lnd	Bio
1544	<p>30 januari: Adriaen van der Goes, jurist bij het hof van Holland, benoemd tot landsadvocaat (raadspensionaris) van de Staten van Holland. Al in 1540 was hij op voorstel van René van Chalon, stadhouder van Holland, toegevoegd aan zijn vader, Aert van der Goes, die de functie al sinds 1524 bekleedde.</p> <p>34: p. 455</p>			<p><i>Adriaen van der Goes</i> (1505-1560), landsadvocaat (raadspensionaris) van de Staten van Holland [1544-1560]; <i>René van Chalon</i> (1519-1544), graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc., prins van Oranje [vanaf 1530]; stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en vanaf 1543 ook van Gelre en Zutphen; <i>Aert van der Goes</i> (1475-1545), advocaat en pensionaris van Delft, landsadvocaat (raadspensionaris) van de Staten van Holland [1525-1544]</p>
1544	<p>Mei: René van Chalon treft zijn oom graaf Willem I van Nassau-Dillenburg in Sankt-Vith, waar sinds 1417 de graven van Nassau (en later de Oranje-Nassaues) samen met het graafschap Vianden de heerschappij in bezit hadden. Ze praten over oom Willems conflict met een van de belangrijkste vorsten van de Reformatie in het Rooms-Duitse Rijk, Filips I, landgraaf van Hessen vanwege de erfopvolging in de graafschappen Katzenelnbogen en Dietz, waar beiden aanspraak op maken. In deze maand maakt René van Chalon, op weg naar het legerkamp van Karel V in Frankrijk, ook zijn testament. Hij benoemt graaf Willems oudste zoon Willem van Nassau (Oranje) tot zijn erfgenaam. Het testament bepaalt dat bij zijn overlijden Willem voorlopig 20.000 gulden jaarrente krijgt. René's echtgenote Anna van Lotharingen zal tot haar dood of een nieuw huwelijk het vruchtgebruik genieten.</p> <p>92: I, p. 122; 93: I, p. 17</p>	APG	ZDN	<p><i>René van Chalon</i> (1519-1544), graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc., prins van Oranje [vanaf 1530]; stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en vanaf 1543 ook van Gelre en Zutphen; <i>Willem I van Nassau-Dillenburg</i> (1487-1559), graaf van Nassau-Dillenburg, Katzenelnbogen en Dietz; <i>Filips I van Hessen</i> (1504-1567), landgraaf van Hessen [1509-1567]; <i>Willem van Nassau = Willem van Oranje</i> (1533-1584); <i>Anna van Lotharingen</i> (1522-1568)</p>

1544	<p>14 juli: René van Chalon raakt in de strijd tegen koning Frans I van Frankrijk op het slagveld van Saint-Didier zwaar gewond. De volgende dag sterft hij. Zijn neef Willem van Nassau (Oranje) erft nu zijn bezittingen. De erfenis omvat behalve het prinsdom Orange ook de rijke bezittingen in de Nederlanden. Willem mag van keizer Karel V de erfenis aanvaarden op voorwaarde dat hij naar de Nederlanden gaat en aan het hof katholiek zal worden opgevoed door voogden die hij, Karel V, zal aanwijzen. Van huis uit is Willem luthers opgevoed en daarom mag zijn vader zelfs geen medevoogd zijn. Na enige aarzeling accepteren zijn ouders de voorwaarden. Zijn vader heeft belang bij een goede relatie met de keizer, met name vanwege de erfopvolging in de graafschappen Katzenelnbogen en Dietz. Zijn tegenstander, Filips I van Hessen, is als reformatorisch vorst bepaald geen vriend van de keizer.</p> <p>01; 86: p. 14; 91: p. 187; 93: I, p. 14</p>	APG MLG	FRK ZDN NRN	<p><i>René van Chalon</i> (1519-1544), graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc., prins van Oranje [vanaf 1530]; stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en vanaf 1543 ook van Gelre en Zutphen; <i>Frans I</i> (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]; <i>Willem van Nassau = Willem van Oranje</i> (1533-1584); <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Filips I van Hessen</i> (1504-1567), landgraaf van Hessen [1509-1567]</p>
1544	<p>Augustus: Onder begeleiding van zijn vader gaat Willem van Oranje voor het eerst naar Breda, het domicilie van zijn familie en waar het grafelijke kasteel ligt. In september gaat hij naar Brussel en in november weer naar Breda, waar men begint met zijn (Franstalige) opleiding tot prins. Hoofdvak: het tot in de finesses leren beheersen van de krijgskunst, maar hij leert ook Latijn, Spaans, Italiaans en Nederlands, en wordt zo klaargestoomd voor hoge posten in het militaire en diplomatieke milieu van de Habsburgse keizer Karel V. Aanvankelijk verblijft hij nog in Breda, later in Brussel aan het hof van Maria van Hongarije.</p> <p>[Bron niet teruggevonden]</p>	APG MIL	NRN Bre ZDN Bsl	<p><i>Willem van Oranje</i> (1533-1584); <i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Maria van Hongarije</i> (1505- 1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]</p>
1544	<p>9 september: Karel V wijzigt het testament van René van Chalon in die zin dat de erfgenaam, Willem van Oranje, direct in de rechten van de erflater treedt en dat de weduwe, Anna van Lotharingen, een jaarlijkse rente zal krijgen van 14.000 guldens. Als zij hertrouwt, zal aan haar een huwelijksgift (weduwgeld) worden betaald. Ook krijgt zij een deel van het rijke meubelbezit van het Nassause paleis te Brussel.</p> <p>92: I, p. 122</p>	APG	NRN ZDN	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>René van Chalon</i> (1519-1544), graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc., prins van Oranje [vanaf 1530]; stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en vanaf 1543 ook van Gelre en Zutphen; <i>Willem van Oranje</i> (1533-1584); <i>Anna van Lotharingen</i> (1522–1568), weduwe van René van Chalon.</p>
1544	<p>18 september: Vrede van Crépy. In de zomer was Karel V weer ten strijde getrokken tegen Frankrijk, aanvankelijk met succes. Parijs raakt al in paniek, maar wegens geldgebrek (aan beide zijden) en het slechte weer, moet Karel opbreken. Hij sluit nu met Frans I de vrede</p>	MLG APG	FRK ZDN ITL	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>

	van Crépy, waarbij Frankrijk de onafhankelijkheid van Vlaanderen, Artesië en Italië erkent. Later in dat jaar brengen koningin Eleonara van Frankrijk en hertog Frans I van Lotharingen, die bij de vredesonderhandelingen had bemiddeld, een bezoek aan de landvoogdes Maria van Hongarije en de keizer in Brussel. Het Franse gezelschap wordt met grootse praal ontvangen. 142: p. 27			Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547];]; Eleonora van Habsburg (of van Oostenrijk) (1498-1558), koningin-weduwe van Portugal, echtgenote van Frans I, koning van Frankrijk; Frans I van Lotharingen (1517-1545), hertog van Opper-Lotharingen; Maria van Hongarije (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]
1544	Lodewijk van Vlaanderen, heer van Praet, wordt benoemd tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht. 35	APG	NRN	Lodewijk van Vlaanderen (1488-1556), heer van Praet, stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1544-1546]
1544	Cornelis van Glymes van Bergen, prins-bisschop van Luik, abdiceert om in het huwelijk te kunnen treden. George van Oostenrijk volgt hem op. [Bron niet teruggevonden]; <i>Wikipedia</i>	APG GKS	ZDN	Cornelis van Glymes van Bergen (1490-1560), prins-bisschop van Luik [1538-1544]; George van Oostenrijk (1505-1557), prins-bisschop van Luik [1544-1557]
1544	De Landen van Overmaze, Dalhem, 's-Hertogenrade en Valkenburg, gebieden ten oosten van de Maas, worden bestuurlijk bij het hertogdom Luxemburg gevoegd. 35	APG	NRN ZDN	
1544	Karel V vestigt het Hof van Gelderland als hoogste rechtscollege, de rekenkamer en de kanselarij in Arnhem. Ook de stadhouder gaat daar zetelen, waardoor de stad in feite hoofdstad van Gelderland wordt. 35	JUR APG	NRN Gel	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1544	Karel V sluit met Christiaan III van Denemarken het traktaat van Spiers. De Deense koning garandeert hierbij aan de Nederlanders de vrije doorvaart door de Sont tegen betaling van de 'gewoonlycke' tolleren. Hierdoor verwerft Amsterdam een centrale positie als graanstapel van Europa. 35	ESG	NRN Ams DNK	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Christiaan III (1503-1559), koning van Denemarken en Noorwegen [1534-1559]
1544	30 september : Paus Paulus III schrijft het Concilie van Trente uit bij de bul <i>Laetare Jerusalem</i> voor 15 maart 1545. In werkelijkheid zal het concilie op 13 december van dat jaar geopend worden. Het concilie zal een antwoord moeten vinden op het zich steeds maar uitbreidende protestantisme.	GKS	ITL	Paulus III = Alessandro Farnese (1468-1549), paus [1534-1549]

	39: III, p. 84			
1544	Karel V vertoeft enige tijd in de Nederlanden om van daaruit de ketterij in Duitsland te bestrijden. 01	GKS	ZDN DLD	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1544	Na een jaar in Antwerpen te hebben verbleven, keert Gerard Mercator weer terug naar Leuven. Hier poogt men hem te arresteren wegens lutherse ketterij, maar hij blijkt op dat moment in Rupelmonde (zijn geboortestad) te zijn in verband met het overlijden van zijn oom, die zijn studie betaald had. Uiteindelijk neemt men hem daar gevangen en ontstaat er een getouwtrek over hem tussen centrale en lokale overheden en de universiteit. Uiteindelijk laat men hem vrij. 110: p. 242-244	OWT GKS	ZDN	<i>Mercator</i> = <i>Gerard De Kremer</i> of <i>De Cremer</i> = <i>Gerardus Mercator Rupelmundanus</i> , (1512-1594), wiskundige, geograaf, cartograaf en instrumentmaker, werkzaam in Leuven, Antwerpen en (vanaf 1552) in Duisburg
1544	De uit Brugge afkomstige David Joris, die zich al in de Noordelijke Nederlanden had doen gelden als vooraanstaand wederdopers en protestants sekteleider, vestigt zich in Bazel. In zijn <i>'t Wonderboeck</i> (zie 1542) deed hij zich kennen als een gnosticus, die de komst van het Godsrijk met geweld wil afdwingen. In Bazel leeft hij in weelde van het geld dat zijn talrijke Hollandse volgelingen voor hem opbrengen. 35	GKS	ZDN NRN ZWL	<i>David Joris</i> (1501-1556), glasschilder, rederijker, berucht wederdoper, ketter en sekteleider
1544	De calvinistische Poolse hervormer Johannes à Lasco stelt in Oostfriesland (Emden) een 'Kirchenrat' in. Ook stel hij een geloofsbelijdenis op. Het zal een belangrijk model worden voor de latere hervormde kerk en voor haar leer in de Nederlanden. Tevens verschijnt dit jaar de <i>Institutio</i> (1536) van Calvijn in het Nederlands. Ook in de Nederlanden zal dit hét calvinistische standaardwerk worden. Behalve het leerstuk van de predestinatie, dat hierin wordt toegelicht, wordt hierin ook duidelijk gesteld dat de wederdopers anarchisten en rebellen zijn. 34: p. 102	GKS	DLD NRN	<i>Johannes à Lasco</i> (1499-1560), Pools calvinistisch hervormer; <i>Johannes Calvijn</i> (1509-1564), Frans-Zwitsers theoloog

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 44	Owp	Lnd	Bio
------	------------------------	-----	-----	-----

1544	<p>Cornelis en Jan Metsys, zoons van Quinten Metsys worden uit Antwerpen verbannen wegens ketterij. Cornelis vertrekt vermoedelijk naar Engeland, maar verblijft vanaf 1549 waarschijnlijk in Italië. Tegen 1555 is hij terug in Antwerpen. Ook Jan leidt gedurende zo'n vijftien jaren een zwervend bestaan in het buitenland, waaronder Italië. Pas na zijn vrijspraak in 1558 keert hij definitief terug naar Antwerpen. [Bron niet teruggevonden]</p>	SCK GKS	ZDN Awp GBR ITL	<p>Cornelis Metsys = <i>Massys</i> (1510-1565), Zuid-Nederlands schilder, tekenaar en etsen; Jan Metsys = <i>Massys, Metsijs etc.</i> (1509- 1575), Zuid-Nederlands schilder, zoon van Quinten Metsys en broer van Cornelis Metsys; Quinten Metsys = <i>Massys, Metsijs, Massys etc.</i> (1465/66-1530), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Italië [ca. 1491-1507] en Antwerpen</p>
1544	<p>Maarten van Heemskerck schildert <i>Drieluik met Ecce Homo</i> met de heiligen Johannes en Margaretha en stichters Jan van Drenckwaerd en zijn echtgenote Margaretha de Jonge van Baertwyck, bestemd voor de kapel van de familie Drenckwaerd in Dordrecht. Op het middenpaneel is de lijdende Christus met zijn beulen en Pilatus weergegeven. De stichtersportretten zijn levendig en plastisch uitgebeeld. (Warschau, Muzeum Narodowe). 27: p. 71, ill.</p>	SCK	NRN	<p>Maarten van Heemskerck (1489-1574), vooraanstaand Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Jan van Drenckwaerd (?-1549), schout in Dordrecht; Margaretha de Jonge van Baertwyck (?-1542)</p>
1544	<p>Cornelis Anthonisz. maakt <i>De fabel van de vader, de zoon en de ezel</i>, een fries van vier met de hand gekleurde houtsneden. Het thema is van Arabische oorsprong, maar al sinds de 13e eeuw in het westen bekend via verschillende versies die in het Middellandse-Zeegebied moeten hebben gecirculeerd. Het is een hilarisch verhaal over een vader en een zoon die met een ezel op weg zijn. Cornelis Anthonisz. paste voor de Nederlanden ongebruikelijk grote formaten toe. In complete vorm aan elkaar geplakt (de vijfde prent ontbreekt) zou <i>De fabel</i> bijna anderhalve meter lang zijn. Dit soort series waren goedkope vervangingen voor een schilderij of wandtapijt. (Amsterdam, Rijksprentenkabinet). 28: p. 275-276, ill.</p>	SCK	NRN	<p>Cornelis Anthonisz (ca.1499-1553), Amsterdams cartograaf, graveur en schilder</p>
1544	<p>en later: De graveur en prentuitgever Cornelis Bos moet vanwege zijn contacten met Eligius Pruystinck, de stichter van de sekte der Loïsten, uit Antwerpen vluchten. Hij vestigt zich in Groningen, waar hij zijn werkzaamheden als prentuitgever en graveur van prenten naar ontwerpen van Maarten van Heemskerck voortzet. Deze (latere) prenten hebben vaak Duitse bijbelcitaties, ontleend aan de <i>Züricher bijbel</i> van Zwingli. Ze zijn bestemd voor Oostfriesland, een bolwerk van Zwinglianen, en andere protestanten in het Duitse gebied. Pruystinck zal nog in dit jaar ter dood veroordeeld worden en eindigen op de brandstapel. 52: p. 200-201</p>	TKP	ZDN Awp NRN Gro DLN	<p>Cornelis Bos (1506/1510-1556), Noord-Nederlands schilder, prentkunstenaar, tekenaar, drukker, prentuitgever, werkzaam o.a. in Antwerpen, Rome, Parijs en Fontainebleau; Eligius Pruystinck = <i>Loy de Schaliedecker</i> (?-1544), leidekker, Zuid-Nederlands stichter sekte der Eloïsten; Maarten van Heemskerck (1489-1574), vooraanstaand Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Huldrych of Ulrich Zwingli (1484-1531), een van de leiders van de Zwitserse reformatie</p>

1544	Vervaardiging van het <i>grafmonument van Ferry de Gros</i> , burgemeester van het Brugse Vrije, voor zichzelf en zijn eerste vrouw <i>Philippine</i> Wielant. Het is een dubbel wandgraf met in de bovenste nis de beelden (<i>gisanten</i>) van de overledenen en een Italiaans (Lombardisch) geïnspireerde portico-omlijsting. Mooi voorbeeld van de manier waarop gotiek en renaissance in elkaar overvloeien. Ook De Gros' tweede vrouw <i>Françoise</i> d' Ailly ligt hier in de onderste nis begraven. (Sint-Jakobskerk, zijkapel). 139: p. 19, ill.	BHK	ZDN Bru	<i>Ferry de Gros</i> (1490-1547), heer van Oyeghem en Nieuland, burgemeester van het Brugse Vrije, schatbewaarder van de Orde van het Gulden Vlies; <i>Philippine Wielant</i> (gest. 1521); <i>Françoise d' Ailly</i> (gest. 1530)
1544	-1548: <i>Karel V</i> betoont zijn dankbaarheid voor de verdiensten (ook militaire) van landvoogdes <i>Maria</i> van Hongarije door haar de stad en heerlijkheid Binche ten geschenke te geven. De landvoogdes laat in Binche een kasteel en een jachtverblijf in Mariemont bouwen, die in pracht en praal kunnen wedijveren met de renaissance-paleizen in Italië. Ze worden ontworpen door de Zuid-Nederlandse bouwmeester en beeldhouwer <i>Jacques Dubroeuq</i> , die bij de landvoogdes in vaste dienst is, en die in 1555 voor zijn diensten de eretitel van keizerlijk hofkunstenaar ontvangt. 142: p. 27	BKM	ZDN	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), zuster van Karel V, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Jacques Dubroeuq</i> (ca.1505-1584), beeldhouwer, hofarchitect
1544	-1545: Bouw van de <i>Latijnse of Apostolische school in Nijmegen</i> door bouwmeester en stadsmetselaar <i>Herman</i> van Herengrave. Het sluit nog aan bij de laat-gotische bouwtraditie van deze tijd. De gevel, oorspronkelijk versierd met een aantal beelden, vertoont ook renaissance-motieven zoals rolwerk, koppen in medaillons tussen bladerranken en putti die portretmedaillons ophouden. 15: p. 128; 23: p. 160-161, ill.	BKM	NRN Nijm	<i>Herman van Herengrave</i> (ca.1500- 1554/57), bouwmeester en stadsmetselaar van Nijmegen.
1544	Ter bescherming van de kwaliteit van de tapijtindustrie vaardigt <i>Karel V</i> een keur uit, een Generale Ordonnantie, waarmee deze industrie strakker wordt gereguleerd. Alle steden moeten nu keurmerken (stadskeur en meesterteken) aanbrengen, er worden strenge kwaliteitseisen gesteld en ook de personele bezetting en de handel worden onder controle gebracht. Deze keur heeft in belangrijk mate bijgedragen aan de instandhouding van de hoge kwaliteit van met name de Brusselse tapijten. Maar in sommige andere steden wordt deze ordonnantie later en slechts sporadisch toegepast. (zie ook 1528). 33: p. 299; 143: p. 164, 362-363	DCK	ZDN Bsl	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1544	Aan het hof van <i>Maria</i> van Hongarije wordt een serie van zeven Brusselse <i>wandtapijten: De geschiedenis van Scipio</i> , afgeleverd. Ze zijn gebaseerd op Titus Livius' <i>Ab Urbe Condita</i> , en geweven naar ontwerp van <i>Giulio</i> Romano. Deze serie gaat terug op een eerdere reeks	DCK	ZDN Bsl	<i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Giulio Romano</i>

	van 23 wandtapijten, voltooid in 1535 naar ontwerp van Giovanni Francesco Penni en Giulio Romano in het atelier van de gebroeders Jan en Willem Dermoyen in Brussel, en gekocht door Frans I . Deze serie (verdwenen tijdens de Franse Revolutie) is van grote invloed geweest wat betreft het uitbeelden van antieke veldslagen en triomfen en ze werd het prototype van een groot aantal series <i>Daden en triomfen van Scipio</i> , waarvan die van Maria van Hongarije de oudst bekende is. (Madrid, Palacio Real). 33: p. 296, ill.; 142: p. 97-102, ill.; 143: p. 92			(1499-1546), architect en schilder uit de school van Rafaël, na diens dood een van de belangrijkste maniëristische schilders van Italië; Giovanni Francesco Penni (1490-1528), schilder, beeldhouwer en ontwerper; Willem Dermoyen (-?-), Vlaams tapijtwever, drijft samen met zijn broer Jan (-?-) een beroemde tapijtweverij in Brussel; Frans I (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]
1544	(vóór): Pieter Coecke van Aelst ontwerpt <i>De zeven hoofdzonden</i> , een serie wandtapijten, bestemd voor de Grote Zaal in het paleis van Maria van Hongarije te Binche. Ze worden geweven in het atelier van Willem de Pannemaker te Brussel. De zeven hoofdzonden worden voorgesteld door een stoet van allegorische figuren, voortgetrokken op een wagen. Het idee is afgeleid van de bekende voorstellingen van de triomfen van Petrarca en is als thema ook zeer populair in de Nederlanden, vooral in de tapijtkunst. De serie is niet volledig bewaard gebleven. (Madrid, Palacio Real). Wel is er een latere volledige serie uit 1555, ook geweven bij Willem de Pannemaker, bewaard gebleven. (Wenen, Kunsthistorisches Museum). 33: p. 292, ill. (Wenen); 143: p. 110-111, 127-128, ill. (Wenen)	DCK	ZDN Bsl	Pieter Coecke van Aelst (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten; Maria van Hongarije (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; Willem de Pannemaker (1512-1581), tapijtwever, werkzaam in Brussel [1535-1578]
1544	(ca.): De uit Munster afkomstige klok- en geschutgieter Willem Wegewart vestigt zich in Deventer. Hij en zijn broer, de potgieter Wolter Wegewart, zijn de stamvaders van een groot aantal 17e eeuwse klok- en geschutgieters. Willem maakte vooral klokken, vizels, geschut en industriëel gietwerk zoals katrollen, gewichten en dergelijke. Voor zijn geschut had hij klanten tot ver buiten de landsgrenzen. 28: p. 24-25	DCK	NRN Dev	Willem Wegewart (gest. 1601), klok- en geschutgieter, werkzaam in Deventer [1544-1601]; Wolter Wegewart (-?-), potgieter in Deventer
1544	4 december: In Leeuwarden mogen de goudsmeden een eigen gilde vormen. Op 4 december krijgen ze op hun verzoek van het Hof van Friesland een eigen keur. 106: p. 80	DCK	NRN Fri Lwd	
1544	In Antwerpen verschijnt <i>Een schoon liedekens-boeck</i> , meestal het <i>Antwerps liedboek</i> genoemd. Het is het oudst bekende wereldlijke liedboekje in de Nederlanden. Vanwege de kritiek op wantoestanden en de frivole liedjes vol seksuele toespelingen wordt dit boekje al in 1546 verboden. Liedboekjes zullen in de loop van de 16e en gedurende de 17e eeuw zeer populair zijn en een grote verspreiding kennen.	LTM BDG	ZDN Awp	

Jaar	15 GESCHIEDENIS 45	Owp	Lnd	Bio
1545	Februari: Willem van Oranje krijgt officieel de titel van Prince van Oranghien, Prins van Oranje. De dynastie Oranje-Nassau is geboren. Overigens zou het bezit van het vorstendom Orange betwist worden door andere pretendentes uit het huis van Chalon. 84	APG	NRN	<i>Willem van Oranje</i> (1533-1584) = Willem, graaf van Nassau-Dillenburg [1544-1584], prins van Oranje [1544-1584], stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1559-1567], [1572-1584], stadhouder van Friesland en Overijssel [1580-1584]
1545	Maart: Claude de Bouton, heer van Corbaron, wordt benoemd tot gouverneur van Willem van Oranje . Negen jaar lang zou hij die functie bekleden. Hij was een belangrijk functionaris geweest aan de hoven van Maximiliaan I van Habsburg, Filips de Schone, Karel V (diens kamerheer) en later bij Filips II . Ook de edelman en oud-dienaar van de Nassaus, Jean de Mérode, krijgt een taak bij de opvoeding. Daarnaast worden twee jonge vrienden, de graaf van Isenburg en Jan , graaf van Westenburg in het paleis opgenomen. De feitelijke administratie wordt overgelaten aan de te Breda residerend Nassause raden Montanus (Steven van den Berghe), Jan van Renesse, drost van Breda, en Hugo Maubus. De eerste twee zijn op de hand van Willems vader, terwijl de laatste vooral de rechten van de voogden in de gaten houdt. De jonge Prins krijgt een zuinige hofhouding van slechts 3500 gulden jaarlijks om de inkomsten van zijn goederen gedurende zijn minderjarigheid wat meer te kunnen opschroeven. De landvoogdes Maria van Hongarije is zeer op de jonge prins van Oranje gesteld. 84; 93: I, p. 16, 18-19	APG	ZDN	<i>Claude de Bouton</i> , heer van Corbaron (?-1556); <i>Willem van Oranje</i> (1533-1584); <i>Maximiliaan I van Habsburg</i> (1459-1519), aartshertog van Oostenrijk, Rooms-Duits koning vanaf 1486 en keizer van het Heilige Roomse Rijk vanaf 1508; <i>Filips de Schone</i> (1478-1506), hertog van Bourgondië, graaf van Holland, landsheer van de Bourgondische Nederlanden [1482-1506], aartshertog van Oostenrijk en koning-gemaal van Castilië [1504-1506]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Filips II van Habsburg</i> (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; <i>Jean de Mérode</i> (-?-); <i>? Isenburg</i> , (-?-), graaf van Isenburg; <i>Jan ?</i> (-?-) graaf van Westenburg; <i>Montanus</i> = <i>Steven van den Berghe</i> (-?-); <i>Jan van Renesse</i> (1505-1561), drost van Breda; <i>Hugo Maubus</i> (-?-); <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), zuster van Karel V, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]
1545	Lente: De winter van 1544-1545 was uitzonderlijk streng. In de lente van 1545 leidt dit zelfs tot grote voedselschaarste. Karel V brengt deze tijd in Gent en Brussel door. 142: p. 27	ESG	ZDN Gnt Bsl	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

1545	<p>1 April: De Spaanse kapitein Don Diego de Zenteno neemt namens Karel V bezit van de berg Potosí (later genoemd de <i>Cerro Rico de Potosí</i>) en omgeving, in Peru (nu Bolivia) in hartje Andes. Hij opent er de eerste zilvermijn. Nadat begonnen is met de exploitatie, groeit er op de flanken van de berg een stad die wereldberoemd zal worden vanwege de fabelachtige rijkdommen die er vandaan geslept worden. Ook een contingent Duitse mijnexperts is daar werkzaam. Twee jaar na de opening van de mijn staan er al 2.500 huizen waarin 14.000 mensen wonen. In 1548 worden de eerste zilverstaven met behulp van 2000 lama's naar Lima vervoerd. Ze doen er 6 maanden over om de Andes over te steken.</p> <p>59: p. 41</p>	ESG	ZUA	<i>Diego de Zenteno</i> (1516-1549), Spaans kapitein in dienst van de koninklijke legers; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1545	<p>Mei: Karel V woont de Rijksdag van Worms bij. Hij moet vaststellen dat er geen mogelijkheden meer bestaan voor een vergelijk tussen de katholieke en protestantse vorsten ten aanzien van godsdienstige zaken. Zo weigeren de protestantse vorsten van het Schmalkaldisch Verbond elke betrokkenheid bij het Concilie van Trente. In de zomer gaat de keizer weer terug naar de Nederlanden.</p> <p>07; 142: p. 27</p>	APG GKS	DLD	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1545	<p>Karel V breidt het inquisitie-apparaat uit met provinciale onderinquisiteurs. Hiermee bouwt de vorst een vrij efficiënt apparaat op voor de bestrijding van ketteren, terwijl de invloed van de kerk daarbij de facto gering blijft.</p> <p>07; 142: p. 27</p>	APG GKS	ZDN NRN	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1545	<p>2 juni: Met de benoeming van Pieter Titelmans tot provinciaal onderinquisiteur begint de inquisitie in Vlaanderen pas echt iets voor te stellen. Titelman is een daadkrachtig man. Door tegenwerking van vooral lokale overheden zal het echter nog enige tijd duren voordat hij echt effectief kan optreden.</p> <p>48: p. 20</p>	GKS	ZDN Vla	<i>Pieter Titelmans</i> (1501-1671), berucht inquisiteur in Vlaanderen

1545	<p>Augustus: De 13-jarige Willem van Oranje maakt in het gevolg van de landvoogdes Maria van Hongarije zijn opwachting bij Karel V, nadat deze van de Rijksdag te Worms naar Brussel is teruggekeerd.</p> <p>84</p>	APG	ZDN	<p><i>Willem van Oranje</i> (1533-1584); <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), dochter van Filips de Schone en Johanna van Castilië, zuster van Karel V, koningin-weduwe van Lodewijk II Jagiello (1506-1526), koning van Hongarije en Bohemen, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1545	<p>Herfst: Karel V gaat naar de Rijksdag in Regensburg. De breuk tussen de katholieke en protestantse vorsten is nu volkomen. Tijdens zijn verblijf ontmoet de keizer in een herberg Barbara Blomberg, die in 1547 hun zoon ter wereld zal brengen, en als Don Geronimo opgevoed zal worden. Hij wordt door Karel bij testament erkent. Het gaat hier om de latere Don Juan van Oostenrijk, toekomstig 'held van Lepanto' (Slag van Lepanto, 7 oktober 1571), waarin hij als legeraanvoerder de Turken overwon) en landvoogd der Nederlanden.</p> <p>142: p. 27-28</p>	APG GKS	DLD	<p><i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556] <i>Barbara Blomberg</i> (1527-1597); <i>Don Juan van Oostenrijk</i> (1547-1578), legerleider en landvoogd van de Nederlanden [1576- 1578]</p>
1545	<p>De Staten Generaal stoppen met de heffing van de tiende penning (zie ok 1542). Door steeds te weigeren hun bevoegdheid in te leveren om belastingen slechts voor een bepaalde tijd en voor een duidelijk omschreven doel te bestemmen, beschikken de Staten over een effectief pressiemiddel op de regering.</p> <p>[Bron niet teruggevonden]</p>	APG ESG	ZDN NRN	
1545	<p>Erasmus Schetz koopt de heerlijkheid Grobbendonk. Hij was afkomstig uit Maastricht en had zich in Antwerpen gevestigd. Hij is een belangrijk handelaar en financier, die zelfs Karel V ontvangt. Hij is de vader van Gaspar Schetz, heer van Grobbendonk, die later als financier bij Filips II in dienst zal treden.</p> <p>35</p>	APG ESG	ZDN	<p><i>Erasmus Schetz</i> (?-1550), Heer van Grobbendonk, Zuid-Nederlands edelman en staatsman; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Gaspar Schetz</i> (1513-1580), heer van Grobbendonk, financier in dienst van Filips II en vanaf 1564 thesaurier-generaal</p>

1545	13 december: Paus Paulus III opent het Concilie van Trente, dat zal duren tot 1563, met drie zittingsperiodes: 1545-1547, 1551-1552 en 1562-1563. De dogma's van de katholieke kerk zullen vast omschreven worden in de geest van Thomas Aquino. Ook de kerkelijke wantoestanden moeten opgeruimd worden als antwoord op het opdringende protestantisme. Dit concilie vormt het begin van wat men de katholieke of contra-reformatie noemt. 07; 12	GKS	ITL	<i>Paulus III</i> = <i>Alessandro Farnese</i> (1468-1549), paus [1534-1549]
1545	Pierre Brully , vertrouweling van Calvijn , wordt te Doornik gevangen genomen en aldaar verbrand. Dit is het eerste teken van calvinistische aanwezigheid in de Nederlanden, dat vooreerst aanhang vindt onder de lagere adel en burgers en pas iets later onder de doodarme wevers in Vlaanderen. Brully was een succesvol rondtrekkend predikant. 01	GKS ESG	ZDN	<i>Pierre Brully</i> (1518-1545), afkomstig uit Lotharingen, rondtrekkend predikant in de Zuidelijke Nederlanden, vertrouweling van <i>Johannes Calvijn</i> (1509-1564), Frans-Zwitsers theoloog

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 45	Owp	Lnd	Bio
1545	3 juli: In Antwerpen geeft de vermaarde drukker Jacob van Liesveldt, die ook regelmatig voor het hof drukte, een complete <i>Lutherbijbel</i> uit in een prachttuitgave. Liesveldt, die meerdere ketterse uitgaven had verzorgd, wordt gearresteerd en op 28 november onthoofd. Overigens niet als ketter. Hij lijkt het slachtoffer van het in 1544 verscherpte plakkaat tegen het drukken van ketterse werken, waarvan de drukkers gedood moesten worden, ook al waren ze zelf geen ketterse. 110: p. 234	BDG GKS	ZDN Awp	<i>Jacob van Liesveldt</i> (1490-1545), drukker in Antwerpen

1545	<p>1. Lanceloot Blondeel schildert <i>Lucas schildert de heilige Maagd</i>, in opdracht van het Brugse beeldenmakersambacht, waartoe ook de schilders behoren. Blondeels werk kenmerkt zich door een aan de Vlaamse Primitieven ontleende opzet, maar geplaatst in een rijk, vaak goudkleurig en druk architecturaal decor. (Brugge, Groeningemuseum). 111: p. 361-362, ill.; 120: p. 179, ill.; 121: p. 111-112 ill.</p> <p>2. <i>Tronende Madonna met de heiligen Lucas en Eligius</i>. Ook hier troont de Madonna in een goudkleurig, renaissancistisch architecturaal kader. Links en rechts van haar de twee monumentaal uitgevoerde heiligen: Lucas en Eligius, de patroonheiligen van het beelden- en zadelmakersambacht (Brugge, Sint-Salvatorskathedraal). 120: p. 180, ill.; 121: p. 113-114, ill.</p>	SCK	ZDN Bru	<i>Lanceloot Blondeel</i> (1498-1561), Vlaams schilder, tekenaar, beeldhouwer, ontwerper, bouwkundige, werkzaam in Brugge [1519-1561]
1545	-1550: Frans Floris schildert <i>Het oordeel van Salomo</i> . Het moet niet lang na zijn terugkeer uit Italië geschilderd zijn. De antieke architectuur en kledij zijn op dit bewogen schilderij precies weergegeven, terwijl ook invloed van Rafaël blijkt. (Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten). 119: p. 52-53, ill.	SCK	ZDN	<i>Frans Floris</i> (1516-1570), schilder, tekenaar, prentkunstenaar en ontwerper van wandtapijten, werkzaam in Antwerpen en Rome; Rafaël = <i>Raffaello Sanzio</i> (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance
1545	-1550: Michiel Coxcie, de belangrijkste Zuid-Nederlandse hofschilder van Maria van Hongarije, schildert <i>David onthoofdt Goliath</i> . Dit schilderij verraadt sterke invloed van de Italiaanse hoogrenaissance, met name van Michelangelo . Coxcie verbleef lange tijd in Rome, en hij was de eerste die deze stijl in de Nederlanden toepaste. (Escorial). 33: p. 279, 281, ill.	SCK	ZDN	<i>Michiel Coxcie</i> (1499-1592), belangrijk Zuid-Nederlands schilder, tekenaar, ontwerper van glasramen en wandtapijten, werkzaam in Italië en de Zuidelijke Nederlanden, o.a. voor de Habsburgers; Maria van Hongarije (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; Michelangelo Buonarroti (1475-1564), beeldhouwer, schilder, architect, dichter
1545	-1550: Frans Floris schildert <i>Het oordeel van Salomo</i> . Het moet niet lang na zijn terugkeer uit Italië geschilderd zijn. De antieke architectuur en kledij zijn op dit bewogen schilderij precies weergegeven, terwijl ook invloed van Rafaël blijkt. (Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten). 119: p. 52-53, ill.	SCK	ZDN	<i>Frans Floris</i> (1516-1570), schilder, tekenaar, prentkunstenaar en ontwerper van wandtapijten, werkzaam in Antwerpen en Rome; Rafaël = <i>Raffaello Sanzio</i> (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance

1545	<p>Jan van der Straet, schilder afkomstig uit Brugge, maar opgeleid in Antwerpen, wordt lid van het Sint-Lucasgilde aldaar. Niet lang daarna vertrekt hij naar Florence. Daar laat hij zich Johannes Stradanus, Giovanni Stradano of della Strada noemen. Afgezien van enkele korte verblijven in Venetië, Rome, Napels en Antwerpen werkt hij tot aan zijn dood in 1605 in Florence. Vanuit Italië zendt hij ontwerpen naar Filips Galle om ze om te zetten in prenten. Kunstenaars uit Brugge gingen in den vreemde prat op hun Brugse achtergrond, een garantie voor degelijkheid en ambachtelijke kwaliteit. 76: p. 26-27, 43 vn.158; 120: p. 57, 239</p>	SCK TKP	ZDN Awp ITL	<p>Jan van der Straet = <i>Stradanus, Giovanni della Strada</i> (1523-1605), schilder, tekenaar, ontwerper van gravures en tapijten, werkzaam in Italië [1550-1575]; Filips Galle (1537-1612), befaamd graveur en prentuitgever, werkzaam in Haarlem en vanaf 1569/70 in Antwerpen</p>
1545	<p>1. Maarten van Heemskerck schildert <i>Venus en Amor</i>, een sterk op de Venetiaanse schilderkunst geïnspireerd werk, met name wat betreft de naakte liggende Venus. Er zijn allerlei moraliserende toespelingen op echtelijke liefde en huwelijkstrouw. (Keulen, Wallraf-Richartz Museum). 28: p. 250-252, ill.</p> <p>2. (ca.1545) <i>Portretten van Andries Willemsz. van Sonnevelt van Oudshoorn en zijn echtgenote Wilhelmina Palinc</i>, een bekend kunstlievend patriciërsechtpaar uit Alkmaar. De Italianiserende, voorname stijl is typisch voor Heemskercks portretten van na zijn reis naar Italië. (Alkmaar, Stedelijk Museum). Er bestaan meerdere kopieën van deze werken, geschilderd in Heemskercks atelier, o.a in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. 28: p. 250-252, ill.; 113: p. 43-44, ill.</p>	SCK	NRN	<p>Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Andries Willemsz. van Sonnevelt van Oudshoorn (vóór 1500-1546); Wilhelmina Palinc (gest. 1541)</p>
1545	<p>(ca.): Jan van Scorel schildert <i>Landschap met Bathsheba</i>. Op de voorgrond links bevindt zich de badende Bathsheba, op de achtergrond rechts is het paleis van koning David, die een brief aan een bode, bestemd voor Batsheba, overhandigt. Hij zal haar verleiden, haar man Uria uit de weg laten ruimen om tenslotte met Bathsheba te trouwen. Uit dit huwelijk wordt koning Salomo geboren. Christus stamt uit dit geslacht volgens de bijbel. Het schilderij heeft allerlei moraliserende toespelingen. Het is niet bekend wie de opdrachtgever was. (Amsterdam, Rijksmuseum). 28: p. 234-235, ill.</p>	SCK	NRN	<p>Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden</p>
1545	<p>-1555: Michiel Coxcie maakt een reeks van vijf tekeningen van de <i>Trionfi</i>: de <i>Triomf van de Liefde</i>, <i>De Triomf van de Eerbaarheid</i>, <i>De Triomf van de Dood</i>, <i>De Triomf van de Roem</i>, en <i>De Triomf van de Tijd</i>. De zesde <i>Triomf, die van de Eeuwigheid</i>, ontbreekt in deze serie, die gebaseerd is op een gedicht van Petrarca en waarvan het thema al in de 15e eeuw in Italië zeer populair was. Ook bij Coxcie worden (behalve de Tijd) de allegorische figuren op</p>	TKP	ZDN	<p>Michiel Coxcie (1499-1592), belangrijk Zuid-Nederlands schilder, tekenaar, ontwerper van glasramen en wandtapijten, werkzaam in Italië en de Zuidelijke Nederlanden, o.a. voor de Habsburgers</p>

	zegekarren voortgetrokken. (Boedapest, Museum voor Schone Kunsten). 33: p. 266-267, ill.			
1545	(ca.): Jan Swart maakt tekeningen <i>Esther voor Ahasverus</i> met als pendant <i>Abigaïl bij David</i> en <i>Samuel zalft David tot koning</i> . De meeste tekeningen van Swart zijn ontwerpen voor glasruitjes. Ook deze uitzonderlijk grote tekeningen in pen en penseel in bruin zijn waarschijnlijk kartons voor (delen van) gebrandschilderde ramen. In de <i>Speculum humanae salvationis</i> , een van de belangrijkste typologische geschriften uit de late Middeleeuwen, worden Ester en Abigaïl gezien als voorafbeeldigen van Maria. (München, Staatliche Graphische Sammlung). 28: p. 247-248, ill.	TKP	NRN	Jan Swart van Groningen (ca.1495-ca.1563), schilder, graveur
1545	(ca.): Cornelis Anthonisz. graveert <i>Het laatste avondmaal</i> , een clair-obscur houtsnede in zwart en wit. De interpretatie van het laatste avondmaal, dus van de eucharistieviering, vormt tijdens de reformatie een van de belangrijkste strijdpunten tussen katholieken en protestanten. Het is een veel voorkomend thema in de kunst van de 16e eeuw. (Rotterdam, Museum Boijmans van Beuningen). 28: p. 276-278, ill.	TKP	NRN	Cornelis Anthonisz (ca.1499-1553), Amsterdams cartograaf, graveur en schilder
1545	Cornelis Bos maakt gravure <i>De bewening van Christus</i> , naar een ontwerp van Lambert Lombard. Lombard had een tijdje in Rome gewoond, en de invloed van dit verblijf is duidelijk te zien, onder andere in de klassieke gebaren en kleding van de figuren. 76: p. 5-6, ill.	TKP	NRN ZDN	Cornelis Bos (1506/1510-1556), Noord-Nederlands schilder, prentkunstenaar, tekenaar, drukker, prentuitgever, werkzaam o.a. in Antwerpen, Rome, Parijs en Fontainebleau; Lambert Lombard (1505-1566), schilder, tekenaar, architect, dichter, archeoloog, hofschilder, hoofdzakelijk werkzaam in Luik
1545	ca.): Jan Cornelisz. Vermeyen maakt ca. 20 etsen, waarin hij indrukken, opgedaan tijdens zijn reizen in Spanje en Noord-Afrika, heeft verwerkt: met name uitheemse gebaren, die nu nog in deze streken voorkomen. Alhoewel de etstechniek al sinds 1520 in de Nederlanden werd beoefend, is Vermeyen de eerste die de voordelen ervan, zoals een vrijere lijnvoering, heeft weten uit te buiten. Onder de 20 etsen bevinden zich ook reproducties van zijn vroegere werk. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 28: p. 204-206, ill.	TKP	NRN ZDN SPJ	Jan Cornelisz. Vermeyen (1504-1559), Noord-Nederlands schilder, tekenaar en prentkunstenaar, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk, na haar dood van Karel V

1545	(ca.): Colijn de Nole maakt een albasten beeld van Maria met kind. Het is een van de zeldzame beelden die aan deze uit Kamerijk afkomstige, maar in Utrecht werkzame kunstenaar met zekerheid kunnen worden toegeschreven. (Utrecht, Catharijneconvent). 28: p. 301-302	BHK	NRN	Colijn de Nole (?-ca.1554-1558), Noord-Nederlands beeldhouwer, werkzaam in Utrecht [1530-1554] en in Kampen [1543-1545]
1545	-1567: De Delftse beeldhouwer Willem Danielsz. van Tetrode begint tussen 1545 en 1549 met zijn werkzaamheden in het atelier van Benvenuto Cellini in Florence. Hij raakt in Italië bekend als 'Guilielmo scultore fiamingho'. In of vlak na 1551 vertrekt hij naar Rome, waar hij werk vindt bij Guglielmo della Porta. Uiterlijk 1567 is hij terug in Delft. 28: p. 456	BHK	NRN ITL	Willem Danielsz. van Tetrode (ca.1525-ca.1588), Noord-Nederlands maniëristisch beeldhouwer, werkzaam in Delft, Parijs, Florence, Rome en Keulen; Benvenuto Cellini (1500-1571); belangrijk maniëristisch beeldhouwer, tevens edelsmid, schrijver en musicus; Guglielmo della Porta (ca. 1500-1577), Italiaans architect en maniëristisch beeldhouwer uit de late Renaissance
1545	Bouw van het Brabants- of Spaans gouvernement aan het Vrijthof in Maastricht, met op de binnenplaats een nu dichtgemetselde arcade van het type als in het prins-bisschoppelijk paleis in Luik. In dit gebouw zal op 15 maart 1580 Parma de vogelvrijverklaring van Willem van Oranje afkondigen. 16: p. 107, ill.; 23: p. 174-175, ill.	BKM APG	NRN Maa	Parma = Alexander Farnese (1545-1592), hertog van Parma en Piacenza etc., veldheer, landvoogd der Nederlanden [1578-1592]; Willem van Oranje (1533-1584) = Willem, graaf van Nassau-Dillenburg [1544-1584], prins van Oranje [1544-1584], stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1559-1567], [1572-1584], stadhouder van Friesland en Overijssel [1580-1584]
1545	-1554 (waarschijnlijk): De Martinitoren in Groningen wordt verder afgebouwd. Op basis van bouwhistorisch onderzoek wordt vermoed dat in 1554 de torenspits is voltooid. Vanaf 1627 worden de bovenste houten geledingen aangebracht. 104: p. 95; 105: p. 130, ill.	BKM	NRN Gro	
1545	(ca.): In de tapijtkunst ontstaat een traditie van mythologische verhalen, meestal uit de Metamorfosen van Ovidius, die zich afspelen in prachtige, weelderige tuinen met bijvoorbeeld rijk gebeeldhouwde pergola's en opengewerkte architectonische decorstukken. Zo ontstaan er talrijke versies van Vertumnus en Pomona , naar het verhaal over Vertumnus, God van de landbouw, die in allerlei gedaanten verschijnt aan Pomona, godin van het fruit en van de tuinen. Opgehangen in een interieur geeft zo'n serie de illusie van een wintertuin. 143: p. 113, 130, 139, ill.	DCK	ZDN	

1545	Een agent van de Medici in Brussel is op zoek naar tapijtwevers om ze over te halen in Florence te gaan werken. Hij noteert in zijn rapport dat er ca. 15.000 mensen bedrijvig zijn in de zeer lucratieve en beroemde tapijtenweverijen, ongeveer een kwart van de Brusselse bevolking. 143: p. 117	DCK ESG	ZDN Bsl ITL	
1545	-1547: Ontstaan van <i>Fructus Belli</i> , een serie van acht grote wandtapijten naar ontwerp van Giulio Romano, geweven in Brussel. Opdrachtgever is Ferrante Gonzaga, opperbevelhebber van de keizerlijke legers van Karel V en vanaf 1546 gouverneur van Milaan. De tapijten beelden fantasievoorstellingen rond het oorlogvoeren uit, zonder te verwijzen naar waargebeurde feiten. De soldaten dragen antieke kledij, maar de architectuur is eigentijds. Italiaanse opdrachtgevers bestelden vanwege de uitstekende kwaliteit veel tapijtwerk in de zuidelijke Nederlanden, maar gaven de voorkeur aan Italiaanse kunstenaars voor het ontwerp. (Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, gedeeltelijk bewaarde kartons in Parijs, Louvre). 143: p. 92-93, ill.	DCK	ZDN Bsl ITL	<i>Giulio Romano</i> (1499-1546), architect en schilder uit de school van Rafaël, na diens dood een van de belangrijkste maniëristische schilders van Italië; <i>Ferrante Gonzaga</i> (1507-1557), Italiaans edelman in dienst van Karel V als opperbevelhebber van de keizerlijke legers in Italië en als onderkoning van Sicilië [1535-1546], daarna gouverneur van Milaan [1546-1554]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

Jaar	15 GESCHIEDENIS 46	Owp	Lnd	Bio
1546	-1547: In de winter breekt er een openlijke oorlog uit tussen de katholieke en protestantse vorsten van Duitsland. Tijdens deze lange campagne - zeer uitzonderlijk in wintertijd - slaagt keizer Karel V erin de protestanten de nodige nederlagen toe te brengen. Veel steden en adellijke heren betuigen nu opnieuw hun trouw aan de keizer. 142: p. 28	MLG GKS	DLD	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1546	Februari: Karel V vaardigt de instructies uit voor de in het vorige jaar benoemde provinciale inquisiteurs. In tegenstelling tot de Spaanse inquisitie mag er niet met anonieme getuigen gewerkt worden. Er zijn twee eerbare getuigen vereist om iemand te verdenken en te arresteren. Processen tegen geestelijken moeten in aanwezigheid en toezicht van wereldlijke raadsheren gehouden worden. Bij leken is aanwezigheid van dergelijke raadsheren zonder meer vereist. Vonnissen mogen slechts in samenwerking met een raadsheer der betrokken provincie worden uitgesproken. Ook dienen de inquisiteurs toe te zien of pastoors ordentelijk leven en zij moeten inlichtingen inwinnen over onderwijzers, boekhandelaars en drukkers. 110: p. 227-228	GKS JUR BDG	ZDN NRN	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

1546	Karel V verheft de heerlijkheid Chimay tot prinsdom. Dit betekent de titel van Prins voor het geslacht Van Croy, waaronder Filips van Croy. Deze, vooral bekend als (de hertog van) Aarschot, zal nog een belangrijke rol in de geschiedenis van de Lage Landen gaan spelen. 35	APG	ZDN	<i>Filips van Croy</i> (1526-1595), hertog van Aarschot, prins van Chimay etc.
1546	-1550: In deze periode spreekt de Grote Raad te Mechelen per jaar gemiddeld 135 eindvonnissen uit (de Geheime Raad 39). In de periode 1500-1504 waren dit er slechts 39. Het is een uitvloeisel van de staats hervormingen om de centrale rechtbanken een hogere en beslissende positie te geven boven de lokale rechtbanken. Het bevordert zeer het streven naar centralisme van de regering, terwijl ook de rechtszekerheid van de burgers ermee gediend is. Burgers die menen benadeeld te zijn kunnen proberen hun recht alsnog bij een hogere rechtbank te halen, terwijl de lagere rechtbanken juist de kwaliteit van rechtspraak gaan verhogen, omdat er altijd de mogelijkheid van hoger beroep is. Overigens is het grote aantal vonnissen dat betrekking heeft op Holland (40) opvallend in vergelijking met Vlaanderen (41), Brabant en Mechelen (22), Artesië (Artois) (14) en Zeeland (12). [Bron niet teruggevonden]	JUR	ZDN Mln NRN	
1546	In de nacht van 6-7 augustus ontploft te Mechelen het buskruitmagazijn van het leger dat was ondergebracht in de Zandpoort. Het veroorzaakt een enorme ravage in en rondom de stad. Meer dan 600 huizen worden door de geweldige ontploffing totaal of gedeeltelijk vernield, ongeveer 500 burgers worden gedood en 2.000 gewond. 55: p. 124	MLG BKM	ZDN Mln	
1546	Lanceloot Blondeel ontwerpt een verbinding tussen Brugge en de zee. Blondeel is niet alleen schilder, maar ook waterbouwkundig ingenieur. Zijn plan, dat het Zwin overbodig zou maken en waarbij een nieuwe haven in Heist verbonden met een kanaal naar Brugge aangelegd zou worden, wordt niet uitgevoerd. Zijn plannen echter voor het herstel van een	BKM	ZDN Brg	<i>Lanceloot Blondeel</i> (1498-1561), Vlaams schilder, tekenaar, beeldhouwer, ontwerper, bouwkundige, werkzaam in Brugge [1519-1561]

	waterweg naar de zee, omdat het Zwin aan het verzanden is, zullen later als uitgangspunt voor de 19e eeuwse ontwerpers van Zeebrugge dienen. (Brugge, Stadsarchief). 120: p. 182, ill.; 121: p. 115, ill.			
1546	In Spanje wordt de eerste <i>Index expurgatorius</i> gepubliceerd. Dit is een lijst van boeken, waarin een censor van de katholieke kerk bepaalde passages heeft laten verwijderen omdat ze tegen de officiële leer ingaan. Als er in de tekst geen dwalingen worden gevonden, mag het boek gedrukt worden en krijgt het een <i>imprimatur</i> (toestemming tot drukken), een <i>evulgetur</i> (toestemming tot verspreiding), een <i>nil obstat</i> (geen bezwaar) of een <i>approbatur</i> (goedkeuring). 29	GKS BDG	SPJ	

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 46	Owp	Lnd	Bio
1546	-1547: Maarten van Heemskerck voltooit twee luiken, bestemd voor het retabel van het <i>Drapeniersaltaar</i> in de Sint-Bavo te Haarlem. Op de binnenkant zijn overvolle voorstellingen van <i>De aanbidding van de koningen</i> en <i>De aanbidding van de herders</i> . Hiermee contrasteren de monumentale engel en de geknielde Maria van <i>De verkondiging aan Maria</i> op de buitenkanten. Contrasterend is ook het latere middenstuk uit 1591, <i>De kindermoord in Jeruzalem</i> , in heel zijn gruwelijkheid verbeeld door Cornelis Cornelisz. van Haarlem . (Zie 1591). (Het geheel in Haarlem, Frans Halsmuseum). 27: p. 72, ill.; 113: p. 40-43, ill.	SCK	NRN Hlm	Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Cornelis Cornelisz. van Haarlem (1562-1638), Noord-Nederlands maniëristisch schilder en tekenaar.
1546	De Utrechtse schilderes Mechtelt van Lichtenberg toe Boecop schildert <i>Piëta met Maria Magdalena</i> . Het aantal vrouwelijke schilderessen in de 16e eeuw is zeer beperkt. Net als Mechtelt van Lichtenberg, afkomstig uit een oud Utrechts adellijk geslacht, zijn ze meestal van goeden huize. Maar in tegenstelling tot Mechtelt werken ze op klein formaat of maken ze miniaturen. Van Mechtelt van Lichtenberg toe Boecop zijn vier (religieuze) schilderijen bekend, allemaal nogal groot. Het zou kunnen dat ze in de leer is geweest bij Jan van Scorel , alhoewel haar werk meer lijkt op dat van Maarten van Heemskerck. Na haar huwelijk met Egbert toe Boecop verhuist ze naar Kampen, waar haar drie andere bekende schilderijen nog bewaard zijn. (Kampen, Stedelijk Museum). Zoals veel vrouwen die schilderden is ze geen lid van het gilde en kan ze daardoor haar kunst alleen uitoefenen als liefhebberij. (* Utrecht, Centraal Museum). 147: p. 98-101, ill.	SCK	NRN Utr	Mechtelt van Lichtenberg toe Boecop (ca.1520-1598); Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Egbert toe Boecop (gest. 1578), schepen en kerkmeester in Kampen.

1546	<p>1. Cornelis Bos maakt gravure <i>Vrouwelijke herme in rolwerk</i>. Bos heeft met dit soort prenten een belangrijke rol gespeeld bij de verbreiding van deze stijl, ook 'Floris-stijl' genoemd, naar de vermoedelijke uitvinder ervan, de graveur Cornelis Floris uit Antwerpen. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 28: p. 241-242, ill.</p> <p>2. Idem een prent naar Maarten van Heemskercks schilderij uit 1536: <i>Venus en Amor in de smidse van Vulcanus</i> 76: p. 3</p>	TKP	NRN ZDN	<p>Cornelis Bos (1506/1510-1556), Noord-Nederlands schilder, prentkunstenaar, tekenaar, drukker, prentuitgever, werkzaam o.a. in Antwerpen, Rome, Parijs en Fontainebleau; Cornelis Floris II = <i>Cornelis Floris de Vriendt</i> (1514-1575), Zuid-Nederlands beeldhouwer, architect, prentkunstenaar, tekenaar, graveur en ontwerper; Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem</p>
1546	<p>De in Amsterdam geboren Dirck Volckertsz. Coornhert vestigt zich als plaatsnijder in Haarlem. Hij staat in nauw contact met Hendrik Niclaes, stichter van het Huis der Liefde (zie 1540), en met de spiritualistische Haarlemse kunstenaar Maarten van Heemskerck. Coornhert zal later van Niclaes afstand nemen, omdat deze zijn eigen woorden als een nieuw evangelie beschouwt en zijn leiderschap van het Huis der Liefde als onontbeerlijk ziet. Coornhert zal altijd het primaat van het innerlijke geloofsleven blijven stellen boven welk godsdienstig instituut dan ook. 22: p. 25; 34: p. 98</p>	TKP GKS	NRN Hlm	<p>Dirk Volckertsz. <i>Coornhert</i> (1522-1590), Noord-Nederlands theoloog, geleerde, publicist, graveur en musicus; Hendrik Niclaes (1501/02-na 1570), koopman uit Münster, oprichter van het Huis der Liefde; Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem</p>
1546	<p>Op voorspraak van Antoine Perrenot de Granvelle wordt de beeldhouwer Leone Leoni uit Milaan tot hofkunstenaar van Karel V benoemd. Hij neemt zijn intrek in diens Paleis op de Coudenberg in Brussel in een appartement vlak boven dat van de vorst zelf. 33: p. 287</p>	BHK	ZDN ITL	<p>Antoine Perrenot de Granvelle (1517-1586), bisschop van Atrecht, later kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, staatssecretaris en grootzegelbewaarder van Karel V, een van de belangrijkste adviseurs van Filips II, later van Margaretha van Parma; Leone Leoni (1509-1590), beeldhouwer en medailleur, hofkunstenaar van Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1546	<p>-1549: Benvenuto Cellini en Willem Danielsz van Tetrode, werkzaam in diens atelier, maken marmeren beeld <i>Ganymedes met adelaar</i> (oftwel Zeus, die deze vorm had aangenomen om Ganymedes te kunnen roven). (Florence, Bargello). 51:p. 261, ill.</p>	BHK	ITL	<p>Benvenuto Cellini (1500-1571); belangrijk maniëristisch beeldhouwer, tevens edelsmid, schrijver en musicus; Willem Danielsz. van Tetrode (ca.1525-ca.1588), Noord-Nederlands maniëristisch beeldhouwer, werkzaam in Delft, Parijs, Florence, Rome en Keulen</p>

1546	(ca.): Plaatsing van het epitaaf van Joost Sasbout in de St.-Eusebiuskerk te Arnhem. Dit is een van de twee grafmonumenten die worden toegeschreven aan Colijn de Nole. Joost Sasbout was kanselier aan het hof van Gelre. Op een doodsmat liggen een geraamte en een pas gestorven jonge vrouw, met links en rechts treurende putti. Daarboven bevond zich vroeger een reliëf met de geboorte van Christus. De grote verfijning waarmee het monument is uitgevoerd is kenmerkend voor De Nole. (Zie ook 1540). 23: p. 163-164 ill.; 27: p. 100-102, ill.	BHK	NRN Gel	Colijn de Nole (?- ca. 1554-1558), Noord-Nederlands beeldhouwer, werkzaam in Utrecht [1530-1554] en in Kampen [1543-1545]; (1487-1546); Joost Sasbout (1487-1546); ridder en kanselier aan het hof van Gelre.
1546	Karel V schenkt zijn zuster en landvoogdes der Nederlanden, Maria van Hongarije, stad en landgoederen van de heerlijkheid Turnhout. Het oude jachtslot aldaar wordt tot renaissance-paleis omgebouwd. Maria zal er niet vaak verblijven. Alleen in 1556, na haar aftreden als landvoogdes der Nederlanden, woont zij nog enige maanden op dit landgoed. 33: p. 162-163	BKM	ZDN	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Maria van Hongarije (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]
1546	In Utrecht krijgt Willem van Noort, stadsbouwmeester sinds 1540, opdracht een nieuw stadhuis te maken, uitgaande van drie reeds bestaande huizen Lichtenberg, Klein Lichtenberg en Hazenberg. Alleen huis Hazenberg krijgt een geheel nieuwe gevel in renaissance-stijl. In 1824 werden de drie panden gesloopt ten behoeve van een ander nieuw stadhuis. 27: p. 98-99, ill.	BKM	NRN Utr	Willem van Noort (ca. 1524-1556), stadsarchitect van Utrecht
1546	In opdracht van Karel V maakt hofschilder Jan Cornelisz. Vermeyen een reeks uiterst gedetailleerde kartons voor twaalf enorme wandtapijten: De verovering van Tunis met de belangrijkste wapenfeiten uit de campagne van Karel V tegen deze stad. Ze worden tussen 1548-1554 geweven in het atelier van Willem de Pannemaker te Brussel. Deze serie is de kostbaarste die in de 16e eeuw werd geweven. Een tweede serie wordt bij De Pannemaker in ca. 1566 geweven voor kardinaal Granvelle , een derde tussen 1712-1721, ook in Brussel, voor Karel VI van Oostenrijk (Kunsthistorisches Museum Wien) en tot slot wordt een vierde serie, weliswaar niet naar de originele kartons, in 1740 geweven voor de Spaanse koning Filips V. Deze latere edities zijn alle verloren gegaan. (Eerste serie: Madrid, Palacio Real. De 10 nog overgebleven kartons: Kunsthistorisches Museum te Wenen). 33: p. 232, 263, 298, ill.; 142: p. 89-91, ill.; 143: p. 123, 135-136, ill.	DCK	NRN ZDN	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Jan Cornelisz. Vermeyen (1504-1559), Noord-Nederlands schilder, tekenaar en prentkunstenaar, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk, na haar dood van Karel V]; Willem de Pannemaker (1512-1581), tapijtwever, werkzaam in Brussel [1535-1578]; Antoine Perrenot de Granvelle (1517-1586), staatssecretaris en grootzegelbewaarder van Karel V, kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, een van de belangrijkste adviseurs van Filips II, later van Margaretha van Parma

Jaar	15 GESCHIEDENIS 47	Owp	Lnd	Bio
1547	31 maart: De Franse koning Frans I sterft. Hendrik II volgt hem op. Frans' weduwe Eleonora neemt haar intrek in Brussel, bij haar zuster Maria van Hongarije. 08; 33: p. 289			<i>Frans I</i> (huis Valois) (1494-1547), koning van Frankrijk [1515-1547]; <i>Eleonora van Habsburg</i> (of van Oostenrijk) (1498-1558), koningin-weduwe van Portugal, echtgenote van Frans I, koning van Frankrijk; <i>Hendrik II</i> (huis Valois), (1519-1559), koning van Frankrijk [1547-1559]
1547	24 april: Slag bij Mühlberg in het keurvorstendom Saksen. Onder aanvoering van keizer Karel V verslaan de katholieke vorsten van het Heilige Roomse Rijk de Schmalkaldische Bond, de alliantie van de protestantse vorsten en steden in het Heilige Roomse Rijk, opgericht in 1531. De leiders van deze bond, keurvorst Johan Frederik van Saksen en landgraaf Filips van Hessen, worden gevangengezet en de alliantie wordt ontbonden. Een geweldige overwinning voor Karel V, die hiermee de macht in zijn rijk hoopt te verstevigen. De keizer neemt nu een aantal maatregelen betreffende een hechtere staatsstructuur in Duitsland en de Nederlanden. De Duitse rijksvorstendommen en rijkssteden worden gegroepeerd in Kreitsen, waarboven een Rijksbond geplaatst wordt die belast is met het innen van de belastingen. Ook komt er een Reichskammergericht (hooggerechtshof) voor het hele gebied. 01; 07; 12; 142: p. 28	MLG GKS	DLD ZDN NRN	<i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Johan Frederik I van Saksen</i> (1503-1554), keurvorst van Saksen [1532-1547], hertog van Saksen [1547-1554]; <i>Filips I van Hessen</i> (1504-1567), landgraaf van Hessen [1509-1567]
1547	- 1558: Maximiliaan II van Bourgondië, markies van Veere en heer van Beveren, wordt benoemd tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht. <i>Wikipedia</i>			<i>Maximiliaan II van Bourgondië</i> (1514-1558), markies van Veere en heer van Beveren, admiraal der Nederlanden; stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1547-1558]
1547	Te Brussel wordt Tilman Gielens (de 'heilige') veroordeeld en terechtgesteld. Hij is doordrongen van reformatorische ideeën en een charismatisch persoon. Kort na zijn terechtstelling wordt er een pamflet op de kerkdeur van de Sint-Goedele geplakt, waarin fel tegen deze terechtstelling geprotesteerd wordt. Ook keert dit protest zich op zeer heftige wijze tegen Karel V . De overheid doet vervolgens grote moeite om de opsteller(s) te vinden. Dit schijnt niet gelukt te zijn. Het voorval is tekenend voor de atmosfeer. 110: p. 244	GKS	ZDN Bsl	<i>Tilman Gielens</i> (-?-), reformatorisch ketter, terechtgesteld in Brussel; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 47	Owp	Lnd	Bio
1547	De in Nijmegen geboren Gerard de Jode wordt toegelaten tot het Sint-Lucasgilde in Antwerpen. Hij begint in deze stad een boekhandel en uitgeverij van prenten, kaarten en atlassen. 76: p. 17; <i>Wikipedia</i>	BDG	ZDN	Gerard de Jode (1509-1591), graveur, drukker en cartograaf, werkzaam in Antwerpen [1547-1591]
1547	Frans Floris opent een kunstatelier in Antwerpen naar Italiaans model en naar het voorbeeld van zijn leermeester Lambert Lombard in Luik. Het wordt een succesvolle onderneming met meer dan 120 medewerkers. Kunstenaars als Maerten de Vos en Anthonie van Blockland zullen hier hun opleiding krijgen. 111: p. 368	SCK	ZDN Awp	Frans Floris (1516-1570), schilder, tekenaar, prentkunstenaar en ontwerper van wandtapijten, werkzaam in Antwerpen en Rome; Lambert Lombard (1505-1566), schilder, tekenaar, architect, dichter, archeoloog, hofschilder, hoofdzakelijk werkzaam in Luik; Maerten = Maarten de Vos (1531/32-1603), Zuid-Nederlands schilder, tekenaar, prentenmaker en decoratieschilder; werkzaam in Italië [ca. 1552-1558] en Antwerpen [1558-1603]; Anthonie van Blockland (1533-1583) Noord-Nederlands schilder, werkzaam in Delft [1557-1572], Rome [1572] en Utrecht [1577-1583]
1547	1548: Pieter de Kempeneer (Pedro de Campaña) schildert Kruisafneming voor de kathedraal te Sevilla. Kempeneer, schilder, ontwerper van tapijten, beeldhouwer en volgens Spaanse bronnen ook architect, ingenieur en astronoom, stamde uit een bekende Brusselse kunstenaarsfamilie. Hij was in de leer geweest bij Bernard van Orley. Van ca. 1527-1537 verbleef hij in Italië, vanaf 1537 in Sevilla, waar hij onder de naam Pedro de Campaña als de belangrijkste schilder van deze stad bekend stond. De Kruisafneming vertoont een mengeling van Italiaanse invloeden met Noordelijk realisme, terwijl het door de weergave van hartstochtelijke emoties ook past binnen de traditie van de Spaanse mystiek. (Sevilla, Kathedraal, sacristia mayor). 13; 133: ill.	SCK	ZDN SPJ	Pieter de Kempeneer = Pedro de Campaña (1503-1580); schilder, ontwerper van tapijten, beeldhouwer, architect, ingenieur en astronoom, voornamelijk werkzaam in Italië, Spanje en Brussel; Bernard van Orley (ca. 1490-1541), schilder, ontwerper, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije
1547	(ca.) Pieter Pourbus schildert Liefdesallegorie , een vroeg meesterwerk van deze in Brugge werkzame kunstenaar. Het onderwerp van een luxueus gekleed gezelschap rond een tafel zal tot ver in de 17e eeuw populair blijven. Op Pourbus' schilderij gaat het er erotisch aan toe. (Londen, Wallace Collection). 121: p. 190, ill.	SCK	ZDN Brg	Pieter Pourbus (1523/1524-1584), Noord-Zuid-Nederlands schilder, beeldhouwer, tekenaar en cartograaf

1547	Opdracht en betaling aan Pieter Aertsen voor het <i>Drieluik van de zeepzieders en schepen Jan van der Biest</i> , bestemd voor de kapel in het Van der Biest-hofje in Antwerpen. Jan van der Biest Janssone, huidenvetter, zeepzieder en schepen van Antwerpen, had dit hofje, bestaande uit een aantal huisjes voor behoeftige, oude vrouwen, in 1504 opgericht. Op het middenstuk van het drieluik is de kruisiging van Christus te zien, op de zijluiken de stichter en zijn patroonheilige en de heilige Lucas die de heilige Maagd tekent. Het drieluik is het vroegst gedocumenteerde werk van deze schilder. (Antwerpen, Museum Maagdenhuis). 28: p. 342; 31: p. 2, ill.; <i>Wikipedia</i> , onder <i>Godshuis Jan Van der Biest</i>	SCK ESG	ZDN Awp	Pieter Aertsen (1507/08-1575) Noord-Nederlands schilder, voornamelijk werkzaam in Antwerpen, beroemd om zijn keuken- en marktstukken; Jan van der Biest Janssone , (gest. 1505), huidenvetter, zeepzieder en schepen van Antwerpen
1547	De in Utrecht geboren schilder Anthonis Mor van Dashorst wordt lid van het Sint-Lucasgilde in Antwerpen. Ook is hij in Italië geweest, vermoedelijk nog vóór zijn verblijf in Antwerpen. 28: p. 334	SCK	ZDN Awp	Anthonis Mor van Dashorst (Anthonie, Anthonis etc., of Antonio Moro (1516/19-1575), Noord-Nederlands (portret)schilder, werkzaam o.a. in Utrecht, Antwerpen, Brussel en Engeland
1547	Cornelis Anthonisz. maakt ets <i>De val van de toren van Babel</i> . De vorm van het ineenslopende bouwwerk doet denken aan het Colosseum. Aldus wordt niet de val van Babylon, maar die van Rome, dus indirect het verval van de roomse Kerk, gesuggereerd. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 28: p. 281, ill.	TKP	ZDN	Cornelis Anthonisz (ca.1499-1553), Amsterdams cartograaf, graveur en schilder
1547	Cornelis Bos maakt <i>De doortocht door de Jordaan</i> , een gravure gedrukt van vier platen, samen ca. 110 cm. lang, naar een verdwenen monumentaal schilderij van Jan van Scorel. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 28: p. 239	TKP	ZDN	Cornelis Bos (1506/1510-1556), Noord-Nederlands schilder, prentkunstenaar, tekenaar, drukker, prentuitgever, werkzaam o.a. in Antwerpen, Rome, Parijs en Fontainebleau; Jan van Scorel (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden
1547	Maarten van Heemskerck krijgt van het Haarlemse stadsbestuur opdracht voor het ontwerpen van een affiche voor een grote loterij. Dirck Volkertsz. Coornhert zet het ontwerp om in een houtgravure. De loterij wordt afgeblazen. De drukker blijft zitten met een grote partij papier, die door Coornhert wordt opgekocht, waarmee in Haarlem zijn prentenproductie op gang komt. 72: p. 14; 113: p. 46	TKP	NRN Hlm	Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Dirk Volkertsz. Coornhert (1522-1590), Noord-Nederlands theoloog, geleerde, publicist, graveur en musicus

1547	Op last van landvoogdes Maria van Hongarije wordt <i>Fort Rammekens</i> (fort Zeeburg) bij Ritthem op Walcheren gebouwd naar ontwerp van Donato di Boni. Doel is onder andere de handel van de belangrijke havens van Antwerpen, Bergen op Zoom en Middelburg te controleren en te beschermen. Buoni was de ontwerper van omwallingen voor Middelburg en Vlissingen en hij gaf ook leiding aan enkele werkzaamheden aan de vestingwerken in Utrecht. 23: p. 87-88; 104: p. 557	BKM MLG	ZDN NRN	Maria van Hongarije (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; Donato di Boni = <i>Donato Buoni di Pellezuoli</i> (-?-1556), Italiaans architect, ingenieur en vestingbouwkundige
1547	januari: Publicatie in Brugge van het keizerlijk edict van 1544, waarin productie en handel in tapijten rigoreus is geregeld. Op 2 mei wordt door het Brugse schepencollege bepaald dat het stadsmerk zal bestaan uit een gekroonde gotische letter B. Vanaf het einde van de 16e eeuw (waarschijnlijk) wordt er onder die B ook een spoel afgebeeld. 143: p. 362	DCK	ZDN Brg	
1547	(ca.): Vervaardiging, hoogstwaarschijnlijk te Antwerpen, van de verguld zilveren renaissance pronkbeker voor Maximiliaan van Egmond, graaf van Buren, waarop zijn spectaculaire veldtocht in 1546 in dienst van Karel V tegen Johan Frederik van Saksen is afgebeeld. Na zijn dood in 1548 komt de beker in handen van zijn neef Maximiliaan van Bourgondië, heer van Beveren, Veere en Vlissingen, die hem in 1552 schenkt aan de stad Veere, waar hij nog steeds bewaard wordt. (Veere, Museum de Vierschaar). 33: p. 350, ill.	DCK	ZDN Awp NRN	Maximiliaan van Egmond (1509-1548), graaf van Buren en Leerdam en heer van IJsselstein etc., stadhouder van Friesland, Groningen, Drenthe en Overijssel; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Johan Frederik I van Saksen (1503-1554), keurvorst van Saksen [1532-1547], hertog van Saksen [1547-1554]; Maximiliaan II van Bourgondië (1514-1558), markies van Veere en heer van Beveren, admiraal der Nederlanden; stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1547-1558]
1547	Karel V schenkt een groot <i>glasraam</i> aan de Oude- of Sint-Jacobskerk in Den Haag, waarop hijzelf geknield en in gebed afgebeeld is. Het raam wordt toegeschreven aan Dirck Crabeth. Het is geplaatst in het middenvenster van de kooromgang. 23: p. 101-102, ill.	DCK	NRN Dhg	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

1548	Herinrichting van de Bourgondische Kreits op de Rijksdag van Augsburg. Alle 17 Nederlanden (ook Vlaanderen en Artois) vormen voortaan de onafhankelijke Bourgondische Kreits (zie 1512) binnen het Duitse Rijk, maar de relatie is zwak. Het gaat Karel V vooral erom de eenheid der Nederlanden te versterken. Het betekent dat alle 17 Provinciën nu een administratieve en autonome eenheid geworden zijn die nominaal tot het keizerrijk behoren, maar die de facto nu als afzonderlijke eenheid direct onder het Habsburgse Huis vallen. Wel moeten ze belastingen blijven betalen en in noodgevallen ook zorgen voor troepeninzendingen ten behoeve van het Duitse Rijk. 01; 06: p. 21	APG	DLD ZDN NRN	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1548	15 mei: Tijdens de Rijksdag van Augsburg vaardigt Karel V het <i>Interim van Augsburg</i> uit. Met dit keizerlijk decreet wil hij de eenheid in zijn rijk herstellen en het katholicisme als staatsgodsdienst doordrukken. Wat betreft kerkleer, traditie en sacramenten wordt aan de lutheranen weinig toegegeven, al mogen zij, totdat het concilie van Trente hierover zal beslissen, het avondmaal 'sub utraque specie' (onder beide gestalten, brood en wijn) vieren. Ook het priesterhuwelijk wordt hen toegestaan. Beide partijen zijn niet tevreden. Willem van Oranje , die door Karel V steeds bij belangrijke politieke en godsdienstige kwesties wordt betrokken, is ook te Augsburg aanwezig. 39: dl 3, p. 86	GKS	DLD	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Willem van Oranje (1533-1584) = Willem, graaf van Nassau-Dillenburg [1544-1584], prins van Oranje [1544-1584], stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1559-1567], [1572-1584], stadhouder van Friesland en Overijssel [1580-1584]
1548	Augustus: Willem van Oranje ontmoet zijn vader op de Rijksdag te Augsburg, omdat daar over de Katzenelnbogener erfstrijd beslist lijkt te gaan worden. 84	APG	DLD	Willem van Oranje (1533-1584) = Willem, graaf van Nassau-Dillenburg [1544-1584], prins van Oranje [1544-1584], stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1559-1567], [1572-1584], stadhouder van Friesland en Overijssel [1580-1584]
1548	Oktober: Filips II begint aan zijn reis naar de Nederlanden. Route: Valladolid, Barcelona, Genua, Milaan, Trente, Innsbrück, München, Heidelberg en op 1 april 1549 aankomst in Brussel, waar hij zijn vader Karel V terugziet. 05: p. 37-38	APG	SPJ ITL OHG DLD ZDN Bsl	Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1548	De weduwe van René van Chalon, Anna van Lotharingen, hertrouwt met Filips van Croy, hertog van Aarschot. René's erfgenaam Willem van Oranje moet nu aan haar 100.000 guldens betalen, zoals bepaald in het testament. Dit is het zogenaamde weduwengeld dat	APG	FRK ZDN DLD	René van Chalon (1519-1544), graaf van Nassau en Vianden, heer van Breda etc., prins van Oranje [vanaf 1530]; stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en

	bij haar huwelijk met René was overeengekomen. Het betekent een enorme financiële aderlating voor Oranje, die dit bedrag niet kan betalen. Hij gaat proberen geld hiervoor in Duitsland te lenen. 88: p. 30; 93: I, p. 17			vanaf 1543 ook van Gelre en Zutphen; <i>Anna van Lotharingen</i> (1522–1568) <i>Filips van Croy</i> (1526-1595), hertog van Aarschot, prins van Chimay etc.; <i>Willem van Oranje</i> (1533-1584) = Willem, graaf van Nassau-Dillenburg [1544-1584], prins van Oranje [1544-1584], stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1559-1567], [1572–1584], stadhouder van Friesland en Overijssel [1580-1584]
1548	Door de overwinning van Karel V in de Schmalkaldische oorlog (zie 24 april 1547) en de overeenkomst die hij nu met de lutheranen sluit, wordt gravin Anna van Oldenburg, gravin van Oost-Friesland, officieel gedwongen tot terugkeer naar het lutheranisme. De calvinistische kerkleider Johannes à Lasco vlucht met enkele medestanders naar Londen. Hier helpen zij mee aan de organisatie van de vluchtelingenkerk in calvinistische zin. (Zie ook 1540). 34: p. 103	MLG GKS	DLD GBR	Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Anna , gravin van Oostfriesland [1540-1575]; <i>Anna van Oldenburg</i> (1501-1571), als regentes gravin van Oost-Friesland [1540- 1558]; <i>Johannes à Lasco</i> (1499-1560), Pools calvinistisch hervormer
1548	In het prinsdom Orange breekt een heftige opstand uit. Er zijn moeilijkheden over de rechtspraak. Volgens een oorkonde uit 1471 hebben de inwoners van Orange het recht van appèl bij de Franse parlementen. De voogden van Willem van Oranje willen dit herzien, maar ondanks hun felle protesten houden de parlementen vast aan hun aanspraken. 93, I, p. 23	APG	FRK	<i>Willem van Oranje</i> (1533-1584) = Willem, graaf van Nassau-Dillenburg [1544-1584], prins van Oranje [1544-1584], stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1559-1567], [1572–1584], stadhouder van Friesland en Overijssel [1580-1584]
1548	Publicatie in Leuven van een vertaling door kanunnik Nicolaes van Winghe in de volkstaal (het Brabants, dat gesproken wordt in de omgeving van Leuven) van de bijbel op grond van de Latijnse Vulgaat. Deze 'Leuvense' bijbel zal lange tijd gaan gelden als de officiële katholieke bijbel en tot 1592 in gebruik zijn. Dan verschijnt er een nieuwe, herziene Latijnse Vulgaat. De laatste Leuvense bijbel in de vertaling van Nicolaes Van Winghe verschijnt in 1846. In totaal zijn er meer dan 50 drukken geweest. 97: p. 25	GKS BDG	ZDN	<i>Nicolaes van Winghe</i> (ca.1495-), kannunik, geleerde, theoloog en vertaler
1548	De calvinistische Gentenaar Jan Utenhove reist in de in de zomer van dit jaar naar Engeland. Hier is hij de gast van aartsbisschop Thomas Cranmer. In Canterbury zet Utenhove zich in voor de stichting van een kerk voor de vluchtelingen uit de Nederlanden en Frankrijk. (Zie ook 1543). 129: p. 61	GKS	ZDN GBR NRN FRK	Jan Utenhove = <i>Wtenhove</i> (1520-1565), Zuid-Nederlands bijbelvertaler en schrijver; Thomas Cranmer (1489-1556), eerste aartsbisschop Anglicaanse kerk

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 48	Owp	Lnd	Bio
1548	-1575: Willem Jacobszoon is werkzaam als drukker in Amsterdam. Er zijn zo'n dertig drukken, overwegend devotieboekjes, van hem bekend. 97: p. 82	BDG GKS	NRN Ams	Willem Jacobszoon (-?-), drukker van devotieboekjes, werkzaam in Amsterdam [1548-1568]
1548	Bij Simon Cock in Antwerpen verschijnt <i>Een grondelike bestendighe heylsame cure der grousamigher pocken,....alleene met drancke des Heylighen houts Gwayaci, sonder ander grote oncosten van Medicinen te ghebruycken</i> '. Dit werkje was oorspronkelijk in het Duits in 1539 in Staatsburg gepubliceerd door de arts, astroloog en geograaf Lorenz Fries. Waarschijnlijk is dit het eerste traktaat in het Nederlands over syfilis, waarmee Cock een ruimer en ander publiek kon bedienen dan met de Latijnse geschriften. (Zie ook 1588). 59: p. 333	BDG WTO	ZDN Awp DLN	Simon Cock (1481-1562), drukker en boekverkoper in Antwerpen; Lorenz Fries (1490-1531/32), arts, astroloog en geograaf in Straatsburg
1548	1. Titiaan schildert <i>Quattro Dannati</i> (<i>De vier verdoemden: Tityus, Sisyfus, Tantalus en Ixion</i>), in opdracht van Maria van Hongarije en bestemd voor de Grote Zaal van Maria's paleis in Binche. Alleen de <i>Tityus</i> en de <i>Sisyfus</i> zijn bewaard gebleven. (Madrid, Prado). 33: p. 283-284, 337, ill. 2. Karel V te Mühlberg . Het is een ruitportret en toont de vorst als overwinnaar van de slag bij Mühlberg in 1547 (zie aldaar). De keizer is geschilderd als ridder en als machtig overwinnaar. De compositie zal veel gebruikt worden (Rubens, Van Dyck) voor de uitbeelding van het type koningsschap dat Karel V en zijn soortgenoten meenden te belichamen. (Madrid, Prado). 17: 343, ill.	SCK	ITL ZDN	Titiaan = <i>Tiziano Vecelli of Vecellio</i> (1487-1576), Venetiaans schilder uit de hoogrenaissance, hofschilder van Karel V Maria van Hongarije (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1548	Mei : Geboorte van Karel van Mander in het West-Vlaamse dorpje Meulebeke. Zijn ouders waren in goeden doen. In zijn jeugd volgt Van Mander onder andere lessen in de dichtkunst en schilderkunst bij Lucas de Heere in Gent. 115: 310	SCK LTM	ZDN Gnt	Karel van Mander (1548-1606), Vlaams kunstschilder en schrijver, biograaf, kunsttheoreticus en kunstpedagoog; Lucas de Heere (1534-1584), Gents schilder, schrijver en dichter
1548	Catharina van Hemessen schildert haar <i>zelfportret</i> . Ze is de dochter van de bekende Antwerpse schilder Jan van Hemessen. Er zijn slechts zo'n tien gesigneerde en gedateerde schilderijen, voornamelijk vrouwenportretten, van haar bekend. Ze is een van de weinig vrouwelijke kunstenaars actief rond deze tijd. 155: p. 104-105	SCK	ZDN Awp	Catharina van Hemessen (1527/28-na 1567), Zuid-Nederlandse schilderes, gespecialiseerd in portretten; Jan van Hemessen (1500-1556/1557), schilder, tekenaar, kunsthandelaar, werkzaam in Antwerpen [1519-1555]

1548	Pieter Pourbus schildert <i>Het laatste Avondmaal</i> . Het is een thema dat hij herhaalde malen zal schilderen waarbij hij wat betreft de compositie teruggrijpt naar een verondersteld werk van Pieter Coecke van Aelst uit 1531. De vrij dramatisch vormgegeven handelingen zijn binnen een streng klassiek interieur afgebeeld. (Brugge, Groeningemuseum). 120: p. 191; 121: p. 122-123, ill.	SCK	ZDN	Pieter Pourbus (1523/1524-1584), Noord-Zuid-Nederlands schilder, beeldhouwer, tekenaar en cartograaf; Pieter Coecke van Aelst (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar
1548	In Antwerpen verschijnt bij Marie Ancxt, de weduwe van Jacob van Liesveldt, de derde (Nederlandstalige) druk van <i>Der sotten schip oft dat narren schip</i> . Zowel tekst als houtsneden, dezelfde als in de vorige drukken uit 1500 en 1504, zijn opeens een bron van inspiratie in het Haarlemse kunstmilieu van rond 1550. Er ontstaan met name een aantal voorstellingen van 'sotten', gemaakt naar ontwerp van Maarten van Heemskerck en Willem Thibaut en gegraveerd door Dirk Volckertsz Coornhert. (Zie ook 1500) 51: p. 195	TKP LTM BDG	ZDN AwP NRN Hlm	Marie Ancxt (gest. 1566), drukker en uitgever, werkzaam in Antwerpen [1546-1566]; Jacob van Liesveldt (1490-1545), drukker in Antwerpen; Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Willem Thibaut (1524/26-1599), Noord-Nederlands schilder, tekenaar, graveur en glasschilder; Dirk Volckertsz. Coornhert (1522-1590), Noord-Nederlands theoloog, geleerde, publicist, graveur en musicus
1548	Hieronymus Cock publiceert zijn eerste uitgave: een serie van 19 bladen met ontwerpen voor schalen en kannen gegraveerd door Balthasar of Jacob Bos, naar ontwerp van Cornelis Floris. Ornamentprenten zullen het grootste deel van Cock's uitgeverij 'In de Vier Winden' worden. (Zie ook 1550). 78: p. 9, 72-73, ill.	TKP BDG	ZDN	Hieronymus Cock (1518-1570), graveur, drukker, prentuitgever in Antwerpen; Balthasar Bos (1518-1580), Noord-Nederlands prentkunstenaar en uitgever, werkzaam in Antwerpen; Jacob Bos (-?-), Noordnederlands tekenaar, prentkunstenaar, graveur, cartograaf, werkzaam in Rome; Cornelis Floris II = Cornelis Floris de Vriendt (1514-1575), Zuid-Nederlands beeldhouwer, architect, prentkunstenaar, tekenaar, graveur en ontwerper
1548	Maarten van Heemskerck maakt ontwerptekeningen voor een <i>Passie-serie</i> , die waarschijnlijk door Dirk Volckertsz. Coornhert worden geëst. (Kopenhagen, Statens Museum for Kunst). Er begint nu een grote en regelmatige prentenproductie van beide kunstenaars op gang te komen. De samenwerking duurt tot 1559. De van christelijke ethiek doortrokken inhoud van de prenten wordt vaak bedacht door Coornhert, die vond dat alles wat op God gericht is, goed is en alles wat op het aardse en vergankelijke gericht, slecht. Hier is sprake van een mystiek, Erasmiaans Christendom. Prenten moesten helpen om de mens dit bij te brengen. (Zie ook 1549).	TKP GKS	NRN	Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Dirk Volckertsz. Coornhert (1522-1590), Noord-Nederlands theoloog, geleerde, publicist, graveur en musicus

	28: p. 254-255, ill.; 72: p. 14, 17; 34: p. 99			
1548	Plaatsing van een <i>preekstoel in de Oude Kerk te Delft</i> , een prachtig voorbeeld van een renaissance-preekstoel in de Noordelijke Nederlanden. De panelen van de kuip hebben elk een in perspectief weergegeven architecturale ruimte met casettengewelven. Aan het einde van deze gewelven zijn de evangelisten met hun symbolen afgebeeld. Onder de kuip is een nieuw type ornament toegevoegd: band- en rolwerk met satyrfiguren. (Zie ook 1550 en 1567) 27: p. 85, 86, ill.	BHK	NRN Dlf	
1548	-ca.1571: Op uitnodiging van Willem V van Kleef, hertog van Kleef, Gulik en Berg, gaat Alessandro Pasqualini , die vanaf 1532-1543 (zie aldaar) in Nederland aan de versterking van de steden van de Van Egmonds had gewerkt, naar Gulik. Daar werkt hij aan de bouw van de nieuwe versterkingen van het stadje, het kasteel en (tussen 1552-1553) de slotkapel. Deze slotkapel, geïnspireerd op het werk van Bramante en diens navolgers is gebouwd in stijl van de hoogrenaissance. Hiervoor is deze stijl in Duitsland nog niet vertoond. 20: p. 981; 38	BKM	DLD	Willem V van Kleef (1516-1592), hertog van Kleef, Berg en Gulik [1539-1592], hertog van Gelre [1539-1543]; Alessandro Pasqualini (1493-1559), Italiaanse architect uit de renaissance, ook werkzaam in de Nederlanden; Donato Bramante (1444-1514), Italiaans architect en schilder, werkzaam in Milaan en Rome.
1548	Aanleg aan de westzijde van de haveningang van Vlissingen van het zeefort, bekend als het Grote Hoofd (Keizershoofd), in opdracht van Karel V . Ook (ca.) bouw van de Gevangenpoort en vernieuwing van de zeemuur. Vanaf ca. 1573 zal Vlissingen een belangrijke oorlogshaven in de noordelijke Nederlanden worden. 104: p. 565	BKM MLG	NRN	Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1548	-1572: De Poolse koning Sigismund II August verzamelt een grote collectie tapijten, afkomstig uit de Nederlanden. De Brusselse tapijtindustrie is nog steeds in volle bloei. Bestellingen van vorsten zoals Sigismund stromen binnen bij met name de beroemde tapijtweverijen van Jan van Tieghem , van diens schoonbroer Frans Ghiteels , van Willem en Jan de Kempeneer en van Pieter II van Aelst . Van de 142 wandtapijten die Sigismund in de Nederlanden kocht tussen zijn troonsbestijging in 1548 en zijn dood in 1572 worden er nog 103 ter plaatse: de Wawelburcht in Krakau, bewaard. Het is nu de belangrijkste collectie Brusselse wandtapijten uit de renaissance van Europa. 143: p. 133-134	DCK	ZDN Bsl EUR	Sigismund II August (huis Jagiello) (1520-1572), koning van Polen en grootvorst van Litouwen [1548-1572]; Jan van Tieghem = Jan van Tiegen (-?-), Zuid-Nederlands wandtapijtwever en hofkunstenaar, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel [1550-1562]; Frans Ghiteels (-?-), Zuid-Nederlands tapijtwever, werkzaam in Brussel [1561-1581]; Willem de Kempeneer (-?-) en Jan de Kempeneer (-?-), Zuid-Nederlandse tapijtwevers, werkzaam in Brussel [1540-1556]; Pieter II van Aelst (voor 1527-voor 1559), tapijtwever, werkzaam in Brussel

Jaar	15 GESCHIEDENIS 49	Owp	Lnd	Bio
1549	<p>30 maart, 1 april: Willem van Oranje gaat in het gevolg van de landvoogdes Maria van Hongarije naar Tervueren bij Brussel, ter opwachting van prins Filips II van Spanje, die op uitnodiging van zijn vader Karel V en ter kennismaking met zijn toekomstige onderdanen, een paar maanden in de Nederlanden zal rondreizen. Op 1 april zijn zij in Brussel, waar de blijde inkomst van Filips plaatsvindt.</p> <p>Tijdens zijn verblijf en rondreis door de Nederlanden stelt Filips II zichzelf als landsheerlijk opvolger van zijn vader Karel V voor. Hij wordt ook als zodanig erkend en men maakt van de gelegenheid gebruik om de erfopvolgingregels in de diverse Nederlandse gewesten gelijk te schakelen. Een erg beste indruk maakt Filips overigens niet. Hij is hautain, afstandelijk, spreekt nauwelijks Frans en al helemaal geen Nederlands. Hij onderhoudt zich voornamelijk met de Spaanse edelen die hem omringen. In tegenstelling tot zijn vader wordt hij in de Nederlanden niet 'als een van ons' gezien.</p> <p>[Bron niet teruggevonden]; 84</p>	APG	ZDN Bsl	<p><i>Willem van Oranje</i> (1533-1584) = Willem, graaf van Nassau-Dillenburg [1544-1584], prins van Oranje [1544-1584], stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1559-1567], [1572-1584], stadhouder van Friesland en Overijssel [1580-1584]; <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), zuster van Karel V, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Filips II van Habsburg</i> (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; <i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1549	<p>23 augustus: Ontvangst van Filips II en zijn gevolg te Binche in het paleis van de landvoogdes, Maria van Hongarije. Willem van Oranje en Karel V zijn ook aanwezig. Op 24 augustus begint het legendarische feest ter ere van Filips II. Acht dagen zullen de feestelijkheden duren, waarvoor de landvoogdes kosten nog moeite had gespaard. Het is een aaneenschakeling van banketten, bals, toernooien, maskerades, sprookjesachtige taferelen zoals tafels vol heerlijkheden die uit het plafond neerdalen en een groots vuurwerk ter afsluiting. Tot op de dag van vandaag wordt de herinnering aan deze feesten in Binche levend gehouden.</p> <p>01; 05: p. 39; 33: p. 171-173, 310-313, ill.</p>	APG	ZDN	<p><i>Filips II van Habsburg</i> (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), zuster van Karel V, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Willem van Oranje</i> (1533-1584); <i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1549	<p>September: Prins Filips II van Spanje bezoekt, samen met de landvoogdes Maria van Hongarije, Willem van Oranje op zijn kasteel te Breda. Ook hier worden grootse feesten gehouden.</p> <p>84</p>	APG	NRN Bre	<p><i>Filips II van Habsburg</i> (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), zuster van Karel V, landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Willem van Oranje</i> (1533-1584) = Willem, graaf van Nassau-Dillenburg [1544-1584], prins van Oranje [1544-1584], stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1559-1567], [1572-1584], stadhouder</p>

				van Friesland en Overijssel [1580-1584]
1549	<p>4 november: De besluiten van de Rijksdag van Augsburg betreffende de Bourgondische Kreits van 1548 worden in de Nederlanden geproclameerd. Ze bevatten de zogenaamde Pragmatieke Sanctie. In de Nederlanden wordt de opvolging zodanig geregeld dat alle Nederlanden altijd op identieke wijze opgevolgd zullen worden. De Nederlanden zullen op deze manier altijd onder één vorst blijven die ze als één gewest zal besturen. Een mogelijke deling ten gevolge van successies en erfenissen zou namelijk tot hun ondergang leiden. In dit document, door alle gewesten ondertekend, belooft men Filips II als opvolger van Karel V te erkennen.</p> <p>o6: p. 21; 141: p. 167</p>	APG	ZDN NRN	<i>Filips II van Habsburg</i> (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; <i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]
1549	<p>Karel V benoemt Jean de Ligne, graaf van Aremberg tot stadhouder van Friesland, Overijssel, Groningen en Drenthe.</p> <p>35</p>	APG	NRN	<i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Jean de Ligne</i> (1525-1568), Graaf van Aremberg , stadhouder van Friesland, Groningen, Drenthe en Overijssel [1549-1568];
1549	<p>December: Oranje krijgt een nieuwe gouverneur: Jérôme Perrenot de Granvelle, heer van Champagny. Hij is de jongste broer van de latere kardinaal Granvelle. Aanvankelijk kan Oranje het met de beide broers goed vinden.</p> <p>84; 86</p>	APG	NRN	<i>Willem van Oranje</i> (1533-1584) = Willem, graaf van Nassau-Dillenburg [1544-1584], prins van Oranje [1544-1584], stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1559-1567], [1572-1584], stadhouder van Friesland en Overijssel [1580-1584]; <i>Jérôme Perrenot de Granvelle</i> , heer van Champagny (1524-1554); <i>Antoine Perrenot de Granvelle</i> (1517-1586), bisschop van Atrecht, later kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, staatssecretaris en grootzegelbewaarder van Karel V, een van de belangrijkste adviseurs van Filips II, later van Margaretha van Parma

1549	-1569: Viglius , die de onderhandelingen met de Rijksdag over de Bourgondische Kreits geleid had, wordt nu na de afronding ervan (zie ook 1548), benoemd tot voorzitter van de Geheime Raad. 35	APG	ZDN	<i>Viglius ab Aytta Zuichemus = Wigle van Aytta van Swichum</i> (1507-1577), rechtsgeleerde en humanist, voorzitter van de Geheime Raad [1549-1569].
1549	Karel V lijft Grave en het Land van Cuyk definitief bij het hertogdom Brabant in. Het is een belangrijke grensvesting van waaruit tijdens de Opstand de Noordelijke Nederlanden regelmatig bedreigd zullen worden. 35	APG	ZDN NRN Bra	
1549	Franciscus Sonnius benoemd tot inquisiteur voor Holland, Zeeland, Overijssel, Friesland en Groningen. Hij is een tamelijk gematigd man. In 1558-59 zal hij in Rome onderhandelingen voeren over een nieuwe indeling van de bisdommen in de Nederlanden. 35	GKS	NRN	<i>Franciscus Sonnius</i> (1507-1576), priester, kannunik, theoloog, adviseur, inquisiteur voor Holland, Zeeland, Overijssel, Friesland en Groningen [1549-1557]

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 49	Owp	Lnd	Bio
1549	11 september: Blijde inkomst van Filips II in Antwerpen. De stadsversieringen, gemaakt onder leiding van Frans Floris, betekenen een doorbraak voor wat betreft het schilderen van niet-religieuze onderwerpen. Vanaf nu zullen ook voorstellingen, ontleend aan de mythologie of aan het verleden, op grotere schaal geschilderd gaan worden. 119: p. 21	SCK	ZDN	<i>Filips II van Habsburg</i> (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; <i>Frans Floris</i> (1516-1570), schilder, tekenaar, prentkunstenaar en ontwerper van wandtapijten, werkzaam in Antwerpen en Rome
1549	De Fransman Christoph Plantin (Christoffel Plantijn), afkomstig uit Saint-Avertin bij Tours, vestigt zich in Antwerpen als boekbinder. 56: p. 316	BDG	ZDN Awp	<i>Christoffel Plantijn</i> (1520-1589), vermaard drukker en uitgever, werkzaam in Antwerpen en vanaf 1576 in Leiden
1549	Antonis Mor van Dashorst, hofschilder van Karel V en van Maria van Hongarije, schildert <i>Portret van Antoine Perrenot de Granvelle</i> , bisschop van Atrecht, raadgever aan het Brusselse hof en tevens groot kunstkenner. Mor was rond dit jaar bij Granvelle in dienst getreden, en werd ook door hem geïntroduceerd bij Maria van Hongarije. Granvelle's op Italië gerichte smaak had een beslissende invloed op de artistieke voorkeuren aan het hof. (Wenen, Kunsthistorisches Museum). 28: p. 20; 33: p. 280, 282, ill.; 56: p. 114, 294-295, ill.	SCK	ZDN Bsl	<i>Anthonis Mor van Dashorst</i> (Anthonie, Anthonis etc., of Antonio Moro (1516/19-1575), Noord-Nederlands (portret)schilder, werkzaam o.a. in Utrecht, Antwerpen, Brussel en Engeland; <i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Maria van Hongarije</i> (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526],

				landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Antoine Perrenot de Granvelle</i> (1517-1586), bisschop van Atrecht, later kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, staatssecretaris en grootzegelbewaarder van Karel V, een van de belangrijkste adviseurs van Filips II, later van Margaretha van Parma
	<p>1. Maarten van Heemskerck schildert een <i>Drieluik met de kruisiging</i>, dat veel elementen ontleent aan zijn eerdere schilderijen met dit onderwerp. (St. Petersburg, Hermitage).</p> <p>2. <i>De oprichting van de koperen slang</i>, een grisaille die zich waarschijnlijk oorspronkelijk op de buitenzijde van een van de luiken van <i>Drieluik met de kruisiging</i> bevond. <i>De oprichting van de koperen slang</i> vertoont een aantal virtuoos geschilderde, door elkaar kronkelende naaktfiguren, geïnspireerd op Michelangelo's <i>Koperen slang</i> in de Sixtijnse kapel en op die van het beroemde Griekse beeld uit de Oudheid, de <i>Laokoöngroep</i>. (Amsterdam, collectie P.W.L. Russell). 28: p. 255-257, ill.</p>	SCK	NRN	<i>Maarten van Heemskerck</i> (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; <i>Michelangelo Buonarroti</i> (1475-1564), beeldhouwer, schilder, architect, dichter
1549	<p>Hans Vredeman de Vries helpt Pieter Coecke van Aelst bij de decoratie van de triomfbogen ter gelegenheid van de blijde inkomst van Karel V en Filips II in Antwerpen. Vredeman de Vries was in 1527 in Leeuwarden geboren. Na een studietijd in zijn geboortestad bij een glasschilder en in Kampen gaat hij in 1546 naar Mechelen waar hij leert te schilderen met waterverf op doek, een specialiteit van deze stad. Na verblijven in Kollum (Friesland), en weer Mechelen vestigt hij zich in 1561 in Antwerpen. In 1570 moet hij vanwege zijn religieuze overtuiging Antwerpen verlaten. Tijdens zijn verder zwervend bestaan door de Duitse landen en de Nederlanden zal hij zich ontwikkelen tot een van de belangrijkste schilders van architectuurvoorstellingen. Maar vooral met zijn publicaties op het gebied van de architectuur en zijn ornamentenprenten zal hij een enorme invloed hebben op de bouwkunst en op de versiering van gebouwen in heel West- en Noord-Europa. 133, <i>Wikipedia</i></p>	BKM SCKT TKP	NRN ZDN Awp DLD	<i>Hans Vredeman de Vries</i> (1527-1604), Noord-Nederlands architect, vestingbouwdeskundige, architectuurtheoreticus, tekenaar en schilder; <i>Pieter Coecke van Aelst</i> (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten; Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal
1549	<p>Jan van Scorel wordt door het stadsbestuur van Utrecht belast met het leiden van de werkzaamheden voor de decoratie bestemd voor de intocht van Filips II. In deze tijd houdt hij zich ook bezig met het ontwerpen van een baggerschip. 28: p. 180</p>	SCK WTO	NRN Utr	<i>Jan van Scorel</i> (1495-1562), Noord-Nederlands schilder en tekenaar, belangrijk vertegenwoordiger van de renaissance in de Nederlanden; Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal

1549	Maarten van Heemskerck maakt etsontwerp <i>Apollo en de muzen</i> . Het is de eerste keer dat in de noordelijke Nederlanden de negen godinnen van de zang en de poëzie, die in gezelschap van Apollo dansen en zingen, worden verbeeld. 28: p. 321, ill.	TKP	NRN	Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem
1549	(ca.): Maarten van Heemskerck ontwerpt rond deze tijd <i>prenten in serievorm</i> met verhalen uit het bijbelboek Genesis, bijvoorbeeld <i>De geschiedenis van Juda en Tamar</i> , <i>De geschiedenis van Judith</i> en <i>De geschiedenissen van Abraham, van Isaak en van Jacob</i> . De series bestaan uit etsen en zijn in staand formaat uitgevoerd. Het is voor het eerst dat deze verhalen zo gedetailleerd worden verbeeld. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet, en Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen). 28: p. 260-261, ill.	TKP	NRN	Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem
1549	1. Dirck Volckertsz. Coornhert maakt ets naar Maarten van Heemskerck <i>Het gevaar van de menselijke ambitie</i> . De moralistische strekking is dat hoe hoger men wil opklimmen, des te dieper zal men vallen. (Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen). 113: p. 47, ill. 2. Idem <i>Waarschuwing tegen arrogantie en onverdiende eer</i> . In een antiek landschap vervoert een ezel het beeld van de godin Isis. Een groep mensen is neergeknield om haar te aanbidden. De ezel denkt dat de eerbewijzen hem gelden, en daarom wordt hij door de ezeldrijver geslagen. De voorstelling is ontleend aan de <i>Emblemata</i> van Andrea Alciati uit 1547. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 72: p. 18-22, ill.	TKP	NRN	Dirk Volckertsz. Coornhert (1522-1590), Noord-Nederlands theoloog, geleerde, publicist, graveur en musicus; Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Andrea Alciati (1492-1550), Italiaans rechtsgeleerde, humanist en publicist.
1549	De beeldhouwer Leone Leoni uit Milaan werkt in dienst van Karel V aan het hof in Brussel. Daar maakt hij een hele reeks beelden en borstbeelden, zowel in marmer als in brons, van Karel V, Filips II en Maria van Hongarije. Ook zorgt hij er voor dat Maria van Hongarije kostbare kopieën van antieke beelden in haar bezit krijgt. Bekend is vooral het beeld dat Leone Leoni maakt (tussen 1549-1555) van Karel V als bedwinger van de razernij. De vorst is in wapenrusting, de razernij is voorgesteld als een blote man, die in kettingen geslagen is. (Madrid, Prado). 56: p. 110-111, 294, ill.; 33: p. 287; 61: p. 143, ill.; 111: p. 256, ill.	BHK	ITL ZDN	Leone Leoni (1509-1590), beeldhouwer en medailleur, hofkunstenaar van Karel V van Habsburg (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; Maria van Hongarije (1505-1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]

1549	<p>Michel Scherrier, beeldhouwer afkomstig uit Poperinge, maakt monumentaal ligbeeld van aartsbisschop Jean Carondelet voor diens grafmonument in renaissancestijl, gebouwd door Lanceloot Blondeel. Het is bestemd voor het koor van de Sint Donaaskerk in Brugge. Deze kerk werd in 1799 afgebroken, en het grafmonument ontmanteld. Het bewaard gebleven beeld toont de bisschop slapend op zijn linkerzij, en bevindt zich nu in de Sint-Salvatorskathedraal in Brugge.</p> <p>Carondelet bekleedde hoge bestuurlijke functies, hij was een vertrouwensman van Margaretha van Oostenrijk, bevriend met Erasmus en vanaf 1520 proost van het kapittel van Sint Donaas en (bijgevolg) kanselier van Vlaanderen. Michel Scherrier maakte ook het grafmonument in het Annunciatenklooster waarin het hart van Margaretha van Oostenrijk wordt bewaard, en negen stenen beelden aan de ingang van de Heilige Bloedkapel, ook weer naar ontwerp van Lanceloot Blondeel, beide te Brugge.</p> <p>120: p. 303-304, ill.; 121: p. 223, ill.; <i>Website Grafmonument van Jean II Carondelet; website Lancelot Blondeel: https://docplayer.nl/187121405-Lancelot-blondeel.html</i></p>	BHK BKM	ZDN Brg	<p>Michel Scherrier (?-ca.1565), beeldhouwer in Brugge; Jean Carondelet (1469-1545), Frans geestelijke, belangrijk politicus en rechtsgeleerde, proost van het kapittel van Sint Donaas in Brugge, aartsbisschop van Palermo (vanaf 1519), lid Geheime Raad; Lanceloot Blondeel (1498-1561), Vlaams schilder, tekenaar, beeldhouwer, ontwerper, bouwkundige, werkzaam in Brugge [1519-1561]; Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; Desiderius Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; Lanceloot Blondeel (1498-1561), Vlaams schilder, tekenaar, beeldhouwer, ontwerper, bouwkundige, werkzaam in Brugge [1519-1561]</p>
1549	<p>Lanceloot Blondeel ontwerpt een drietal toneelpodia en triomfbogen voor de blijde inkomst van Filips II in Brugge in augustus van dit jaar. Ook Michel Scherrier werkt hier aan mee.</p> <p>120: p. 116; <i>website Lancelot Blondeel: https://docplayer.nl/187121405-Lancelot-blondeel.html</i></p>	BHK BKM	ZDN Brg	<p>Lanceloot Blondeel (1498-1561), Vlaams schilder, tekenaar, beeldhouwer, ontwerper, bouwkundige, werkzaam in Brugge [1519-1561]; Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal; Michel Scherrier (?-ca.1565), beeldhouwer in Brugge</p>
1549	<p>(ca.): Bouw van Den Grooten Sot (of het <i>Huis Moelenaere</i>) aan de Sint-Jacobsmarkt in Antwerpen. Traditionele middeleeuwse houtstructuur met overkragende verdiepingen met erkers, rustend op enorme balken, versierd met saters, en geheel in renaissance stijl versierd. In dit vermaarde huis worden ook enkele magistrale gebeeldhouwde renaissance schoorsteenmantels van Pieter Coecke van Aelst geplaatst. Een ervan heeft het Laatste Avondmaal als hoofdvoorstelling (nu in de burgemeesterskamer in het stadhuis van Antwerpen), een andere betreft een voorstelling van Lot en zijn dochters. Na vele doeleinden gediend te hebben is het huis weer opnieuw zoveel mogelijk in oude luister hersteld.</p> <p>139: p. 44-49, 101, ill.</p>	BKM BHK	ZDN Awp	<p>Pieter Coecke van Aelst (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten</p>

1549	(vóór): Voltooiing van de <i>kruis-, ster- en netgewelven in de Lebuïnuskerk</i> in Deventer. Hieraan was in de loop van de 15e en 16e eeuw gewerkt. (Zie ook 1486). 104: p. 155	BKM	NRN Dev	
1549	-1591: Het <i>zuider- en oosterhavenkwartier van Middelburg</i> worden in opeenvolgende fasen uitgebreid. 104: p. 538	BKM	NRN Mid	

Jaar	15 GESCHIEDENIS 50	Owp	Lnd	Bio
1550	Afkondiging van een zeer streng plakkaat tegen de hervorming in de Nederlanden, het zogenaamde bloedplakkaat. Het zet op alle mogelijk overtredingen inzake ketterij de doodstraf. Van degenen die berouw tonen moeten de mannen onthoofd en de vrouwen levend begraven worden. Halstarrigen dienen levend verbrand te worden. De belangrijkste nieuwe bepaling is dat de inquisiteurs door de keizer geautoriseerd worden en de lokale overheden gesommeerd om met hen samen te werken. Dit wordt ervaren als inbreuk op de privileges, en vanaf nu spreekt men dan ook over invoering van de 'Spaanse' inquisitie. Ook met de bepaling dat nieuwe inwoners van steden met een internationaal publiek (Antwerpen), een certificaat van rechtgelovigheid van de pastoor van hun oude woonplaats moeten overleggen is men niet gelukkig. De steden gaan nu tot tegenwerking over. Zelfs de bepaling dat verklikkers een deel van de confiscatie zullen krijgen, werkt niet. Men blijft solidair en in verzet. 01; 48: p. 20	GKS	NRN ZDN	
1550	Karel V vergist zich in het enorme verzet van de steden tegen zijn nieuwste plakkaat betreffende de ketters. Met name het instituut van de inquisiteur ervaart men als in strijd met de 'costumen'. Men laat verstaan dat de keizer, die immers de eed op de costumen heeft afgelegd, de stedelijke autonomie niet mag aantasten. In veel gevallen wordt zelfs de publicatie van het plakkaat achterwege gelaten. In Antwerpen pleegt men overleg met de buitenlandse kooplieden over hun reactie. Aangezien velen van hen verdacht zijn, is het stadsbestuur bang dat ze zullen vertrekken, wat zeer schadelijk voor de handel van de stad zou zijn. 110: p. 265-266	GKS ESG	NRN ZDN Awp	Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]

1550	<p>7 juli: Een afvaardiging van de stad Antwerpen bezoekt de landvoogdes, Maria van Hongarije, i.v.m. het nieuwe plakkaat tegen de ketterij. Men betoogt dat invoering van de inquisitie en het vragen van certificaten van rechtgelovigheid aan buitenlandse kooplieden de handel ernstig zal schaden. Bovendien is het tegen de costumen. Het plakkaat van 29 april is nog steeds niet gepubliceerd, maar de inquisiteurs hebben al hun instructies ontvangen. Men wil nu weten wat deze inhouden, omdat men de invoering van een Spaanse Inquisitie vreest en van een dergelijk 'Hispanicum virus' wil men verschoond blijven. De landvoogdes antwoordt dat het er slechts om gaat de kettervervolging te verscherpen, en dat is iets anders dan het invoeren van een Spaanse inquisitie. Wat de certificaten betreft zegt zij dat men dit niet al te letterlijk moet nemen. Als er maar een document is van hun goede faam en als zij maar naar onze godsdienst leven, dan zullen zij te allen tijde met rust gelaten worden. Uitstel van publicatie van het plakkaat kan zij niet beloven. Overigens weigert ook de Raad van Brabant zijn zegel aan het plakkaat te hechten. 110: p. 266</p>	GKS ESG	ZDN Awp	<p><i>Maria van Hongarije</i> (1505- 1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]</p>
1550	<p>Nadat Maria van Hongarije de Antwerpse delegatie ontvangen heeft, wendt ze zich onmiddellijk schriftelijk tot Karel V. De keizer begrijpt dat er ditmaal haast geboden is en schrijft op 29 juli terug. Wat de inquisitie betreft denkt hij dat Maria dit wel zal hebben opgelost of nog oplossen zal. Het is immers maar een kwestie van naam. Wat de kooplui in Antwerpen betreft, men moet hen beloven dat ze niets te vrezen hebben als zij in Antwerpen maar "katholiek en zonder ergernis" leven. 110: p. 267</p>	GKS ESG	ZDN Awp	<p><i>Maria van Hongarije</i> (1505- 1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1550	<p>Eind augustus licht Maria van Hongarije te Augsburg Karel V persoonlijk in over het verzet tegen het nieuwe plakkaat betreffende de kettters. Resultaat: op 25 september wordt een nieuwe tekst gepromulgeerd. Hierin wordt niet meer over inquisiteurs gesproken, maar over geestelijke rechters. En voor de buitenlandse kooplieden worden uitzonderingen voorzien "naer de costuymen van de plaetsen respectievelyck". Een certificaat van rechtgelovigheid wordt van hen niet meer geëist. De Antwerpse magistraat verklaart zich na lang overleg bereid het plakkaat af te kondigen op voorwaarde dat "onze kooplieden en ingezetenen zouden blijven genieten van hun oude vrijheden en voordelen". 110: p. 269</p>	GKS ESG	ZDN Awp	<p><i>Maria van Hongarije</i> (1505- 1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]; <i>Karel V</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1550	<p>Ca: Rogier de Tassis, deken van het Kapittel van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal, maakt verslag over de godsdienstige situatie in Antwerpen: Er is geen gebrek aan goede pastoors en kanselredenaars, maar de burgers gaan gewoon hun eigen gang. Men laat te veel</p>	GKS	ZDN Awp	<p><i>Rogier de Tassis</i> (1513-1593), Zuid-Nederlands geestelijke</p>

	vreemdelingen met verkeerde ideeën binnen en iedereen praat in grote vrijheid over godsdienstige zaken. Verdachte boekjes worden uitgeven en er bestaan veel verdachte herbergen, de jeugd loopt s'avonds in groepsverband opruiende liedjes te zingen. Zelfs protestantse predikanten verblijven, zij het steeds tijdelijk, regelmatig in de stad. Met de vasten wordt de hand gelicht etc. 110: p. 260-261			
1550	Johannes Wier benoemd tot lijfarts van hertog Willem III van Kleef. Aan diens hof heerst een tolerante, Erasmiaanse sfeer ten opzichte van zowel katholieken als protestanten. Belangrijke politieke en religieuze vluchtelingen vinden er een toevluchtsoord. Wier is de eerste arts die de heksenwaan en de heksenprocessen in het openbaar bestrijdt. Het bestaan van heksen ontkent hij überhaupt. Zijn inzichten dragen ertoe bij dat het verbranden van heksen in Nederland eerder zal ophouden dan elders. 35; <i>Wikipedia</i>	JUR GKS	NRN DLD	Johannes Wier (1515-1588), Brabants geneesheer, grondlegger van de psychiatrie; Willem V van Kleef (1516-1592), hertog van Kleef, Berg en Gulik [1539-1592], hertog van Gelre [1539-1543]
1550	Vluchtelingen uit de Nederlanden in Engeland krijgen toestemming om de voormalige augustijner kloosterkerk (Austin Friars) in Londen in gebruik te nemen. In deze kerk houdt de Gentenaar Marten Micronius de eerste preek. Micronius, die uit Vlaanderen was gevlucht vanwege zijn protestantse opvattingen, had medicijnen in Zürich en theologie te Bazel bij Heinrich Bullinger gestudeerd. Hij zal een belangrijk bestrijder van de wederdopers worden en na vele omzwervingen in Emden belanden. 129: p. 61	GKS	ZDN NRN GBR	Marten Micronius = <i>Martin De Kleyne</i> , <i>Marten Micron</i> , <i>Maarten de Cleyne</i> (ca.1500-1559), arts, theoloog en calvinistisch publicist uit Gent; Heinrich Bullinger (1504-1575), Zwitsers protestants theoloog en belangrijk hervormer
1550	Johannes Anastasius Veluanus, pastoor te Garderen op de Veluwe, wordt in Arnhem veroordeeld wegens ketterse sympathieën. In 1553 wordt hij na druk door zijn familie en met toestemming van de landvoogdes uit de gevangenis vrijgelaten, op voorwaarde dat hij in het katholieke Leuven theologie gaat studeren. Vandaar vlucht hij al na enkele dagen naar Duitsland. Met de katholieke kerk heeft hij nooit gebroken. 35; <i>www.biografischwoordenboek gelderland.nl</i>	GKS	NRN	Johannes Anastasius Veluanus = <i>Jan Gerritsz Verstege</i> (1520-1570), katholiek, maar hervormingsgezind geestelijke uit Gelre.
1550	In Leuven, centrum van de katholieke reformatie in de Nederlanden, wordt de eerste Indices Librorum Prohibitorum , een lijst met verboden boeken, door Karel V bindend verklaard voor de gehele Nederlanden. In 1558 laat Filips II een aangevulde versie verschijnen. 97: p. 20	GKS BDG	ZDN NRN	Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en

				Portugal
1550	Er wordt een edict uitgevaardigd om de marranen (bekeerde joden) uit Antwerpen te verbannen, omdat ze ervan worden beschuldigt de protestanten te helpen. Het edict wordt pas opgeheven met de Vrede van Westfalen in 1648. 156	GKS ESG	ZDN Awp	
1550	Om reden van bezuinigingen heft Willem van Oranje zijn hofhouding te Breda op. De prijzen stijgen sterk, terwijl zijn inkomsten daarmee geen gelijke tred houden. Hij leeft boven zijn stand, ook omdat men van hem verwacht een grootse staat te voeren. Overigens kampt vrijwel de hele Europese adel met dit probleem. Oranje zal nu voor anderhalf jaar aan het hof te Brussel verblijven. 84; 87: p. 21	ESG	NRN ZDN Bsl	<i>Willem van Oranje</i> (1533-1584) = Willem, graaf van Nassau-Dillenburg [1544-1584], prins van Oranje [1544-1584], stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht [1559-1567], [1572-1584], stadhouder van Friesland en Overijssel [1580-1584]; <i>Willem I van Nassau-Dillenburg</i> (1487-1559), graaf van Nassau-Dillenburg, Katzenelnbogen en Dietz
1550	Rond het midden van de eeuw bevinden zich ongeveer 300 handelaren uit Castilië in Antwerpen. Zij hebben voor 85 à 90% de handel tussen Vlaanderen en Castilië in handen. Al sinds de 15e eeuw was de handel tussen de Noord-Spaanse havens en Vlaanderen de spil van de internationale handel van Castilië. Castilië importeert overwegend hout en graan en vooral de beroemde Vlaamse laken stoffen. Het land exporteert ijzer uit Biskaje en in het bijzonder de kwalitatief hoogstaande wol van het Merinoschaap naar Vlaanderen. 137: p. 79	ESG	ZDN Awp SPJ	
1550	In het gewest Holland maakt de adel slechts 2,9 pro mille van de bevolking uit, een fractie vergeleken met dat in de omringende landen. 28: p. 20	ESG	NRN Hol	
1550	-1559: De tulpenbol wordt vanuit Constantinopel in Wenen ingevoerd. (Zie ook 1593). 22: p. 194	ESG	OHG TRK	
1550	De armenschool in Brugge telt 230 kinderen. Door het geven van onderwijs wil men de criminaliteit onder de jeugd in de steden bestrijden. 06: p. 15	ESG WTO	ZDN Brg	
1550	-1575: <i>Hadrianus Junius</i> , klassiek filoloog, filosoof, medicus en historicus is werkzaam in Haarlem. Hij had gestudeerd aan de Latijnse school van Haarlem en aan de universiteiten	WTO TKP	NRN Hlm	<i>Hadrianus Junius</i> = <i>Adriaen de Jonghe</i> (1511-1575), Noord-Nederlands humanistisch geleerde; <i>Desiderius</i>

	<p>van Leuven en Bologna. Hij wordt in zijn tijd beschouwd als de meest geleerde humanist na Erasmus. Onder zijn vrienden en kennissen telt hij geleerden als Johannes Sambucus, Janus Dousa, Benito Arias Montano, Dirck Volckertsz. Coornhert, Christoffel Plantijn, de graveur Filips Galle en de schilder Maarten van Heemskerck. 28: p. 323; 72: p. 15</p>	BDG	<p>Erasmus (1469-1536), humanistisch geleerde, filosoof, theoloog, vertaler; Johannes Sambucus (1531-1584), Hongaars arts en historicus; Janus Dousa = <i>Johan van der Does</i> (1545-1604, staatsman, historicus en dichter; Benito Arias Montano (1527-1598), Spaanse theoloog en oriëntalist; Dirk Volckertsz. Coornhert (1522-1590), Noord-Nederlands theoloog, geleerde, publicist, graveur en musicus; Christoffel Plantijn (1520-1589), vermaard drukker en uitgever, werkzaam in Antwerpen en vanaf 1576 in Leiden; Filips Galle (1537-1612), befaamd graveur en prentuitgever, werkzaam in Haarlem en vanaf 1569/70 in Antwerpen; Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem</p>
--	---	-----	---

Jaar	15 KUNST en CULTUUR 50	Owp	Lnd	Bio
1550	<p>29 april: In de Nederlanden neemt naast de kerkelijke censuur de wereldlijke censuur steeds meer toe. Zo bepaalt Karel V bij Edict van 29 april dat een drukker een drukkersoctrooi nodig heeft. Hiervoor vereist zijn: a. een attest van orthodoxie, b. een attest van goed gedrag, en c. een attest van vakbekwaamheid, af te geven door de geestelijke overheid en de wereldlijke overheid en door het erkende ambachtsgilde. Hierdoor kan de overheid een greep houden op de publicatiestroom. BMGN, 1, 113, 1998, p. 4-5</p>	BDG GKS	ZDN NRN	<p>Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]</p>
1550	<p>In Leuven, centrum van de katholieke reformatie in de Nederlanden, wordt de eerste Indices Librorum Prohibitorum, een lijst met verboden boeken, door Karel V bindend verklaard voor de gehele Nederlanden. In 1558 laat Filips II een aangevulde versie verschijnen. 97: p. 20</p>	BDG GKS	ZDN NRN	<p>Karel V (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal</p>
1550	<p>(ca): In Antwerpen richt Hieronymus Cock een prentuitgeverij op: 'In de Vier Winden' ('Aux Quatre Vents'). Tot aan zijn dood in 1570 is dit de belangrijkste prentuitgeverij in de Nederlanden, te vergelijken met die van Christoffel Plantijn voor boeken. Min of meer</p>	BDG APG	ZDN NRN Awp	<p>Hieronymus Cock (1518-1570), graveur, drukker, prentuitgever in Antwerpen; Christoffel Plantijn (1520-1589), vermaard drukker en uitgever, werkzaam in</p>

	<p>concurrenten in Antwerpen zijn Hans Liefrinck en Gerard de Jode. Cock geeft prenten uit naar ontwerpen van Italiaanse en Franse kunstenaars en prenten van italianiserende Vlaamse en Hollandse schilders zoals Lambert Lombard, Frans Floris en Maarten van Heemskerck. Verder publiceert hij ornamentprenten van Cornelis Floris en Hans Vredeman de Vries, en landschappen en religieuze en moraliserende prenten naar Pieter Brueghel. Ook geeft hij landkaarten uit, waarbij hij zelf betrokken is als graveur. 76: p. 17 ff.; 78: p. 11, 14</p>		<p>Antwerpen en vanaf 1576 in Leiden; Hans Liefrinck (1538-1573), prentuitgever, graveur; Gerard de Jode (1509-1591), drukker en cartograaf; Lambert Lombard (1505-1566), schilder, tekenaar, architect, dichter, archeoloog, hofschilder, hoofdzakelijk werkzaam in Luik; Frans Floris (1516-1570), schilder, tekenaar, prentkunstenaar en ontwerper van wandtapijten, werkzaam in Antwerpen en Rome; Maarten van Heemskerck (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem; Cornelis Floris II = Cornelis Floris de Vriendt (1514-1575), Zuid-Nederlands beeldhouwer, architect, prentkunstenaar, tekenaar, graveur en ontwerper; Hans Vredeman de Vries (1527-1604), Noord-Nederlands architect, vestingbouwdeskundige, architectuurtheoreticus, tekenaar en schilder; Pieter Brueghel de Oude (1525/1530-1569), vermaard schilder en tekenaar, werkzaam in Mechelen, Antwerpen en Brussel; maakte behalve (allegorische) boerentaferelen ook landschappen, taferelen geïnspireerd op de klassieke oudheid en Bijbelse taferelen</p>
1550	<p>(ca.): 1. De anonieme Meester van de verloren zoon schildert <i>De verloren zoon</i>, zijn hoofdwerk waarnaar hij genoemd is. Deze schilder, die waarschijnlijk bij Joos van Cleve in de leer was geweest, leidde ca. 1530-1560 in Antwerpen een zeer productief atelier. Het thema van de verloren zoon wordt in dit schilderij, zoals gebruikelijk, in een moraliserend kader gezet, met als strekking dat verkwistend en bandeloos gedrag leidt tot verarming en ondergang, en dat berouw en inkeer alles weer goed maakt. (Wenen, Kunsthistorisches Museum). 56: p. 120, ill.; <i>Wikipedia</i></p> <p>2. <i>De zeven werken van barmhartigheid</i>, een sinds de Middeleeuwen veel voorkomend thema. In dit schilderij worden deze zeven goede werken (de naakten kleden, de hongerigen voeden, de dorstigen te drinken geven, gevangenen en zieken bezoeken, vreemdelingen onderdak geven en de doden begraven) in een moraliserend, eigentijds kader geplaatst. (Valenciennes, Musée des Beaux-Arts). 56: p. 296, ill.; <i>Wikipedia</i></p>	SCK	ZDN Awp <i>Meester van de verloren zoon</i> (-?-), schilder, ontwerper van tapijten en glas-in-lood, werkzaam in Antwerpen [ca.1530-ca.1560]; Joos van Cleve (ca. 1485/90-40/41), Zuid-Nederlands schilder, werkzaam in Antwerpen

1550	(ca.): Lanceloot Blondeel (toegeschreven, misschien samen met Pieter Pourbus) schildert <i>De zeven vreugden van Maria</i> . Spectaculaire ruimtewerking en integratie van de voorstellingen uit het leven van Maria in een architecturaal decor in de vorm van een monumentale triomfboog. Dit bouwwerk is geschilderd in natuurlijke steentinten en is niet, zoals op vroeger werk, goudkleurig. (Doornik, Onze-Lieve-Vrouwekathedraal). 120: p. 183, ill.; 121: p. 116, ill.	SCK	ZDN	Lanceloot Blondeel (1498-1561), Vlaams schilder, tekenaar, beeldhouwer, ontwerper, bouwkundige, werkzaam in Brugge [1519-1561]; Pieter Pourbus (1523/1524-1584), Noord-Zuid-Nederlands schilder, beeldhouwer, tekenaar en cartograaf
1550	1566: In Amsterdam worden zo'n twintig opdrachten gegeven voor schuttersstukken. Uit de periode daarna, tot 1578, is geen enkel schuttersstuk uit deze stad bekend. 22: p. 25	SCK	NRN Ams	
1550	Pieter Aertsen schildert <i>Boerenfeest</i> , het oudst gedateerde van zijn boerentaferelen, waarmee hij grote bekendheid zou verwerven. Ze behoren tot de vroegste voorbeelden van dit genre in de Nederlandse schilderkunst: ze zijn bijvoorbeeld geschilderd ruim voordat Pieter Brueghel, in die tijd nog overwegend landschapskunstenaar, zijn beroemde <i>Boerenbruiloft</i> zou maken. (Wenen, Kunsthistorisches Museum). 27: p. 121; 28: p. 343, 344	SCK	NRN	Pieter Aertsen (1507/08-1575) Noord-Nederlands schilder, voornamelijk werkzaam in Antwerpen, beroemd om zijn keuken- en marktstukken; Pieter Brueghel de Oude (1525/1530-1569), vermaard schilder en tekenaar, werkzaam in Mechelen, Antwerpen en Brussel; maakte behalve (allegorische) boerentaferelen ook landschappen, taferelen geïnspireerd op de klassieke oudheid en Bijbelse taferelen
1550	1552: Anthonis Mor van Dashorst reist in opdracht van Maria van Hongarije naar Spanje en Portugal waar hij portretten maakt van de daar verblijvende leden van het Habsburgse huis. 33: p. 282	SCK	NRN	Anthonis Mor van Dashorst (Anthonie, Anthonis etc., of Antonio Moro (1516/19-1575), Noord-Nederlands (portret)schilder, werkzaam o.a. in Utrecht, Antwerpen, Brussel en Engeland; Maria van Hongarije (1505- 1558), zuster van Karel V, koningin van Hongarije en Bohemen [1522-1526], landvoogdes der Nederlanden [1531-1555]
1550	-1560: Verschijning van een anonieme gravure <i>De contemptu mundi</i> , toegeschreven aan de school van Bernard van Orley. Er hoort een lang gedicht bij en de strekking is het weergeven van de bedroevende staat van kerk en staat, als gevolg van zwakke leiders. Eigenlijk is het een oproep tot hervorming. (Rotterdam, Atlas Van Stolk). 10: p. 48, ill.	TKP	ZDN	Bernard van Orley (ca.1490-1541), Zuid-Nederlands schilder, ontwerper, hoofdzakelijk werkzaam in Brussel, hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en haar opvolgster Maria van Hongarije;
1550	1556: Giorgio Ghisi uit Mantua is werkzaam als graveur in 'De Vier Winden', de	TKP	ZDN	Giorgio Ghisi (1520-1582), graveur uit Mantua, ook

	<p>prentuitgeverij van Hieronymus Cock in Antwerpen. Door zijn spectaculaire prenten op groot formaat zullen de monumentale werken uit de Italiaanse Renaissance in de Nederlanden bekend worden. Hij begint met Rafaëls School van Athene, een fresco in de Stanza della Segnatura in het Vaticaan. Cock krijgt daarmee meteen een naam als progressief uitgever. Behalve naar Rafaël maakt Ghisi voor Cock prenten naar Agnolo Bronzino (<i>Geboorte van Christus</i>, 1553), Giovanni Battista Bertani (<i>Oordeel van Paris</i>, 1555) en een <i>Laatste Avondmaal</i> naar Lambert Lombard, 1551). 78: p. 18-19, ill.; 76: p. 17; <i>Wikipedia</i></p>	BDG	ITL	<p>werkzaam in Antwerpen en Frankrijk; Hieronymus Cock (1518-1570), graveur, drukker, prentuitgever in Antwerpen; Rafaël = <i>Raffaello Sanzio</i> (1483-1520), schilder en architect uit de hoogrenaissance; Agnolo Bronzino = <i>Agnolo di Cosimo</i> (1503-1572), Florentijns maniëristisch schilder, hofschilder/portrettist aan het hof van Cosimo I de' Medici; Giovanni Battista Bertani (1516-1576), Italiaans schilder en architect uit de late Renaissance; Lambert Lombard (1505-1566), schilder, tekenaar, architect, dichter, archeoloog, hofschilder, hoofdzakelijk werkzaam in Luik</p>
1550	<p>Uitgave te Antwerpen van <i>'De seer wonderlijcke, schoone, triumphelijcke incompst van den hoogmoghenden Prince Philips inde stadt van Antwerpen, anno 1549</i>. Het is een beschrijving van de blijde inkomst van Filips II in Antwerpen op 11 september 1549 door Cornelis Grapheus, de stadssecretaris van Antwerpen. Pieter Coecke van Aelst maakt voor deze uitgave 29 houtsneden met afbeeldingen van triomfbogen en andere feestversieringen met renaissance-motieven. Hierin zijn ook voor het eerst prenten met rolwerk met grotesken opgenomen. (Amsterdam, Universiteitsbibliotheek). 33: p. 251, ill.</p>	TKP BDG	ZDN Awp	<p>Pieter Coecke van Aelst (1502-1550), Vlaams schilder, beeldhouwer, prentkunstenaar, architect, tekenaar, ontwerper van goudsmeedwerk en wandtapijten; Filips II van Habsburg (1527-1598), heerser over Castilië en Aragón (Spanje), Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden [1555-1581] en Portugal.</p>
1550	<p>1. Cornelis Anthonisz maakt houtsnede <i>De trap des levens</i>: op een trap in de vorm van een soort poortgebouw worden de leeftijden van de mens uitgebeeld in tien opeenvolgende decaden. Iedere 'leeftijd' heeft ook een daarbij passend dier te zien dat die levensfase karakteriseert. De vijftiger is bijv. zo sluw als een vos. Anthonisz. sluit aan bij een bekende traditie, maar voegt ook nieuwe elementen toe. Daardoor wordt zijn prent weer een voorbeeld voor andere kunstenaars. (Amsterdam, Rijkprentenkabinet). 28: p. 279-280, ill. -1551: 2. De portretreksen <i>De graven van Holland</i> en <i>De heren van Brederode</i> (Wenen, Graphische Sammlung Albertina (graven) en (heren) Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 28: p. 274, ill.; 51: p. 116, ill.</p>	TKP BDG	NRN	<p>Cornelis Anthonisz (ca.1499-1553), Amsterdams cartograaf, graveur en schilder</p>
1550	<p>(ca.): Cornelis Bos maakt gravure <i>Triomfwagen met stroomgod</i> met grotesken in rolwerk. Behoort tot een serie van acht fantastische wagens en tot de hoogtepunten van de ongeveer 120 ornamentprenten die hij gemaakt heeft. (Zie ook 1546). (Amsterdam, Rijksmuseum,</p>	TKP	NRN	<p>Cornelis Bos (1506/1510-1556), Noord-Nederlands schilder, prentkunstenaar, tekenaar, drukker, prentuitgever, werkzaam o.a. in Antwerpen, Rome, Parijs</p>

	Rijksprentenkabinet). 28: p. 241-242, ill.			en Fontainebleau
1550	<p>1: Dirck Volkertsz. Coornhert graveert <i>De onbeteugelde wereld</i>, een serie van zeven platen naar Maarten van Heemskerck. Het zijn allegorische voorstellingen van de 'wereld', of de mensheid, telkens uitgebeeld door een op hol geslagen paard met een wereldbol, die personificaties van Rechtvaardigheid, Kennis, Liefde etc. van zich afwerpt. (Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen). 76: p. 103, 123, 135, ill.</p> <p>2. Een serie van veertien prenten naar Maarten van Heemskercks ontwerp <i>De weg naar de hemelse zaligheid</i>. Hierin wordt getoond hoe de mens via opeenvolgende stadia vanuit zijn positie als zondaar door Gods genade, zelfkennis, lijdzaamheid en onbaatzuchtige liefde de hemelse zaligheid deelachtig kan worden. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 52: p. 195-196, ill.</p> <p>3. Een serie van vier prenten <i>De nutteloosheid van hoop op geld</i>: hij die onder de invloed van de duivel alleen maar rijkdom wil verwerven, komt bedrogen uit wanneer zijn stervensuur heeft geslagen. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 113: p. 48, ill.</p>	TKP	NRN	<i>Dirk</i> Volckertsz. Coornhert (1522-1590), Noord-Nederlands theoloog, geleerde, publicist, graveur en musicus; <i>Maarten van Heemskerck</i> (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem
1550	(ca.): Lanceloot Blondeel ontwerpt een grafmonument voor Margaretha van Oostenrijk. Margaretha was in 1530 gestorven in Mechelen en begraven in het koninklijk klooster van Brou bij Bourg-en-Bresse. Bij testament had ze echter bepaald dat haar hart in het door haar gestichte Annunciatenklooster in Brugge en de ingewanden in Mechelen begraven moesten worden. Pas in 1550 stelt Karel V er geld voor beschikbaar. Blondeel moet een ontwerp maken voor beide monumenten, die er hetzelfde zouden moeten uitzien. Het monument in Brugge, dat volgens getuigenissen afweek van het originele ontwerp, werd samen met het Annunciatenklooster in 1577 verwoest. Het ontwerp toont een nis waarin een knielende Margaretha met achter zich haar patroonheilige. Daaromheen medaillons met de wapens van haar grootouders, en daaronder een epitaaf. Het werd uitgevoerd door Blondeels zwager Michiel Scherrier. (Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet). 33: p. 240, ill.; 120: p. 184, ill.; 121: p. 117, ill.;	TKP BHK	ZDN Brg Mln	<i>Lanceloot Blondeel</i> (1498-1561), Vlaams schilder, tekenaar, beeldhouwer, ontwerper, bouwkundige, werkzaam in Brugge [1519-1561]; <i>Margaretha van Oostenrijk</i> (1480-1530), hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden [1507-1530]; <i>Karel V van Habsburg</i> (1500-1558), landsheer der Nederlanden [1506-1555], als Karel I koning van Spanje [1516-1556], als Karel V Rooms-Duits keizer [1519-1556]; <i>Michel Scherrier</i> (?-ca.1565), beeldhouwer in Brugge
1550	Cornelis Floris maakt 1. het grafmonument van koning Frederik I van Denemarken, dat geplaatst wordt in de Dom van Schleswig (toen nog Deens gebied). In plaats van de	BHK	ZDN Awp	<i>Cornelis Floris II = Cornelis Floris de Vriendt</i> (1514-1575), Zuid-Nederlands beeldhouwer, architect, prentkunstenaar,

	<p>'pleurants' die in de Bourgondische tijd de sarcofagen omringden, wordt die van Frederik geflankeerd door karyatiden in antieke kledij. Het Antwerpse atelier van Cornelis Floris had een grote klandizie voor grafmonumenten, met name in de Baltische landen. 111: p. 227, 233, ill.</p> <p>2. Stenen sacramentstoren voor de Sint-Leonarduskerk in Zoutleeuw. Dit enorme werk (ca. 18 m. hoog), uit verschillende verdiepingen bestaand en rijkelijk voorzien van renaissance ornamenten en figuratieve voorstellingen, is een van de meesterwerken van Floris en van de beeldhouwkunst in de zuidelijke Nederlanden. Cornelis Floris heeft een groot atelier in Antwerpen en via zijn leerlingen raakt zijn stijl in de tweede helft van de 16e eeuw overal, ook in het buitenland, verspreid.</p>			DNK	tekenaar, graveur en ontwerper; <i>Frederik I van Denemarken</i> (1471-1533), koning van Denemarken en Noorwegen [1523-1533]
1550	<p>Karel V verordonneert dat het gebeente van Karel de Stoute vanuit Nancy (waar hij in 1477 gesneuveld was) naar Brugge moet worden gebracht. In de Onze-Lieve-Vrouwekerk aldaar laat hij een grafmonument voor hem maken in dezelfde laatgotische stijl als van dat van zijn dochter Maria van Bourgondië. Het monument van Karel de Stoute zal naast dat van haar geplaatst worden. (Zie ook 1496 en 1558). 120: p. 45</p>	BHK	ZDN Brg		<i>Karel de Stoute</i> (1433-1477), hertog van Bourgondië etc. [1467-1477]; <i>Maria van Bourgondië</i> (1457-1482), hertogin van Bourgondië etc., vorstin der Nederlanden [1477-1482]
1550	<p>Plaatsing van een schitterende, <i>rijkelijk bewerkte preekstoel</i> in renaissance-stijl in de Grote of Sint-Jacobskerk in Den Haag. Hij is verwant aan de preekstoel in Delft (zie 1548). De maker ervan is misschien dezelfde. 27: p. 86</p>	BHK	NRN Dhg		
1550	<p>-1555: Bouw van het rijk gebeeldhouwde en versierde <i>oxaal in de Cunerakerk</i> in Rhenen. De maker ervan is onbekend, maar het oxaal in de Sint-Waltrudiskerk in Mons (Bergen) van Jacques Dubroeuq diende tot voorbeeld. 23: p. 63-64, ill.</p>	BHK	NRN		<i>Jacques Dubroeuq</i> (1505-1584), Zuid-Nederlands beeldhouwer en architect, een van de belangrijkste kunstenaars uit de hoogrenaissance
1550	<p>-1555: In de Grote- of St. Bartholomeuskerk in Schoonhoven wordt een <i>rijk bewerkt oxaal</i> geplaatst, met voorstellingen uit de levens van Maria en Christus en taferelen die te maken hebben met het misoffer en altaardienst. In de 17e eeuw werd dit oxaal verbouwd tot herenbank. 27: p. 87-88, 90, ill.</p>	BHK	NRN		
1550	<p>(ca.): Arnt van Tricht maakt gepolychromeerd zandstenen <i>Epitaaf van de familie Ros</i>. Dit uit Wageningen afkomstige memoriereliëf is vervaardigd in een overgangsstijl van gotiek</p>	BHK	NRN		<i>Arnt van Tricht</i> (?-1570), beeldhouwer en beeldsnijder, werkzaam in de Zuidelijke Nederlanden, Oostelijke

	naar renaissance, en maakt deel uit van een groep Nederrijnse zandstenen reliëfs. Het echtpaar met hun twee kinderen zit geknield voor een podium met daarop de Heilige Drievuldigheid. Deze groep is ontleend aan een houtsnede met <i>De Heilige Drievuldigheid</i> van Albrecht Dürer uit 1511. Tijdens de beeldenstorm werden de hoofden van de figuren zwaar beschadigd of weggeslagen. (Amsterdam, Rijksmuseum). 28: p. 212-213, ill.			Nederlanden en in Duitsland; <i>Albrecht Dürer</i> (1471-1528), Duits schilder, tekenaar, graveur, kunsttheoreticus en humanist
1550	(ca.): In Brussel laat kardinaal <i>Granvelle</i> een <i>stadspaleis</i> bouwen in de stijl van de Italiaanse hoogrenaissance, met name naar het voorbeeld van de twee onderste verdiepingen van het Palazzo Farnese in Rome, naar ontwerp van <i>Antonio</i> da Sangallo. Het is het eerste paleis dat in deze stijl in de Nederlanden wordt gebouwd. Het werd in het begin van de 20e eeuw gesloopt. 33: p. 282; 139: p. 83	BKM	ZDN Bsl	<i>Antoine Perrenot de Granvelle</i> (1517-1586), staatssecretaris en grootzegelbewaarder van Karel V, kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, een van de belangrijkste adviseurs van Filips II, later van Margaretha van Parma; <i>Antonio da Sangallo de Jonge</i> (1484-1546), Italiaans architect uit de renaissance
1550	(ca.): Verbouwing van <i>kasteel Twickel</i> in Delden in de nieuwe stijl, in opdracht van de Westfaalse edelman <i>Goossen</i> van Raesfelt, gehuwd met <i>Agnes</i> van Twickelo. De eenbeukig frontvleugel met een naar buitenspringende vierkante paviljoentoren heeft een opvallende, rijk gedecoreerde renaissance-ingang uit 1551. De voorgevel is waarschijnlijk ontworpen door een uit Munster afkomstige kunstenaar. 23: p. 155, 156, ill.; 101: p. 127-128, ill.; <i>Wikipedia</i>	BKM	NRN	<i>Goossen van Raesfelt</i> (1499-ca.1580), Westfaals/Twents edelman, drost van Twente [ca.1554-1580]; <i>Agnes van Twickelo</i> (ca.1510-1551), Twents edelvrouw
1550	(na): Aanleg van de laat-gotische kloostergang van de <i>Onze-Lieve-Vrouwekerk</i> in Maastricht. 23: p. 175	BKM	NRN Maa	
1550	(ca)-1558: Aan de zuidzijde van de stad Utrecht worden naar ontwerp van <i>Willem</i> van Noort de stenen bastions Morgenster, Zonneburg, Manenburg en Sterrenburg aangelegd. 23: p. 17	BKM	NRN Utr	<i>Willem</i> van Noort (ca. 1524-1556), stadsarchitect van Utrecht
1550	Bouw van het <i>stadhuis van Sneek</i> . Mooi rechthoekig gebouw waarvan de gevel in de 18e eeuw in Friese rococo-stijl vernieuwd wordt. 104: p. 67; 105: p. 275	BKM	NRN	
1550	-1554: Bouw van het <i>stadhuis van Zierikzee</i> . Natuurstenen gevel met twee topgeveltjes waarin portretmedaillons van Karel V en Filips II. Ook dateert de sierlijke houten bovenbouw uit deze tijd, met het door <i>Pieter</i> van den Gheyn uit Mechelen gegoten carillon.	BKM	NRN ZDN	<i>Pieter van den Gheyn</i> (ca. 1500-1561), Mechels klokkengieter.

	Dit spel van 13 klokken werd in 1964 verplaatst naar de Zuiderhavenpoort. 23: p. 90, 91, ill.; 104: p. 571			
1550	en later: Er komen vertalingen in het Nederlands op de markt van Ovidius, Vergilius en Homerus. Vooral Ovidius' <i>Metamorfosen</i> zullen grote invloed gaan uitoefenen op de Nederlandse schilder- en prentkunst. 64: p. 55	LTM	ZDN NRN	
1550	Dirck Volkertsz. Coornhert publiceert ' <i>t Roerspel der kettersche werelt</i> , een allegorisch stuk dat gaat over het verwerven van rijkdom waarbij uiteindelijk iedereen bedrogen uitkomt, namelijk eeuwig branden in de hel. Het thema is te vergelijken met de prenten van Maarten van Heemskerck. 72: p. 34-35	LTM	NRN	<i>Dirk Volckertsz. Coornhert</i> (1522-1590), Noord-Nederlands theoloog, geleerde, publicist, graveur en musicus; <i>Maarten van Heemskerck</i> (1489-1574), befaamd Noord-Nederlands schilder en tekenaar uit de renaissance, werkzaam in Rome en Haarlem
1550	Rond deze tijd zijn er in de Nederlanden 130 rederijdersgezelschappen, waarvan 72 in Vlaamse steden, 31 in Brabantse en 18 in Noord-Nederlandse steden. 28: p. 16	LTM	ZDN NRN	

TIJDTAFEL PERIODATA
BRONNEN

01	Jansen, H.P.H.	Kalendarium : geschiedenis van de Lage Landen in Jaartallen, Utrecht/Antwerpen, 1979
02	Le Flem, J.P. et al.	La frustración de un imperio (1476-1714), Barcelona, 1982. (T. V van Historia de España, dir. Por Manuel Tuñon de Lara)
03	Augustijn, Corn.	"De opmars van de calvinistische beweging in de Nederlanden", in: Theoretische geschiedenis, vol. 20 (1993), afl. 4, pag. 424-438
04	Verheyden, Alphonse L.E.	Le Conseil des Troubles, Flavion-Florennes, 1981. (DL. 11 van Histoire du Protestantisme en Belgique et au Congo Belge)
05	Parker, G.	Filips II, 's-Gravenhage, 1981
06	Parker, G.	Van beeldenstorm to bestand, Haarlem, 1978
07	Atlas...	Atlas cronológico de historia, Barcelona, 1980.
08	Erlanger, Philippe	De Bartholomeusnacht : 24 augustus 1572, Baarn, 1987 (Jaartallenlijst p. 299-302)
09	G.W. Drost	De Moriscos in de publicaties van staat en kerk : bijdrage tot het historisch discriminatieonderzoek, diss. Leiden, 1984
10	Tanis, James & Horst, Daniel	Images of discord : a graphic interpretation of the opening decades of the eighty years' war / De tweedracht verbeeld : Prentkunst als propaganda aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog, [exhib. cat.], Bryn Mawr, Bryn Mawr College Library / Rotterdam, Atlas van Stolk, Grand Rapids, 1993

11	[Bron niet teruggevonden]	
12	Ploetz, Karl	Kalendarium der Wereldgeschiedenis, Utrecht/Antwerpen, 1979, (5e druk)
13	Baumgart, Fritz	Kalender der kunstgeschiedenis, [vert. uit het Duits], Utrecht/Antwerpen, 1978
14	Janson, H.W.	Wereldgeschiedenis van de kunst : een overzicht van de voornaamste beeldende kunsten van de dageraad der mensheid tot heden, 4e geheel herz. en verm. druk, m.m.v. D.J. Janson, [vert. uit het Engels door J.F. Kliphuis], Den Haag, [1981]
15	Stenclak, M.	Architectuurgids van Nederland : een overzicht van de meest markante bouwwerken, hun ontstaansgeschiedenis, bouwperiode en stijlen, 2nd rev. ed., Rijswijk, 1989
16	Timmers, J.J.M.	Atlas van de Nederlandse beschaving, Amsterdam/Brussel, 1957
17	Piper, David (ed.)	Schilder- en beeldhouwkunst, deel 1, [vert. uit het Engels], Utrecht/Antwerpen, 1986
18	MacHenry, R. & Hori, Y.C. (eds)	The new Encyclopaedia Britannica, 15th ed., Chicago, 1995; onder Architecture. The history of Western [Architecture]
19	Koch, Wilfried	De Europese bouwstijlen, [vert. uit het Duits], Amsterdam/Brussel, 1986
20	Musgrove, John et al. (eds)	Sir Banister Fletcher's A history of architecture, 19th ed., London etc., 1987
21	[Bron niet teruggevonden]	

22	Haak, B.	Hollandse schilders in de Gouden Eeuw, Zwolle, 2003 (herdr.)
23	Vos, Rik & Leeman, Fred,	Het nieuwe ornament : gids voor de renaissance-architectuur en decoratie in de 16de eeuw in Nederland, Den Haag, 1986
24	Falkenburg, R. et al.	Beelden in de late Middeleeuwen en Renaissance (Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek, 45), Zwolle, 1994
25	Taverne, E.R.M	"Stedelijk mecenaat : de Amsterdamse koopman als opdrachtgever en ontwerper van het stedelijk milieu (1613)", in: A.H. Huussen jr. en B. Kempers, In opdracht van de staat. Opstellen over mecenaat en kunst van de Griekse polis tot de Nederlandse natie, Groningen, 1994
26	Kistemaker, Renée & Jonker, Michiel	De smaak van de elite : Amsterdam in de eeuw van de beeldenstorm, [Exhib. Cat.], Amsterdam, Amsterdam Historisch Museum, 1986
27	Kloek, W.Th.; Halsema-Kubes, W. & Baarsen, R.J.	Kunst voor de beeldenstorm : Noordnederlandse kunst 1525-1580, [exhib. cat.], vol. 1, Amsterdam, Rijksmuseum, 's-Gravenhage, 1986
28	Filedt Kok, J.P.; Halsema-Kubes, W. & Kloek, W.Th.	Kunst voor de beeldenstorm : Noordnederlandse kunst 1525-1580, [exhib. cat.], vol. 2, Amsterdam, Rijksmuseum, 's-Gravenhage, 1986
29	Brownstone, David M. & Franck, Irene M.	Timelines of the arts and literature, New York, 1994
30	Groenveld, Simon, and Paul Dirkse	Ketters en papen onder Filips II, [exhib. cat.], Utrecht, Rijksmuseum Het Catharijneconvent, 1986
31	Lemmens, G.Th.M. & Kloek, W.Th	Pieter Aertsen (Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek, 40), Den Haag, 1989

32	Jong, Jan de, et al	Nederland-Italië : relaties in de beeldende kunst van de Nederlanden en Italië 1400-1750) (Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek, 44, Zwolle, 1993
33	Boogert, Bob van den & Kerkhoff, Jacqueline	Maria van Hongarije 1501-1558 : koningin tussen keizers en kunstenaars, [exhib. cat.], Utrecht, Rijksmuseum Het Catharijneconvent / 's-Hertogenbosch, Noordbrabants Museum, Zwolle, 1993
34	Israel, Jonathan	The Dutch Republic : its rise, greatness, and fall 1477-1806, Oxford etc. 1995
35	Volmuller, H.W.J. et al.	Nijhoffs geschiedenislexicon Nederland en België, Den Haag/Antwerpen, 1981
36	[Bron niet teruggevonden]	
37	Thomas, Werner	"De mythe van de Spaanse inquisitie in de Nederlanden van de zestiende eeuw", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 105, 1990, iii, pp. 325-353
38	Lademacher, Horst	Geschichte der Niederlande. Politik - Verfassung - Wirtschaft, Darmstadt, 1983
39	Bakhuizen van den Brink, J.N.; Bruin, C.C. & Dankbaar	Handboek der kerkgeschiedenis, II-IV, Den Haag, 1965-1968
40	Boxer, C.R.	Het profijt van de macht. De Republiek en haar overzeese expansie 1600-1800, Amsterdam, 1988. [Vertaling van The Dutch Seaborn Empire 1600-1800, London, 1965]
41	Dekker, R.M.	"'Getrouwe broederschap': Organisatie en acties van arbeiders in pre-industrieel Holland", in: Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden, 103, 1988, 1, pp. 1-19

42	Soest, H.W. van	"De Hoge Raad van Holland en Zeeland", in: Spieghel Historiae, IX, 1974, pp. 12-17.
43	Groenveld, S.	"Willem II en de Stuarts, 1647-1650", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 103, 1988, 2, pp. 157-181
44	Hoof, J.P.C.M. van	"Met een vijand als bondgenoot : de rol van het water bij de verdediging van het Nederlandse grondgebied tegen een aanval over land", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 103, 1988, 4, pp. 622-651
45	Dekker, C.	"Tussen twee vloedten : de strijd tegen het water in Zeeland bewesten Schelde 1530-1532", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 103, 1988, 4, pp. 607-621
46	Spence, Jonathan	Het geheugenpaleis van Matteo Ricci : de missie van een Jezuïet in China, 1552-1610, Amsterdam, 1984. [Transl. of : The Memorial Palace of Matteo Ricci, New York, 1984]
47	Bleiberg, Germán (ed.)	Diccionario de Historia de España, 3 vols, Madrid, 1981. [1. Ed.: 1979]
48	Wielen, Johan van de	"De inquisitierechtbank van Pieter Titelmans in de zestiende eeuw in Vlaanderen", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 1982, pp. 19-63
49	Mout, M.E.H.N.	"Spiritualisme in de Nederlandse reformatie van de zestiende eeuw", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 111, 1996, nr 3, pp. 297-313
50	Morril, John (ed.)	The Oxford illustrated history of Tudor & Stuart Britain, Oxford/New 1996

51	Kloek, W.Th.	Renaissance en de kunst in de Noordelijke Nederlanden (Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek, 37), Houten, 1986
52	Bulletin...	Bulletin van het Rijksmuseum, 35, 1987. (Serie artikelen n.a.v. de tentoonstelling 'Kunst voor de beeldenstorm', Amsterdam, Rijksmuseum, 1986
53	Janssens, Gustaaf	Brabant in het verweer : loyale oppositie tegen Spanje's bewind in de Nederlanden van Alva tot Farnese, 1567-1578, Kortrijk/Heule, 1989
54	Bok, M.J.	Vraag en aanbod op de Nederlandse kunstmarkt, 1580-1700, (diss.), Utrecht, 1994
55	Mosselveld, J.H.; Janse, H.; Meischke, R. et al.	Keldermans : een architectonisch netwerk in de Nederlanden, 's-Gravenhage/Bergen op Zoom, 1987
56	Lessing, Erich; Schütz, Karl & Kugler, Georg	Die Niederlande : die Geschichte in den Bildern ihrer Maler erzählt von Erich Lessing. Mit Beiträgen von Karl Schütz und Georg Kugler, München, 1985
57	Dunthorne, Hugh	"The Dutch revolt in English political culture, 1585-1660", in Theo Hermans & Reinier Salverda (eds), From revolt to riches : culture and history of the Low Countries, 1500-1700, 1993, pp. 235-247
58	Parente, James A. jr,	"The theatricality of history in the Dutch Golden Age", in Theo Hermans & Reinier Salverda (eds), From revolt to riches : culture and history of the Low Countries, 1500-1700, London, 1993. Pp. 248-267
59	Vandenbroeck, P. et al.	America, bruid van de zon : 500 jaar Latijns-Amerika en de Lage Landen, [exhib. cat.], Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, 1992
60	Bazin, Germain	20.000 jaar beeldhouwkunst, Utrecht/Antwerpen, 1979

61	Stadler, Wolf	De beeldhouwkunst : geschiedenis en ontwikkeling van de beeldhouwkunst in Europa : van prehistorie tot de 21e eeuw, Weert, 1996
62	Molesworth, H.D. & Cannon Brookes, P.	Europese beeldhouwkunst, Den Haag, s.a.
63	Exhib. cat.	De beeldhouwkunst in de eeuw van Rubens, Brussel, Museum voor Oude Kunst, 1977
64	Blankert, A.; Brenninkmeijer-de Rooy, B.; Brown, C. et al.	God en de Goden : verhalen uit de bijbelse en klassieke oudheid door Rembrandt en zijn tijdgenoten, [exhib. cat.], Washington, National Gallery of Arts / Detroit, The Detroit Institute of Arts / Amsterdam, Rijksmuseum, 1980-1981
65	Exhib. cat.	Rembrandt 1669/1969, Amsterdam, Rijksmuseum, 1969
66	Smolderen, Luc	Jacques Jonghelinck. Sculpteur, médailleur et graveur de sceaux (1530-1606), Louvain la Neuve, 1996
67	Vetter, Klaus	Am Hofe Wilhelms von Oranien, Stuttgart, 1992
68	Blankert, A; Slatkes, Leonard J. et al.	Nieuw licht op de Gouden Eeuw : Hendrick ter Brugghen en tijdgenoten, [exhib. cat.], Utrecht, Centraal Museum / Braunschweig, Herzog Anton Ulrich Museum, 1986-1987
69	Lovett, A.W.,	"Some Spanish Attitudes to the Netherlands", in: Tijdschrift voor Geschiedenis, 85, 1972, pp. 17-30
70	Kluiver, J.H. (ed.)	De correspondentie tussen Willem van Oranje en Jan van Nassau, 1578-1584, Amsterdam, 1984
71	Sluijter, Erik J., Enklaar, Marlies & Nieuwenhuizen, Paul	Leidse fijnschilders : van Gerrit Dou tot Frans van Mieris de Jonge, [exhib. cat.], Leiden, Stedelijk Museum, De Lakenhal. Leiden/Zwolle, 1988

72	Veldman, Ilja M.	Leerrijke reeksen van Maarten van Heemskerck, [exhib. cat.], Frans Halsmuseum, Haarlem/Amsterdam, 1986
73	Gilsenbach, Reimar	Weltchronik der Zigeuner. Teil 1: Von den Anfängen bis 1599, Frankfurt a.M., 1994
74	Hecht, Peter	De Hollandse fijnschilders : van Gerard Dou tot Adriaen van der Werff, [exhib. cat.], Rijksmuseum, Amsterdam, 1989
75	Filedt Kok, Jan Piet	"Jacques de Gheyn II. Engraver, designer and publisher, I", in: Print Quarterly, VII, 1990, pp. 248-281
76	Riggs, Timothy & Silver, Larry	Graven images : the rise of the professional printmakers in Antwerp and Haarlem 1540-1640, [exhib. cat.], Evanston, Mary and Leigh Block Gallery, Northwestern University / Chapel Hill, Ackland Art Museum, University of North Carolina, 1993
77	Sellink, Manfred,	Cornelis Cort 'constich plaedt-snijder van Horne in Hollandt' = accomplished plate-cutter from Hoorn in Holland, [exhib. cat.], Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen, 1994
78	Burgers, Jacqueline	In de Vier Winden : de prentuitgeverij van Hieronymus Cock 1507/10-1570 te Antwerpen, [exhib. cat.], Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen, 1988
79	Bakker, Boudewijn & Leeflang, Huigen et al	Nederland naar 't leven : landschapsprenten uit de Gouden Eeuw, [exhib.cat.], Amsterdam, Museum het Rembrandthuis, 1993
80	Falkenburg, Reindert; Filedt Kok, Jan Piet & Leeflang, Huigen	Goltzius-studies: Hendrick Goltzsius (1558-1617) (Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 42-43, 1991-1992, Zwolle, 1993
81	Sutton, Peter C. et al.	Masters of 17th-century Dutch Landscape painting, [exhib. cat.], Amsterdam, Rijksmuseum / Boston, Museum of Fine Arts / Philadelphia, Philadelphia Museum of Art, 1987-1988

82	Bunch, Bryan & Hellemans, Alexander	The timetables of technology. A chronology of the most important people and events in the history of technology, New York etc., 1993
83	Jongh, E. de; Bedaux, J.B.; Hecht, P. & Stumpel, J.	Tot lering en vermaak : betekenissen van Hollandse genrevoorstellingen uit de zeventiende eeuw, [exhib. cat.], Amsterdam, Rijksmuseum, 1976
84	Alfen, H. van	"Dagregister van 's Prinsen levensloop", in Prins Willem van Oranje 1533-1933, Haarlem, pp. 409-452
85	Sutton, Peter C. et al.	Masters of seventeenth-Century Dutch genre painting, [exhib. cat.], Philadelphia, Philadelphia Museum of Art / Berlin, Gemäldegalerie, Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz / London, Royal Academie of Arts, 1984
86	Schenk, M.G.	Willem de Zwijger : verliezer die overwon, Baarn, 1984
87	Wedgwood, C.V.	William the Silent, prince of Orange 1533-1584, London, 1989. [First ed. 1944]
88	Bijl, A. P.	Een Prince van Oraengien : portret van Willem van Oranje, Kampen, 1994
89	Jongh, E. de & Luijten, G.	Spiegel van alledag : Nederlandse genreprenten 1550-1700, [exhib. cat.], Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet, 1997
90	Deursen, A. Th. van	Willem van Oranje : een biografisch portret, Amsterdam, 1995
91	Alfen, H. van,	"De sterfdag en het testament van René de Chalon, prins van Oranje", in: Bijdragen voor Vaderlandse Geschiedenis en Oudheidkunde, 7e reeks, III, 193, pp. 185-200

92	Rachfahl, Felix	Wilhelm von Oranien und der niederländischer Aufstand, 3 Bde, Halle/Den Haag, 1906-1923
93	Blok, P.J.	Prins Willem de Eerste, 2 dln, 1919-1920
94	Blaauwen, A.L. den (red.)	Nederlands zilver = Dutch silver 1580-1830, [exhib. cat.], Amsterdam, Rijksmuseum / Toledo, Ohio, The Toledo Museum of Art / Boston, Museum of Fine Arts, 1979-1980
95	Giltaij, Jeroen & Kelch, Jan	Lof der zeevaart : de Hollandse zeeschilders van de 17e eeuw, [exhib. cat.], Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen / Berlin, Staatliche Museen zu Berlin, Gemäldegalerie im Bodemuseum, 1996-1997
96	Bos, Elly & Haan, Maartje de	Het rijk van Neptunus : maritieme prentkunst rond de Gouden Eeuw, [exhib. cat.], Rotterdam, Maritiem Museum, 'Prins Hendrik', 1996-1997
97	Boheemen, P. van; Lof, N.P.J. van der & Meurs, E.	Het boek in Nederland in de 16e eeuw, [exhib. cat.], Den Haag, Rijksmuseum Meermannno-Westreenianum/Museum van het Boek, 1986
98	Meertens, P.J. & Sayles, Hilary	Nederlandse emblemata : bloemlezing uit de Noord- en Zuidnederlandse emblemata-literatuur van de 16de en 17de eeuw samengesteld door P.J. Meertens met medewerking van Hilary Sayles, Leiden, 1983
99	Luijten, Hans	Verhuld voor 't menselijk oog : embleemboeken uit de Koninklijke Bibliotheek, [exhib. cat.], Den Haag, 1996-1997
100	Giltaij, Jeroen & Jansen, Guido (eds.)	Perspectieven : Saenredam en de architectuurschilders van de 17e eeuw, [exhib. cat.], Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen, 1991

101	Janssen, H.L.; Kylstra-Wielinga, J.M.M. & Olde Meierink, B.	1000 jaar kastelen in Nederland : functie en vorm door de eeuwen heen, Utrecht, 1996
102	Spies, Paul (red.); Kleyn, Koen; Smit, Jos & Thunn	Nederlandse bouwkunst : een geschiedenis van tien eeuwen architectuur, Alphen a.d. Rijn, 1995
103	Pevsner, Nikolaus	Geschiedenis van de bouwkunst in Europa, Rotterdam, 1965
104	Rijksdienst voor Monumentenzorg (samenstelling)	Kunstreisboek voor Nederland, (7th rev. ed.), Amsterdam/Antwerpen, 1977
105	Rijksdienst voor Monumentenzorg et al.	Kunstreisboek voor Nederland in beeld, Amsterdam, 1972
106	Hoogewerff, G.J.	De geschiedenis van de St. Lucasgilden in Nederland, Amsterdam, 1947
107	Schenkeveld-van der Dussen, M.A. et al. (red.)	Nederlandse literatuur, een geschiedenis, Groningen, 1993
108	Calis, Piet	Onze literatuur, Amsterdam, 1996
109	Borger, Ellen	De Hollandse kortegaard : geschilderde wachtlokalen uit de Gouden Eeuw [exhib. cat.], Naarden, Nederlands Vestingmuseum, 1996
110	Valvekens, P. Em.	De Inquisitie in de Nederlanden der zestiende eeuw, Brussel/Amsterdam, 1949.
111	Arasse, Daniel & Tönnemann	La Renaissance maniériste, Paris, 1997
112	Whitney Hall, J. (red.),	Geschiedenis der wereld, Amsterdam, 1992
113	Zevenhuizen, Erik & Boer, Piet de (red.)	Maerten van Heemskerck 1498-1575 'Constigh vermaert schilder', Heemskerk/Amsterdam, 1998

114	Kaulbach, Hans-Martin & Schleier, Reinhart	'Der Welt Lauf': Allegorische Graphikserien des Manierismus, [exhib. cat.], Stuttgart, Graphische Sammlumng der Staatsgalerie Stuttgart, 1997
115	Luijten, G.; Suchtelen, A. van; Baarsen, R.; Kloek, W. & Schapelhouman, M. (eds.)	Dawn of the Golden Age : Northern Netherlandish art 1580-1630, [exhib. cat.], Amsterdam, Rijksmuseum, 1993-1994, Zwolle, 1993
116	Spicer, J.A.; Orr, L.F. (eds.)	Masters of light : Dutch painters in Utrecht during the Golden Age, [exhib. cat.], San Francisco, Fine Arts Museum / Baltimore, Walters Art Gallery, 1997-1998, New Haven, 1997
117	Roberts-Jones, Ph. et al.	Bruegel, een dynastie van schilders. (exhib. cat.), Brussel, Paleis voor Schone Kunsten, 1980
118	Marijnissen, R.H., m.m.v. Ruyffelaere, P.; Calster, P. van & Meij, A.W.F.M.	Bruegel : het volledig oeuvre, Antwerpen, 1988
119	Mai, E.; Vlieghe, H. et al.	Van Bruegel tot Rubens : de Antwerpse schilderschool 1550-1650, [exhib.. cat.], Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, 1992-1993
120	Martens, M.P.J.; Huvenne, P. et al.	Brugge en de Renaissance : van Memling tot Pourbus, vol. 1, [exhib. cat.], Brugge, Memlingmuseum - Oud-Sint-Janshospitaal, 1998
121	Martens, M.P.J.; Huvenne, P. et al.	Brugge en de Renaissance : van Memling tot Pourbus, vol. 2, [exhib. cat.], Brugge, Memlingmuseum - Oud Sint-Janshospitaal, 1998
122	Vlieghe, Hans	Flemish art and architecture, 1585-1700, New Haven/London, 1998
123	Dony, Frans L.M. (ed.)	Alle tot nu toe bekende schilderijen van Jeroen Bosch (Meestes der schilderkunst), Rotterdam, [1976]

124	Marijnissen, R.H., m.m.v. P. Ruyffelaere	Hiëronymus Bosch. Het volledig oeuvre, Haarlem, 1987
125	Peccatori, S. Zuffi, S. et al.	Bosch : master of the grotesque : his life in paintings, London etc., 1999
126	www.newadvent.org/cathen/	The Catholic encyclopedia
127	[Bron niet teruggevonden]	
128	Dhanens, Elisabeth	Hugo van der Goes, Antwerpen, 1998
129	Decavele, Johan	Vlaanderen tussen Spanje en Oranje : Willem de Zwijger en de Lage Landen in de zestiende eeuw, Gent, 1984
130	Nierop, Henk van	Het verraad van het Noorderkwartier : oorlog, terreur en recht in de Nederlandse Opstand, Amsterdam, 1999
131	Vermeir, René	"'Oorlogsvloek en Vredens zegen' : Madrid, Brussel en de Zuid-Nederlandse Staten over oorlog en vrede met de Republiek, 1621-1648", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 115, 2000, afl. 1, pp. 1-32
132	Châtelet, Albert	Les primitifs hollandais : la peinture dans les Pays-Bas du Nord au XVe siècle, Paris, 1980
133	Turner, Jane (ed.)	The dictionary of art, 34 vols., New York, 1996
134	De Schepper, H.	"Consecuencias políticas e institucionales de la guerra de Flandes 1577-1648", in: J. Craeybecks et al. (eds), "1585 : Op gescheiden wegen". Handelingen van het colloquium over de scheiding der Nederlanden, gehouden op 22-23 november 1985, te Brussel, Leuven, p. 3-32

135	Scholliers, E.	"De eerste schade van de scheiding", in: J. Craeybecks et al. (eds), "1585 : Op gescheiden wegen". Handelingen van het colloquium over de scheiding der Nederlanden, gehouden op 22-23 november 1985, te Brussel, Leuven, 1988, p. 33-52
136	Cloet, M.,	"De gevolgen van de scheiding der Nederlanden op religieus, cultureel en mentaal gebied, van circa 1600 tot 1650", in: J. Craeybecks et al. (eds), "1585 : Op gescheiden wegen". Handelingen van het colloquium over de scheiding der Nederlanden, gehouden op 22-23 november 1985, te Brussel, Leuven, 1988, p. 53-75
137	Martínez Shaw, C	"La separación de los Países Bajos y sus consecuencias económicas para España", in: J. Craeybecks et al. (eds), "1585: op gescheiden wegen". Handelingen van het colloquium over de scheiding der Nederlanden, gehouden op 22-23 november 1985, te Brussel, Leuven, 1988, p. 79-100
138	Reynolds, Graham,	The sixteenth and seventeenth century miniatures in the collection of Her Majesty The Queen, London, 1999
139	Tijs, Rutger,	Renaissance- en barokarchitectuur in België : Vitruvius' erfenis en de ontwikkeling van de bouwkunst in de Zuidelijke Nederlanden van renaissance tot barok, Tielt, 1999
140	Lemaire, R.; Gepts, G.; D'Arschot, Ph. et al.	Gids voor de kunst in België, Utrecht/Antwerpen, 1963
141	Hijum, L.M. van	Grenzen aan macht : aspecten van politieke ideologie aan de hoven van Bourgondische en Bourgondisch-Habsburgse machthebbers tussen 1450-1555, Groningen, 1999, Rotterdam, Atlas van Stolk, Grand Rapids, 1993
142	Angenom, E.; Bleus, J. & Ruyssinck, M. (red.),	Keizer Karel : wandtapijten en wapenrustingen uit de Spaanse Koninklijke verzamelingen, [exhib. cat.], Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, 1994

143	Delmarcel, Guy	Het Vlaamse wandtapijt van de 15de tot de 18de eeuw, Tielt, 1999
144	Blockmans, W. & Prevenier, Walter	De Bourgondiërs : de Nederlanden op weg naar eenheid 1384-1530, Amsterdam/Leuven, 1997
145	Delmarcel, Guy	Golden weavings : Flemish tapestries of the Spanish Crown, Mechelen, 1993
146	Graswinckel, D.P.M.,	Nederlandsche hofjes, Amsterdam, 1943
147	Helmus, Liesbeth M.	Schilderkunst tot 1850 (De verzamelingen van het Centraal Museum Utrecht, 5), deel A, Utrecht, 1999
148	Simons, Ludo	Inventarissen van de incunabelen gedrukt te Antwerpen 1481-1500 (Publikaties van de Stadsbibliotheek en het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven,1), Antwerpen, 1982
149	Ertz, Klaus,	Jan Brueghel der Ältere (1568-1625) : die Gemälde mit kritischem Oeuvrekatalog, Köln, 1979
150	Winkler Prins Encyclopedie...	Winkler Prins encyclopedie in 18 delen, Amsterdam, zesde druk, 1947-1954
151	Os, H. van; Filedt Kok, J.P.; Luijten, G., Scholten, F. et al.	Nederlandse kunst in het Rijksmuseum 1400-1600, Amsterdam/Zwolle, 2000
152	Zijlstra, S.	Om de ware gemeente en de oude gronden. Geschiedenis van de dopersen in de Nederlanden 1531-1675, Hilversum/Leeuwarden, 2000
153	Tomlinson, Janis	Painting in Spain : El Greco to Goya, 1561-1828, London, 1997.

154	Eijnatten, Joris van	Van godsdienstvrijheid naar mensenrecht : meningsvorming over censuur en persvrijheid in de Republiek, 1579-1795", in: BMGN, 118, 1, 2003, pp. 1-21
155	Sutherland Harris, A. & Nochlin, L.	Women artists, 1550-1970, [exhib. cat.], Los Angeles County Museum of Art etc., 1976-1977, New York, 1976
156	Gribetz, Judah, & Greenstein, Edward L. & Stein, R.	The timetables of Jewish history : a chronology of the most important people and events in Jewish history, New York, 1994
157	Decavele, Johan	De eerste protestanten in de Lage Landen : geloof en heldenmoed, Leuven/Zwolle, 2004
158	Schelven, A.A. van	Willem van Oranje : een boek ter gedachtenis van idealen en teleurstellingen, Amsterdam, 1943
159	Marin, Louis de	Philippe de Champagne ou la présence cachée, Paris, 1995
160	Put, E.	"Doen geloven? Vroegmoderne katholieke catechese tussen pedagogische overmoed en pastoraal pessimisme", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, vol. 4, nr 122, 2007, pp. 538-548
161	Wielen, Johan van de	"De inquisitierechtbank van Pieter Titelmans in de zestiende eeuw in Vlaanderen", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 1982, pp. 19-63

TIJDTAFEL PERIODATA
BIBLIOGRAFIE

Zwart: Geschiedenis
Blauw: Kunst en cultuur

Alfen, H. van	"Dagregister van 's Prinsen levensloop", in Prins Willem van Oranje 1533-1933, Haarlem, pp. 409-452
Alfen, H. van	"De sterfdag en het testament van René de Chalon, prins van Oranje", in: Bijdragen voor Vaderlandse Geschiedenis en Oudheidkunde, 7e reeks, III, 193, pp. 185-200
Angenom, E.; Bleus, J. & Ruysinck, M. (red.)	Keizer Karel. Wandtapijten en wapenrustingen uit de Spaanse Koninklijke verzamelingen, [exhib. cat.], Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, 1994
Arasse, Daniel; Tönnemann, Andreas; Schinkiewicz, Claudia	La Renaissance maniériste, Paris, 1997
Atlas...	Atlas cronológico de Historia, Bibliograf, Barcelona, 1980
Augustijn, C.	"De opmars van de calvinistische beweging in de Nederlanden", in: Theoretische geschiedenis, vol. 20 (1993), afl. 4, pag. 424-438.
Baarsen, R.; Kloek, W. & Schapelhouman, M. et al.	Dawn of the Golden Age. Northern Netherlandish art 1580-1630, [exhib. cat.], Amsterdam, Rijksmuseum, 1993-1994, Zwolle, 1993
Bakhuizen van den Brink, J.N. et al.	Handboek der Kerkgeschiedenis, II-IV, Den Haag, 1965-1968
Bakker, Boudewijn & Leeftang, Huigen et al.	Nederland naar 't leven. Landschapsprenten uit de Gouden Eeuw, [exhib.cat.], Amsterdam, Museum het Rembrandthuid, 1993
Bataillon, M.	Erasmus y España. Estudios sobre la historia espiritual del siglo XVI, Mexico/Madrid/Buenos Aires, 1979 (reimpresión)

Bazin, Germain	20.000 jaar beeldhouwkunst, Utrecht/Antwerpen, 1979
Blaauwen, A.L. den (red.)	Nederlands zilver = Dutch silver 1580-1830, [exhib. cat.], Amsterdam, Rijksmuseum / Toledo, Ohio, The Toledo Museum of Art / Boston, Museum of Fine Arts, 1979-1980
Blankert, A.; Brenninkmeijer de Rooy, B.; Brown, C. et al.,	God en de Goden. Verhalen uit de bijbelse en klassieke oudheid door Rembrandt en zijn tijdgenoten, [exhib. cat.], Washington, National Gallery of Arts / Detroit, The Detroit Institute of Arts / Amsterdam, Rijksmuseum, 1980-1981
Blankert, A.; Slatkes, Leonard J. et al.,	Nieuw Licht op de Gouden Eeuw. Hendrick ter Brugghen en tijdgenoten, [exhib. Cat.], Utrecht, Centraal Museum / Braunschweig, Herzog Anton Ulrich Museum, 1986-1987
Blockmans, W. & Prevenier, Walter	De Bourgondiërs. De Nederlanden op weg naar eenheid 1384-1530, Amsterdam/Leuven, 1997
Block, P.J.	Prins Willem de Eerste, 2 dln, 1919-1920
Bloemendal, Jan	"Van rebel tot Vader des Vaderlands. Oranje in de vroegmoderne literatuur", in Jan Bloemendal en Paul J. Smith (red.), De muze en de mythe. Over de literaire verwerking van het verleden, Amersfoort, 2007, pp. 57-67
Blom, J.C.H. & Lamberts, E. (red.)	Geschiedenis van de Nederlanden, Amsterdam, 1994
Blijdenstijn, R.K.M. & Stenvert, R.,	Bouwstijlen in Nederland (1040-1940), Utrecht/Antwerpen, 1994
Boheemen, P. van; Lof, N.P.J. van der; Meurs, E.	Het boek in Nederland in de 16e eeuw, [exhib. cat.], Den Haag, Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum/Museum van het Boek, 1986
Bok, M.J.	Vraag en aanbod op de Nederlandse kunstmarkt, 1580-1700, (diss.), Utrecht, 1994
Boogert, Bob van den & Kerkhoff, Jacqueline	Maria van Hongarije 1501-1558. Koningin tussen keizers en kunstenaars, [exhib. cat.], Utrecht, Rijksmuseum Het Catharijneconvent /'s-Hertogenbosch, Noordbrabants Museum, Zwolle, 1993
Borger, Ellen	De Hollandse kortegaard : geschilderde wachtlokalen uit de Gouden Eeuw [exhib. cat.], Naarden, Nederlands Vestingmuseum, 1996
Boronat y Barrachina, P.	Los moriscos españoles y su expulsion, Valencia, 2 vols, 1901

Bos, Elly & Haan, Maartje de	Het rijk van Neptunus. Maritieme prentkunst rond de Gouden Eeuw, [exhib. cat.], Rotterdam, Maritiem Museum, 'Prins Hendrik', 1996-1997
Boxer, C.R.	Het profijt van de macht. De Republiek en haar overzeese expansie 1600-1800, Amsterdam, 1988. [Vertaling van The Dutch Seaborn Empire 1600-1800, London, 1965]
Brownstone, David M. & Franck, Irene M.	Timelines of the arts and literature, New York, 1994
Bruycker, Angelo de & Netten, Djoeke van	"'Zodat mijn verbanning tegelijk jouw graf is'. Bloei, verval en migratie van wetenschap in de Republiek en de Spaanse Nederlanden", in Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden, 1, (2008), pp. 3-31
Bunch, Bryan & Hellemans, Alexander	The timetables of technology. A chronology of the most important people and events in the history of technology, New York etc., 1993
Bulletin...	Bulletin van het Rijksmuseum, 35, 1987. (Serie artikelen n.a.v. de tentoonstelling 'Kunst voor de beeldenstorm', Amsterdam, Rijksmuseum, 1986.
Burgers, Jacqueline,	In de Vier Winden. De prentuitgeverij van Hieronymus Cock 1507/10-1570 te Antwerpen, [exhib. cat.], Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen, 1988
Bijl, A. P.,	Een Prince van Oraengien. Portret van Willem van Oranje, Kampen, 1994
Calis, Piet	Onze literatuur, Amsterdam, 1996
Catholic...	https://www.catholic.org/encyclopedia/
Châtelet, Albert	Les Primitifs hollandais : la peinture dans les Pays-Bas du Nord au XVe siècle, Paris, 1980
Cloet, M.,	"De gevolgen van de scheiding der Nederlanden op religieus, cultureel en mentaal gebied, van circa 1600 tot 1650", in J. Craeybeckx et al. (eds), "1585: op gescheiden...", 1988, pp. 53-75
Dhanens, Elisabeth,	Hugo van der Goes, Antwerpen, 1998
Decavele, Johan	Vlaanderen tussen Spanje en Oranje. Willem de Zwijger en de Lage Landen in de zestiende eeuw, Gent, 1984

Dechaux, Carine; Robert Jones, Philippe; Bodson, Bernadette (tijdtafel)	Dictionnaire des peintres belges du XIVE siècle à nos jours: depuis les premiers maîtres des anciens Pays-bas méridionaux et de la principauté de Liège contemporains, 3 vols, Brussel, 1995; (vol. III: tijdtafel en afbeeldingen)
Dekker, C.	"Tussen twee vloedten. De strijd tegen het water in Zeeland bewesten Schelde 1530-1532", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 103, 1988, 4, pp. 607-621
Dekker, R.M.	"'Getrouwe broederschap': Organisatie en acties van arbeiders in pre-industrieel Holland", in: Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden, 103, 1988, 1, pp. 1-19
Delmarcel, Guy; Van Tichelen, Isabelle; Volckaert, An; Maes, Yvan	Golden weavings : Flemish tapestries of the Spanish Crown, Mechelen, 1993
Delmarcel, Guy	Het Vlaamse wandtapijt van de 15de tot de 18de eeuw, Tielt, 1999
Deursen, A. Th. van	Willem van Oranje. Een biografisch portret, Amsterdam, 1995
De Marin, Louis	Philippe de Champaigne ou la présence cachée, Paris, 1995
De Schepper, H.	"Consecuencias políticas e institucionales de la guerra de Flandes 1577-1648", in: J. Craeybeckx et al. (eds),...'1585: op gescheiden Wegen...', Leuven, 1988, pp. 3-32
Dony, Frans L.M. (ed.)	Alle tot nu toe bekende schilderijen van Jeroen Bosch (Meestes der schilderkunst), Rotterdam, [1976]
Drost, G.W.	De Moriscos in de publicaties van Staat en kerk. Bijdrage tot het historisch discriminatieonderzoek, diss. Leiden, 1984.
Duerloo, Luc	"Pietas Albertina : dynastieke vroomheid en herbouw van het vorstelijk gezag", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 112, 1, 1997, pp. 1-18. [Albrecht and Isabella]
Dunthorne, Hugh	"The Dutch Revolt in English Political Culture, 1585-1660", in Theo Hermans & Reinier Salverda (eds), From Revolt to Riches. Culture and History of the Low Countries, 1500-1700, 1993, pp. 235-247

Enno van Gelder, H.A.	Revolutionaire reformatie: de vestiging van de Gereformeerde Kerk in de Nederlandse gewesten gedurende de eerste jaren van de opstand tegen Filips II, 1575-1585. [Bevat een korte tijdtabel op pp. 181-182]
Erlanger, Philippe	De Bartholomeusnacht: 24 augustus 1572, Baarn, 1987. (Jaartallenlijst p. 299-302)
Falkenburg, Reindert; Filedt Kok, Jan Piet & Leeftang, Huigen	Goltzius-studies: Hendrick Goltzius (1558-1617) (Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 42-43, 1991-1992, Zwolle, 1993)
Falkenburg, R. et al.	Beelden in de late Middeleeuwen en Renaissance (Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek, 45, Zwolle, 1994)
Filedt Kok, J.P.; Halsema-Kubes, W. & Kloek, W.Th.	Kunst voor de beeldenstorm. Noordnederlandse kunst 1525-1580, [exhib. cat.], vol. 2, Amsterdam, Rijksmuseum, 's-Gravenhage, 1986
Filedt Kok, Jan Piet	"Jacques de Gheyn II. Engraver, designer and publisher, I", in: Print Quarterly, VII, 1990, pp. 248-281
Gilsenbach, Reimar	Weltchronik der Zigeuner. Teil 1: Von den Anfängen bis 1599, Frankfurt a.M., 1994
Giltaij, Jeroen & Jansen, Guido (eds.),	Perspectieven: Saenredam en de architectuurschilders van de 17e eeuw, [exhib. cat.], Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen, 1991.
Giltaij, Jeroen & Kelch, Jan	Lof der zeevaart. De Hollandse zeeschilders van de 17e eeuw, [exhib. cat.], Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen / Berlin, Staatliche Museen zu Berlin, Gemäldegalerie im Bodemuseum, 1996-1997
Graswinckel, D.P.M.	Nederlandsche hofjes, Amsterdam, 1943
Gribetz, Judah; Greenstein, Edward L. & Stein, R.	The timetables of Jewish history; A chronology of the most important people and events in Jewish history, New York, 1994
Groenveld, S.	"Willem II en de Stuarts, 1647-1650", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 103, 1988, 2, pp. 157-181.
Groenveld, Simon; Dirkse, Paul	Ketters en papen onder Filips II, [exhib. cat.], Utrecht, Rijksmuseum Het Catharijneconvent, 1986

Groof, Bart de	"Lodging pilgrims in early modern Rome : San Giulano dei Fiamminghi, an example of 'national' solidarity?", in Theo Hermans & Reinier Salverda (eds), <i>From revolt to riches : culture and history of the Low Countries, 1500-1700</i> , London, 1993. Pp. 320-334
Haak, B.	Hollandse schilders in de Gouden Eeuw, Amsterdam, 1984. [Repr. Zwolle, 1996]
Haitsma Mulier, E.O.G.; Janssen, A.E.M. (red.)	Willem van Oranje in de historie 1584-1984, Utrecht : HES, 1984
Hecht, Peter	De Hollandse fijnschilders. Van Gerard Dou tot Adriaen van der Werff, [exhib. cat.], Rijksmuseum, Amsterdam, 1989
Helmus, Liesbeth M.	Schilderkunst tot 1850 (De verzamelingen van het Centraal Museum Utrecht, 5), deel A, Utrecht, 1999
Hoof, J.P.C.M. van	"Met een vijand als bondgenoot. De rol van het water bij de verdediging van het Nederlandse grondgebied tegen een aanval over land", in: <i>Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden</i> , 103, 1988, 4, pp. 622-651
Hoogewerff, G.J	De geschiedenis van de St. Lucasgilden in Nederland, Amsterdam, 1947
Hijum, L.M. van	Grenzen aan de macht. Aspecten van politieke ideologie aan de hoven van Bourgondische en Bourgondisch-Habsburgse machthebbers tussen 1450-1555, Groningen, 1999
Israel, Jonathan,	<i>The Dutch Republic : its rise, greatness, and fall 1477-1806</i> , Oxford etc. 1995
Jansen, H.P.H.	Kalendarium : geschiedenis van de Lage Landen in jaartallen, Utrecht/Antwerpen, 1979
Janson, H.W.	Wereldgeschiedenis van de kunst. Een overzicht van de voornaamste beeldende kunsten van de dageraad der mensheid tot heden, 4e geheel herziene en vermeerderde druk, m.m.v. D.J. Janson, [vert. uit het Engels door J.F. Kliphuis], Den Haag, [1981]
Janssen, A.E.M.	"Prins Willem van Oranje in het oordeel van tijdgenoten", in E.O.G. Haitsma Mulier & A.E.M. Janssen (red.), <i>Willem van Oranje in de historie 1584-1984</i> , Utrecht : HES, 1984, pp. 9-31. ill.

Janssen, H.L.; Kylstra-Wielinga, J.M.M. en Olde Meierink, B.	1000 jaar kastelen in Nederland : functie en vorm door de eeuwen heen, Utrecht, 1996
Janssens, Gustaaf	Brabant in het verweer : loyale oppositie tegen Spanje's bewind in de Nederlanden van Alva tot Farnese, 1567-1578, Kortrijk/Heule, 1989
Jongh, E. de; Bedaux, J.B.; Hecht, P; Stumpel, J.	Tot Lering en Vermaak : betekenissen van Hollandse genrevoorstellingen uit de zeventiende eeuw, [exhib. cat.], Amsterdam, Rijksmuseum, 1976
Jongh, E. de & Luijten, G.	Spiegel van alledag : Nederlandse genreprenten 1550-1700, [exhib. cat.], Amsterdam, Rijksmuseum, Rijksprentenkabinet, 1997
Jong, Jan de, et al.	Nederland-Italië. Relaties in de beeldende kunst van de Nederlanden en Italië 1400-1750) (Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek, 44, Zwolle, 1993
Kamen, Henry	Inquisition and society in Spain in the sixteenth and seventeenth centuries, Bloomington, 1985
Kaulbach, Hans-Martin & Schleier, Reinhart	Der Welt Lauf': Allegorische Graphikserien des Manierismus, [exhib. cat.], Stuttgart, Graphische Sammlung der Staatsgalerie Stuttgart, 1997
Kistemaker, Renée & Jonker, Michiel	De smaak van de elite : Amsterdam in de eeuw van de beeldenstorm, [exhib. cat.], Amsterdam, Amsterdam Historisch Museum, 1986
Kloek, W.Th.; Halsema-Kubes, W. & Baarsen, R.J.	Kunst voor de beeldenstorm : Noordnederlandse kunst 1525-1580, [exhib. cat.], vol. 1, Amsterdam, Rijksmuseum, 's-Gravenhage, 1986
Kluiver, J.H. (ed.)	De correspondentie tussen Willem van Oranje en Jan van Nassau, 1578-1584, Amsterdam, 1984
Koch, Wilfried	De Europese bouwstijlen, [vert. uit het Duits], Amsterdam/Brussel, 1986
Jong, Jan de, et al.	Nederland-Italië : relaties in de beeldende kunst van de Nederlanden en Italië 1400-1750) (Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek, 44), Zwolle, 1993
Lademacher, Horst,	Geschichte der Niederlande. Politik - Verfassung - Wirtschaft, Darmstadt, 1983
Le Flem, J.P. et al.	La frustración de un imperio (1476-1714), Barcelona, 1982. (T. V van Historia de España, dir. por Manuel Tuñón de Lara)
Lemaire, Raymond	Gids voor de kunst in België, Utrecht/Antwerpen, 1963

Lemmens, G.Th.M. & Kloek, W.Th.	Pieter Aertsen (Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek, 40), Den Haag, 1989
Lessing, Erich; Schütz, Karl & Kugler, Georg	Die Niederlande : die Geschichte in den Bildern ihrer Maler erzählt von Erich Lessing. Mit Beiträgen von Karl Schütz und Georg Kugler, München, 1985.
Lovett, A.W.	"Some Spanish attitudes to the Netherlands", in: Tijdschrift voor Geschiedenis, 85, 1972, pp. 17-30
Luijten, Hans	Verhuld voor 't menselijk oog : embleemboeken uit de Koninklijke Bibliotheek, [exhib. cat.], Den Haag, 1996-1997
Luijten, G.; Suchtelen, A. van; Baarsen, R.; Kloek, W. & Schapelhouman, Marijn	Dawn of the Golden Age : Northern Netherlandish art 1580-1630, [exhib. cat.], Amsterdam, Rijksmuseum, 1993-1994, Zwolle, 1993
Martens, M.P.J.; Huvenne, P. et al.	Brugge en de Renaissance : van Memling tot Pourbus, [exhib. cat.], 2 dln, Brugge, Memlingmuseum - Oud Sint-Janshospitaal, 1998
Martínez Shaw, C.	"La separación de los Países Bajos y sus consecuencias económicas para España", in: J. Craeybecks et al. (eds), "1585: op gescheiden...", 1988, pp. 79-100
Marijnissen, R.H., m.m.v. Ruyffelaere, P.	Hiëronymus Bosch : het volledig oeuvre, Haarlem, 1987
Marijnissen, R.H., m.m.v. Ruyffelaere, P.	Bruegel: het volledig oeuvre, Antwerpen, 1988
Meertens, P.J. & Sayles, Hilary	Nederlandse emblemata. Bloemlezing uit de Noord- en Zuidnederlandse emblemata-literatuur van de 16de en 17de eeuw samengesteld door P.J. Meertens met medewerking van Hilary Sayles, Leiden, 1983
Mol, J.A.	"Nederlandse ridderbroeders van de Duitse orde in Lijfland: herkomst, afkomst en carrières", in Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 111, 1996, i, pp. 1-29.
Molesworth, H.D. & Brookes, P. Cannon	Europese beeldhouwkunst: van Romaans tot Rodin, Den Haag, 1965
Morril, John (ed.)	The Oxford illustrated history of Tudor & Stuart Britain, Oxford/New 1996

Mosselveld, J.H.; Janse, H.; Meischke, R. et al.	Keldermans : een architectonisch netwerk in de Nederlanden, 's-Gravenhage/Bergen op Zoom, 1987
Mout, M.E.H.N.,	"Spiritualisme in de Nederlandse reformatie van de zestiende eeuw", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 111, 1996, nr 3, pp. 297-313
Musgrove, John et al.	Sir Banister Fletcher's A History of architecture, 19th ed., London etc., 1987
Nierop, Henk van	Het verraad van het Noorderkwartier : oorlog, terreur en recht in de Nederlandse Opstand, Amsterdam, 1999
Parente, James A. jr.	"The theatricality of history in the Dutch Golden Age", in Theo Hermans & Reinier Salverda (eds), From revolt to riches : culture and history of the Low Countries, 1500-1700, London, 1993. Pp. 248- 267
Parker, G.	Van beeldenstorm to bestand, Haarlem, 1978
Parker, G.	Philips II, 's-Gravenhage, 1981
Peccatori, S. Zuffi, S. et al.	Bosch : master of the grotesque : his life in paintings, London etc., 1999
Pevsner, Nikolaus	Geschiedenis van de bouwkunst in Europa, Rotterdam, 1965
Piper, David (ed.)	Schilder- en beeldhouwkunst, deel 1, [vert. uit het Engels], Utrecht/Antwerpen, 1986
Ploetz, Karl	Kalendarium der wereldgeschiedenis, Utrecht/Antwerpen, 1979
Rachfahl, Felix	Wilhelm von Oranien und der niederländischer Aufstand, 3 Bde, Halle/Den Haag, 1906-1923
Riggs, Timothy & Silver, Larry	Graven Images. The rise of the professional printmakers in Antwerp and Haarlem 1540-1640, [exhib. cat.], Evanston, Mary and Leigh Block Gallery, Northwestern University / Chapel Hill, Ackland Art Museum, University of North Carolina, 1993
Roberts-Jones, Ph. et al.	Bruegel, een dynastie van schilders. (exhib. cat.), Brussel, Paleis voor Schone Kunsten, 1980
Rijksdienst voor de Monumentenzorg	Kunstreisboek voor Nederland, (7th rev. ed.) Amsterdam/Antwerpen, 1977
Rijksdienst voor Monumentenzorg	Kunstreisboek voor Nederland in beeld, Amsterdam, 1972

Santing, C.G.	Spreken vanuit het graf : de stoffelijke resten van Willem van Oranje in hun politiek-culturele betekenis , in Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden, 2007, 122(2),181 - 207
Schenk, M.G.,	Willem de Zwijger. Verliezer die overwon, Baarn, 1984
Schenk, M. (ed.)	Geschriften van 1568. Verantwoordinge, verklaringhe ende waerschowinghe mitsgaders eene hertgrondighe begeerte des...Princen van Oraegien, Amsterdam, 1933
Schelven, A.A. van	Willem van Oranje : een boek ter gedachtenis van idealen en teleurstellingen, Amsterdam, 1943 (2e dr.)
Schenkeveld-van der Dussen, M.A. et al. (red.)	Nederlandse literatuur, een geschiedenis, Groningen, 1993
Scholliers, E.	"De eerste schade van de scheiding", in J. Craebeckx et al. (eds), "1585: op gescheiden wegen...", 1988, pp. 33-52
Schmidt, Alexander	Geschichte des Baltikums : von den alten Göttern bis zur Gegenwart, München/Zürich, 1992
Sellink, Manfred	Cornelis Cort 'constich plaedt-snijder van Horne in Hollandt = accomplished plate-cutter from Hoorn in Holland', [exhib. cat.], Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen, 1994
Simons, Ludo	Inventarissen van de incunabelen gedrukt te Antwerpen 1481-1500 (Publikaties van de Stadsbibliotheek en het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven,1), Antwerpen, 1982
Sluijter, Erik J., Enklaar, Marlies, Nieuwenhuizen, Paul	Leidse Fijnschilders : van Gerrit Dou tot Frans van Mieris de Jonge, [exhib. cat.], Leiden, Stedelijk Museum, De Lakenhal. Leiden/Zwolle, 1988
Smolderen, Luc	Jacques Jonghelinck : sculpteur, médailleur et graveur de sceaux (1530-1606), Louvain la Neuve, 1996
Soest, H.W. van	"De Hoge Raad van Holland en Zeeland", in: Spieghel Historiae, IX, 1974, pp. 12-17.
Spicer, J.A.; Orr, L.F. (eds.)	Masters of light: Dutch painters in Utrecht during the Golden Age, [exhib. cat.], San Francisco, Fine Arts Museum / Baltimore, Walters Art Gallery, 1997-1998, New Haven, 1997

Spies, Paul (red.); Kleyn, Koen; Smit, Jos & Thunnissen, Claudia	Nederlandse bouwkunst : een geschiedenis van tien eeuwen architectuur, Alphen a.d. Rijn, 1995
Stadler, Wolf	De beeldhouwkunst : geschiedenis en ontwikkeling van de beeldhouwkunst in Europa - van prehistorie tot de 21e eeuw, Weert, 1996
Stenclak, M.	Architectuurgids van Nederland : een overzicht van de meest markante bouwwerken, hun ontstaansgeschiedenis, bouwperiode en stijlen, 2nd rev. ed., Rijswijk, 1989
Sutton, Peter C. et al.	Masters of 17th-century Dutch landscape painting, [exhib. cat.], Amsterdam, Rijksmuseum / Boston, Museum of Fine Arts / Philadelphia, Philadelphia Museum of Art, 1987-1988
Tanis, James & Horst, Daniel	Images of discord : a graphic interpretation of the opening decades of the eighty years' war = De tweedracht verbeeld : prentkunst als propaganda aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog, [exhib. cat.], Bryn Mawr, Bryn Mawr College Library / Rotterdam, Atlas van Stolk, Grand Rapids, 1993
Taverne, E.R.M.	"Stedelijk mecenaat : de Amsterdamse koopman als opdrachtgever en ontwerper van het stedelijk milieu (1613)", in A.H. Huussen jr. en B. Kempers, In opdracht van de staat. Opstellen over mecenaat en kunst van de Griekse polis tot de Nederlandse natie, Groningen, 1994.
Tentoonstellingscat. 1969	Rembrandt 1669/1969, Amsterdam, Rijksmuseum, 1969
Tentoonstellingscat. 1977	De beeldhouwkunst in de eeuw van Rubens, Brussel, Museum voor Oude Kunst, 1977
Timmers, J.J.M.	Atlas van de Nederlandse beschaving, Amsterdam/Brussel, 1957
Thomas, Werner,	"De mythe van de Spaanse inquisitie in de Nederlanden van de zestiende eeuw", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 105, 1990, iii, pp. 325-353
Tijs, Rutger	Renaissance- en barokarchitectuur in België : Vitruvius' erfenis en de ontwikkeling van de bouwkunst in de Zuidelijke Nederlanden van renaissance tot barok, Tielt, 1999

Tucker, Jane	The dictionary of art, New York : Grove, 1996
Valvekens, P. Em.	De Inquisitie in de Nederlanden der zestiende eeuw, Brussel/Amsterdam, 1949
Vandenbroeck, P. et al.	America, bruid van de zon : 500 jaar Latijns-Amerika en de Lage Landen, [exhib. cat.], Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, 1992
Veldman, Ilja M.,	Leerrijke reeksen van Maarten van Heemskerck, [exhib. cat.], Frans Halsmuseum, Haarlem/Amsterdam, 1986
Verheyden, Alphonse L.E.	Le Conseil des Troubles, Flavion-Florennes, 1981. (DL. 11 van Histoire du protestantisme en Belgique et au Congo belge)
Vermeir, René	"'Oorlogsvloeck en Vredens zegen' : Madrid, Brussel en de Zuid-Nederlandse Staten over oorlog en vrede met de Republiek, 1621-1648", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 115, 2000, afl. 1, pp. 1-32
Vetter, Klaus	Am Hofe Wilhelms von Oranien, Stuttgart, 1992
Vicens Vives, J. (dir.)	Historia de España y América. Social y económica, Vol. II, Barcelona, 1974
Vogel, H.Ph.H	Geschiedenis van Latijn-Amerika, Utrecht/Antwerpen, 1983
Volmuller, H.W.J. et al.	Nijhoffs geschiedenislexicon Nederland en België, Den Haag/Antwerpen, 1981
Vos, Rik & Leeman, Fred	Het nieuwe ornament : gids voor de renaissance-architectuur en decoratie in de 16de eeuw in Nederland, Den Haag, 1986
Wedgwood, C.V.	William the Silent, Prince of Orange 1533-1584, London, 1989
Whitney Hall, J. (red.)	Geschiedenis der wereld, Amsterdam, 1992
Wielen, Johan van de	"De inquisitierechtbank van Pieter Titelmans in de zestiende eeuw in Vlaanderen", in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 1982, pp. 19-63
Wikipedia	https://nl.wikipedia.org/wiki/

Wishaupt, M.C.M.	“Woningen van Willem van Oranje: Dillenburg, Brussel, Breda, Delft”, in Boeken van en rond Willem van Oranje, Catalogus van de tentoonstelling gehouden in de expositiehallen van de Koninklijke Bibliotheek, 8 juni - 26 juli 1984, 's-Gravenhage: Koninklijke Bibliotheek, 1984, pp. 89-95. ill. Bibliografie. Lijst van tentoongestelde werken
Zevenhuizen, Erik & Poer, Piet	Maerten van Heemskerck 1498-1575 'Constigh vermaert schilder', Heemskerk/Amsterdam, 1998